

DE VERDACHTE IN BEELD

EISEN EN WAARBORGEN VOOR HET GEBRUIK VAN VIDEOCONFERENTIE
TEN AANZIEN VAN DE VERDACHTE IN HET NEDERLANDSE STRAFPROCES
IN RECHTSVERGELIJKEND PERSPECTIEF

Mr. dr. A.M. de Hoon
Prof. mr. M.F.H. Hirsch Ballin
Mw. S.G.M.J. Bollen, LLB, BA

Vrije Universiteit Amsterdam
Afdeling Strafrecht en Criminologie

12 oktober 2020

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

COLOFON

Dit onderzoek is uitgevoerd door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam, in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC), op verzoek van de Directie Wetgeving en Juridische Zaken (DWJZ) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Onderzoekers:

Mr. dr. Marieke de Hoon (projectleider)

Prof. mr. Marianne Hirsch Ballin

Mw. Sofie Bollen

Begeleidingscommissie:

Prof. dr. Harmen van der Wilt (voorzitter), Universiteit van Amsterdam

Mr. drs. Jacob Struyker Boudier, Ministerie van Justitie (DWJZ)

Dr. Gerrit Haverkamp, Ministerie van Justitie (WODC)

Dr. Sven Zebel, Universiteit Twente

Dr. Willem-Jan Verhoeven, Erasmus Universiteit Rotterdam

© Copyright 2020 WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUDSOPGAVE

COLOFON	2
INHOUDSOPGAVE	3
DANKWOORD	7
LIJST MET AFKORTINGEN.....	8
SAMENVATTING	10
ENGLISH SUMMARY	27
1 INLEIDING	42
1.1 INTRODUCTIE	42
1.2 DOELSTELLING	45
1.3 VRAAGSTELLING	45
1.4 METHODEN.....	46
1.4.1 <i>Rechtsvergelijking</i>	46
1.4.2 <i>Juridische analyse</i>	47
1.4.3 <i>Literatuurstudie</i>	48
1.4.4 <i>Interviews</i>	48
1.4.5 <i>Expertmeeting</i>	50
1.5 BEPERKINGEN	50
1.6 LEESWIJZER	51
2 DE NORMERING OP GROND VAN STRAFVORDERLIJKE BEGINSELEN EN MENSENRECHTEN	53
2.1 AANWEZIGHEIDRECHT, ONMIDDELIJKHEIDSBEGINSEL EN OPENBAARHEID	53
2.2 HET AFWEGINGSKADER VOOR VIDEOCONFERENTIE EN AANWEZIGHEIDRECHT	56
2.2.1 <i>Recht op voorgeleiding voor een rechter</i>	57
2.2.2 <i>Recht op aanwezigheid en eerlijk en openbaar proces</i>	58
2.2.3 <i>Tussenconclusie: relevante factoren voor afwegingskader</i>	62
2.3 WAARBORGEN TER VERWEZENLIJING RECHTEN VAN DE VERDACHTTE	63
2.3.1 <i>EHRM-jurisprudentie</i>	64
2.3.2 <i>Tussenconclusie: legitieme doelen en waarborgen</i>	65
3 INTERNATIONALE REGELGEVING INZAKE VIDEOCONFERENTIE IN HET STRAFPROCES.....	67
3.1 INTERNATIONALE REGELGEVING.....	67
3.1.1 <i>Transnationaal strafrecht</i>	67
3.1.2 <i>Internationaal strafrecht</i>	69
3.1.3 <i>Universele technische standaarden</i>	70
3.2 EUROPESE REGELGEVING.....	71
3.2.1 <i>EU Rechtshulpovereenkomst</i>	71
3.2.2 <i>Aanvullende regelgeving in Europa</i>	72
3.2.3 <i>Europees onderzoeksbevel in strafzaken</i>	74
3.2.4 <i>E-Justice</i>	75
3.3 MH17-VERDRAG	77
3.4 TUSSENCONCLUSIE.....	80
4 TOEPASSING IN HET NEDERLANDSE STRAFPROCES.....	82
4.1 TERMINOLOGIE	82
4.2 DE REGELING	83

4.2.1	<i>Aanloop naar huidige regeling</i>	83
4.2.2	<i>Wetgeving</i>	86
4.2.3	<i>Internationale rechtshulp</i>	88
4.2.4	<i>Besluit videoconferentie</i>	90
4.2.5	<i>Wijziging Besluit videoconferentie</i>	92
4.2.6	<i>Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid</i>	95
4.2.7	<i>Wetsvoorstel modernisering Wetboek van Strafvordering</i>	97
4.3	TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE.....	100
4.3.1	<i>Differentiatie naar procesdeelnemer, procesfase of strafbaar feit</i>	100
4.3.2	<i>De beslissing over de toepassing en instemmingsrecht verdachte</i>	101
4.4	TOEPASSING IN DE PRAKTIJK.....	104
4.4.1	<i>Experimenten voorafgaand aan regeling</i>	104
4.4.2	<i>Ervaringen in de praktijk</i>	106
	Binnenlandse toepassing.....	106
	Internationale rechtshulp.....	109
4.4.3	<i>Juridische waarborgen</i>	111
	Positie van de advocaat.....	111
	De tolk.....	113
	Inrichting en organisatie.....	113
	Wederzijdse rechtshulp.....	115
4.4.4	<i>Overige waarborgen</i>	116
	Techniek en veiligheid.....	116
	Contact met de verdachte.....	118
	Het decorum.....	120
	Kwaliteitsverhogende effecten van videoconferentie.....	121
5	TOEPASSING IN DE INTERNATIONALE PRAKTIJK	122
5.1	INTERNATIONAAL STRAFHOF.....	122
5.1.1	<i>Terminologie</i>	123
5.1.2	<i>De regeling</i>	124
5.1.3	<i>Toepassing van videoconferentie</i>	125
	Differentiatie naar procesdeelnemer, procesfase of strafbaar feit.....	125
	De beslissing over de toepassing en instemmingsrecht verdachte.....	126
5.1.4	<i>Toepassing in de praktijk</i>	126
	Werkwijze.....	127
	Veiligheidswaarborgen.....	128
	Juridische waarborgen.....	129
	Kwaliteitswaarborgen.....	131
5.2	ITALIË.....	133
5.2.1	<i>Terminologie</i>	133
5.2.2	<i>De regeling</i>	133
5.2.3	<i>Toepassing van videoconferentie</i>	136
	Differentiatie naar procesdeelnemer, procesfase of strafbaar feit.....	136
	De beslissing over de toepassing en instemmingsrecht verdachte.....	137
5.2.4	<i>Toepassing in de praktijk</i>	137
5.3	FRANKRIJK.....	140
5.3.1	<i>Terminologie</i>	140
5.3.2	<i>De regeling</i>	140
5.3.3	<i>Toepassing van videoconferentie</i>	146

	Differentiatie naar procesdeelnemer, procesfase of strafbaar feit	146
	De beslissing over de toepassing en instemmingsrecht verdachte	150
5.3.4	<i>Toepassing in de praktijk</i>	151
5.4	CANADA	153
5.4.1	<i>Terminologie</i>	153
5.4.2	<i>De regeling</i>	153
5.4.3	<i>Toepassing van videoconferentie</i>	159
	Differentiatie naar procesdeelnemer, procesfase of strafbaar feit	159
	De beslissing over de toepassing en instemmingsrecht verdachte	159
5.4.4	<i>Toepassing in de praktijk</i>	160
5.5	ZWITSERLAND	164
5.5.1	<i>Terminologie</i>	164
5.5.2	<i>De regeling</i>	164
5.5.3	<i>Toepassing van videoconferentie</i>	167
	Differentiatie naar procesdeelnemer, procesfase of strafbaar feit	168
	De beslissing over de toepassing en instemmingsrecht verdachte	168
5.5.4	<i>Toepassing in de praktijk</i>	169
5.6	DUITSLAND.....	172
5.6.1	<i>Terminologie</i>	172
5.6.2	<i>De regeling</i>	172
5.6.3	<i>Toepassing van videoconferentie</i>	177
	Differentiatie naar procesdeelnemer, procesfase of strafbaar feit	177
	De beslissing over de toepassing en instemmingsrecht verdachte	178
5.6.4	<i>Toepassing in de praktijk</i>	179
6	ANALYSE EN BEANTWOORDING VRAAGSTELLING	180
6.1	TOEPASSELIJKE INTERNATIONALE EN EUROPESE REGELGEVING	180
6.2	FUNDAMENTELE RECHTEN EN BEGINSLEN	181
6.3	TOEPASSING IN DE PRAKTIJK.....	183
6.3.1	<i>Redenen voor toepassing</i>	184
6.3.2	<i>Inrichting, organisatie en techniek</i>	185
6.3.3	<i>Protocollen en personele aspecten</i>	188
6.3.4	<i>Uitgangspunt van lijfelijke aanwezigheid</i>	189
6.3.5	<i>Wederzijdse rechtshulp</i>	190
6.3.6	<i>Financiële aspecten</i>	191
6.4	INSTEMMINGSRECHT VAN DE VERDACHTE	193
6.5	EISEN EN WAARBORGEN.....	195
6.5.1	<i>Techniek, organisatie en veiligheid</i>	196
6.5.2	<i>Positie van de advocaat</i>	197
6.5.3	<i>De tolk</i>	198
6.5.4	<i>Contact met de verdachte en decorum</i>	199
6.5.5	<i>Conclusies ten aanzien van eisen en waarborgen</i>	199
6.6	AFWEGINGSKADER VOOR DE TOEPASSING	200
	<i>Factor 1: Mogelijkheid van lijfelijke aanwezigheid</i>	201
	<i>Factor 2: Compenserende waarborgen</i>	201
	<i>Factor 3: Aard zitting en procesfase</i>	201
	<i>Factor 4: Zwaarte tenlastegelegde feit</i>	202
	<i>Factor 5: Wens, gedrag en persoon van de verdachte</i>	203
	<i>Factor 6: Belang van behoorlijke strafvordering en andere procespartijen</i>	204

7	GEVOLGTREKKINGEN VOOR DE TOEKOMST	206
7.1	INRICHTING, ORGANISATIE EN TECHNIEK.....	206
7.2	VEILIGHEID.....	207
7.3	JURIDISCHE WAARBORGEN.....	208
7.4	PROTOCOLLEN EN PERSONELE ASPECTEN	208
7.5	MONITOREN EN ONDERZOEKEN VAN TOEPASSING VIDEOCONFERENTIE.....	209
	GERAADPLEEGDE LITERATUUR	210
	BIJLAGE A – TERMINOLOGIE	219
A.1	NEDERLAND.....	219
A.2	INTERNATIONAAL STRAFHOF.....	219
A.3	ITALIË.....	219
A.4	FRANKRIJK.....	220
A.5	CANADA	220
A.6	ZWITSERLAND.....	220
A.7	DUITSLAND.....	220
	BIJLAGE B – DESKUNDIGEN DIE AAN HET ONDERZOEK HEBBEN BIJGEDRAGEN.....	221
B.1	GEÏNTERVIEWDE PERSONEN	221
B.2	AANWEZIGEN EXPERTMEETING.....	222

DANKWOORD

Voor de uitvoering van dit onderzoek hebben wij mogen rekenen op de adviezen en bijdragen van een aantal personen. Met name ten behoeve van de rechtsvergelijking en het verkrijgen van inzicht in de praktijk waren de bijdragen van specialisten uit de onderzochte landen en het ICC onontbeerlijk en zijn wij erkentelijk voor de tijd die zij hieraan hebben willen besteden. Onze dank gaat dan ook uit naar Sabine Swoboda en Peter Gehring (Duitsland), Franziska Zumstein en Patrick Robert-Nicoud (Zwitserland), Marcello Daniele en Pasquale Bronzo (Italië), Mairi Leigh Springate (Canada), Laurence Dumoulin (Frankrijk) en Cristina Ribeiro, Marc Dubuisson, Charlotte Duharon-Jacoby, Arjan Baks, John Lester en David Sumura (ICC) voor hun bijdragen aan dit onderzoek. Voorts zijn wij dankbaar voor de wijze waarop Mascha de Boer, Els Kole, Tamara Buruma, Rosa van Zijl, Simon van der Woude, Simon Minks, Kasper van der Schaft, Elly Heus, Jacob Struyker Boudier, Jasper Vos, Willem Waslander en Florian Bonensteffen vanuit hun praktijkervaring hebben bijgedragen aan het doordenken van de mogelijkheden, de knelpunten en de verdere ontwikkeling van de juridische en praktische toepassing van videoconferentie bij de verdachte.

Onze dank gaat verder uit naar onze VU collega's Emma Bakkum en Sophie van 't Klooster, die hebben voorzien in ondersteuning in de eindfase van het onderzoek. Tot slot zijn wij zeer erkentelijk voor de prettige en goede samenwerking met de leden van de begeleidingscommissie: Harmen van der Wilt, Gerrit Haverkamp, Jacob Struyker Boudier, Sven Zebel en Willem-Jan Verhoeven. De inhoudelijke sturing vanuit de verschillende invalshoeken vertegenwoordigd in deze begeleidingscommissie en hun gedegen commentaren, zijn van belangrijke waarde geweest voor ons onderzoek

LIJST MET AFKORTINGEN

AA	Ars Aequi
aant.	Aantekening
ADSL	Asymmetric digital subscriber line
A-G	Advocaat-Generaal
AIRS	Afdeling Internationale Aangelegenheden en Rechtshulp in Strafzaken
AMvB	Algemene maatregel van bestuur
appl. no.	application number (EHRM)
art.	artikel
ASP	Assembly of States Parties (Internationaal Strafhof)
BGH	Bundesgerichtshof (Duitsland)
BVerfG	Bundesverfassungsgericht (Duitsland)
CDA	Christen-Democratisch Appèl
CCC	Criminal Code of Canada
cf.	vergelijk
CPP	Code de la Procédure Pénale (Frankrijk)
CPP	Codice de la Procedura Penale (Italië)
c.q.	casu quo
D66	Democraten '66
DD	Delikt & Delinkwent
dis. att.	disposizioni di attuazione – implementatiebepalingen (Italië)
EAB	Europees Aanhoudingsbevel
EG	Europese Gemeenschap
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EOB	Europees Onderzoeksbevel
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
GSDN	General Switched Telephone Network
GG	GrundGesetz (Duitsland)
GK	Grote kamer (EHRM)
GVG	Gerichtsverfassungsgesetz (Duitsland)
HIS	Harmonisierung der Informatik der Strafjustiz (Zwitserland)
Hof	gerechtshof
HR	Hoge Raad
ICC	Internationaal Strafhof
IRC	Internationaal Rechtshulp Centrum
IRK	Internationale Rechtshulp Kamer
ISDN	Integrated Services Digital Network
ITU	International Telecommunication Union
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten
JenV	ministerie van Justitie en Veiligheid
jrg.	jaargang
JV	Justitiële Verkenningen
Kt. ZH	Kanton Zurich
m.nt.	met noot
MvT	memorie van toelichting
NEV II	nota naar aanleiding van het verslag (Tweede Kamer)
n.	nummer
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NOvA	Nederlandse Orde van Advocaten
NvT	nota van toelichting
OLG	Oberlandesgericht (Duitsland)
OM	openbaar ministerie
OvJ	officier van justitie
p.	pagina

par.	Paragraaf
PI	penitentiaire inrichting
prof.	professor
Rb.	rechtbank
R-C	rechter-commissaris
RO	Wet op de Rechterlijke Organisatie
r.o.	rechtsoverweging
RPE	Rules of Procedure and Evidence
RS	Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof
Rvdr	Raad voor de rechtspraak
RvS	Raad van State
Sr	Wetboek van Strafrecht
Stb.	Staatsblad
StPO / CPP	Federaal wetboek van strafvordering (Zwitserland)
StPO	Strafprozessordnung (Duitsland)
Sv	Wetboek van Strafvordering
Trb.	Tractatenblad
Vgl.	vergelijk
VN	Verenigde Naties
VPN	Virtueel Particulier Netwerk
VS	Verenigde Staten van Amerika
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WED	Wet economische delicten
WETS	Wet wederzijdse erkenning en tenuitvoerlegging vrijheidsbenemende en voorwaardelijke sancties
WOTS	Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen
ZSM	Zorgvuldig, Snel, Op maat

SAMENVATTING

INLEIDING

In toenemende mate wordt gezocht naar toepassing van digitale methoden in het strafproces. Door technische ontwikkelingen zijn de mogelijkheden voor toepassing van videoconferentie in het strafproces gegroeid. Met de verbetering van techniek, wordt videoconferentie, waarbij een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand wordt gebracht tussen de betrokken personen in het strafproces, steeds meer als redelijk alternatief beschouwd voor fysieke aanwezigheid.

Het gebruik van videoconferentie in strafzaken was in de afgelopen jaren al toegenomen. Daarnaast heeft de huidige wereldwijde COVID-19-pandemie ervoor gezorgd dat de aandacht voor de regeling voor de toepassing van videoconferentie in het strafproces in binnen- en buitenland hoog op de agenda staat. Juist wat betreft het gebruik van videoconferentie ten aanzien van *verdachten* ontstond behoefte aan nader onderzoek, gelet op de implicaties ervan voor de waarborging van de rechten van de verdachte en fundamentele strafprocesrechtelijke beginselen als openbaarheid en onmiddellijkheid. Op dit moment bestaat onvoldoende duidelijkheid over de vraag *in hoeverre* videoconferentie ook kan worden toegepast bij de verdachte en aan welke *eisen en waarborgen* toepassing ten aanzien van de verdachte moet voldoen. Net als in andere landen is ook in Nederland dit thema in beweging en is er behoefte aan nader inzicht in de nationale en internationale normering en praktijk voor de verdere ontwikkeling in de Nederlandse strafrechtpraktijk. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom:

“Wat kan Nederland uit de nationale en internationale normering en praktijk van de toepassing van videoconferentie bij verdachten leren met het oog op de normering en beleidsontwikkeling ervan in de Nederlandse strafrechtpraktijk?”

De nationale en internationale normering en praktijk is in kaart gebracht door onderzoek te doen naar de regelingen en praktijk van Nederland, Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland, Duitsland en het internationale en transnationale strafrecht.

De hoofdvraag is beantwoord aan de hand van de volgende zeven subvragen:

1. Welke internationale en Europese regelgeving is voor Nederland van toepassing?
2. Hoe verhoudt de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces zich tot de rechten van de verdachte, in het bijzonder het aanwezigheidsrecht en het onmiddellijkheidsbeginsel, en tot fundamentele beginselen van het Nederlandse strafprocesrecht?
3. In hoeverre en op welke manier wordt videoconferentie gebruikt ten aanzien van de verdachte in het strafproces in de Nederlandse, buitenlandse, internationale en transnationale praktijk?
4. Hoe ver reikt het instemmingsrecht van de verdachte bij de toepassing van videoconferentie?
5. Aan welke eisen en waarborgen moet worden voldaan bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces?
6. In hoeverre moet bij bovenstaande aspecten worden gedifferentieerd tussen de verschillende fasen van het strafproces (voorbereidend onderzoek, onderzoek ter terechtzitting) en de verschillende soorten zittingen (rechter-commissaris, raadkamer, pro forma-zittingen, inhoudelijke behandeling in eerste aanleg, inhoudelijke behandeling in hoger beroep)?
7. In hoeverre moet hierbij worden gedifferentieerd afhankelijk van andere factoren, zoals de zwaarte van het misdrijf, de persoon van de verdachte, de rol van slachtoffers en bijzonderheden rondom de behandeling van de strafzaak (zoals beveiliging en COVID-19)?

Het toenemende gebruik van videoconferentie komt onder meer voort uit een behoefte aan meer internationale samenwerking, het besparen van kosten en het beperken van tijdrovende logistieke operaties om de gelijktijdige aanwezigheid van alle betrokkenen in de rechtszaal op hetzelfde moment te bewerkstelligen. Het gebruik van videoconferentie kan bovendien oplossingen bieden waar alternatieven niet bestaan of onwenselijk zijn.

Voor de coronacrisis werd in Nederland videoconferentie vooral ingezet voor het horen van getuigen en deskundigen, de bijstand van tolken, het verschijnen van de verdachte voor de raadkamer bij beslissingen over de voorlopige hechtenis en rechtshulpverzoeken voor het horen van getuigen in het kader van de internationale samenwerking. In de afgelopen jaren werden in toenemende mate in Nederland – net als in het buitenland, in het kader van de wederzijdse rechtshulp en in het internationaal strafrecht – de mogelijkheden verkend voor een bredere toepassing van videoconferentie bij de verdachte in het strafproces. Bovendien kwam die bredere toepassing aan de orde in verband met de mogelijke berechting van verdachten van betrokkenheid bij het neerhalen van vlucht MH17. In het in 2018 gesloten verdrag tussen Nederland en Oekraïne over de berechting van mogelijke verdachten voor het neerhalen van vlucht MH17 is afgesproken dat eventuele verdachten die zich op Oekraïens grondgebied bevinden en niet kunnen worden uitgeleverd aan Nederland, terecht kunnen staan met behulp van videoconferentie, mits de verdachte hiermee instemt.

De uitbreiding naar het gebruik van videoconferentie om verdachten in de verschillende procesfasen te laten participeren in het strafproces is echter niet vanzelfsprekend. In beginsel heeft de verdachte het recht aanwezig te zijn bij de zitting, ofwel het recht om in zijn tegenwoordigheid te worden berecht, tenzij hij afstand doet van dat recht. Het recht op aanwezigheid bij de berechting staat in verband met het onmiddellijkheids- of confrontatiebeginsel. Het onmiddellijkheids- of confrontatiebeginsel vereist dat bewijs, en daarmee ook door getuigen of de verdachte afgelegde verklaringen, in beginsel tijdens het onderzoek ter terechtzitting aan de orde komen. Hierdoor is de verdachte beter in staat zijn verdedigingsrechten uit te oefenen. Het arrest van de Hoge Raad van 14 mei 2019 liet zien dat – in uitzonderlijke gevallen – een verdachte eventueel via videoconferentie zou kunnen participeren in het onderzoek ter terechtzitting, maar dat dit niet als equivalent van de (fysieke) aanwezigheid van de verdachte wordt gezien.¹ De vraag is aldus welke omstandigheden een deelname via videoconferentie zouden kunnen rechtvaardigen, welke waarborgen hierbij van belang zijn, en in hoeverre de instemming van de verdachte hiervoor noodzakelijk is. Aangevraagd dient verder te worden wat de mogelijkheden zijn van inzet van videoconferentie in andere procesfasen (in het bijzonder het verhoor, in verband met beslissingen van de rechter-commissaris of bij raadkamerzittingen) en in hoeverre daar een andere benadering dient te gelden dan ten aanzien van de berechting. Verder is in dit onderzoek aan bod gekomen of dit in alle soorten strafzaken mogelijk moet zijn en of onderscheid moet worden gemaakt tussen typen verdachten (meer- of minderjarig of op grond van een gevaarcriterium).

FUNDAMENTELE RECHTEN EN BEGINSELEN

In hoofdstuk 2 van het rapport zijn de spanningen in kaart gebracht die mogelijk ontstaan bij de toepassing van videoconferentie in het strafproces voor de verdachte voor wat betreft de rechten van de verdachte en van slachtoffers en met het algemene belang van een behoorlijke strafrechtspleging. Uit de rechtspraak en literatuur volgt dat het daarmee met name gaat om het aanwezigheidsrecht van de verdachte en, in relatie tot dat recht, het recht op effectieve verdediging en de strafvorderlijke beginselen van onmiddellijkheid en openbaarheid van het strafproces. In dit hoofdstuk worden deze rechten en beginselen toegelicht in de context van de toepassing van videoconferentie bij de verdachte. Op basis van de relevante rechtspraak van

¹ Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis.

het EHRM en Nederland wordt tevens een eerste aanzet gegeven voor het afwegingskader van de relevante factoren om tot een besluit te komen videoconferentie al dan niet toe te passen in een concreet geval. Dit afwegingskader wordt nader uitgewerkt in hoofdstuk 6.6. Daarnaast wordt in hoofdstuk 2 uit de rechtspraak afgeleid welke redenen aanleiding kunnen geven voor de toepassing van videoconferentie en welke waarborgen bij toepassing in acht moeten worden genomen.

In dit hoofdstuk wordt geconcludeerd dat videoconferentie slechts mag worden toegepast als er voldoende waarborgen in acht worden genomen om de rechten van de verdachte te garanderen, maar ook dat de toepassing van videoconferentie alleen mag als dit een legitiem doel dient. Uit de rechtspraak volgt een aantal voorbeelden van legitieme doelen, namelijk de bescherming van de openbare orde, veiligheidsmaatregelen, het risico dat de gedetineerde kans heeft contact te maken met criminele connecties, het voorkomen van misdaad, vluchtgevaar, getuigen- en slachtofferbescherming, de naleving van de redelijke termijn-vereisten, en het belang van voortvarende afhandeling van een proces, ook met het oog op de caseload van de rechtbank. Als er sprake is van een dergelijk legitiem doel en er waarborgen zijn die ervoor zorgen dat de verdachte niet beperkt wordt in het uitoefenen van zijn verdedigingsrechten, kan voorbijgegaan worden aan de wens van de verdachte en dus zijn instemming met het gebruik van videoconferentie. De binnenlandse, buitenlandse en internationale praktijk laat echter zien dat zeer terughoudend wordt omgegaan met het toepassen van videoconferentie bij afwezigheid van instemming van de verdachte.

Ten aanzien van de waarborgen die van belang zijn voor het garanderen van de rechten van de verdachte bij de toepassing van videoconferentie, gaat het er in de kern om dat de verdachte zijn verdedigingsrechten daadwerkelijk uit kan oefenen en geen wezenlijk nadeel ondervindt door de deelname via videoconferentie. Hierbij is de rol van de raadsman erg belangrijk. Het recht om raadsman te kunnen hebben op zowel de locatie waar de verdachte zich bevindt als in de rechtszaal wordt in de jurisprudentie van groot belang geacht. Ook moet de verdachte voldoende tijd en mogelijkheid hebben om met zijn raadsman te kunnen overleggen. Daarnaast moet de verdachte met zijn advocaat vertrouwelijk kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht. Tevens moet zijn gegarandeerd dat de lijn die wordt gebruikt voor de videoconferentie is beveiligd tegen afluisteren. Daarnaast is van belang dat de verdachte in staat is om de aanwezigen in de zittingszaal te zien en te horen en dat de verdachte kan worden gezien en gehoord door de andere partijen, de rechter, de getuigen en het publiek. Ook is het van belang dat de verdachte de mogelijkheid heeft om via de videoconferentie de rechtbank te adresseren en te kunnen verklaren om zo tegemoet te komen aan het onmiddellijkheidsbeginsel. Verder is het belangrijk dat de verbinding tussen de zittingszaal en de plaats waar de verdachte zich bevindt van voldoende kwaliteit is en geen problemen oplevert voor de overdracht van beeld en geluid, zoals vertraging of dat de synchronisatie tussen beeld en geluid te veel uiteenloopt.

TOEPASSELIJKE INTERNATIONALE EN EUROPESE REGELGEVING

Na deze inleidende analyse van het normatieve kader waarin videoconferentie wordt toegepast wanneer het om participatie van de verdachte gaat, wordt in hoofdstuk 3 de toepasselijke internationale en Europese regelgeving besproken. Hieruit blijkt dat de internationaal- en Europeesrechtelijke regelgeving veelal is ontwikkeld om de toepassing van videoconferentie in het strafproces te regelen voor het horen van getuigen en deskundigen in het kader van de internationale rechtshulp. De participatie van de verdachte via videoconferentie is minder vanzelfsprekend. Lidstaten hebben in de meeste verdragen de mogelijkheid om zich te verzetten tegen toepassing bij de verdachte bij internationale rechtshulp en er is gewoonlijk een instemmingsrecht voor de verdachte. Alleen als beide staten en de verdachte ermee instemmen, kan videoconferentie worden toegepast voor het verhoren van de verdachte, mits dit wordt gedaan in

overeenstemming met het internationale recht, waaronder het EVRM. Echter, hoewel het instemmingsvereiste in Europese regelgeving net als in internationale regelgeving lange tijd een uitgangspunt was, staat in artikel 24 lid 2 van de EU Richtlijn over het Europees onderzoeksbevel (EOB) uit 2014 dat de tenuitvoerlegging van het EOB *kan* worden geweigerd als de verdachte of beschuldigde persoon er niet mee instemt. Waar in eerdere EU-regelgeving (zoals artikel 9 van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000) instemming van de verdachte nog werd vereist, wordt in deze EU Richtlijn uit 2014 aldus minder absoluut omgegaan met het instemmingsrecht van de verdachte. Hoofdstuk 3 sluit af met een bespreking van het MH17-verdrag tussen Nederland en Oekraïne waarin is geregeld hoe een verdachte terecht kan staan via videoconferentie.

Concluderend blijkt dat er drie relevante ontwikkelingen te zien zijn in de internationale en Europese regelgeving. Ten eerste wordt door regelgeving, richtlijnen, technische standaarden en beleid de toepassing van videoconferentie in juridische procedures in brede zin gestimuleerd, zowel ten aanzien van binnenlandse toepassing als ter facilitering van de wederzijdse rechtshulp. Een tweede ontwikkeling is dat het toepassingsbereik van videoconferentie in het strafproces is verbreed van eerst een focus op de participatie van met name getuigen en deskundigen naar een bredere toepassing voor meerdere procespartijen, inclusief de verdachte. Een derde ontwikkeling ziet op het instemmingsvereiste van de verdachte. Het uitgangspunt is nog altijd dat de verdachte in moet stemmen bij de toepassing van videoconferentie. Echter, binnen de Europese Unie wordt in de EOB-richtlijn van 2014 hier minder absoluut mee omgegaan.

TOEPASSINGSPRAKTIJK

In hoofdstukken 4 en 5 worden de regelingen en de praktijk van de toepassing van videoconferentie bij de verdachte besproken ten aanzien van Nederland, Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland, Duitsland en het Internationaal Strafhof. Hier volgt een korte samenvatting.

NEDERLAND

In de Nederlandse regeling, waarvan de kern bestaat uit de identieke artikelen 78a Sr en 131a Sv en het Besluit videoconferentie,² is het uitgangspunt dat in beginsel in alle gevallen waarin een persoon wordt gehoord, videoconferentie kan worden toegepast.³ Echter, er bestaat geen verplichting om videoconferentie toe te passen. Het is aan de voor de situatie verantwoordelijke instantie om in samenspraak met andere betrokken partijen beleid te maken en te besluiten al dan niet gebruik te maken van de wettelijke mogelijkheid om videoconferentie in te zetten.⁴ De term videoconferentie omvat geen bepaalde techniek, zodat de wettekst toekomstbestendig is voor eventuele toekomstig te gebruiken andere technieken, zolang er een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand komt.⁵

Videoconferentie kan in de Nederlandse regeling worden toegepast in elke strafprocesfase, bijvoorbeeld zowel in het kader van de bewijsvergaring als in het kader van beslissingen over de vrijheidsbeneming van de verdachte en zowel in het vooronderzoek als tijdens de terechtzitting of zelfs tijdens de tenuitvoerlegging. De toepassing van videoconferentie wordt niet afhankelijk gesteld van het soort strafbare feit.

² Besluit videoconferentie, *Stb.* 2006, 275 (gewijzigd bij *Stb.* 2006, 609, *Stb.* 2006, 610 en *Stb.* 2020, 101).

³ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 4.

⁴ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 5-6.

⁵ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT), zie ook M.A.H. van der Woude, in: *T&C Strafrecht*, commentaar op art. 78a Sr.

De betreffende rechter of ambtenaar die met de leiding over het horen is belast, beslist of van videoconferentie gebruik wordt gemaakt. Hij neemt hierbij het belang van het onderzoek in aanmerking. Alvorens te beslissen worden de te horen persoon of diens raadsman en in voorkomende gevallen de officier van justitie, in de gelegenheid gesteld hun mening kenbaar te maken over de toepassing van videoconferentie. Ingevolge artikel 2 lid 1 Besluit videoconferentie heeft de verdachte een instemmingsrecht als voorwaarde voor de toepassing van videoconferentie bij diens voorgeleiding en bij de inhoudelijke behandeling voor de meervoudige kamer. Echter, ook al verleent de verdachte geen instemming regelt artikel 2 lid 3 Besluit videoconferentie dat de rechter(s) ook hier kan of kunnen bepalen dat er toch van videoconferentie gebruik wordt gemaakt als dit “noodzakelijk is in het bijzondere belang van de beveiliging van de zitting.” Voorts is het gebruik van videoconferentie uitgesloten als de te horen persoon een zodanige auditieve of visuele handicap heeft waardoor redelijkerwijs kan worden verondersteld dat videoconferentie afbreuk doet aan zijn inbreng of positie in het strafproces, dan wel aan de rechten van andere procesdeelnemers (artikel 2 lid 2).

Ten gevolge van de maatregelen om de verspreiding van het COVID-19-virus tegen te gaan is de reeds geplande wijziging van het Besluit videoconferentie op 25 maart 2020 versneld in werking getreden.⁶ Hiermee zijn de toepassingsmogelijkheden van videoconferentie in het strafproces uitgebreid door een aantal categorische uitzonderingsgevallen uit het oorspronkelijke Besluit videoconferentie te laten vervallen. Voorts is met de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid die op 24 april 2020 in werking trad het toepassingsbereik tijdelijk nog verder uitgebreid. Deze wet heeft onder meer tijdelijk geregeld dat het instemmingsrecht niet van toepassing is, dat naast videoconferentie ook een telefoongesprek kan volstaan voor het horen, verhoren of ondervragen van personen en dat fysieke zittingen in strafrechtelijke procedures geheel kunnen worden vervangen door mondelinge behandeling via (groeps)telefonie of videoconferentie.⁷

In de modernisering van het Wetboek van Strafvordering krijgt de toepassing van videoconferentie een nieuwe regeling. Uit de ambtelijke versie van juli 2020 van het wetsvoorstel modernisering Wetboek van Strafvordering blijkt dat wordt beoogd artikel 131a Sv te vervangen door artikelen 1.11.3 en 1.11.5 Sv, waarbij het Besluit videoconferentie wordt vervat in het nieuwe artikel 1.11.4 Sv.⁸ In de voorgestelde wetstekst is het uitgangspunt dat het eindoordeel over het toepassen van videoconferentie bij de verhorende ambtenaar of rechter ligt behouden, terwijl in de wet nadrukkelijker de rechtspositie van de betrokken procesdeelnemers is verankerd, die in meer gevallen worden gevraagd naar hun mening.⁹ Ook is bijvoorbeeld opgenomen dat slachtoffers meer mogelijkheden krijgen om te worden gehoord of gebruik te maken van het spreekrecht om daarbij onwenselijk oogcontact met de verdachte te vermijden.¹⁰ Verder wordt het instemmingsrecht van de verdachte uitgebreid van alleen bij het onderzoek ter terechtzitting door de meervoudige kamer naar ‘berechting’ in het algemeen. Dit betekent dat de toepassing van videoconferentie in elke behandeling van de zaak in eerste aanleg of hoger beroep, door meervoudige of enkelvoudige kamer, ter bepaling van de gegrondheid van de tegen een verdachte ingestelde vervolging, de instemming van de verdachte vereist. De memorie van toelichting legt uit dat de uitbreiding van het instemmingsrecht naar de enkelvoudige kamer recht doet aan de belangen die ook daar op het spel staan voor de verdachte. Er wordt voorts benadrukt dat

⁶ *Stb.* 2020, 101.

⁷ *Stb.* 2020, 124.

⁸ Wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/11/13/documenten-modernisering-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020).

⁹ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 216-217.

¹⁰ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 217.

het aan de rechter is om ook in de situatie waarbij de verdachte instemt met of zelfs verzoekt om te participeren via videoconferentie desalniettemin te bepalen dat de fysieke aanwezigheid van de verdachte gewenst is. De verdachte kan zijn toestemming onthouden voor de toepassing van videoconferentie voor zijn eigen participatie, maar niet ten aanzien van het via videoconferentie horen of verhoren van een anders tijdens die berechting.¹¹

De belangrijkste doelstelling om de toepassing van videoconferentie mogelijk te maken lag voor Nederland in het besparen van tijd en geld.¹² Hierbij werd met name gedacht aan het verminderen van vervoersproblemen van verdachten en de kosten die daarmee gepaard gaan, reiskosten voor rogatoire commissies ten aanzien van getuigen- en deskundigenverhoren, het mogelijk maken van het horen van (buitenlandse) deskundigen waarvan anders onder tijdsdruk en praktische belemmeringen zou worden afgezien, en het terugdringen van het aantal aanhoudingen tijdens het strafproces waardoor wachttijden voor terechtzittingen zouden afnemen.¹³ Momenteel wordt door de uitbraak van de COVID-19-pandemie videoconferentie breed toegepast en is zoals boven besproken de juridische grondslag hiervoor tijdelijk uitgebreid.

Uit het onderzoek volgt dat in de Nederlandse rechtspraktijk een breed gedragen standpunt heerst dat videoconferentie een redelijk alternatief kan zijn voor situaties waarin het niet mogelijk of wenselijk is om fysieke aanwezigheid van de verdachte te organiseren en andere belangen zoals de voortgang van het proces zwaarwegender zijn, maar dat er een kwaliteitsverschil is bij het gebruiken van videoconferentie ten opzichte van fysieke aanwezigheid en lijfelijke aanwezigheid in beginsel de voorkeur geniet. Juist voor strafzaken is non-verbale communicatie belangrijk en dit is beperkt via videoconferentie. Ook kost de toepassing van videoconferentie in de praktijk meer tijd dan de fysieke participatie van verdachten. Daarnaast laat de kwaliteit van de apparatuur, verbinding en inrichting van de locatie van de verdachte te wensen over en voldoet dit vaak niet aan de mogelijkheid om videoconferentie daadwerkelijk toe te passen zonder de vereisten van een eerlijk proces te schenden. De Nederlandse praktijk laat zien dat de uitvoering van praktische aspecten nog onvoldoende aansluit op de juridische mogelijkheden om videoconferentie toe te passen en om te voldoen aan de eisen en waarborgen die passen bij het strafproces en de rol en positie van de verdachte hierin. In de aanbevelingen bij dit onderzoek worden handreikingen hiertoe geboden.

BUITENLANDSE PRAKTIJK

Ook in de buitenlandse praktijk is de toepassing van videoconferentie in zijn algemeenheid toegenomen en is het toepassingsbereik uitgebreid en het instemmingsrecht van de verdachte beperkt.

Voor Italië geldt dat de toepassing van videoconferentie in belangrijke mate is ontwikkeld in de context van de maffiabestrijding en vormde de beveiliging van processen tegen verdachten van lidmaatschap van de maffia een reden om in 1992 videoconferentie in te voeren in strafprocedures.¹⁴ Hierbij werd geregeld dat de verdachte terecht kon staan middels videoconferentie. In tegenstelling tot andere landen waar de toepassing van videoconferentie veelal is ontwikkeld voor getuigenverhoren en is verruimd naar (beperkte) toepassing voor verdachten, is het gebruik van videoconferentie in het strafproces in Italië juist ingevoerd voor toepassing

¹¹ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 223.

¹² *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 1-11 (MvT); Veiligheidsprogramma *Naar een veiliger samenleving*, Ministerie van Justitie en Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag, oktober 2002, p. 46.

¹³ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 1 en p. 6 (MvT) en *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 3 (Nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁴ Van der Vlis, 2011, p. 18.

ten aanzien van verdachten. Waar het eerder een discretionaire bevoegdheid van de rechter was om al dan niet over te gaan tot het toepassen van videoconferentie, werd met de Orlando-hervormingen in 2017 het gebruik van videoconferentie zelfs het uitgangspunt in bepaalde gevallen waarvan de rechter alleen gemotiveerd kan afwijken. Het instemmingsrecht van de verdachte speelt in deze gevallen geen rol en is in zijn algemeenheid beperkt in Italië. In de Italiaanse praktijk heeft de advocaat of zijn vervanger altijd het recht om bij de verdachte aanwezig te zijn, hoewel ook hier het probleem speelt dat de advocaat maar op een locatie tegelijkertijd kan zijn en die er in de praktijk meestal voor kiest in de zittingszaal te zijn. Bij de verdachte is altijd een medewerker van de rechtbank aanwezig die de zittingsrechter bijstaat tijdens het verhoor, bijvoorbeeld met het vaststellen van de identiteit van de verdachte en om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de verbinding en de inrichting van de verhoorlocatie voldoet aan de vereisten en er de mogelijkheid is voor de verdachte om vertrouwelijk te communiceren met zijn advocaat. Ook in Italië is veel kritiek op kwaliteit van de apparatuur en de verbinding. Hierbij speelt ook het probleem dat door een slecht georganiseerde techniek de mogelijkheid van vertrouwelijke communicatie een reëel probleem kan zijn. Daarnaast zijn er kritische geluiden over de mate waarin toepassing van videoconferentie eerder als uitgangspunt dan uitzondering geldt.

Soortgelijke kritiek was ook te horen in Frankrijk toen het toepassingsbereik daar toenemend werd opgerekt. In Frankrijk werd de toepassing van videoconferentie in eerste instantie ontwikkeld voor toepassing in overzeese gebieden omdat daar te weinig rechters waren om ervoor te zorgen dat in verschillende procesfasen verschillende rechters zouden oordelen. Inmiddels is de ratio voornamelijk kostenbesparing – met name voor de overbrengingen van gedetineerde verdachten naar de rechtbank – en kan videoconferentie worden toegepast voor elke procesdeelnemer en in een groot aantal procesfasen en soorten zittingen, maar niet bij zwaardere tenlastegelegde feiten. Het instemmingsrecht is niet absoluut en er kan ook aan voorbij gegaan worden als bijvoorbeeld het vervoer van de verdachte moet worden vermeden vanwege een ernstig risico van verstoring van de openbare orde of ontsnapping. Ook in Frankrijk uit de praktijk zorg over de kwaliteit van de verbinding en de apparatuur, waardoor de kwaliteit van beeld en geluid onvoldoende is voor een goede procesdeelname. Ook de lastige positie voor de advocaat die niet al zijn functies kan uitoefenen als de verdachte niet fysiek aanwezig is in de rechtszaal wordt hier als een serieus probleem gesignaleerd. Daarbij wordt ook gewezen op het menselijke aspect van een verdachte die fysiek geïsoleerd en zonder juridische bijstand zijn proces moet ondergaan.

Canada is een ander voorbeeld van een land dat al relatief vroeg begonnen is met de toepassing van nieuwe technologieën in het juridische systeem, ook ten aanzien van de verdachte. Dit komt met name doordat dit van grote praktische meerwaarde werd gezien vanwege de omvang van het land en de vaak afgelegen locaties van detentiecentra.¹⁵ In Canada kunnen alle procesdeelnemers via videoconferentie deelnemen aan het strafproces. Per procesonderdeel en procesdeelnemer bestaan er verschillende bepalingen met betrekking tot de toepassing van videoconferentie. In zijn algemeenheid is belangrijk op te merken dat het Canadese systeem zeer terughoudend is met de participatie van de verdachte op een zitting waar bewijs aan de orde komt. Toepassing van videoconferentie is uitgesloten als er getuigen worden gehoord op zitting: de verdachte moet hierbij aanwezig zijn in verband met het onmiddellijkheidsbeginsel. Dit past in het meer adversaire karakter van het Canadese strafrecht. Echter, in de praktijk speelt ook mee dat ook hier de techniek vaak hapert en rechters en officieren erop beducht zijn dat dit een grond kan zijn voor het aantekenen van beroep als dit gebeurt tijdens een zitting waar bewijsmiddelen een rol spelen. Ook past het in het Canadese systeem niet om snel voorbij te gaan aan de wens van de verdachte: als de verdachte erop staat om fysiek aanwezig te zijn, zal de rechter dit alleen in uitzonderlijke situaties afwijzen. Verder valt op dat in Canadese rechtbanken de audio

¹⁵ Schellhammer, 2013, p. 53-56.

standaard wordt opgenomen en bewaard en het daardoor vanzelfsprekend is om ook beelden van videoconferentie te bewaren ten behoeve van de openbaarheid en het onmiddellijkheidsbeginsel.

Ook in Zwitserland is de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte juridisch mogelijk. In dit land speelt het onmiddellijkheidsbeginsel een minder grote rol dan in Canada en wordt de toepassing dan ook minder snel als bezwaarlijk ervaren als alternatief voor de fysieke aanwezigheid bij de inhoudelijke behandeling van de zaak. Het OM of de bevoegde rechtbank kan besluiten tot toepassing van videoconferentie indien de te verhoren persoon niet in staat is om de zitting persoonlijk bij te wonen, of indien dat alleen mogelijk is tegen onevenredig hoge kosten of praktische belemmeringen. In beginsel heeft de verdachte daarbij geen instemmingsrecht. Echter, een voor dit onderzoek geïnterviewde rechter geeft aan dat het zeer onwenselijk is om voorbij te gaan aan de wens van de verdachte als deze niet via videoconferentie wil participeren en gaan rechters hier ook in Zwitserland uiterst terughoudend mee om. Hoewel het wettelijk kader aldus een breed gebruik van videoconferentie toestaat, heeft ook in Zwitserland de lijfelijke aanwezigheid de voorkeur en wordt videoconferentie ten aanzien van de verdachte in de praktijk maar beperkt toegepast. In Zwitserland moeten geluid en beeld van de videoconferentie worden opgeslagen op een gegevensdrager die wordt toegevoegd aan het dossier.

Van de onderzochte landen is Duitsland het meest terughoudend in de toepassing van videoconferentie voor de verdachte: het is juridisch nagenoeg uitgesloten. In het Duitse strafproces heeft de verdachte een aanwezigheidsplicht. Dit houdt verband met het onmiddellijkheidsbeginsel dat een grote rol speelt in het Duitse strafproces en met name op de terechtzitting. De aanwezigheidsplicht en het onmiddellijkheidsbeginsel hebben geleid tot het uitgangspunt dat zowel de verdachte als eventuele getuigen ter terechtzitting fysiek aanwezig zijn.¹⁶ De rechter moet de verdachte persoonlijk hebben gehoord en berechting bij verstek is in Duitsland dan ook maar zeer beperkt mogelijk.¹⁷ Het onmiddellijkheidsbeginsel komt in het Duitse strafproces tot uitdrukking doordat de berechting voornamelijk plaatsheeft op basis van een mondelinge behandeling.¹⁸ Duitsland is veel terughoudender met het accepteren van schriftelijke verklaringen als bewijsstukken dan Nederland. Bij wijze van uitzondering is het mogelijk om een schriftelijke verklaring (zoals een bekentenis op grond van artikel 245 StPO of een verklaring van een getuige, deskundige of medeverdachte op grond van artikel 251 StPO) voor te lezen op de terechtzitting en op die manier als bewijs in te brengen.¹⁹ Deze verklaring moet dan wel gedurende het vooronderzoek voor een rechter zijn afgelegd. Het uitgangspunt is echter dat de rechter de bewijsvaststelling zelf doet, en wel op basis van de originele bron (*Originalbeweis*) en niet met *Beweissurrogaten* (bijvoorbeeld *de auditu*-verklaringen).²⁰ De gedachte is aldus dat het vonnis moet worden gebaseerd op bewijs dat op de zitting naar voren is gebracht, wat wordt gezien als garantie voor de inhoudelijke juistheid van het bewijs en de bewijsbeslissing. Voor getuigen en deskundigen is er op grond van artikel 247a StPO wel een mogelijkheid om ter terechtzitting te worden gehoord via videoconferentie, maar alleen als er een urgent gevaar is voor het welzijn van de te horen getuige of deskundige als deze in aanwezigheid van andere procesdeelnemers wordt gehoord. De aanwezigheidsplicht en het onmiddellijkheidsbeginsel worden in Duitsland zo opgevat dat dit niet kan worden vervangen door de verdachte te laten participeren via videoconferentie.

In Duitsland is ook terughoudendheid ten aanzien van participatie van de verdachte via videoconferentie omdat dit niet als een volwaardige manier om verdedigingsrechten uit te oefenen wordt beschouwd en daarmee een schending is van de mogelijkheid om deze daadwerkelijk uit te oefenen. Daarnaast houdt de

¹⁶ Mevis, 2018, p. 92.

¹⁷ Mevis, 2018, p. 95.

¹⁸ Mevis, 2018, p. 95.

¹⁹ Mevis, 2018, p. 101.

²⁰ Mevis, 2018, p. 119.

terughoudendheid van het gebruik van videoconferentie ook verband met proceseconomische redenen, waarbij de ervaring is dat de duur van het de inhoudelijke behandeling ter terechtzitting het kortst is als alle relevante personen aanwezig zijn. Met name de aanwezigheid van de verdachte is van belang zodat deze vragen kan beantwoorden over de feiten of omstandigheden van de zaak. Verder liggen in Duitsland psychologische redenen ten grondslag aan de terughoudende opvatting bij de inzet van videoconferentie ten aanzien van verdachten, omdat rechters vrezen dat het gebruik van videoconferentie de manier waarop de persoon overkomt vervormt en non-verbale communicatie minder zou kunnen worden waargenomen en zo de geloofwaardigheid van de te horen persoon wordt beïnvloed.

INTERNATIONAAL STRAFHOF

Bij het ICC hebben verdachten nog niet terechtgestaan via videoconferentie als zodanig, maar is dit wel (juridisch en praktisch) mogelijk en wordt het actief overwogen voor lopende en toekomstige zaken. Het horen van getuigen via videoconferentie is echter “dagelijkse praktijk” bij het ICC en elke zittingszaal is ontworpen voor de toepassing van videoconferentie, met een aangrenzende “regiekamer” waarin de video- en audiocommunicatie alsmede de bewijspresentatie via monitoren worden geregisseerd. Gezien het grote aantal lidstaten bij het ICC (123 landen) en de geografische spreiding en diversiteit van juridische tradities van die landen, kan wat in de context van het ICC door staten wordt afgesproken een goede indicatie geven van welke standaarden ten aanzien van het strafproces en de rechten van de verdediging heersen in de internationale rechtsorde. Ook worden de rechtszaken bij het ICC nauwlettend geobserveerd op naleving van het recht op een eerlijk proces door commentatoren, afkomstig uit verschillende rechtstradities.

Hoewel de mogelijkheid van getuigenverhoor al sinds de oprichting van het ICC in 1998 is geregeld, is pas sinds 2013 in rule 134bis Rules of Procedure and Evidence opgenomen dat verdachten mogen verzoeken om terecht te staan via videoconferentie gedurende delen van hun proces en dat het aan de rechters is per situatie een afweging te maken of dit gepast is.²¹ Het was bij het ICC al langer toegestaan om “onder buitengewone omstandigheden” een zitting over een eventuele strafverlaging via videoconferentie te voeren.²² Het ICC is niet het enige internationale strafhof waarbij videoconferentie van verdachten is toegestaan. Ook bij het recenter opgerichte Speciaal Tribunaal voor Libanon en de Kosovo Specialist Chambers bestaat de mogelijkheid dat de verdachte via videoconferentie participeert.

Op 23 juni 2020 is een richtlijn afgekondigd voor het houden van zittingen tijdens de COVID-19 pandemie, waarin wordt benadrukt dat op een *case-by-case*-basis rechters kunnen afwegen om voor noodzakelijke zittingen videoconferentie toe te passen.²³ Hierbij dienen de rechters tot de conclusie te komen dat de voorgestelde zittingsvorm in overeenstemming is met het de toepasselijke regelgeving en de rechten van de verdachte.²⁴ Ook moeten de situatie en restricties in het land waar eventueel via videoconferentie

²¹ Assembly of States Parties van het Internationaal Strafhof, Resolutie ICC-ASP/12/Res.7, 27 november 2013. De letterlijke tekst van rule 134bis Rules of Procedure and Evidence, “Presence through the use of video technology” luidt: “1. An accused subject to a summons to appear may submit a written request to the Trial Chamber to be allowed to be present through the use of video technology during part or parts of his or her trial. 2. The Trial Chamber shall rule on the request on a case-by-case basis, with due regard to the subject matter of the specific hearings in question.”

²² Rule 224 Rules of Procedure and Evidence, conform artikel 110 Statuut van Rome.

²³ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 1 en 2.

²⁴ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 3.

participerende personen zich bevinden worden meegenomen in de afweging.²⁵ De richtlijnen stellen ook een protocol vast waarin staat voorgeschreven dat de rechters indien zij videoconferentie willen toepassen ruim van tevoren afstemmen met de verschillende afdelingen van de *Registry* om ervoor te zorgen dat er duidelijkheid is voor alle technische aspecten, waaronder ook afspraken kunnen vallen zoals dat de reikwijdte van de zitting duidelijk is afgebakend en er wordt geanticipeerd op eventuele technische problemen.²⁶ Het document sluit af met de overweging dat het de bedoeling is dat deze richtlijnen van tijdelijke aard zijn.²⁷

In het internationaal strafrecht heerst relatief grote terughoudendheid bij de toepassing van videoconferentie bij de verdachte, met name wanneer er bewijs aan de orde komt. Het is ook bij het ICC aan de rechters om te besluiten of en in hoeverre videoconferentie zal worden toegepast voor verdachten en zij mogen dit weigeren. De logica bij het ICC is dat het er niet zozeer om gaat dat de rechtbank of het parket aan zou sturen op toepassing van videoconferentie maar dat de verdachte liever op afstand vanuit eigen land zittingen bijwoont dan in Den Haag te moeten verschijnen. In beginsel is er geen beperking van de mogelijkheden tot toepassing van videoconferentie ten aanzien van de fase in het strafproces. Wel geven de geïnterviewde ICC-medewerkers aan dat zij verwachten dat rechters terughoudender zullen zijn ten aanzien van de participatie van de verdachte bij het onderzoek ter terechtzitting via videoconferentie, en met name wanneer er bewijs aan de orde komt, dan als het gaat om zittingen in de *pre-trial* fase, over compensatie (*reparations*), of hoger beroep. Hierbij speelt vooral de zorg of de rechten van de verdediging voldoende kunnen worden gegarandeerd, spanning met het onmiddellijkheidsbeginsel en het belang van het maken van contact met de verdachte. Het ICC heeft echter alle mogelijkheden om videoconferentie toe te passen op procesdeelname van de verdachte en gezien de internationale context ook veel praktische redenen om tenminste bepaalde zittingen via videoconferentie te organiseren, en het lijkt een kwestie van tijd voordat dit zal plaatsvinden.

De infrastructuur en technische mogelijkheden bij het ICC zijn mogelijk van de hoogste kwaliteit van alle rechtbanken ter wereld, maar ook hier is de kwaliteit van de verbinding een reële uitdaging. Daarbij bepaalt de zwakste schakel de kwaliteit van de verbinding en welke mogelijkheden er zijn om noodzakelijke waarborgen te garanderen. Om redenen van kwaliteit en veiligheid probeert het ICC zoveel mogelijk in eigen hand te houden en sturen zij bijvoorbeeld eigen personeel en apparatuur naar de verhoorlocatie. Naast kwaliteit is ook de veiligheid van de te horen persoon en diens familie en van de verbinding punt van bijzondere aandacht.

INTERNATIONALE SAMENWERKING

Een bijzonder aspect dat speelt bij zowel het internationaal strafrecht als de internationale strafrechtelijke samenwerking tussen landen is dat het lastig kan zijn om met andere landen samen te werken. Deze factor speelt altijd in het kader van de wederzijdse rechtshulp, maar is een extra complicerende factor bij de toepassing van videoconferentie.

Uit het onderzoek blijkt dat gebruikmaking van videoconferentie in de internationale context allerlei vragen oproept over rechtsmacht en verantwoordelijkheid, wie de regie voert en waar de afbakening ligt tussen de

²⁵ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 4.

²⁶ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 6.

²⁷ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 7.

bevoegdheden en verplichtingen van beide landen, veiligheid, waarbij een gedegen risicoanalyse noodzakelijk is om een verantwoorde afweging te kunnen maken, taal en de kwaliteit van de apparatuur en techniek.

Concluderend volgt uit het onderzoek dat ten aanzien van de vraag in hoeverre en op welke manier videoconferentie wordt gebruikt in de wederzijdse rechtshulp er in de praktijk weliswaar in toenemende mate gebruik wordt gemaakt van videoconferentie, maar dat dit ten aanzien van de verdachte nog nauwelijks voorkomt. Daarbij wordt door praktijkbeoefenaars aangegeven dat het internationaalrechtelijke kader summier is voor wat betreft de uitwerking in de praktische toepassing. Het is van groot belang dat er om onduidelijkheden en ongemak te voorkomen tijdens een zitting per videoconferentie heldere afspraken worden gemaakt voor de invulling van de regelgeving. Hierbij is het met name van belang duidelijker uit te werken welke eisen er worden gesteld aan de kwaliteit van de techniek, de waarborgen die gelden ter verwezenlijking van de rechten van de verdachte, wie de regie voert, waar de afbakening ligt tussen de bevoegdheden en verplichtingen van beide landen, in hoeverre en wanneer magistraten over en weer in mogen en in moeten grijpen, wat de faciliterende magistraat mag of moet doen bij kennisneming van strafbare feiten, of de veiligheid van de te horen persoon gegarandeerd is en welke verantwoordelijkheden hier spelen, en in hoeverre het wenselijk is om samen te werken met een ander land in het kader van de berechting van verdachten via videoconferentie.

In aanvulling op de noodzaak om goede afspraken te maken tussen partijen voorafgaand aan een verhoor via videoconferentie, speelt ook kennis van en vertrouwen in elkaars rechtspraktijk een belangrijke rol. Ook het stimuleren en faciliteren van samenwerking in de vorm van contact tussen officieren en rechters is van belang om de internationale samenwerking ten aanzien van de toepassing van videoconferentie nader vorm te geven.

AFWEGINGSKADER VOOR TOEPASSING VIDEOCONFERENTIE BIJ DE VERDACHTE

Op basis van het onderzoek is in paragraaf 6.6 een afwegingskader geformuleerd om handreikingen te verschaffen voor het besluit of toepassing van videoconferentie in een concreet geval opportuun is. Hierbij staat voorop dat ten aanzien van de vraag in hoeverre moet worden gedifferentieerd tussen verschillende factoren maatwerk nodig is. Zo moet de rechter een afweging maken van de situatie en omstandigheden van het voorliggende geval en daarin onder meer meenemen om wat voor soort procesfase en zitting het gaat; welke rol het bewijs speelt en daarmee het onmiddellijkheidsbeginsel; in hoeverre toepassing van videoconferentie past bij de persoon en kwetsbaarheid van de verdachte; of de verdachte instemt met toepassing van videoconferentie; welke alternatieven beschikbaar zijn en in hoeverre die de voorkeur zouden moeten genieten; en welke rol slachtoffers spelen in de procedure en wat hun gedachten zijn omtrent de toepassing van videoconferentie bij de verdachte.

In het licht van de vraag of sprake is van een gerechtvaardigde beperking op het aanwezigheidsrecht, staat voorop of de verdachte – mede gelet op deze factoren – voldoende adequaat zijn verdedigingsrechten kan uitoefenen. Daarnaast zal sprake moeten zijn van een legitiem doel en dient te worden beoordeeld welk belang aan het dienen daarvan moet worden gehecht. Daarbij gaat het om omstandigheden als de noodzaak voor de beveiliging van de zitting, het vluchtgevaar, het beschermen van de rechten van slachtoffers en/of getuigen, het belang van een voortvarend proces en de volksgezondheid, zoals het geval is bij de uitbraak van COVID-19. De relevante afwegingen worden uitgesplitst in zes soorten factoren die in het afwegingskader in paragraaf 6.6 worden uitgewerkt, namelijk: 1) de mogelijkheid van lijfelijke aanwezigheid; 2) compenserende waarborgen in de manier waarop videoconferentie wordt toegepast; 3) de aard van de zitting en de procesfase; 4) de zwaarte van het tenlastegelegde feit; 5) de wens, het gedrag en de persoon van de verdachte; en 6) het belang van behoorlijke strafvordering en van andere procespartijen.

CONCLUSIES

Naast de hierboven besproken conclusies ten aanzien van strafvorderlijke beginselen en mensenrechten (hoofdstuk 2), internationale en Europese regelgeving (hoofdstuk 3), de onderzochte stelsels (hoofdstukken 4 en 5) en het afwegingskader voor de toepassing van videoconferentie in het concrete geval (paragraaf 6.6) bevat het rapport tevens conclusies over een aantal thema's die hieronder worden besproken en staan uitgewerkt in hoofdstukken 4, 5 en 6. Zo volgt bijvoorbeeld uit het onderzoek volgt dat in de rechtspraak een breed gedragen standpunt wordt aangehangen dat videoconferentie een redelijk alternatief kan zijn voor situaties waarin het niet mogelijk of wenselijk is om fysieke aanwezigheid van de verdachte te organiseren en andere belangen zoals de voortgang van het proces zwaarder zijn, maar dat er een kwaliteitsverschil is bij het gebruiken van videoconferentie ten opzichte van fysieke aanwezigheid en lijfelijke aanwezigheid in beginsel de voorkeur geniet. Juist voor strafzaken is non-verbale communicatie belangrijk en dit is beperkt via videoconferentie. Ook kost de toepassing van videoconferentie in de praktijk vaak meer tijd dan de fysieke participatie van verdachten. Dit komt bijvoorbeeld omdat het maken van de verbinding langer duurt, het gesprek langzamer vordert, en simultaan vertalen niet kan met de huidige voorzieningen. Daarnaast gaan er allerlei zaken mis die vertragend werken zoals dat verdachten niet op het geplande tijdstip klaar zitten, er een (te) grote vertraging in de lijn zit waardoor communicatie moeizaam gaat, of de verbinding geheel niet tot stand komt of halverwege wordt onderbroken. De kwaliteit van de apparatuur en verbinden en de onmogelijkheid voor de advocaat om zowel bij de verdachte als in de zittingszaal te zijn zorgen voor serieuze problemen die nader moeten worden doordacht en waarvoor oplossingen noodzakelijk zijn om videoconferentie te kunnen toepassen in overeenstemming met fundamentele rechten en beginselen.

UITGANGSPUNT VAN LIJFELIJKE AANWEZIGHEID

Er is in de binnenlandse, buitenlandse en internationale praktijk een duidelijke wens om de lijfelijke aanwezigheid van de verdachte als uitgangspunt te behouden boven toepassing van videoconferentie. In landen waar een beweging richting een uitgangspunt van videoconferentie te ver leek door te zetten, ontstonden grote zorgen over kwaliteit van en waarborgen in het strafproces en kwam de rechtspraak in opstand.

Wel volgt uit de wettelijke kaders en de praktijk in de onderzochte stelsels dat de toepassing van videoconferentie een oplossing kan bieden in situaties waarin het niet mogelijk of onwenselijk is om de verdachte fysiek ter zitting aanwezig te laten zijn.

Dit geldt echter niet voor Duitsland, waar participatie van de verdachte in het strafproces in zijn geheel is uitgesloten (een zeer kleine uitzondering daargelaten). Ook moet worden opgemerkt er een grote terughoudendheid is ten aanzien van zittingen waar veel afhangt voor de verdachte (voorgeleiding, berechting van zwaardere feiten, zittingen waar bewijs aan de orde komt, waaronder getuigenverhoren) en de wens van procespartijen en met name die van de verdachte een belangrijke rol speelt in de afweging of toepassing van videoconferentie opportuun is.

INSTEMMINGSRECHT

Uit de rechtspraak van het EHRM kan niet worden afgeleid dat de verdachte beschikt over een instemmingsrecht. Waar het om gaat is dat sprake is van een gerechtvaardigde beperking op het aanwezigheidsrecht vanwege een legitiem doel en dat de verdedigingsrechten bij toepassing in de concrete situatie voldoende kunnen worden uitgeoefend. In de afweging die in dat verband dient te worden gemaakt,

komt de instemming van de verdachte niet specifiek naar voren als een mee te nemen omstandigheid. De praktijk laat echter zien dat de instemming van de verdachte heel belangrijk wordt gevonden en dat hier niet zomaar aan voorbijgegaan kan worden. In de afweging of videoconferentie zal worden toegepast is de mening van de verdachte in elk van de onderzochte stelsels relevant, ongeacht of het wettelijk kader formeel een instemmingsvereiste kent. Hierbij geldt dat hoe belangrijker de ondervraging of hoe serieuzer de tenlastelegging is, hoe meer moeite er moet worden gedaan om de fysieke aanwezigheid mogelijk te maken als de verdachte zich verzet. Concluderend bestaat er i) geen algemeen recht van de verdachte op instemming maar ii) wel een recht om de wens daaromtrent kenbaar te maken, iii) moet de opvatting van de verdachte worden meegenomen in de te maken afweging over toepassing van videoconferentie en iv) wordt er terughoudend omgegaan met het toepassen van videoconferentie als de verdachte lijfelijk aanwezig wil zijn bij zijn strafproces.

CONTACT MET DE VERDACHTE EN HET DECORUM

Op basis van het onderzoek concluderen wij voorts dat de rechtspraak aangeeft dat de toepassing van videoconferentie het contact met de verdachte vaak te veel belemmert. Via videoconferentie is het lastiger om non-verbale communicatie waar te nemen. Het is ook lastig om een overzicht te hebben van wie er in de rechtszaal of op de verhoorlocatie aanwezig is en tegelijkertijd uitdrukkingen op gezichten te kunnen lezen of om oogcontact te hebben omdat een persoon óf in de camera óf op het scherm kijkt. Het gaat hierbij met name om i) het directe en persoonlijke contact dat rechters met verdachten kunnen hebben, zeker waar het verdachten betreft met een laag IQ of psychische belasting, ii) om de mogelijkheden van de verdachte en diens advocaat om de rechter te overtuigen en om effectief te kunnen reageren op wat er ten laste wordt gelegd en als bewijs wordt gepresenteerd en iii) om het goed kunnen volgen van het proces door de verdachte, zeker als deze zonder zijn advocaat naast zich in het proces participeert.

Daarnaast volgt uit het onderzoek dat het aspect van decorum een belangrijk element is in de strafrechtspiegeling en in de huidige praktijk van videoconferentie vaak onvoldoende wordt ondervangen. Het risico bestaat dat de verdachte zonder het gebruikelijke decorum de zitting minder serieus neemt, wat ook nadelige gevolgen kan hebben voor de verdachte. Ook voor het compenseren van decorum is meer gedachtevorming en organisatie nodig. Verbetering van het decorum komt ook ten goede aan de mate waarin videoconferentie daadwerkelijk een alternatief kan zijn voor fysieke aanwezigheid. Het verlies van decorum kan deels worden ondervangen, maar daarvoor zal idealiter een tweede rechtszaal nodig zijn of een inrichting op de locatie van de verdachte die in ieder geval neutraal overkomt, ruimte biedt voor de advocaat en tolk, waarbij de verdachte zo neutraal mogelijk in beeld wordt gebracht, en waarbij partijen over en weer goed met elkaar in contact kunnen zijn zodat de situatie in de rechtszaal zo goed mogelijk wordt nagebootst.

KWALITEIT VAN DE TECHNIEK EN ORGANISATIE

In navolging van bovenstaande is een opvallende conclusie uit dit onderzoek dat zonder uitzondering alle praktijkbeoefenaars die in het kader van dit onderzoek zijn gesproken over hun ervaringen met videoconferentie aangeven dat de kwaliteit van de apparatuur en de kwaliteit en betrouwbaarheid van de verbinding (te) vaak te gebrekkig is voor het maken van voldoende contact met de verdachte en het daadwerkelijk uitoefenen van de verdedigingsrechten.

Uit het aanwezigheidsrecht vloeit voort dat voor de participatie van de verdachte in het strafproces vereist is dat de verdachte zijn verdedigingsrechten daadwerkelijk uit kan oefenen en hieromtrent niet wezenlijk nadeel ondervindt door de deelname via videoconferentie. De verdachte moet in staat zijn om de aanwezigen in de

zittingszaal te zien en te horen en de verdachte moet worden gezien en gehoord door de andere partijen, maar in verband met het openbaarheidsbeginsel ook door het publiek. Het wordt daarbij als een goede toevoeging gezien als er meerdere cameraopstellingen zijn die het ook mogelijk maken zowel overzicht te hebben van de andere ruimte als zicht te hebben op de non-verbale communicatie van de betrokken personen, inclusief gelaatsuitdrukkingen. De procespartijen in de zittingszaal moeten de verdachte goed kunnen zien. Ook moet de ruimte waarin hij zit goed zichtbaar zijn. Dit is onder meer belangrijk om te garanderen dat er geen ongewenste personen in de ruimte aanwezig zijn.

Hierbij is tevens essentieel dat de inrichting van de locatie van de verdachte zo wordt georganiseerd dat er geen beeld ontstaat dat een (onbewust) negatief effect heeft op hoe de verdachte overkomt. Hierbij is de grootte van de ruimte van belang, dat deze neutraal is ingericht, er voldoende belichting is, en dat wordt nagedacht over de hoek waarin de persoon wordt gefilmd. De verdachte moet de zittingszaal en de procespartijen goed kunnen zien om te begrijpen en zich betrokken te kunnen voelen bij wat er in zijn proces gebeurt. In de praktijk heeft de verdachte vaak maar een beperkt beeld van wat er in de rechtszaal gebeurt en kunnen ze het proces minder goed volgen en begrijpen.

Voorts is van belang dat de verdachte de mogelijkheid heeft om via de videoconferentie de rechtbank te adresseren en om te kunnen verklaren. Hierbij is van belang dat er een communicatie tot stand kan komen die de werkelijkheid zoveel mogelijk benadert. Hiervoor is de kwaliteit van de verbinding essentieel. Door verouderde apparatuur en onvoldoende snelheid en betrouwbaarheid van de verbinding schort het hier te vaak aan. De communicatie wordt dan belemmerd doordat er te veel vertraging in de lijn zit of deze hapert. De kwaliteit van de verbinding moet zo zijn dat de rechter de verdachte moet kunnen onderbreken om vragen te stellen.

Daarnaast is de wijze waarop de bijstand van de raadsman kan worden vormgegeven erg belangrijk. Gelet op het recht op bijstand door een raadsman (artikel 6 lid 3 sub d EVRM) dient de toepassing van videoconferentie de adequate bijstand door de raadsman niet in de weg te staan. Daarbij geldt dat naarmate wat er van de zitting en het tenlastegelegde voor de verdachte op het spel staat (aard van het tenlastegelegde misdrijf en/of de mogelijke zwaarte van de sanctie) of bijvoorbeeld gelet op diens kwetsbaarheid, moet worden beoordeeld of die bijstand kan worden beperkt tot ofwel rechtszaal of locatie van de verdacht of dat gekozen moet worden voor bijstand zowel in de rechtszaal als fysiek op de locatie waar de verdachte zich. Daarbij speelt vervolgens ook de vraag of de meerkosten van inschakeling van twee advocaten voor rekening van de verdachte moeten komen. Gerechtvaardigd lijkt te zijn dat indien een raadsman op beide locaties, mede gelet op de belangen van de verdachte, het alleen mogelijk maakt om de verdedigingsrechten adequaat uit te oefenen, gekozen zou moeten worden voor een systeem waarin de meerkosten voor de tweede advocaat ook worden vergoed. Dit vereist aldus gedachtevorming over de mogelijkheden van financiering. Daarnaast moet worden gedacht over de praktische uitvoering, zoals het scheppen van de mogelijkheden voor de advocaten en hun cliënt te overleggen en de verdediging met elkaar af te stemmen.

Het hebben van voldoende tijd en mogelijkheden om met de raadsman te kunnen overleggen is, gelet op artikel 6 lid 3 sub d EVRM, in algemene zin een vereiste bij toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte. Dat geldt in het bijzonder als er geen advocaat bij de verdachte aanwezig is. Daarnaast moet de verdachte met zijn advocaat kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht. Ook moet zijn gegarandeerd dat de lijn die wordt gebruikt voor de videoconferentie is beveiligd tegen afluisteren. In de huidige Nederlandse praktijk wordt de rol van de advocaat vaak nog onvoldoende meegenomen in de organisatie van de toepassing van videoconferentie. Zo zijn er situaties waar voor de advocaat onvoldoende ruimte is bij de verhoorlocatie, het niet goed mogelijk is met de verdachte te communiceren, er niet aan spatschermen voor de advocaat is gedacht ter bescherming tegen COVID-19, of

waarbij de advocaat wordt gevraagd om de zaak doorgang te laten hebben als de verbinding met de verdachte hapert zonder dat de advocaat op dat moment kan weten wat de wens van de verdachte is.

Ten behoeve van het interne openbaarheidsbeginsel dient het te worden overwogen om beelden op te slaan, voor eventueel latere naslag. Daarnaast moet er nagedacht worden over het organiseren van vertolking. Bovendien bestaan er grote verschillen over de mate waarin er protocollen bestaan voor de toepassing van videoconferentie en of de betrokken personen hiervoor zijn geïnstrueerd. Een centraal beleid hieromtrent ontbreekt. Er spelen in veel situaties onduidelijkheden over wie waar precies verantwoordelijk voor is, wat precies wel en niet mag, en wat mogelijk is. Hierdoor worden mogelijkheden niet goed benut, worden regels niet goed toegepast en wordt het wiel vaak opnieuw uitgevonden.

Een praktijk waarbij videoconferentie wordt toegepast ten aanzien van de verdachte vereist een goede doordinking van deze praktische aspecten. Hoewel in Nederland juridisch de toepassing van videoconferentie een breed toepassingsbereik heeft gekregen, vergt de praktische uitvoering ervan nog een organisatieslag om te voldoen aan de eisen en waarborgen die passen bij het strafproces en de rol en positie van de verdachte hierin.

DE POSITIE VAN DE ADVOCaat EN DE TOLK

Een belangrijke conclusie uit dit onderzoek is dat de toepassing van videoconferentie bij de verdachte een wezenlijk probleem kan opleveren ten aanzien van het feit dat de advocaat moet kiezen om in de zittingszaal aanwezig te zijn of bij de verdachte terwijl hij functies dient te vervullen op beide locaties. Dit probleem wekt in alle onderzochte rechtsstelsels grote zorg ten aanzien van de rechten van de verdachte en diens mogelijkheden om zijn verdedigingsrechten daadwerkelijk uit te kunnen oefenen.

Het roept de vraag op of in bepaalde situaties het een voorwaarde moet zijn om op beide locaties een advocaat aanwezig te hebben (of eventueel een medewerker). Dit zou veel bezwaren kunnen wegnemen en waarborgen kunnen bieden voor de uitoefening van de verschillende verdedigingsrechten. Echter, het levert ook nieuwe praktische uitdagingen op. Zo wordt de communicatie ingewikkelder, moeten beide advocaten zich inlezen in het dossier, met elkaar op een lijn zitten, en vertrouwelijk kunnen communiceren. Dit roept ook de vraag op wat dit betekent voor de bijkomende (meer)kosten van de verdediging, en of de verdachte zou moeten worden gecompenseerd voor de (meer)kosten van de verdediging als de rechter beslist om videoconferentie toe te passen. Deze meerkosten kunnen behoorlijk oplopen omdat meerdere advocaten zich ook allen zullen moeten inlezen in het dossier en met elkaar moeten kunnen overleggen.

Op basis van dit onderzoek trekken wij de conclusie dat de afweging in hoeverre hiervoor gecompenseerd dient te worden verband houdt met de afweging ten aanzien van wat er voor de verdachte afhangt van de specifieke zitting in kwestie. Naarmate de belangen voor de verdachte toenemen ten aanzien van wat er tijdens de zitting in kwestie ter sprake zal komen, de op te leggen sanctie zwaarder is, de kwetsbaarheid van de persoon dit rechtvaardigt of er andere redenen zijn waarvoor het niet langer gerechtvaardigd is om de advocaat te laten kiezen welke van diens functies (in de rechtszaal of bij cliënt) hij uit kan oefenen, zal de aanwezigheid van een advocaat op beide locaties noodzakelijk zijn om de verdedigingsrechten in het licht van artikel 6 EVRM voldoende te kunnen waarborgen. Het is in een dergelijke situatie dan onwenselijk de inschakeling van twee advocaten af te laten hangen van de vraag of de verdachte zich dat kan veroorloven. Dit vereist niet alleen gedachtevorming over de mogelijkheden van financiering, maar ook over hoe in de praktische uitvoering de mogelijkheden kunnen worden geschept voor advocaten om met voldoende tijd daarvoor met elkaar te overleggen en af te stemmen. Daarnaast is het belangrijk te realiseren dat wanneer het

verdedigingsbelang een dubbele verdediging vereist, de toepassing van videoconferentie vermoedelijk geen kostenbesparend effect zal hebben.

Voorts is ook de positie van de tolk van belang. De effectieve uitoefening van de verdedigingsrechten vereist dat het proces zo moet worden ingericht dat de verdachte wordt berecht in een taal die hij begrijpt (als ook is gewaarborgd in artikel 6 lid 3 sub e EVRM). In een strafproces participeert daarom regelmatig een hiervoor speciaal opgeleide tolk. Bij de toepassing van videoconferentie moet tevens nagedacht worden over hoe de vertolking zo goed mogelijk kan worden gewaarborgd. Dat levert met name vanuit organisatorisch oogpunt uitdagingen op. Hierbij is simultane vertolking de meest gewenste vorm. Dit geeft de verdachte de mogelijkheid om het proces beter te kunnen volgen, zorgt voor een betere interactie en communicatie tussen partijen, en stelt de verdachte en zijn raadsman beter in staat de verdedigingsrechten uit te oefenen. Wanneer simultane vertolking afwezig is, ligt het gesprek tijdens de zitting steeds stil in afwachting van de vertolking, waardoor de interactie met de verdachte minder natuurgetrouw is. Het is voor de verdachte lastig effectief te participeren in het proces bij consecutieve vertolking en voor de rechter minder goed mogelijk contact te hebben met de verdachte. Bij de toepassing van videoconferentie kan simultane vertolking worden gerealiseerd door de tolk aanwezig te laten zijn bij de verdachte. Hierbij moet worden nagedacht of de tolk hierbij veiligheidsmaatregelen nodig heeft. Een andere optie is om te werken met *booths* waarvandaan de tolk door de procespartijen te horen is via koptelefoons. Hierbij moet wel worden gerealiseerd dat simultane vertolking zowel kostbaarder is als een extra belasting geeft op de verbinding en daarmee de snelheid en betrouwbaarheid ervan. Ook op dit punt van de vertolking bieden internationale ervaringen nuttige inzichten. Zo wordt er bij het ICC nagedacht of in de toekomst de tolken niet vanuit hun eigen standplaats kunnen werken in plaats van aanwezig te zijn in de rechtszaal wanneer de verdachte zelf ook participeert via videoconferentie.

Als de tolk aanwezig is op de locatie van de verdachte is het van belang dat er voldoende ruimte wordt georganiseerd voor de tolk en er ook rekening mee wordt gehouden of de tolk zich voldoende prettig voelt bij de situatie. Ook zal de tolk nodig kunnen zijn bij het vertrouwelijke overleg tussen advocaat en cliënt, en moet hiervoor de mogelijkheid worden gecreëerd zowel als de tolk zich bevindt op de locatie van de verdachte als op afstand.

FINANCIËLE ASPECTEN

Gezien de ervaringen in de praktijk dat de kwaliteit van de techniek, apparatuur, verbinding, de inrichting van de locatie van de verdachte, protocollen en training van personeel vaak onvoldoende is voor het kunnen beschouwen van de toepassing van videoconferentie als een volwaardig alternatief voor lijfelijke aanwezigheid, is een gedegen verbeterslag hiervan noodzakelijk.

Voorts laat het onderzoek naar de praktijk zien dat goed inzicht in de kosten en baten van de toepassing van videoconferentie ontbreekt. Het is zeer de vraag of de aanname dat de toepassing van videoconferentie kostenbesparend is geldt wanneer zittingen vereisen dat er een tweede advocaat betrokken is of wanneer simultane vertolking nodig is om de communicatie van voldoende kwaliteit te laten plaatshebben. Ook is het belangrijk om na te gaan welke verborgen kosten de toepassing van videoconferentie met zich meebrengt, zoals bijvoorbeeld in tijdsverlies door het maken van de verbinding, tragere en moeilijker communicatie en technische onderbrekingen.

AANBEVELINGEN

In hoofdstuk 7 wordt de hoofdvraag beantwoord, door aanbevelingen te formuleren voor de normering en beleidsontwikkeling in de Nederlandse strafrechtspraktijk aan de hand van vijf categorieën: 1) de inrichting, organisatie en techniek van de toepassing van videoconferentie; 2) veiligheid; 3) juridische waarborgen; 4) protocollen en personele aspecten; en 5) het belang van het monitoren en onderzoeken van de toepassing van videoconferentie in het strafproces.

INTRODUCTION

Through technological developments, legal systems increasingly apply videoconference in their criminal proceedings. Videoconference enables a direct video and audio connection between those involved in criminal proceedings. With the improvement of videoconference technology, it is more and more considered as a reasonable alternative to physical appearance.

The application of videoconference had in recent years already increased. The global COVID-19 pandemic prompted a heightened focus in the Netherlands as well as everywhere else in the world on the potential to hold criminal proceedings despite having to limit physical contact through the use of videoconference. This generated a need for further research for particularly its application for the accused, considering the implications for guaranteeing the rights of the accused and fundamental principles like immediacy and the public nature of a trial. The main question of this research is:

“What can the Netherlands learn from national and international standards and practice of the use of videoconference for the accused with a view to its standardization and policy development in Dutch criminal legal practice?”

National and international standards and practice have been mapped out by researching the regulations and practices of the Netherlands, Italy, France, Canada, Switzerland, Germany and international and transnational criminal law.

The main research question was answered on the basis of the following seven sub-questions:

1. What international and European rules apply to the Netherlands?
2. How does the application of videoconference with regard to the accused in criminal proceedings relate to the rights of the accused, in particular the right to attend trial and the principle of immediacy, and to fundamental principles of Dutch criminal procedure law?
3. To what extent and in what way is video conference used with regard to the accused in criminal proceedings in Dutch, foreign, international and transnational practice?
4. How far does the accused's right of consent extend with the application of videoconferencing?
5. What requirements and guarantees must be met when using videoconferencing with regard to the accused in criminal proceedings?
6. To what extent should with above aspects be differentiated between the different phases of the criminal proceedings (preliminary investigation, investigation in court) and the different types of hearings (examining magistrate, in chambers, pro forma hearings, merits in first instance, merits in appeal)?
7. To what extent should this be differentiated depending on other factors, such as the gravity of the offence or crime, the accused, the role of victims, or other circumstances (such as security and COVID-19)?

The increasing use of video conferencing is due in part to a need for more international cooperation, saving costs and limiting time-consuming logistical operations to ensure the simultaneous presence of all involved in the courtroom at the same time. Moreover, the use of video conferencing can offer solutions where alternatives do not exist or are undesirable.

Before the corona crisis, videoconferencing in the Netherlands was mainly used to hear witnesses and experts, to assist interpreters, in decisions on pre-trial detention, and to request legal assistance for hearing witnesses

in the context of international cooperation. In recent years in the Netherlands – just as abroad, in the context of mutual legal assistance and in international criminal law – the possibilities for a broader application of videoconferencing in criminal proceedings have been increasingly explored. Moreover, this broader application was discussed in connection with the possible trial of suspects for involvement in the downing of Flight MH17. In the agreement concluded in 2018 between the Netherlands and Ukraine on the trial of possible accused for the downing of flight MH17, it is agreed that any suspects who are on Ukrainian territory and cannot be extradited to the Netherlands can be tried by videoconference, provided that the suspect agrees to this.

However, the extension to the use of videoconferencing to allow suspects to participate in criminal proceedings in the various stages of the proceedings is not self-evident. In principle, the accused has the right to be present at the hearing – the right to be tried in his presence – unless he waives that right. The right to be present at the trial is related to the immediacy or confrontation principle. The immediacy or confrontation principle requires that evidence, and thus also statements made by witnesses or the accused, should in principle be discussed during the investigation in court. This makes the accused better able to exercise his defense rights. The judgment of the Dutch Supreme Court of 14 May 2019 showed that – in exceptional cases – an accused may participate in the investigation by videoconference, but that this is not seen as equivalent to the (physical) presence of the suspect.²⁸ The question that follows is which circumstances could justify participation via videoconference, which safeguards are important in this respect, and to what extent the consent of the accused is required. Moreover, to what extent can videoconference be used in other stages of the process (in particular police interrogation, hearings with the examining magistrate or prosecutor), and to what extent a different approach should apply during trial. This study also considers whether this should be possible in all types of criminal cases and whether a distinction should be made between types of suspects (adult or minor, or on the basis of a risk criterion).

FUNDAMENTAL RIGHTS AND PRINCIPLES

Chapter 2 of the report charts the tensions that may arise from the use of videoconference for the suspect with defense rights, with the rights of the victim, and with the general interest of proper criminal justice. It follows from case law and literature that this concerns in particular the suspect's right to attend and, in relation to that right, the right to an effective defense and the principles of immediacy and transparency of the criminal proceedings. In this chapter, these rights and principles are analyzed in the context of the use of videoconference for the accused. On the basis of the relevant case law of the ECtHR and the Netherlands, a first step is also given for the assessment framework for the relevant factors in order to arrive at a decision whether or not to use videoconference in a specific case. This assessment framework is further elaborated in chapter 6.6. In addition, Chapter 2 deduces from case law which reasons may give rise to the use of videoconference and which safeguards must be observed in its application.

Chapter 2 concludes that videoconference may only be used if sufficient safeguards are observed to guarantee the rights of the accused, but also that videoconference may only be used if it serves a legitimate purpose. A number of examples of legitimate objectives follow from case law, namely the protection of public order, security measures, the risk that the detainee may have contact with criminal connections, the prevention of crime, risk of flight, witness and victim protection, compliance with the reasonable time requirements, and the importance of expeditious handling of criminal proceedings, also with a view to the court's caseload. If there is such a legitimate purpose and there are safeguards that ensure that the suspect is not restricted in exercising

²⁸ Hoge Raad 14 May 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, *NJ* 2019/290, annotated by P.A.M. Mevis.

his defense rights, the opinion of the suspect (when not consenting to the use of video conference) may be ignored. However, domestic, foreign and international practice shows that there is a high reluctance to apply videoconference when the accused insists on physical presence.

With regard to the safeguards that are important for guaranteeing the rights of the suspect in the use of videoconference, the essential point is that the accused can practically exercise his defense rights and is not materially disadvantaged by the participation via videoconference. The role of counsel is very important here. The right to possibly have counsel at both the location where the suspect is located and in the courtroom is considered of great importance in case law. The suspect must also have sufficient time and opportunity to consult with his counsel. In addition, the accused must be able to communicate confidentially with his lawyer without running the risk of being tapped. Specifically, it must be possible for the lawyer to receive confidential instructions without any supervision. It must also be ensured that the line used for the videoconference is protected against tapping or other types of eavesdropping. It is also important that the accused is able to see and hear those present in the courtroom and that the suspect can be seen and heard by the other parties, the judge, the witnesses and the public. It is also important that the suspect has the opportunity to address the court and be heard in order to comply with the immediacy principle. It is moreover essential that the connection between the courtroom and the place where the suspect is located is of sufficient quality and does not cause any problems for the transmission of image and sound, such as delay or that the synchronization between image and sound is too divergent.

APPLICABLE INTERNATIONAL AND EUROPEAN REGULATIONS

After this introductory analysis of the normative framework in which videoconferencing is used when it comes to suspect participation, Chapter 3 discusses the applicable international and European regulations. This analysis shows that international and European legal regulations have often been developed to regulate the use of videoconference in criminal proceedings for the hearing of witnesses and experts in the context of mutual legal assistance. The participation of the accused via video conference is less self-evident. In most treaties, member states may opt-out on applying the use of videoconference to the accused when being asked to provide international legal assistance and there is usually a right of consent for the accused. Only if both states and the accused agree, videoconferencing can be used for questioning the accused, provided this is done in accordance with international law, including the ECHR. However, although the consent requirement in European legislation was a starting point for a long time, as in international legislation, Article 24 (2) of the EU Directive on the European Investigation Order (EIO) from 2014 provides that the execution of the EIO can be refused if the suspect or accused person does not agree. Where in previous EU regulations (such as Article 9 of the EU MLA Convention of 2000) consent of the suspect was still required, this EU Directive from 2014 thus deals less absolutely with the right of consent of the suspect. Chapter 3 concludes with a discussion of the MH17 convention between the Netherlands and Ukraine, which regulates how a suspect can be brought to trial via video conference.

The chapter analyzes three relevant developments in international and European regulations. Firstly, through regulations, guidelines, technical standards and policy, the application of videoconferencing in legal proceedings is stimulated in a broad sense, both with regard to domestic application and to facilitate mutual legal assistance. A second development is that the scope of application of videoconferencing in criminal proceedings has been broadened from an initial focus on the participation of particularly witnesses and experts to a broader application, including the accused. A third development relates to the accused's consent requirement. According to most regulation, the accused must consent to the use of video conference. However, within the European Union, the 2014 EIO Directive is less absolute.

PRACTICE

Chapters 4 and 5 discuss the regulation and practice of the use of videoconferencing for the accused with regard to the Netherlands, Italy, France, Canada, Switzerland, Germany and the International Criminal Court. The next section offers a brief summary.

THE NETHERLANDS

In the Dutch regulation, the core of which consists of the identical Articles 78a of the Dutch Criminal Code and 131a of the Dutch Criminal Code of Procedure (DCCP) and the Videoconference Decree,²⁹ in principle videoconferencing can be used in all situation where a person is heard.³⁰ However, there is no obligation to use video conferencing. It is up to the authority responsible for the situation to consult with other parties involved and to decide whether or not to make use of the option to use videoconferencing.³¹ The term videoconference does not prescribe any particular technique in Dutch law, so that the legal text is future-proof for any other techniques that may develop, as long as a direct video and audio connection is established.³²

In accordance with Dutch law, videoconferencing can be applied in any stage of criminal proceedings, nor is the use of videoconference made dependent on the type of criminal offense. The judge or official in charge of the hearing decides whether to use videoconferencing. Before deciding, the person to be heard or his counsel and, where appropriate, the public prosecutor, are given the opportunity to express their opinion on the use of videoconference. Pursuant to Article 2(1) of the Videoconference Decree, the accused has a right of consent as a condition for the use of videoconference in his arraignment and in the substantive hearing before the three-judge chamber. However, even if the accused does not give his consent, Article 2(3) of the Videoconferencing Decree provides that the judge(s) may decide that videoconferencing will be used anyway if necessary for security reasons. Furthermore, the use of videoconferencing is excluded if the person to be heard has such an auditory or visual disability that it can reasonably be assumed that videoconference will impair his contribution or position in the criminal proceedings, or the rights of other participants in the proceedings (Article 2(2)).

As a result of the measures to prevent the spread of the COVID-19 virus, the already planned amendment to the Videoconferencing Decree entered into force more expeditiously on 25 March 2020.³³ This has expanded the application scope of videoconference in criminal proceedings by eliminating a number of categorical exceptional cases from the original Videoconference Decree. Furthermore, with the Temporary Law COVID-19 Justice and Security, which came into force on 24 April 2020, the scope of application has been temporarily expanded even further. Among other things, this law has temporarily arranged that the right to consent does not apply, that in addition to video conference, a telephone conversation can also suffice for the hearing, interrogation or questioning of persons, and that physical sessions in criminal proceedings can be completely replaced by oral treatment via (group) telephony or video conference.³⁴

²⁹ Besluit videoconferentie, *Stb.* 2006, 275 (amended in *Stb.* 2006, 609, *Stb.* 2006, 610 and *Stb.* 2020, 101).

³⁰ *NvT*, *Stb.* 2006, 610, p. 4.

³¹ *NvT*, *Stb.* 2006, 610, p. 5-6.

³² *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT), see also M.A.H. van der Woude, in: *T&C Strafrecht*, commentaar op art. 78a Sr.

³³ *Stb.* 2020, 101.

³⁴ *Stb.* 2020, 124.

In the modernization of the Code of Criminal Procedure that is currently under consideration, the use of videoconferencing will be regulated in a new provision. The legislative proposal's version of July 2020 shows that Article 131a will be replaced with Articles 1.11.3 and 1.11.5 DCCP, whereby the Videoconference Decree is contained in the new Article 1.11.4 DCCP.³⁵ In the proposed legal text, the starting point is that the final judgment on the use of videoconference rests with the responsible official or judge, while the law more explicitly enshrines the legal position of the involved trial participants, who are asked for their opinion in more situations. It is also included, for example, that victims are given more opportunities to be heard or to make use of the right to speak in order to avoid undesirable eye contact with the accused. Furthermore, the accused's right of consent will be extended from only in the hearing by the three-judge panel to "trial" in general. This means that the use of videoconference in any hearing that determines the merits against an accused, in first instance or appeal, by multi-judge or single-judge panel, requires the accused's consent. The explanatory memorandum explains that the extension of the right of consent to the single-judge chamber does justice to the interests that are also at stake there for the suspect. It is further emphasized that it is up to the judge to determine that the physical presence of the suspect is desirable, even in the situation where the suspect consents or even requests to participate via videoconference. Moreover, when the accused has the right to consent, this only applies to his own participation, but not with regard to the participation of another person via videoconference during the proceedings.³⁶

In the Netherlands, the main objective to start applying videoconferencing in criminal proceedings was to save time and money. In particular, the use of videoconference was considered helpful to reduce transport problems of suspects and the associated costs, travel costs for rogatory commissions, and enabling to include (foreign) expert testimony who would otherwise not be heard due to time pressure and practical obstacles.³⁷ Currently, due to the outbreak of the COVID-19 pandemic, videoconferencing is widely used and, as discussed above, the legal basis for this has been temporarily extended.

The study shows that Dutch legal practice supports that videoconference can offer a reasonable alternative for situations in which it is not possible or desirable to organize physical presence if other interests such as the progress of the trial are considered more important, but that there is a clear difference in quality in the use of videoconferencing compared to physical presence, that physical presence is preferred and that videoconference is not regarded as a full-fledged alternative. Especially for criminal cases, non-verbal communication is important and this is limited via video conference. The application of videoconferencing also takes more time in practice than the physical participation of suspects. In addition, the quality of the equipment, connection and layout of the suspect's location leaves much to be desired and often does not meet the required standards. The recommendations for this study provide guidance on bringing the implementation of practical aspects in line with the required standards.

³⁵ Wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), available via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/11/13/documenten-modernisering-wetboek-van-strafvordering>.

³⁶ MvT for wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), available via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memoratie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering>.

³⁷ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 1-11 (MvT); *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 3 (Nota naar aanleiding van het verslag); *Veiligheidsprogramma Naar een veiliger samenleving*, Ministry of Justice and Ministry of Internal and Kingdom Affairs, The Hague, October 2002, p. 46.

In Italy, the application of videoconferencing was developed in the context of the fight against the mafia, and the security of trials against suspects of mafia membership was a reason to introduce videoconference in criminal proceedings in 1992.³⁸ It was arranged that the suspect could be brought to trial by videoconference. In contrast to other countries where the use of videoconferencing has mostly been developed for witness interviews and has been expanded to (limited) use for suspects, the use of video conferencing in criminal proceedings has been introduced in Italy explicitly for use with regard to suspects. While it was previously a discretionary power of the judge to decide whether or not to use videoconferencing, with the Orlando reforms in 2017, the use of videoconferencing even became the starting point in certain cases from which the judge can only deviate with reasons. The accused's right of consent does not play a role in these cases and is generally limited in Italy. In Italian practice, the lawyer or his substitute always has the right to be present with the suspect, although here too the problem arises that the lawyer can only be at one location at a time and usually chooses to be in court. A court employee is present with the suspect who assists the trial judge during the interrogation, for example by establishing the identity of the suspect and to ensure that the quality of the connection and that there is the opportunity for the suspect to communicate confidentially with his lawyer. Similar as in other countries, there is a lot of criticism on the quality of the equipment and the connection in Italy. There is also the problem here that due to poorly organized technology, the possibility of confidential communication can be a real problem. In addition, there are criticisms about the extent to which the use of videoconferencing has become and is becoming more of a starting point than an exception.

Similar criticisms could also be heard in France as the scope of application there was increasingly stretched and legal practice resisted this development towards videoconference as a starting point rather than exception. In France, the application of videoconferencing was initially developed for use in overseas territories because there were too few judges there to ensure that different judges would judge at different stages of the proceedings. Meanwhile, the ratio is mainly cost savings – especially for the transfers of detained suspects to court – and video conferencing can be used for each participant and in a large number of trial stages and types of hearings, but not for more serious charges. The right of consent is not absolute and can also be ignored if, for example, the transport of the suspect has to be avoided due to a serious risk of disturbance of public order or escape. In France, too, concerns about the quality of the connection and the equipment arise from practice, as a result of which the quality of image and sound is (too) often insufficient for proper process participation. The difficult position for the lawyer who cannot perform all his functions if the suspect is not physically present in the courtroom is also identified as a serious problem. Reference is moreover made to the human aspect of a suspect who has to undergo trial in isolation and without legal assistance.

Canada is another example of a country that started applying new technologies in the legal system relatively early, including with regard to the accused. This is mainly because this was seen to be of great practical added value due to the size of the country and the often remote locations of detention centers.³⁹ In Canada, all trial participants can participate in criminal proceedings by videoconference. There are different provisions with regard to the use of videoconferencing per process component and process participant. In general, it is important to note that the Canadian system is very reluctant to allow the suspect to participate in a trial where evidence is considered. The use of videoconference is excluded if witnesses are heard at a hearing: the suspect must be present in order to adhere to the principle of immediacy. This is in line with the more adversary nature of Canadian criminal law compared to the Netherlands and some of the other countries in this study. In practice, however, it also plays a role that here too technology often falters and judges and prosecutors are

³⁸ Van der Vlis, 2011, p. 18.

³⁹ Schellhammer, 2013, p. 53-56.

concerned that this could be a ground for lodging an appeal if this occurs during a hearing where evidence plays a role. Nor does it fit in the Canadian system to quickly disregard the wish of the suspect: if the suspect insists on being physically present, the judge will only reject this in exceptional situations. It is also noteworthy that in Canadian courts, it has been a longstanding practice that the audio is recorded and stored by default. It is therefore natural to also preserve video conference footage for the sake of the public nature and the immediacy principle.

The use of videoconference with regard to the suspect is also legally possible in Switzerland. In this country the immediacy principle plays a less important role than in Canada and its application is therefore less likely to be perceived as objectionable as an alternative to physical presence during the substantive handling of the case. The Public Prosecution Service or the competent court may decide to use videoconferencing if the person to be questioned is unable to attend the hearing in person, or if this is only possible at disproportionate costs or practical obstacles. In principle, the suspect has no right of consent. However, a judge interviewed for this investigation indicates that also in Switzerland it is considered highly undesirable to ignore the wish of the suspect if he does not want to participate via video conference and that judges in Switzerland are also extremely cautious about this. Although the legal framework thus permits a wide use of videoconferencing, physical presence is also preferred in Switzerland and in practice, videoconferencing is used only to a limited extent with regard to the accused. In Switzerland, sound and image of the video conference must be stored on a data carrier that is added to the file.

Of the countries surveyed, Germany is the most reluctant to use videoconferencing for the suspect: it is virtually excluded from law. In the German criminal proceedings, the suspect has an obligation to attend rather than merely a right. This is related to the principle of immediacy, which plays a major role in German criminal proceedings and in particular at the trial. The obligation to attend and the principle of immediacy have led to the starting point that both the suspect and any witnesses are physically present at the trial. The judge must have heard the suspect personally and the possibility of trial in absentia is therefore also very limited in Germany. The principle of immediacy is expressed in German criminal proceedings by the fact that the trial mainly takes place on the basis of an oral hearing. Germany is much more reluctant to accept written statements as evidence than the Netherlands. By way of exception, it is possible to read a written statement at the court hearing, such as a confession under Article 245 StPO or a statement by a witness, expert or co-suspect under Article 251 StPO. This statement must have been made before a judge during the preliminary investigation. However, the starting point is that the judge makes the determination of the evidence himself, and this on the basis of the original source (*Originalbeweis*).⁴⁰ The idea is thus that the verdict should be based on evidence presented at the hearing, which is seen as a guarantee for the substantive correctness of the evidence and the evidentiary decisions. Under Article 247a of the StPO there is a possibility for witnesses and experts to be heard in court by videoconference, but only if there is an urgent danger to the well-being of the witness or expert to be heard. In Germany, the obligation to attend and the immediacy principle are therefore understood in such a way that this cannot be replaced by allowing the suspect to participate via video conference.

In Germany, there is also a reluctance to participate by the suspect via videoconference because this is not considered a fully-fledged way of exercising defense rights and is therefore a violation of the possibility to practically exercise these rights. In addition, the reluctance to use videoconferencing is also related to process-economic reasons, in which the experience is that the duration of the substantive hearing in court is shortest when all relevant persons are present. The presence of the suspect is particularly important so that he can answer questions about the facts or circumstances of the case. Furthermore, psychological reasons in

⁴⁰ Mevis, 2018.

Germany underlie the reluctance to use videoconferencing with regard to suspects, because judges fear that the use of videoconference will distort the way the person comes across and that non-verbal communication could be less perceived and thus the credibility of the person being heard is affected.

INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

At the ICC, suspects have not yet been brought to trial via videoconference as such, but this is possible (legally and practically) and it is considered for current and future cases. Hearing witnesses by videoconference is “daily practice” at the ICC and each courtroom is designed for the use of videoconference, with an adjoining “control room” in which video and audio communication as well as evidence presentation via monitors are directed. Given the large number of member states at the ICC (123 countries) and the geographic distribution and diversity of legal traditions of those countries, what is agreed by states in the context of the ICC can provide a good indication of which standards with regard to criminal proceedings and the rights of defense prevail in the international legal order. Also, the court cases at the ICC are closely monitored for observance of the right to a fair trial by commentators from different legal traditions.

Although the possibility of hearing witnesses has been regulated since the establishment of the ICC’s founding treaty in 1998, only since 2013 has it been included in rule 134bis Rules of Procedure and Evidence that suspects may request to be tried by video conference during parts of their trial and that it is up to the judges to consider in each situation whether this is appropriate.⁴¹ The ICC had already been allowed for some time to hold a session on a possible reduction of the sentence by videoconference “under exceptional circumstances”.⁴² The ICC is not the only international criminal court that allows video conferencing of suspects. The more recently established Special Tribunal for Lebanon and the Kosovo Specialist Chambers also have the possibility of the accused participating by videoconference.

On June 23, 2020, a guideline for the holding of hearings during the COVID-19 pandemic was promulgated, emphasizing that on a case-by-case basis, judges can consider using videoconference for necessary hearings.⁴³ In doing so, the judges must conclude that the proposed form of hearing is in accordance with the applicable regulations and the rights of the accused. The situation and restrictions in the country where persons who may be participating via videoconference are located must also be considered. The guidelines also establish a protocol requiring that if judges wish to use videoconference, they should coordinate well in advance with the various departments of the Registry to ensure clarity on all technical aspects, which may include agreements such as that the scope of the session is clearly delineated and any technical problems are anticipated. The document concludes with the consideration that these guidelines are intended to be temporary.

In international criminal law, there is a reluctance to use videoconference for the accused, especially for court proceedings where evidence is considered. Here also, it is up to the judges to decide whether and to what extent videoconferencing will be used for suspects and to refuse this. The logic at the ICC is that the point is not so much that the court or the office of the prosecutor should direct the use of video conference, but that

⁴¹ Assembly of States Parties of the International Criminal Court, Resolution ICC-ASP/12/Res.7, 27 November 2013. The text of Rule 134bis Rules of Procedure and Evidence “Presence through the use of video technology” provides: “1. An accused subject to a summons to appear may submit a written request to the Trial Chamber to be allowed to be present through the use of video technology during part or parts of his or her trial. 2. The Trial Chamber shall rule on the request on a case-by-case basis, with due regard to the subject matter of the specific hearings in question.”

⁴² Rule 224 Rules of Procedure and Evidence, pursuant to article 110 Statute of Rome.

⁴³ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 June 2020, published on <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>.

the suspect would rather attend hearings remotely from his own country than have to appear in The Hague. In principle, there are no restrictions on the possibilities of using videoconferencing with regard to the stage in the criminal proceedings. The interviewed ICC employees do indicate that they expect that judges will be more cautious about videoconference in the merits phase, especially when evidence is discussed, than when it comes to hearings in the pre-trial phase, about compensation (reparations) or appeal. The main concern here is whether the rights of the defense can be sufficiently guaranteed, tension with the principle of immediacy and the importance of making contact with the suspect. However, the ICC has every possibility to apply videoconference to the trial participation of the accused and given the international context also many practical reasons to organize at least certain sessions via videoconference, and it seems a matter of time before this will take place.

The infrastructure and technical capabilities at the ICC may be of the highest quality of any court in the world, but here too the quality of the connection is a real challenge. The weakest link determines the quality of the connection and what options there are to guarantee the necessary legal guarantees for the accused's right to a fair trial. For reasons of quality and safety, the ICC tries to keep as much control as possible and, for example, sends its own personnel and equipment to the interview location. In addition to quality, the safety of the person being heard and their family, and the safety of the connection, is also a point of special attention.

MUTUAL LEGAL ASSISTANCE

A special aspect that plays a role in both international criminal law and international criminal law cooperation between countries is that it can be difficult to cooperate with other countries. This factor always plays a role in the context of any type of mutual legal assistance, but is an additional complicating factor in the application of videoconferencing.

The study shows that the use of videoconferencing in the international context raises all kinds of questions related to jurisdiction and responsibility, to who is in control and where the boundaries lie between the powers and obligations of both countries, to security, language, and about the quality of equipment and technology. The research concludes that although the use of videoconference is increasing in practice, it rarely occurs with regard to the suspect. Practitioners indicate that the international legal framework with regard to the practical application of videoconference is left quite open. In order to avoid ambiguities and issues during hearings, it is important that clearer agreements are made on details. It is particularly important here to work out more clearly what requirements are set for the quality of the technology, the guarantees that apply to the realization of the rights of the suspect, who is in charge, where the demarcation lies between the powers and obligations of both countries, to what extent and when magistrates may, and when they must, intervene back and forth, what the facilitating magistrate may or must do when he becomes aware of criminal offenses, whether the safety of the person to be heard is guaranteed and what responsibilities are involved, and to what extent it is desirable to cooperate with another country in the context of the trial of suspects via videoconference.

In addition to the need to make clear agreements between the parties prior to a hearing via videoconference, knowledge of and trust in each other's legal practice also plays an important role. The stimulation and facilitation of cooperation in the form of contact between prosecutors and judges is also important to further shape international cooperation with regard to the use of videoconferencing.

ASSESSMENT FRAMEWORK FOR RELEVANT FACTORS TO DECIDE ON USING VIDEOCONFERENCE IN A CONCRETE CASE

On the basis of the research, an assessment framework has been formulated in Section 6.6 to provide guidance for deciding whether the use of videoconferencing is appropriate in a specific case. The main conclusion here is that with regard to the question to what extent there should be differentiated between different factors, customization is required. For example, the judge must weigh the situation and circumstances of the case at hand and take into account, among other things, the type of trial phase and hearing; what role the evidence plays and thus the immediacy principle; to what extent the use of videoconferencing suits the person and vulnerability of the suspect; whether the suspect consents to the use of videoconferencing; what alternatives are available and to what extent they should be preferred; and what role victims play in the proceedings and what their thoughts are regarding the use of videoconference with the suspect.

In light of the question of whether there is a justified restriction on the right of presence, it is crucial that the accused can adequately exercise his defense rights. In addition, there must be a legitimate purpose and a consideration of how important this legitimizing purpose is. This concerns circumstances such as the need for security of the hearing, the risk of flight, the protection of the rights of victims and / or witnesses, the importance of a prompt trial and public health, as is the case with the COVID-19-outbreak.

The relevant considerations are broken down into six types of factors that are elaborated in the assessment framework in Section 6.6, namely: 1) the possibility of physical presence; 2) compensatory safeguards in the way videoconferencing is applied; 3) the nature of the hearing and the process phase; 4) the gravity of the charge; 5) the opinion, the behavior and the person of the suspect; and 6) the importance of due criminal procedure and the interests of other litigants.

CONCLUSIONS

In addition to the conclusions discussed above with regard to fundamental criminal legal principles and human rights (Chapter 2), international and European regulations (Chapter 3), the systems studied (Chapters 4 and 5) and the assessment framework for the application of videoconference in the specific case (Section 6.6), the report also contains conclusions on a number of themes that are discussed below and are elaborated in chapters 4, 5 and 6. For example, it follows from the study that a widely supported position is held in legal practice that videoconference can be a reasonable alternative to situations in which it is not possible or undesirable to organize the physical presence of the suspect and where other interests such as the progress of the trial are considered more important, but that there is a difference in quality in the use of videoconference compared to physical presence and that physical presence is in principle the preferred. Especially for criminal cases, non-verbal communication is important and this is limited via videoconference. In practice, the application of videoconferencing often also takes more time than the physical participation of suspects. This is because it takes longer to establish the connection, the conversation progresses more slowly, and simultaneous translation is usually not possible with the current facilities. In addition, all kinds of things go wrong that have a delaying effect, such as that suspects are not put in place at the scheduled time, that there is a (too) long delay in the quality of the line, which makes communication difficult, or that the connection is not established at all or is interrupted halfway. The quality of the equipment and connections and the inability for the lawyer to be with the accused as well as in the courtroom create serious problems that require further reflection and solutions to bring a wider application of the use of videoconferencing for the accused in accordance with fundamental rights and principles.

PHYSICAL APPEARANCE AS STARTING POINT

In domestic, foreign and international practice, there is a clear desire to maintain the physical presence of the suspect as a starting point and keep the use of video conference as the exception. In countries where a move towards a premise of videoconferencing seemed to be moving too far, great concerns arose about the quality of and guarantees in the criminal proceedings and legal practitioners revolted.

However, it does follow from the legal frameworks and practice in the systems studied that the application of videoconferencing can offer a solution in situations in which it is not possible or undesirable for the suspect to be physically present at the trial.

However, this does not apply to Germany, where participation of the accused in criminal proceedings is almost entirely excluded (with a very small exception). It should also be noted that there is in general a great reluctance with regard to hearings where a lot depends on the suspect (arraignment, trial of more serious facts, hearings where evidence is discussed, including witness interviews), and the wishes of the parties to the proceedings and in particular that of the suspect plays an important role in the consideration of whether the use of videoconferencing is deemed appropriate.

RIGHT TO CONSENT

It cannot be deduced from the case law of the ECtHR that the suspect has a clear right of consent. What matters is that there is a justified restriction on the right of presence due to a legitimate purpose and that the rights of defense can be sufficiently exercised when applied in the concrete situation. In the assessment that must be made in that regard, the consent of the accused does not specifically emerge as a requirement as such. However, practice shows that the consent of the accused is considered very important and that this cannot simply be ignored without consideration or motivation. In each of the examined legal systems, the opinion of the accused is relevant in the consideration of whether videoconference will be applied, regardless of whether the legal framework has a formal consent requirement. In this respect, the more important the questioning or the more serious the charge is, the more effort must be made to enable the physical presence if the suspect objects. In conclusion, there is i) no general right of the suspect to consent, but ii) a right to express his opinion in this regard, and iii) the opinion of the suspect must be taken into account, since iv) there is reluctance to use videoconferencing if the suspect wants to be physically present at his criminal trial.

CONTACT WITH THE ACCUSED AND DECORUM

On the basis of the research, we moreover conclude that legal practice indicates that the use of videoconference often hinders contact with the suspect too much. It is more difficult to observe non-verbal communication via video conference. It is also difficult to have an overview of who is in court or at the accused's location and at the same time be able to read expressions on faces or have eye contact. This concerns in particular i) the direct and personal contact that judges may have with suspects, especially when it concerns suspects with a low IQ or with psychological issue, ii) the possibilities of the suspect and his lawyer to convince the judge and in order to be able to respond effectively to what is charged and presented as evidence, and iii) to enable the suspect to follow the trial properly, especially if he participates in the proceedings without his lawyer next to him.

In addition, the research shows that the aspect of decorum is an important element in criminal justice and is often insufficiently addressed in the current practice of video conferencing. There is a risk that without the usual decorum the accused will take the hearing less seriously, which may also have adverse consequences for the accused. More consideration and organization is also needed on this aspect. Improving the decorum also benefits the extent to which videoconference can be an adequate alternative to physical presence. The loss of decorum can be partially overcome, but this will ideally require a second courtroom or a facility at the suspect's location that appears neutral, offering space for the lawyer and interpreter, whereby the suspect is shown as neutral as possible, and whereby parties can be in good contact with each other so that the situation in the courtroom is simulated as closely as possible.

QUALITY OF TECHNIQUE AND ORGANIZATION

Continuing on the above observation on the importance of contact with the accused, a striking conclusion from this study is that, without exception, all practitioners who were interviewed in the context of this study about their experiences with videoconferencing indicate that the quality of the equipment and the quality and reliability of the connection (too) often is deficient for making sufficient contact with the suspect and to practically exercise defense rights.

The right of presence at the trial requires that the suspect can adequately exercise his defense rights and that he is not materially disadvantaged in this respect by participating by videoconference. The suspect must be able to see and hear those present in the courtroom and the suspect must be seen and heard by the other parties, but also by the public in connection with the principle of public trial. It is seen as a good addition if there are multiple camera setups that also make it possible to have an overview of the other space as well as to have a view of the non-verbal communication of the persons involved, including facial expressions. The parties in the courtroom must be able to see the suspect well. The room in which he sits must also be clearly visible. This is important, among other things, to guarantee that there are no unwanted persons in the room.

It is moreover important that the design of the suspect's location is organized in such a way that it creates no (unconscious) negative effect on how the suspect appears. To that end, the size of the room is important, that it is arranged neutrally, that there is sufficient lighting and that consideration is given to the angle in which the person is filmed. The suspect must have a good view of the courtroom and the trial parties in order to understand and feel involved in what is happening in his trial. In practice, videoconference can make it harder for the accused to understand what is happening in the courtroom.

Furthermore, the accused should have the opportunity to address the court via video conference. It is important that communication can be established that approaches reality as closely as possible. The quality of the connection is essential for this. Outdated equipment and insufficient speed and reliability of the connection (too) often fail. Communication is then impeded because there is too much delay in the line or it stutters. The quality of the connection must be such that the judge is able to interrupt the suspect to ask questions.

In addition, the manner of assistance by legal counsel needs to be organized well. In view of the right to assistance by a counsel (Article 6 paragraph 3 sub d ECHR), the use of video conference should not impede adequate assistance by counsel. In that view, it may have to be considered that legal assistance is required at both the court room and the accused's location if, for example, a lot is at stake for the accused in the hearing at hand or in light of his vulnerability. The question then arises whether the additional costs of hiring two

lawyers should be borne by the suspect. It seems justified that if counsel is required at both locations to adequately exercise the rights of defense, the additional costs for the second lawyer should also be reimbursed.

Having sufficient time and possibilities to consult with counsel is, in view of Article 6 paragraph 3 under d ECHR, a general requirement when using videoconferencing with regard to the suspect. This applies in particular if there is no lawyer present with the suspect. In addition, the suspect must be able to communicate with his lawyer without running the risk of being tapped. It must specifically be possible for the lawyer to receive confidential instructions without any supervision. It must also be ensured that the line used for the video conference is protected against eavesdropping. In current Dutch practice, the role of the lawyer is not always sufficiently included in the organization of the application of video conferencing. For example, there are situations where there is insufficient space for the lawyer at the interview location, where it is not possible to communicate with the suspect, where splash screens have not been considered for the lawyer to protect against COVID-19, or where the lawyer is asked to continue the court proceedings if the connection with the suspect is interrupted without the lawyer being able to know what the suspect's wish is at that moment.

Moreover, in the interests of the internal principle of public access, it should be considered to save images for possible later reference; further consideration should be given to organizing interpretation; and there appear to be major differences between institutions as to the extent to which protocols exist for the use of videoconferencing and whether the persons involved have been instructed to do so. There has not been a central policy in this regard. In many situations there are uncertainties about who is responsible for what exactly, what is and what is not allowed, and what is possible. As a result, possibilities are not used in full, rules are not always properly applied, and the wheel is unnecessarily reinvented.

A practice in which video conferencing is used with regard to the suspect requires careful consideration of these practical aspects. Although the application of videoconferencing has been legally broadly applied in the Netherlands, this research concludes that its practical implementation still requires an additional organizational step in order to fully adhere to the requirements and guarantees necessary for criminal proceedings and the role and delicate position of the accused in it.

POSITION OF THE ATTORNEY AND INTERPRETER

Another key conclusion from this research is that when applying videoconferencing for the accused, the attorney has to choose whether to be present in the courtroom or with the accused, while his role requires him to perform functions at both locations. In all the studied legal systems, this problem is considered a great concern with regard to the rights of the accused and his ability to actually exercise his defense rights when the stakes are high for the accused.

It raises the question whether in certain situations it should be a requirement to have a lawyer (or associate) at either location. This could remove many objections and provide guarantees for the exercise of the various defense rights. However, it also presents new practical challenges. It makes communication more complicated, both lawyers have to read the case file, be on the same page and be able to communicate confidentially. This also raises the question of what this means for the additional costs of the defense, and whether the accused should be compensated for the (additional) costs if the judge decides to use videoconferencing. These additional costs may increase considerably because several lawyers will all have to read the file and be able to consult with each other.

On the basis of this research, we conclude that the consideration of the extent to which this should be compensated is related to the consideration of what is at stake for the accused in the specific court session in

question. In light of Article 6 ECHR, the presence of an attorney at either location can be necessary to sufficiently safeguard the rights of the defense when the interests of the accused increase with regard to what will be discussed at the specific hearing, the more severe the sanction to be imposed is, the vulnerability of the person justifies this, or there are other reasons for which it is no longer justified that there is no attorney in either court or with the accused.

In such a situation it is undesirable to let the engagement of two lawyers depend on whether the suspect can afford to do so. This requires not only thinking about the possibilities of financing, but also about how in the practical implementation the possibilities can be created for lawyers to consult and coordinate with each other with sufficient time. In addition, it is important to realize that if the defense interest requires a double defense, the application of videoconferencing is less likely to have any cost-saving effect.

Furthermore, the effective exercise of the rights of defense requires that the process must be set up in such a way that the suspect is tried in a language that he understands (as is also guaranteed in Article 6 paragraph 3 sub e ECHR). That is why a specially trained interpreter regularly participates in criminal proceedings. When using videoconference, consideration must also be given to how the interpretation can be organized. This may present challenges, especially from an organizational point of view. Simultaneous interpretation gives the suspect the opportunity to better follow the trial, ensures better interaction and communication between the parties, and enables the suspect and his counsel to better exercise the rights of defense. When there is no simultaneous interpretation, the conversation pauses during the hearing in anticipation of the interpretation, so that the interaction with the suspect is less realistic. It is more difficult for the accused to participate effectively in the proceedings with consecutive interpretation. When using video conference, simultaneous interpretation can be realized by having the interpreter present with the suspect. It must be considered whether the interpreter needs safety measures. Another option is to work with booths from which the interpreter can be heard by the litigants via headphones. However, simultaneous interpretation is both more expensive and puts an extra burden on the connection and thus its speed and reliability. International experiences also offer useful insights on this point of interpretation. For example, the ICC is considering whether in the future the interpreters will not be able to work from their own place of work instead of being present in the courtroom when the suspect himself also participates via video conference.

If the interpreter is present at the suspect's location, it is important that sufficient space is organized for the interpreter and that it is also considered whether the interpreter feels comfortable with the situation. The interpreter may also be needed during the confidential consultation between the lawyer and the client, and the possibility must be created for this both when the interpreter is located at the accused's location and remotely.

FINANCIAL ASPECTS

In view of the experiences in practice that the quality of the technology, equipment, connection, the layout of the location of the suspect, protocols and training of personnel is (too) often insufficient to be able to consider the application of video conference as an adequate alternative to physical presence for the accused, such practical aspects require improvement.

Furthermore, the research into practice shows that a good insight into the costs and benefits of the application of videoconferencing is lacking. It is questionable whether the assumption that the application of videoconferencing is cost-effective applies when hearings require a second lawyer or when simultaneous interpretation is required to ensure that communication is of sufficient quality. It is also important to consider

what hidden costs the application of videoconferencing entails, such as lost time due to making the connection, slower and more difficult communication, and technical interruptions.

AANBEVELINGEN

Chapter 7 answers the main research question by formulating recommendations for standardization and policy development in Dutch criminal law practice on the basis of five categories: 1) the structure, organization and technology of the application of video conference; 2) security; 3) legal guarantees; 4) protocols and personnel aspects; and 5) the importance of monitoring and researching the use of videoconferencing in criminal proceedings.

1 INLEIDING

1.1 INTRODUCTIE

In toenemende mate wordt gezocht naar toepassing van nieuwe digitale methoden in het strafproces. Met de verbetering van techniek, worden ook de mogelijkheden voor toepassing van videoconferentie groter en wordt videoconferentie steeds meer als redelijk alternatief beschouwd voor fysieke aanwezigheid. Dit houdt in dat er een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand wordt gebracht tussen de betrokken personen in het strafproces, zoals voor het horen, verhoren of ondervragen van getuigen of verdachten. Op die ontwikkeling wordt met de (nu nog) conceptwetsvoorstellen voor modernisering van het Wetboek van Strafvordering geanticipeerd door de regeling voor toepassing van videoconferentie te verruimen en te voorzien in een duidelijkere wettelijke inkadering. Vooruitlopend daarop is in maart 2020 besloten om in het Besluit videoconferentie de eerder nog bestaande categorieën⁴⁴ waarvoor videoconferentie niet kon worden toegepast te laten vervallen.

De huidige wereldwijde COVID-19-pandemie heeft ervoor gezorgd dat de aandacht voor de regeling voor de toepassing van videoconferentie in het strafproces in binnen- en buitenland hoog op de agenda staat. De situatie ten gevolge van COVID-19 heeft ook de Nederlandse strafrechtspraktijk voor nieuwe vragen gesteld. Als het vervoer van de gedetineerde gevangene niet plaats kan vinden zonder dat mensen te dicht bij elkaar moeten komen, of als de hele rechtbank zelfs moet worden gesloten, in hoeverre kan het strafproces dan plaatsvinden via videoconferentie? En is dit alleen mogelijk in geval van nood, of is dit ook toegestaan als het niet langer als noodzakelijk wordt gezien gelet op het gevaar voor verspreiding van COVID-19? In hoeverre kan dan alsnog een eerlijk proces worden gevoerd en welke waarborgen zijn nodig om de rechten van de verdachte te garanderen? Is de instemming van de verdachte vereist voor toepassing van videoconferentie?

Deze vragen, die nu versneld zijn opgekomen bij de ruimere toepassing van videoconferentie ten gevolge van de maatregelen om de uitbraak van COVID-19 tegen te gaan, zijn ook van belang voor de vraag of videoconferentie ten aanzien van de verdachte in algemene zin ruimere toepassing kan krijgen in het Nederlandse strafproces en op welke wijze dat gebruik dan moet worden genormeerd. Juist wat betreft het gebruik van videoconferentie ten aanzien van *verdachten* bestaat behoefte aan nader onderzoek, gelet op de implicaties ervan voor de waarborging van de rechten van de verdachte en fundamentele strafprocesrechtelijke beginselen als openbaarheid en onmiddellijkheid. Dit rapport onderzoekt deze thematiek door het Nederlandse recht en praktijk te vergelijken met die in andere landen en in het internationale en transnationale strafrecht.

Het gebruik van videoconferentie in strafzaken was in de afgelopen jaren al toegenomen. Het toenemende gebruik van videoconferentie komt onder meer voort uit een behoefte aan meer internationale samenwerking, het besparen van kosten en het beperken van tijdrovende logistieke operaties om de gelijktijdige aanwezigheid van alle betrokkenen in de rechtszaal op hetzelfde moment te bewerkstelligen. Het gebruik van videoconferentie kan bovendien oplossingen bieden waar alternatieven niet bestaan of onwenselijk zijn. Naast de toepassing in verband met de COVID-19-uitbraak zijn voorbeelden hiervan de toepassing van videoconferentie in uitgestrekte landen zoals Canada, Australië en Rusland, ter bescherming

⁴⁴ In het geschrapte artikel 2 lid 1 werd de toepassing van videoconferentie aanvankelijk uitgesloten ten aanzien van verdachten die minderjarig zijn of een ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens hebben, verdachten van een zedenmisdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten of van een strafbaar feit met een dodelijk slachtoffer en in zaken waarin het slachtoffer gebruik maakte van zijn spreekrecht. Zie: Artikel 2 lid 1 Besluit videoconferentie geldend van 1 januari 2007 tot en met 24 maart 2020.

van de identiteit en fysieke veiligheid van betrokkenen, zoals bij de maffiaprocessen in Italië, of in geval van inbewaringstelling van aangehouden verdachten in het buitenland als uitlevering of overbrenging niet mogelijk of onpraktisch is, zoals bij verdachten van piraterij op de volle zee. Ook werd de mogelijkheid van toepassing van videoconferentie geregeld in het verdrag tussen Nederland en Oekraïne voor het geval een verdachte van de MH17-ramp niet kan worden uitgeleverd en er wel mee instemt via videoconferentie te participeren in het strafproces.

Door de specifieke grensoverschrijdende aspecten en praktische uitdagingen rondom het horen van getuigen, deskundigen, slachtoffers en verdachten is de mogelijkheid van toepassing van videoconferentie in het bijzonder ontwikkeld in het kader van de wederzijdse rechtshulp en in het internationaal strafrecht. Om tegemoet te komen aan het praktische bezwaar dat getuigen niet altijd konden of wilden reizen naar Nederland heeft bijvoorbeeld het in Den Haag gesitueerde Joegoslavië Tribunaal in zijn jurisprudentie criteria moeten ontwikkelen om te beoordelen of een getuigenverhoor via videoconferentie plaats mocht vinden. Inmiddels is in de *Rules of Procedure and Evidence* van verschillende tribunalen en het Internationaal Strafhof (ICC) opgenomen dat ook verdachten via videoconferentie kunnen participeren in het strafproces.

Ervaringen en regelgeving vanuit de transnationale en internationale praktijk hebben invloed op de nationale ontwikkelingen hier in Nederland en elders. Dit is bijvoorbeeld duidelijk te zien aan de invloed die de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 heeft gehad op veel landen, waaronder ook Nederland, die hierdoor zijn aangezet ook nationale regelgeving tot stand te brengen om videoconferentie eveneens in nationale procedures in te zetten. Voor die tijd werd er in Europa nog maar in enkele landen gebruik gemaakt van videoconferentie.⁴⁵ Dat is aldus ook aanleiding de ervaringen vanuit de transnationale en internationale strafrechtpraktijk in het onderhavige onderzoek te betrekken. Daarnaast is de praktijk in nationale rechtsstelsels ten aanzien van de verdachte nog beperkt en verrijken de transnationale en internationale praktijk de inzichten in de afwegingen en mogelijkheden. De transnationale en internationale praktijk roepen echter wel specifieke vragen op die in de nationale praktijk in mindere mate kunnen spelen, zoals met betrekking tot het in een concreet geval toe te passen recht, de afbakening van bevoegdheden en veiligheid.

Naast het onderscheid tussen de nationale praktijk en de transnationale en internationale strafrechtpraktijk, is het ook van belang onderscheid te maken in de toepassing van videoconferentie bij de getuige en bij de verdachte. Voor de coronacrisis was er in binnen- en buitenland nog beperkt ervaring opgedaan met de toepassing van videoconferentie bij de verdachte, terwijl er in alle onderzochte praktijken al wel vele jaren ervaring is met het horen van getuigen via videoconferentie. Om die reden wordt ook de praktijk met getuigenverhoren via videoconferentie besproken in dit onderzoek. Hoewel er bij toepassing bij de verdachte specifieke vraagstukken spelen die voor de getuige niet van toepassing zijn – zoals ten aanzien van het aanwezigheidsrecht van de verdachte en de vraag waar de advocaat zich bevindt – zijn aspecten zoals bilocatie, communicatie, persoonlijk contact en oogcontact, techniek, kwaliteit van de verbinding en rechtsmacht relevant voor zowel het getuigenverhoor als de participatie van de verdachte via videoconferentie. De ervaringen met getuigenverhoor via videoconferentie worden in dit onderzoek dan ook meegenomen waar relevant, terwijl de participatie van de verdachte ook overwegingen met zich meebrengt die niet spelen bij participatie van andere procesdeelnemers via videoconferentie.

Voor de coronacrisis werd in Nederland videoconferentie vooral ingezet voor het horen van getuigen en deskundigen, de bijstand van tolken, het verschijnen van de verdachte voor de raadkamer bij beslissingen over de voorlopige hechtenis en rechtshulpverzoeken voor het horen van getuigen in het kader van de internationale samenwerking. In het Nederlandse parlement is uitgesproken dat videoconferentie in de

⁴⁵ Verrest, *JV* jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 43.

toekomst vermoedelijk algemener zal worden gebruikt en wordt uitgebreid tot het verhoor van verdachten.⁴⁶ De Raad voor de rechtspraak (Rvdr) sprak in 2019 de verwachting uit dat raadkamerprocedures binnen afzienbare tijd bijna volledig via telehoren zullen worden afgedaan en dat deze ontwikkeling mogelijk ook zal doorzetten naar andere bijzondere, kortlopende procedures, zoals rekest en sommige zittingen van de Internationale Rechtshulpkamer (IRK).⁴⁷ Als gezegd werd in de wijziging van het Besluit videoconferentie van 25 maart 2020 het toepassingsbereik van videoconferentie in het strafproces verruimd.⁴⁸ Daarnaast werd in de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid die op 24 april 2020 in werking trad tijdelijk onder andere het instemmingsvereiste die voor bepaalde verdachten gold losgelaten en kunnen fysieke zittingen in strafrechtelijke procedures worden vervangen door mondelinge behandeling via (groeps)telefonie of videoconferentie.⁴⁹ Bovendien kwam dit vraagstuk, zoals hierboven al aangestipt, aan de orde in verband met de mogelijke berechting van verdachten van betrokkenheid bij het neerhalen van vlucht MH17. In het in 2018 gesloten verdrag tussen Nederland en Oekraïne over de berechting van mogelijke verdachten voor het neerhalen van vlucht MH17 is afgesproken dat eventuele verdachten die zich op Oekraïens grondgebied bevinden en niet kunnen worden uitgeleverd aan Nederland, terecht kunnen staan met behulp van videoconferentie, mits de verdachte hiermee instemt.⁵⁰

De uitbreiding naar de inzet van videoconferentie om verdachten in de verschillende procesfasen te laten participeren in het strafproces is echter niet vanzelfsprekend. In beginsel heeft de verdachte het recht aanwezig te zijn bij de zitting, ofwel het recht om in zijn tegenwoordigheid te worden berecht, tenzij hij afstand doet van dat recht. Het recht op aanwezigheid bij de berechting staat in verband met het onmiddellijkheids- of confrontatiebeginsel. Het onmiddellijkheids- of confrontatiebeginsel vereist dat bewijs, en daarmee ook door getuigen of de verdachte afgelegde verklaringen, in beginsel tijdens het onderzoek ter terechtzitting aan de orde komen. Hierdoor is de verdachte beter in staat zijn verdedigingsrechten uit te oefenen. De recente uitspraak van de Hoge Raad van 14 mei 2019 liet zien dat – in uitzonderlijke gevallen – een verdachte eventueel via videoconferentie zou kunnen participeren in het onderzoek ter terechtzitting, maar dat dit niet als equivalent van de (fysieke) aanwezigheid van de verdachte wordt gezien.⁵¹ De vraag is aldus welke omstandigheden een deelname via videoconferentie zouden kunnen rechtvaardigen, welke waarborgen hierbij van belang zijn, en in hoeverre de instemming van de verdachte hiervoor noodzakelijk is. Afgevraagd dient verder te worden wat de mogelijkheden zijn van inzet van videoconferentie in andere procesfasen (in het bijzonder het verhoor, in verband met beslissingen van de rechter-commissaris of bij raadkamerzittingen) en in hoeverre daar een andere benadering dient te gelden dan ten aanzien van de berechting. Verder zal aan bod komen of dit in alle soorten strafzaken mogelijk moet zijn en of onderscheid moet worden gemaakt tussen typen verdachten (meer- of minderjarig of op grond van een gevaarcriterium).

In dit onderzoek worden deze vragen vanuit rechtsvergelijkend perspectief geanalyseerd. Een en ander moet leiden tot inzichten ten behoeve van regeling in het Nederlandse strafprocesrecht wat betreft de spanningsvelden rondom het gebruik van videoconferentie in het strafproces, het vereiste van instemming van

⁴⁶ In de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel dat heeft geleid tot de Wet herziening regeling internationale samenwerking in strafzaken (*Stb.* 2017, 246) is de verwachting uitgesproken dat het gebruik van videoconferentie algemener zal worden en dat de toepassing ervan ook zal worden uitgebreid tot het verhoor van verdachten (*Kamerstukken II* 2015/16, 34 493, nr. 3 (MvT)).

⁴⁷ Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 3-4.

⁴⁸ *Stb.* 2020, 101.

⁴⁹ *Stb.* 2020, 124.

⁵⁰ *Kamerstukken II* 2017-18, 34 915 nr. 3 (MvT) (herdruk); Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en Oekraïne inzake internationale juridische samenwerking met betrekking tot misdrijven die verband houden met het neerhalen van vlucht MH17 van Malaysia Airlines op 17 juli 2014, artikel 8; Artikel 25 lid 2 van de Oekraïense Grondwet verbiedt uitlevering van onderdanen aan andere staten.

⁵¹ Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, *NJ* 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis.

de verdachte hiervoor en de eisen en waarborgen die in acht moeten worden genomen bij de participatie van verdachten in het strafproces via videoconferentie.

1.2 DOELSTELLING

De doelstelling van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in het gebruik en de eisen en waarborgen van toepassing van videoconferentie ten aanzien van verdachten, zoals die volgen uit de regeling en praktijk van Nederland, Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland en Duitsland en uit het internationale en transnationale strafrecht, ten behoeve van de toepassing van videoconferentie bij verdachten en normering daarvan in het Nederlandse strafrecht.

1.3 VRAAGSTELLING

Door technische ontwikkelingen zijn de mogelijkheden voor toepassing van videoconferentie in het strafproces gegroeid. Op dit moment bestaat onvoldoende duidelijkheid over de vraag in hoeverre videoconferentie ook kan worden toegepast in het strafproces bij de verdachte en aan welke eisen en waarborgen toepassing ten aanzien van de verdachte moet voldoen. Net als in andere landen is ook in Nederland dit thema in beweging en is er behoefte aan nader inzicht in de nationale en internationale normering en praktijk voor de verdere ontwikkeling van de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in de Nederlandse strafrechtpraktijk. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom:

“Wat kan Nederland uit de nationale en internationale normering en praktijk van de toepassing van videoconferentie bij verdachten leren met het oog op de normering en beleidsontwikkeling ervan in de Nederlandse strafrechtpraktijk?”

De nationale en internationale normering en praktijk wordt daarbij in kaart gebracht door onderzoek naar de regelingen en praktijk van Nederland, Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland, Duitsland en het internationale en transnationale strafrecht.

De hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende zeven subvragen:

8. Welke internationale en Europese regelgeving is voor Nederland van toepassing?
9. Hoe verhoudt de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces zich tot de rechten van de verdachte, in het bijzonder het aanwezigheidsrecht en het onmiddellijkheidsbeginsel, en tot fundamentele beginselen van het Nederlandse strafprocesrecht?
10. In hoeverre en op welke manier wordt videoconferentie gebruikt ten aanzien van de verdachte in het strafproces in de Nederlandse, buitenlandse, internationale en transnationale praktijk?
11. Hoe ver reikt het instemmingsrecht van de verdachte bij de toepassing van videoconferentie?
12. Aan welke eisen en waarborgen moet worden voldaan bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces?
13. In hoeverre moet bij bovenstaande aspecten worden gedifferentieerd tussen de verschillende fasen van het strafproces (voorbereidend onderzoek, onderzoek ter terechtzitting) en de verschillende soorten zittingen (rechter-commissaris, raadkamer, pro forma-zittingen, inhoudelijke behandeling in eerste aanleg, inhoudelijke behandeling in hoger beroep)?
14. In hoeverre moet hierbij worden gedifferentieerd afhankelijk van andere factoren, zoals de zwaarte van het misdrijf, de persoon van de verdachte, de rol van slachtoffers en bijzonderheden rondom de behandeling van de strafzaak (zoals beveiliging en COVID-19)?

1.4 METHODEN

Ter beantwoording van de vraagstelling hebben wij gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden. De eerste fase van het onderzoek bestond voornamelijk uit *deskresearch*. In deze fase waren juridisch onderzoek en literatuurstudie de voornaamste manieren van informatievergaring. Het onderzoek spitste zich toe op verschillende bronnen, waaronder de relevante wet- en regelgeving, beleidsdocumenten, jurisprudentieanalyse en de analyses hiervan door onafhankelijke deskundigen.

De tweede fase van het onderzoek bestond voornamelijk uit kwalitatief empirisch onderzoek. Vanwege het relatief innoverende karakter van de inzet van videoconferentie en het explorerende karakter van dit onderzoek, hebben wij interviews afgenomen met vertegenwoordigers van de relevante actoren om beter inzicht te krijgen in de praktijk van het gebruik van videoconferentie en welke factoren al dan niet als problematisch worden ervaren. Daarnaast is in vijf landen een rechtsvergelijkend onderzoek verricht naar de manier waarop in die landen wordt omgegaan met en aangekeken tegen het gebruik van videoconferentie bij de verdachte. Ook de praktijk van de internationale straftribunalen is hierin meegenomen.

In de eindfase van het onderzoek is een expertmeeting gehouden aan de Vrije Universiteit Amsterdam. De verschillende methoden worden hieronder nader uiteengezet.

1.4.1 RECHTSVERGELIJKING

Naast onderzoek naar de normering en praktijk in Nederland was het onderzoek ook rechtsvergelijkend van karakter. Het onderzoek heeft zich daarbij gericht op de relevante juridische regelgeving en jurisprudentie op het internationale en Europese niveau, waaronder zowel de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa (verticale rechtsvergelijking). Hierbij is in kaart gebracht aan welke (supranationale) regelgeving Nederland moet voldoen. Daarvoor is regelgeving onderzocht afkomstig van de EU en de Raad van Europa en regelgeving die tot stand is gekomen in bilateraal en multilateraal verband op bredere schaal, onder meer in VN-verband. Ook is de jurisprudentie van het EHRM onderzocht voor wat betreft de mensenrechtelijke kaders vooral ten aanzien van de eisen en waarborgen met betrekking tot de rechten van de verdachte.

Daarnaast is horizontaal rechtsvergelijkend onderzoek gedaan naar vijf andere landen en naar het ICC. Ten behoeve van de keuze van de landen die zijn bestudeerd in het kader van de rechtsvergelijking is gekeken naar de toepasbaarheid van vereisten, voorwaarden en waarborgen die in specifieke landen zijn ontwikkeld, de overeenkomsten en verschillen in de rechtssystemen en de vergelijkbaarheid van de betreffende situaties. Gezien de reikwijdte van dit onderzoek gaat het niet om een diepgravende studie van de stelsels van elk van de landen. De focus heeft gelegen op het verkrijgen van een beeld van de mogelijkheden tot de toepassing van videoconferentie, de rol van de instemming van de verdachte, op basis van welke factoren onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende fases van het strafproces bij de inzet van videoconferentie, de zwaarte van het misdrijf, de persoon van de verdachte, de rol van eventuele slachtoffers of op andere gronden, alsook de overwegingen die hieraan ten grondslag liggen.

Voorafgaand aan de landenkeuze is eerst een *quickscan* uitgevoerd. Ten behoeve van de landenkeuze voor de *quickscan* is door middel van explorerend onderzoek in openbare bronnen en wetenschappelijke literatuur gekeken naar i) welke landen ervaring hebben met de toepassing van videoconferentie en ii) waarbij informatie beschikbaar was in een voor de onderzoekers begrijpelijke taal. Daarbij kwamen de volgende landen naar voren als longlist voor de rechtsvergelijking: Australië, België, Canada, Denemarken, Duitsland,

Finland, Frankrijk, India, Italië, Oostenrijk, Singapore, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Zuid-Afrika, Zweden en Zwitserland.

De *quickscan* leidde tot de conclusie dat er veel interessante landen zijn waaraan nuttige inzichten zouden kunnen worden ontleend in het kader van dit onderzoek. De uiteindelijke selectie van de vijf landen is vervolgens gemaakt op basis van de wens te kiezen voor enerzijds landen die het beste zijn te vergelijken met de Nederlandse situatie, bijvoorbeeld omdat zij ook onder het toepassingsbereik van het EVRM vallen, en anderzijds landen die met de toepassing van videoconferentie bijzondere ervaring hebben zodat deze tot inspiratie kunnen dienen. Om zoveel mogelijk en op evenwichtige wijze tegemoet te komen aan beide aspecten zijn de volgende landen gekozen: Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland en Duitsland.

Samenvattend liggen aan deze afweging de volgende overwegingen ten grondslag. Italië, Frankrijk, Canada en Zwitserland zijn interessant omdat zij relatief veel ervaring hebben met videoconferentie. Italië was een pionier, met name ter bescherming van de identiteit en fysieke veiligheid in het kader van maffiaprocessen. Ook Frankrijk was er vroeg bij. Frankrijk kent (onder meer vanwege de overzeese gebieden) een brede inzet van het gebruik van videoconferentie en een vrij uitgewerkte regulering daarvan. Canada is vanwege het uitgestrekte grondgebied ook al vroeg begonnen met het gebruik van videoconferentie, maar is zeer terughoudend in de toepassing van videoconferentie bij verdachten als er zittingen zijn waarbij getuigen worden gehoord in het kader van de bewijsvoering. Zwitserland is meegenomen omdat dit land videoconferentie toepast bij de verdachte en hierbij geen instemmingsrecht voor de verdachte kent. Duitsland is onderzocht omdat Nederland een hechte strafrechtelijke samenwerkingsrelatie met Duitsland onderhoudt, waardoor het betrekken van Duitsland in de rechtsvergelijking voor de hand ligt. Duitsland kan daarnaast dienen als voorbeeld van een stelsel waarin bewust is gekozen geen gebruik te maken van videoconferentie. Duitsland is zeer terughoudend in de inzet van videoconferentie in het strafproces met betrekking tot de verdachte. Het aanwezigheidsrecht en het directe contact tussen de rechter en de verdachte worden als fundamenteel beschouwd en (vooralsnog) als niet te vervangen door het gebruik van videoconferentie.

Naast de vijf bovengenoemde landen zijn in de rechtsvergelijking de internationale straftribunalen en specifiek het ICC meegenomen. Zij hebben een uitgebreide ervaring met het gebruik van videoconferentie in het strafproces en hebben vanuit hun specifieke context ook interessante overwegingen, afwegingen en ervaringen die relevant zijn voor verdere beleidsontwikkeling voor Nederland, met name als het gaat om internationale toepassing en veiligheidsaspecten.

Ten aanzien van de rechtsvergelijking is gebruikgemaakt van de methodes van juridische analyse, literatuurstudie en interviews zoals hieronder beschreven.

1.4.2 JURIDISCHE ANALYSE

Voor de juridische analyse van het gebruik van videoconferentie in zowel Nederland als de in de rechtsvergelijking betrokken landen en internationale straftribunalen zijn wetteksten en internationale regelgeving onderzocht, alsmede Kamerstukken en andere toelichtingen van wetgevende instanties, jurisprudentie, beleidsdocumenten, en andere documenten die inzicht verschaffen in het juridische kader, de beoogde doelstelling ervan en het gebruik ervan in de praktijk. Als eerste stap hierbij is de relevante terminologie (dat wil zeggen alle mogelijke varianten op “videoconferentie” die worden gebruikt in de betreffende jurisdictie) verzameld en vertaald. Dit is opgenomen in bijlage A ten behoeve van toekomstig onderzoek. Vervolgens is de strafwetgeving (het Wetboek van Strafvordering en het Wetboek van Strafrecht en de buitenlandse varianten daarvan) onderzocht, waarna de relevante wetsbepalingen (zowel de wetsbepalingen die betrekking hebben op het nationale recht als op de internationale rechtshulpverlening)

zijn geïdentificeerd. Hierbij is ook zoveel mogelijk gekeken naar hoe deze normering wordt uitgelegd in jurisprudentie. In de bibliografie is een opsomming opgenomen van de geraadpleegde stukken.

1.4.3 LITERATUURSTUDIE

Om bevindingen uit de juridische en rechtsvergelijkende analyse te kunnen aanvullen en contextualiseren zijn ook relevante wetenschappelijke literatuur en beleidsrapportages geanalyseerd. Er is zowel in openbare bronnen (Google Scholar, Researchgate) als in de bronnen die beschikbaar zijn via de VU Library gezocht op basis van de term “videoconferentie” en de synoniemen en vertalingen die werden gevonden, gecombineerd met aanvullende termen die sloegen op de regelingen of de praktijk of een betreffend wetsartikel waarin videoconferentie wordt geregeld. Hiermee is gepoogd een goed overzicht te krijgen van de relevante actuele literatuur. Op basis van deze resultaten is de gevonden literatuur geraadpleegd, waarna in de literatuurverwijzingen van de publicaties gezocht is naar aanvullende literatuur. Een aantal publicaties dat op deze manier gevonden is, was niet-toegankelijk. Deze artikelen zijn via de VU Library of buitenlandse collegae opgevraagd. Dit proces is een aantal keer herhaald om een zo volledig mogelijk beeld van de literatuur te krijgen. In de bibliografie is een opsomming van de geraadpleegde literatuur opgenomen.

Wat betreft de literatuurstudie met betrekking tot de rechtsvergelijkende landen moet worden opgemerkt dat er een groot verschil was wat betreft de toegankelijkheid van het bronmateriaal per land.

- Voor Italië en Frankrijk was in de eerste fase (*deskresearch*) zeer veel materiaal beschikbaar in de vorm van wetenschappelijke literatuur, wetsgeschiedenis en beleidsdocumenten. De meeste onderzoekersvragen waren na deze fase dan ook reeds te beantwoorden.
- Wat betreft Zwitserland, Canada en het ICC was er in de eerste fase veel minder materiaal beschikbaar. Voor deze landen is het accent daarom op de tweede fase komen te liggen waarin deskundigen zijn geraadpleegd. De openstaande vragen die de bestudeerde bronnen oproepen zijn door de deskundigen beantwoord.
- Voor Duitsland geldt dat omdat het land het gebruik van videoconferentie vrijwel geheel uitsluit, veel van de onderzoeksvragen ook geen resultaten konden opleveren.

1.4.4 INTERVIEWS

Om een beter inzicht te krijgen in de praktijk van de toepassing van videoconferentie en context van besluitvormingsprocessen zijn aanvullend op bovenstaande methoden interviews afgenomen. Hierbij is ten eerste een selectie gemaakt van personen die in verschillende hoedanigheden werkervaring hebben met het vraagstuk van de toepassing van videoconferentie in het strafproces waarbij aandacht is besteed aan het opnemen van vertegenwoordigers uit de verschillende beroepsgroepen. De reden hiervoor was dat we een beeld wilden verkrijgen van de verschillende perspectieven die kunnen bestaan ten aanzien van het onderwerp, de mogelijkheden die het meebrengt en de knelpunten die het opwerpt. De keuze van de respondenten is daarom gebaseerd op het betrekken van verschillende beroepsgroepen en belangenorganisaties, alsmede met zowel ervaring in de nationale praktijk als met de praktijk van de internationale rechtshulp. Zo is de Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) benaderd om te bezien welke advocaten het perspectief van de NOvA in algemene zin kunnen vertolken en hebben we daarnaast zelfstandig advocaten benaderd die ervaring hebben met videoconferentie, bijvoorbeeld in de transnationale praktijk. Ten tweede is ten aanzien van de rechtsvergelijking de selectie van de te interviewen personen gebaseerd op welke informatie nodig was in aanvulling op de uit openbare bronnen beschikbare informatie.

Op basis van deze criteria zijn voor dit onderzoek interviews gehouden met drie rechters, drie officieren van justitie, drie advocaten, twee personen werkzaam in beleid en advisering, vijf wetenschappers en zes medewerkers van het ICC vanuit verschillende divisies. Tien van de tweeëntwintig geïnterviewde personen houden zich specifiek bezig met internationale samenwerking. Zie bijlage B voor een overzicht van de geïnterviewde personen.

Alle respondenten zijn vooraf ingelicht dat de informatie die zij verstrekten, kon worden gebruikt in een rapport dat publiekelijk beschikbaar zal zijn. Hierbij was de mogelijkheid tot het maken van afspraken over de vertrouwelijkheid van gesprekken en bijvoorbeeld anonimisering. De respondenten hebben echter te kennen gegeven dat dit soort afspraken niet nodig zijn, hoewel sommige opmerkingen *off the record* werden gemaakt en daarom niet letterlijk zijn opgetekend in dit onderzoeksrapport.

Waar mogelijk zijn de interviews *face-to-face* gehouden in de werkomgeving van de respondenten. Dit kostte de respondent de minste tijd en bood de beste context om de vereiste kennis en data te verzamelen. In aanvulling op de *face-to-face* interviews zijn de interviews met Els Kole en Mairi Leigh Springate afgenomen middels videoconferentie. De interviews met Jasper Vos en Patrick Robert-Nicoud zijn telefonisch gehouden. De interviews met Sabine Swoboda, Peter Gehring, Laurence Dumoulin, Marcello Daniele, Pasquale Bronzo, en Franziska Zumstein zijn schriftelijk afgenomen. De schriftelijke interviews bestonden veelal uit een serie van e-mails over en weer die volgden op de email met de initiële vraagstelling, ter verduidelijking of nadere aanvulling.

De interviews zijn semigestructureerd afgenomen om de kwaliteit van de door de interviews verzamelde informatie te waarborgen. In tegenstelling tot volledig gestructureerde interviews waarbij alle respondenten dezelfde vragen worden gesteld, konden we met semigestructureerde interviews meer diepgang aan de gesprekken geven, de verschillende respondenten over verschillende soorten kennis bevragen en de verkregen informatie beter duiden.

Voor de interviews met Nederlandse praktijkbeoefenaars en die van het ICC is een vaste structuur gebruikt. Binnen die structuur waren de specifieke vragen die zijn gesteld afhankelijk van de respondent en diens functie. Deze structuur bestond uit vier fasen. Ten eerste werd gevraagd naar de eigen ervaringen met videoconferentie en in welke mate de persoon de toepassing van videoconferentie tegen komt in de eigen werkpraktijk. Ook werd er gevraagd of de persoon zicht had op hoe vaak videoconferentie wordt toegepast in de praktijk, dus ook buiten de eigen ervaring. In de tweede fase werd gevraagd of de persoon stap voor stap kon beschrijven hoe de toepassing van videoconferentie in zijn werk ging, of de beelden werden opgenomen en bewaard en of de personen die betrokken zijn bij de toepassing van videoconferentie hiervoor zijn getraind en weten hoe en waar ze bijvoorbeeld de camera's moeten ophangen. Na deze serie vragen werd er in de derde fase van het interview ingegaan op de waarborgen en instemming van de verdachte, en welke afwegingen worden meegenomen in de besluitvorming hieromtrent. In het laatste deel – fase vier – van het interview werden de personen gevraagd normatief te reflecteren, namelijk welke kwaliteitsstandaarden en waarborgen zij van belang zouden vinden als de toepassing van videoconferentie bij verdachten zich verder ontwikkelt. Ook werd er gevraagd waar zij tegenaan liepen in de praktijk, zodat dit kon worden meegenomen als relevante inzichten voor de verdere beleidsontwikkeling.

De doelstelling van deze interviews was ten eerste het verkrijgen van een goede inzage in de praktijk van de toepassing van videoconferentie en hoe de regelgeving wordt ingevuld. Ten tweede waren de interviews erop gericht te onderzoeken hoe er wordt gedacht over verdere rechts- en beleidsontwikkeling ten aanzien van de toepassing bij de verdachte. De informatie die uit de interviews volgde is vooral verwerkt in de analyse in hoofdstuk 4 en paragraaf 5.1. Hierbij gold dat de informatie uit de overige bronnen met name nuttig waren

voor het analyseren van de juridische kaders en dat de informatie die volgde uit de interviews inzicht gaf in de invulling van die juridische kaders in de praktijk.

Anders dan de interviews ten aanzien van de Nederlandse, transnationale en internationaalstrafrechtelijke praktijk, hadden de interviews ten behoeve van de buitenlandse rechtsvergelijking vooral tot doel om de regelgeving en toepassing in de praktijk goed te begrijpen. Voor deze interviews is per land eerst een vragenlijst opgesteld die per e-mail is opgestuurd. De vragenlijst bevatte de openstaande vragen per land over het juridische kader en de toepassing ervan in de praktijk. Daarbij is, in verband met de omvang van deze studie, ervoor gekozen om voornamelijk op de verschillende constanten te focussen: redenen van introductie van videoconferentie; fasen van het proces waarin er gebruik wordt gemaakt van videoconferentie; personen die via videoconferentie gehoord kunnen worden; en instemming van de verdachte. Daarnaast is een aantal korte vragen gesteld overeenkomstig de vier fases van de bovenbeschreven interviewstructuur, waar de tijd van het interview dit toeliet nadat de regelgeving en toepassingscriteria duidelijk waren geworden. De informatie die uit deze interviews en schriftelijke beantwoording volgde is vooral verwerkt in paragrafen 5.2-5.6.

De informatie die voortkwam uit de interviews is gebruikt bij het beschrijven en analyseren van de beantwoording van de onderzoeksvragen. Daarbij is in de tekst zoveel mogelijk verwezen naar de bron van deze informatie. Waar dit van toegevoegde waarde werd geacht in verband met het illustreren van een situatie of precisie van de weergave, zijn citaten gebruikt.

1.4.5 EXPERTMEETING

In de laatste fase van de dataverzameling hebben wij een expertmeeting georganiseerd aan de Vrije Universiteit Amsterdam, die plaatsvond op 17 februari 2020. De aanwezigen hierbij waren een officier van justitie bij een Internationaal Rechtshulp Centrum (IRC), twee advocaten die namens de Nederlandse Orde van Advocaten participeerden, de beleidsadviseur van het ministerie van Justitie en Veiligheid die namens Nederland deelneemt in de raads werkgroep e-Justice en e-Law in Brussel en een onderzoeker naar digitale communicatie in slachtoffer-dader bemiddeling vanuit psychologisch perspectief. Zie bijlage B voor een overzicht van de participanten.

Het doel van de expertmeeting was om de uitkomsten van het onderzoek tot dan toe te bespreken en deskundigen uit te nodigen hierover ook met elkaar van gedachten te wisselen. Specifiek werd in deze bijeenkomst de koppeling gemaakt naar de laatste onderzoeksvraag, namelijk de relevantie voor Nederland met het oog op beleidsontwikkeling. De expertmeeting bood een goed platform om ook informeel van gedachten te wisselen over de ervaren knelpunten en suggesties voor verbeteringen, die mee konden worden genomen in de beantwoording van deze laatste onderzoeksvraag. Veel van de in de expertmeeting besproken thema's en de informatie die hieruit voortkwam is ook verwerkt in hoofdstukken 4 en 5, primair voor wat betreft de manieren waarop de praktijk omgaat met de toepassing van videoconferentie en de mogelijkheden en knelpunten die dit met zich meebrengt.

1.5 BEPERKINGEN

Aan het onderzoek was een aantal beperkingen verbonden. Ten eerste was de reikwijdte van het onderzoek beperkt in de mate waarin er rechtsvergelijkend onderzoek gedaan kon worden vanwege de beperkte middelen. Daardoor is geprobeerd zoveel mogelijk te putten uit openbare bronnen. Op de onderwerpen waar

openbare bronnen onvoldoende inzichten gaven is er naar manieren gezocht om dit middels aanvullende interviews te compenseren.

Ten tweede is er door de uitbraak van de COVID-19-pandemie tijdens de afrondende fase in binnen- en buitenland een grote verandering tot stand gekomen ten aanzien van de mate waarin en wijze waarop videoconferentie wordt toegepast bij verdachten in het strafproces. Dit brengt met zich mee dat veel van de dataverzameling gebaseerd is op de situatie die bestond voor de uitbraak van COVID-19. Desalniettemin is zoveel mogelijk geprobeerd de normering en praktijk die samenhangt met COVID-19 mee te nemen in het onderzoek, zodat het onderzoek ook relevantie heeft voor de huidige situatie waarin Nederland op basis van noodwetgeving aanvullende ervaring opdoet met de toepassing van videoconferentie en die ervaring bovendien kan benut ten gunste van toekomstige toepassing buiten de context van COVID-19.

1.6 LEESWIJZER

In het volgende hoofdstuk worden eerst de spanningen in kaart gebracht die mogelijk ontstaan bij de toepassing van videoconferentie in het strafproces voor de verdachte voor wat betreft de rechten van de verdachte en van slachtoffers en met het algemene belang van een behoorlijke strafrechtspleging. Uit de rechtspraak en literatuur volgt dat het daarmee met name gaat om het aanwezigheidsrecht van de verdachte en, in relatie tot dat recht, het recht op effectieve verdediging en de strafvorderlijke beginselen van onmiddellijkheid en openbaarheid van het strafproces. In dit hoofdstuk worden deze rechten en beginselen toegelicht in de context van de toepassing van videoconferentie bij de verdachte. Op basis van de relevante rechtspraak van het EHRM en Nederland wordt tevens een eerste aanzet gegeven voor het afwegingskader van de relevante factoren om tot een besluit te komen videoconferentie al dan niet toe te passen in een concreet geval. Daarnaast wordt uit de rechtspraak afgeleid welke redenen aanleiding kunnen geven voor de toepassing van videoconferentie en welke waarborgen bij toepassing in acht moeten worden genomen.

Na deze inleiding van het normatieve kader waarin videoconferentie wordt toegepast wanneer het om participatie van de verdachte gaat, wordt in hoofdstuk 3 de toepasselijke internationale en Europese regelgeving besproken. Hieruit blijkt dat het gebruik van videoconferentie bij de verdachte is toegestaan, zowel binnen de eigen landsgrenzen – tenzij het nationale recht een dergelijk verbod kent – als in het kader van de wederzijdse rechtshulp. In dit hoofdstuk worden drie ontwikkelingen geschetst. Ten eerste wordt door regelgeving, richtlijnen, technische standaarden en beleid de toepassing van videoconferentie in juridische procedures in brede zin gestimuleerd, zowel ten aanzien van binnenlandse toepassing als ter facilitering van de wederzijdse rechtshulp. Ten tweede is het toepassingsbereik van videoconferentie in het strafproces verbreed van eerst een focus op de participatie van getuigen en deskundigen naar een bredere toepassing voor meerdere procespartijen, inclusief de verdachte. Ten derde is er nog altijd een uitgangspunt van een instemmingsvereiste van de verdachte, maar gaat de EOB-richtlijn van 2014 hier minder absoluut mee om. Hoofdstuk 3 sluit af met een bespreking van het MH17-verdrag tussen Nederland en Oekraïne waarin is geregeld hoe een verdachte terecht kan staan via videoconferentie.

In hoofdstuk 4 wordt de toepassing van videoconferentie in het Nederlandse strafrechtssysteem besproken. Hierbij wordt eerst de terminologie besproken, vervolgens de regelgeving, met daarin ook aandacht voor recente wijzigingen in verband met de COVID-19-uitbraak en het wetsvoorstel ter modernisering van het Wetboek van Strafvordering, de differentiatiecriteria die gelden in het Nederlandse systeem en het instemmingsvereiste. Tot slot wordt ingegaan op de ervaringen vanuit de praktijk, met daarbij aandacht voor zowel de binnenlandse toepassing als die in het kader van de wederzijdse rechtshulp, de juridische waarborgen, waaronder specifiek die van de positie van de advocaat, de tolk en de inrichting en organisatie

van de toepassing, en overige aspecten omtrent de techniek, veiligheid, het contact met de verdachte, het decorum en ook welke kwaliteitsverhogende effecten de toepassing van videoconferentie kan hebben.

In hoofdstuk 5 wordt de toepassing van videoconferentie voor de verdachte besproken in rechtsvergelijkend perspectief. In dit hoofdstuk worden *casestudies* besproken van de internationale strafrechtpraktijk, in het bijzonder die van het ICC, en een vijftal buitenlandse rechtssystemen: Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland en Duitsland. Hierbij is eenzelfde structuur aangehouden als voor Nederland, namelijk het bespreken van de terminologie die wordt gebruikt, een bespreking van de regelgeving, welke factoren van belang worden geacht voor het toepassingsbereik van de regeling en het instemmingsvereiste, en hoe de regeling in de praktijk wordt toegepast. Hieruit volgt dat er op verschillende manieren wordt gekeken naar de toepassing van videoconferentie. Om de specifieke toepassingswijzen te duiden is er in dit hoofdstuk aandacht besteed aan het toelichten van de relatie tussen enerzijds de wijze waarop over videoconferentie wordt gedacht en hoe dit is vertaald in regelgeving en praktijk en anderzijds de specifieke rechtstraditie en de achtergrond/historische context van de toepassing van videoconferentie in het betreffende land of het ICC.

In hoofdstuk 6 worden de onderzoeksbevindingen gepresenteerd in de vorm van beantwoording van de in paragraaf 1.3 geformuleerde subvragen. Hierbij wordt voor de beantwoording van vraag 3 – In hoeverre en op welke manier wordt videoconferentie gebruikt ten aanzien van de verdachte in het strafproces in de Nederlandse, buitenlandse, internationale en transnationale praktijk – onderscheid gemaakt tussen de achtergrond van de verschillende regelingen; de inrichting, organisatie en technische aspecten; aspecten gerelateerd aan het protocolleren en inzet en training van personeel; hoe de invulling die wordt gegeven aan de mogelijkheid om videoconferentie toe te passen te omschrijven valt als een uitgangspunt van lijfelijke aanwezigheid; aspecten gerelateerd aan de internationale rechtshulp; en financiële aspecten. Bij de beantwoording van vraag 5 – Aan welke eisen en waarborgen moet worden voldaan bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces – wordt onderscheid gemaakt tussen eisen en waarborgen ten aanzien van de techniek, organisatie en veiligheid; de positie van de advocaat; de tolk; en het contact met de verdachte en decorum. In paragraaf 6.6 wordt tot slot een afwegingskader geformuleerd met de relevante factoren voor de beslissing of de toepassing van videoconferentie bij de verdachte opportun is.

In het laatste hoofdstuk wordt de hoofdvraag beantwoord, namelijk “Wat kan Nederland uit de nationale en internationale normering en praktijk van de toepassing van videoconferentie bij verdachten leren met het oog op de normering en beleidsontwikkeling ervan in de Nederlandse strafrechtpraktijk?” Dit wordt gedaan door gevolgtrekkingen te formuleren voor de normering en beleidsontwikkeling in de Nederlandse strafrechtpraktijk aan de hand van vijf categorieën: 1) de inrichting, organisatie en techniek van de toepassing van videoconferentie; 2) veiligheid; 3) juridische waarborgen; 4) protocollen en personele aspecten; en 5) het belang van het monitoren van de toepassing van videoconferentie in het strafproces.

2 DE NORMERING OP GROND VAN STRAFVORDERLIJKE BEGINSELEN EN MENSENRECHTEN

In dit hoofdstuk zal het normatieve kader worden geschetst waarbinnen de toepassing van videoconferentie voor de verdachte zich beweegt. Het gaat daarbij met name om de grenzen aan en waarborgen voor toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces, zoals die voortvloeien uit het Nederlandse strafprocesrecht, waaronder ook wordt begrepen de rechtspraak van het EHRM.

Bij het toepassen van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces ontstaan mogelijke spanningen met de rechten van de verdachte en van slachtoffers en met het algemene belang van een behoorlijke strafrechtspleging. Uit de rechtspraak en literatuur volgt dat het daarmee met name gaat om het aanwezigheidsrecht van de verdachte en, in relatie tot dat recht, het recht op effectieve verdediging en de strafvorderlijke beginselen van onmiddellijkheid en openbaarheid van het strafproces. Het aanwezigheidsrecht zal in deze bespreking dan ook een centrale rol spelen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de wijze waarop in de rechtspraak, zowel de Nederlandse als die van het EHRM, en in de literatuur een afweging wordt gemaakt tussen de betrokken belangen bij toepassing van videoconferentie.⁵² Op basis hiervan wordt in dit hoofdstuk een eerste aanzet gegeven voor de in het afwegingskader te betrekken relevante factoren om tot een besluit te komen videoconferentie al dan niet toe te passen in een concreet geval. Ook zullen uit die rechtspraak en literatuur de waarborgen worden gedestilleerd die bij toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in acht moeten worden genomen, gelet op de rechten van de verdachte, fundamentele beginselen van het Nederlandse strafprocesrecht en de rechten van het slachtoffer, en welke redenen zijn erkend als legitieme doeleinden om videoconferentie toe te passen.

Het in dit hoofdstuk in kaart te brengen spanningsveld dat het gevolg is van de toepassing van videoconferentie bij de verdachte en welke afwegingen en waarborgen hierbij van belang zijn gelet op de relevante rechtspraak, dient als normatief referentiekader voor de hiernavolgende hoofdstukken. Daarin wordt specifiek gekeken naar de manier waarop Nederland, Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland, Duitsland en het Internationaal Strafhof (ICC) regelgeving en praktische toepassing hebben ontwikkeld ten aanzien van videoconferentie.

2.1 AANWEZIGHEIDSRECHT, ONMIDDELLIJKHEIDSBEGINSEL EN OPENBAARHEID

Verschillende rechten van de verdachte en rechtsbeginselen komen in het vizier als videoconferentie wordt ingezet tijdens het strafproces. Het gaat daarbij vooral om het aanwezigheidsrecht, het onmiddellijkheidsbeginsel en het beginsel van openbaarheid, welke in deze paragraaf nader zullen worden toegelicht.

Het recht van de verdachte om in zijn tegenwoordigheid te worden berecht is neergelegd in artikel 14 lid 3 sub d Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) en vloeit voort uit het doel en de strekking van artikel 6 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Het aanwezigheidsrecht stelt de verdachte in de gelegenheid om de beschuldigingen tegen hem te kunnen weerspreken. Ook kan de verdachte middels zijn aanwezigheid zijn zienswijze over de feiten en eventuele strafoplegging naar voren brengen. De procedure op tegenspraak kan ten goede komen aan de waarheidsvinding.⁵³ Hoewel het

⁵² Zie bijvoorbeeld: Van den Hoogen, *Tijdschrift voor internetrecht* 2008-3; Van der Wilt, *DD* 2020/6.

⁵³ Dubelaar, *DD* 2019/47, p. 9.

aanwezigheidsrecht niet als zodanig is opgenomen in het EVRM, heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) geoordeeld dat dit recht voortvloeit uit artikel 6 EVRM: het recht op een eerlijk proces. Uit het eerste lid van artikel 6 EVRM vloeit voort dat eenieder tegen wie een vervolging is ingesteld het recht heeft om deel te nemen aan de zitting. Bovendien stelt artikel 6 lid 3 sub c, d en e dat eenieder tegen wie vervolging is ingesteld het recht heeft om zichzelf te verdedigen, het recht heeft om getuigen te (doen) ondervragen en het recht heeft om zich kosteloos te doen bijstaan door een tolk.⁵⁴ Het EHRM overwoog onder meer in de zaak *Colozza t. Italië* dat het moeilijk is voor te stellen dat de verdachte deze rechten kan uitoefenen zonder aanwezig te zijn bij het proces.⁵⁵ De verdachte heeft bovendien het recht om effectief deel te nemen aan het strafproces, wat niet alleen inhoudt dat hij het recht heeft om aanwezig te zijn, maar ook het recht om het proces te horen en te volgen.⁵⁶ Zoals in komende hoofdstukken wordt beschreven laat de rechtspraak in binnen- en buitenland alsmede de transnationale en internationale strafrechtpraktijk zien dat de toepassing van videoconferentie thans onvoldoende mogelijkheden biedt om het te kunnen beschouwen als een gelijkwaardige vervanging voor de fysieke aanwezigheid van de verdachte. Desalniettemin kan de uitkomst van een afweging van rechten, beginselen en belangen ertoe leiden dat voor de toepassing van videoconferentie wordt gekozen, mits dit een legitiem doel dient en er sprake is van voldoende waarborgen voor een eerlijk en openbaar proces.

De Hoge Raad heeft met het overzichtsarrest inzake het aanwezigheidsrecht van 16 oktober 2018 extra inzicht verschaft in de afweging die moet worden gemaakt bij toepassing van videoconferentie in relatie tot het aanwezigheidsrecht.⁵⁷ De Hoge Raad formuleert in dat arrest een stappenplan dat feitenrechters dienen af te lopen bij een verzoek tot schorsing van de zitting op grond van art. 328 Sv. Dit verzoek kan bijvoorbeeld worden gedaan wanneer een verdachte verhinderd is op de datum van de zitting, maar hij van zijn aanwezigheidsrecht gebruik wil maken. De rechter kan dit verzoek afwijzen, maar zal dit wel moeten motiveren. De afwijzing kan geschieden op twee manieren: i) afwijzing op grond van ongeloofwaardige reden tot schorsing en ii) onderbouwing van het verzoek op afwijzing omdat de maatschappelijke belangen van een snelle afwikkeling van de zaak prevaleren boven het aanwezigheidsrecht van de verdachte.⁵⁸ Van de verdachte mag worden verwacht dat hij bewijs levert dat de reden tot het verzoek tot schorsing aannemelijk maakt. Er kunnen grofweg drie categorieën voor redenen van afwezigheid worden onderscheiden: onwil, onmacht, onwetendheid; met elk een apart afwegingskader voor de feitenrechter.⁵⁹ Zo is bij een zieke verdachte de beslissingsruimte van de rechter stukken kleiner dan bij situaties die duiden op onwil van de verdachte. Uit de rechtspraak komt naar voren dat de verdachte in beginsel in de gelegenheid moet worden gesteld om van zijn aanwezigheidsrecht gebruik te kunnen maken. De belangenafweging zoals weergegeven door de Hoge Raad moet van geval tot geval uitwijzen of in die specifieke zaak het aanwezigheidsrecht kan worden ingeperkt. In die belangenafweging kan ook de mogelijkheid van toepassing van videoconferentie worden betrokken.

Het recht op aanwezigheid bij de berechting staat in verband met het onmiddellijkheids- of confrontatiebeginsel. Als reactie op het geheime inquisitore proces met dwingende bewijsregels kwam onder het verlichtingsdenken in de negentiende eeuw het onmiddellijkheidsbeginsel tot ontwikkeling.⁶⁰ Het besef ontstond dat de bewijswaarde van bewijsmateriaal uit originele bronnen hoger is dan bewijs dat gereproduceerd is. Hieruit ontwikkelde zich het onmiddellijkheidsbeginsel. Dit beginsel vereist dat bewijs, en

⁵⁴ EHRM 12 februari 1985, appl. no. 9024/80, NJ 1986/685 (*Colozza t. Italië*), par. 27 en EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 52.

⁵⁵ Zie EHRM 12 februari 1985, appl. no. 9024/80, NJ 1986/685 (*Colozza t. Italië*), par. 27.

⁵⁶ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 53.

⁵⁷ HR 16 oktober 2018, ECLI:NL:HR:2018:1934, NJ 2019/285 m. nt. P.A.M. Mevis (Overzichtsarrest aanwezigheidsrecht).

⁵⁸ HR 16 oktober 2018, ECLI:NL:HR:2018:1934, NJ 2019/285 m. nt. P.A.M. Mevis (Overzichtsarrest aanwezigheidsrecht), r.o. 2.4 en 2.5.

⁵⁹ Dubelaar, *DD* 2019/47, p. 14.

⁶⁰ Dubelaar, 2014, p. 94-96.

daarmee ook verklaringen van getuigen en van de verdachte, in beginsel tijdens het onderzoek ter terechtzitting aan de orde komt. Hierdoor kunnen de procespartijen de inhoud van het gepresenteerde bewijs beter aanvechten.⁶¹ Het onmiddellijkheidsbeginsel vereist dat de verdachte praktisch en effectief in staat moet zijn het bewijs dat wordt aangevoerd tegen te spreken.

Of sprake is van een schending van het onmiddellijkheidsbeginsel wordt getoetst aan de hand van de maatstaf of bij het niet bespreken van een bewijsmiddel de verdachte “wordt geschaad in enig belang dat de bepaling beoogt te beschermen”.⁶² Het niet aan de orde komen van inhoudelijke stukken heeft geen gevolgen op grond van het onmiddellijkheidsbeginsel, tenzij een bewijsmiddel dat wordt gebruikt voor de rechterlijke beslissing onbekend was bij de verdachte (en eventueel diens advocaat).⁶³ Het is van groot belang dat de verdachte rechtsbijstand heeft gehad: alleen dan kan er vanuit worden gegaan dat de verdachte de inhoud van het dossier heeft begrepen.

Videoconferentie kan op gespannen voet staan met het onmiddellijkheidsbeginsel. Dit is met name het geval als de toepassing van videoconferentie ertoe leidt dat de verdachte minder goed in staat is om het gepresenteerde bewijs te betwisten. Ook kan het lastiger voor de verdachte zijn om bewijs naar voren te brengen tijdens de zitting als hij daarbij niet aanwezig is. Bijvoorbeeld, foto's die voor de camera worden gehouden kunnen wel gezien worden, maar zijn minder goed te zien dan wanneer ze daadwerkelijk worden overhandigd aan een rechterlijk college of aan de verdachte. Er moet bij de toepassing van videoconferentie dus goed nagedacht worden hoe het bewijs over en weer kan worden gepresenteerd om voldoende aan het onmiddellijkheidsbeginsel te voldoen. De verdediging moet het bewijs kunnen betwisten. Het EHRM heeft in verschillende uitspraken benadrukt dat het van groot belang is dat de verdachte aanwezig is bij zijn berechting,⁶⁴ zowel om diens recht om gehoord te worden te kunnen uitoefenen als om de accuraatheid van zijn uitspraken te verifiëren en te vergelijken met die van het slachtoffer en getuigen.⁶⁵ Bij het gebruik van videoconferentie zal extra erop moeten worden gelet of alle verdedigingsrechten op een juiste wijze kunnen worden uitgeoefend.

Naast het aanwezigheidsrecht en het onmiddellijkheidsbeginsel speelt ook het openbaarheidsbeginsel een rol. Het openbaarheidsbeginsel kent twee aspecten: intern en extern. De externe openbaarheid ziet op de openbaarheid van de rechtspraak. In beginsel kan iedereen een rechtszaak bijwonen door als publiek plaats te nemen in de rechtszaal. De openbaarheid van met name het onderzoek ter terechtzitting en de uitspraak is van groot belang voor de controle op de rechtspleging. De rechter opereert verder in een democratisch vacuüm en hoeft geen verantwoording af te leggen.⁶⁶ Ook kunnen door middel van de (externe) openbaarheid slachtoffers, nabestaanden en de samenleving kennisnemen van de strafrechtspleging in het algemeen en die van specifiek voor hen van belang zijnde zaken in het bijzonder. Bij de toepassing van videoconferentie is het van belang dat ten aanzien van de externe openbaarheid rekening wordt gehouden met de mate waarin de verdachte voor het publiek te zien en te horen is. Ook zal als de zitting niet langer plaatsvindt in de zittingszaal maar geheel online of als procespartijen participeren via videoconferentie – waarvoor is voorzien in de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid – moeten worden overwogen of de zaak via livestream te volgen is om de externe openbaarheid te waarborgen. Het gaat het er daarbij om dat de inhoudelijke behandeling voor het publiek goed te volgen is.

⁶¹ Dubelaar, 2014, p. 100.

⁶² HR 8 januari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BX4605, NJ 2013/264, r.o. 3.4.2.

⁶³ De Wilde, *Platform Modernisering Strafvordering* 2018, p. 14.

⁶⁴ Zie bijvoorbeeld EHRM 22 september 1994, appl. no. 14861/89 (*Lala t. Nederland*), par. 33; EHRM 23 november 1993, appl. no. 14032/88 (*Poitrimol t. Frankrijk*) par. 35; en EHRM 12 februari 2004, app. no. 69264/01 (*De Lorenzo t. Italië*).

⁶⁵ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 50.

⁶⁶ Corstens & Borgers, 2018, p. 53.

Interne openbaarheid ziet op de toegankelijkheid van alle processtukken voor alle deelnemers. De verdachte mag niet in het nadeel worden gesteld ten opzichte van de officier van justitie en alle stukken moeten ook voor hem toegankelijk zijn. Voor het waarborgen van de interne openbaarheid kan het gebruik van videoconferentie aanvullende mogelijkheden bieden. Er kunnen bijvoorbeeld opnames worden gemaakt van verhoren en zittingen en deze opnames zouden kunnen worden behandeld als andere processtukken en beschikbaar kunnen worden gemaakt voor eventuele verificatie of andere doeleinden in latere procesfasen of hoger beroep. Dit heeft een toegevoegde waarde ten opzichte van het louter beschikbaar hebben van een proces-verbaal van de zitting dat een schriftelijk verslag behelst van het verhoor en het verhoor daarmee in zekere zin inherent vervormt. Daarnaast geeft het een minder rijk beeld omdat de houding en ander non-verbaal gedrag moeilijk te vatten zijn in een proces-verbaal. Echter, het opnemen van (delen van) de zitting kan ook haken en ogen met zich meebrengen. Het kan goed zijn om terug te kunnen grijpen naar opnames indien er discussie ontstaat, maar het zou geen uitgangspunt moeten worden dat de procespartijen alle opnames dan ook hebben beluisterd en geverifieerd omdat dit aanzienlijk extra werk zal opleveren.

Gelet op de hiervoor geschetste betekenis van het aanwezigheidsrecht, het onmiddellijkheidsbeginsel en het beginsel van openbaarheid, is het uitgangspunt dat in beginsel de behandeling van de zaak moet worden aangehouden als de verdachte verhinderd is op de datum waarop de behandeling van zijn zaak is gepland en hij aangeeft daar wel fysiek in de zittingszaal bij aanwezig te willen zijn. Deze rechten en beginselen zijn echter niet absoluut. Zo kan de rechter besluiten dat een zitting doorgaat ondanks een verzoek van de verdachte tot het aanhouden van de zaak. Ook is het in beginsel geen schending van de rechten van de verdachte om bij verstek te worden veroordeeld, indien de verdachte afwezig is om zo aan berechting te ontkomen of wanneer de verdachte zelf ondubbelzinnig (“knowing and intelligent”) afstand heeft gedaan van het recht om aanwezig te zijn.⁶⁷ Het doen van afstand van het recht op aanwezigheid kan ook stilzwijgend geschieden en uit het gedrag van de verdachte worden afgeleid.⁶⁸

Niettemin kunnen de waarborging van het aanwezigheidsrecht, onmiddellijkheidsbeginsel en het beginsel van openbaarheid tot spanning leiden bij de inzet van videoconferentie. Er zal dan moeten worden gekeken naar manieren om eventuele inbreuk te beperken en zo goed mogelijk te compenseren. De volgende paragraaf gaat in op de afwegingen die in dit spanningsveld van belang zijn ten behoeve van de besluitvorming tot toepassing van videoconferentie bij de verdachte, waarna paragraaf 2.3 zal ingaan op de vormen van waarborgen die door de rechtspraak van belang worden geacht om deze rechten c.q. beginselen te beschermen.

2.2 HET AFWEGINGSKADER VOOR VIDEOCONFERENTIE EN AANWEZIGHEIDSRECHT

Het EHRM heeft in verschillende zaken bepaald dat terechtstaan via videoconferentie een acceptabele manier kan zijn om de verdachte te laten participeren in zijn strafproces. Dit is geen vervanging van het aanwezigheidsrecht, maar een compensatie voor het niet aanwezig kunnen zijn bij de zitting zelf. Het gebruik van videoconferentie kan alleen mits dit een legitiem doel dient en met voldoende waarborgen is omgeven om aan de vereisten van een eerlijk proces en het belang van een behoorlijke rechtspleging in relatie tot artikelen 5 en 6 EVRM te voldoen. De toepassing van videoconferentie voor de verdachte roept met name spanning op met deze artikelen.

⁶⁷ Ouwerkerk, AA 2017, p. 1001; HR 11 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2294.

⁶⁸ Zie bijvoorbeeld EHRM (GK) 1 maart 2006, appl. no. 56581 (*Sejdovic t. Italië*), NJ 2006/661, m.nt. T.M. Schalken par. 86-87.

Naast dat de verdachte het recht heeft op een eerlijk proces hebben slachtoffers en de samenleving als geheel het recht op een voortvarende afdoening van de zaak. Uit de rechtspraak van het EHRM volgt dat de rechter een afweging moet maken tussen het aanwezigheidsrecht van de verdachte en het publieke belang van een behoorlijke strafrechtspleging, waaronder het openbaarheidsbeginsel, maar ook het recht van de nabestaanden en de samenleving op een voortvarende afdoening van de zaak. Eenzelfde soort belangenafweging is terug te vinden in de rechtspraak van de Hoge Raad.⁶⁹

In deze paragraaf wordt ingegaan op de te maken afwegingen die voortvloeien uit de rechtspraak over het aanwezigheidsrecht en wordt tot slot een eerste aanzet gemaakt voor een afwegingskader dat kan worden gebruikt voor de toepassing van videoconferentie bij de verdachte. Dit afwegingskader wordt in paragraaf 6.4 aangevuld op basis van de uit de rechtsvergelijking en interviews voortgekomen analyse.

2.2.1 RECHT OP VOORGELEIDING VOOR EEN RECHTER

Artikel 5 EVRM beschermt de persoonlijke vrijheid van personen en vereist dat degene van wie de vrijheid is ontnomen onverwijld voor de bevoegde rechterlijke instantie wordt geleid. In Nederland zal dat voor de rechter-commissaris zijn, ingevolge artikel 59a lid 1 Wetboek van Strafvordering. In de memorie van toelichting op de wet die het gebruik van videoconferentie in de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering in 2004 introduceerde, schreef de minister dat mits de beeld- en geluidverbinding van voldoende kwaliteit is, een fysieke voorgeleiding bij vrijheidsontneming niet noodzakelijk is en voorgeleiding middels videoconferentie kan volstaan.⁷⁰ Wat deze kwaliteitseisen voor de verbinding behelzen, werd niet nader toegelicht. De memorie van toelichting overweegt verder dat fysieke voorgeleiding het uitgangspunt is en verwijst naar het EHRM dat in de *Schiesser*-zaak heeft uitgelegd dat de doelstelling van de voorgeleiding gelegen is in het voorkomen van willekeurige vrijheidsbeneming en te verzekeren dat de vrijheidsbeneming zo kort mogelijk zal duren.⁷¹

Hierbij is van belang dat de rechter die moet oordelen over de vrijheidsontneming de visie van de voorgeleide persoon moet kunnen horen. Ook moet de rechter tot een oordeel komen of de detentie moet worden voortgezet in afwachting van het proces. Daarbij moet de rechter ook kunnen oordelen of de persoon fysiek in staat is om detentie te ondergaan en of de persoon tijdens zijn arrestatie aan onevenredig geweld bloot is gesteld.⁷² Hierbij wordt door de voor dit onderzoek geïnterviewde rechters ook aangegeven dat er veel op het spel staat voor de verdachte – zijn vrijheid – en dat dit het moment is waarop de verdachte voor het eerst een rechter ziet. Daarnaast kunnen de omstandigheden van het misdrijf wat is gepleegd soms nog letterlijk te zien zijn, bijvoorbeeld bloed op de kleren of hoe iemand aan komt lopen en zich gedraagt, legt rechter-commissaris strafrechtzaken Mascha de Boer uit. Verschillende voor dit onderzoek geïnterviewde advocaten wijzen er bovendien op dat een vrijheidsontneming voor de verdachte beter te accepteren is als hij het gevoel heeft dat bij de afweging van de situatie de rechter hem heeft gezien en naar hem heeft geluisterd, hetgeen bijdraagt aan het gevoel een eerlijkere kans te hebben gehad om zijn kant van de situatie te belichten.

De minister stelde niettemin dat hoewel fysieke voorgeleiding het uitgangspunt is, voorgeleiding met behulp van moderne technieken niet uitgesloten is. Het enkel horen via alleen een geluidsverbinding met een telefoon, levert een schending van art. 131a Sv op.⁷³ Er zal dus zowel een geluid- als beeldverbinding van

⁶⁹ HR 16 oktober 2018, ECLI:NL:2018:1934, NJ 2019/285 m.nt. P.A.M. Mevis (Overzichtsarrest aanwezigheidsrecht).

⁷⁰ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 3-4 (MvT).

⁷¹ EHRM 4 december 1979, appl. no. 7710/76 (*Schiesser t. Zwitserland*), par. 30-31.

⁷² *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 3-4 (MvT).

⁷³ HR 15 oktober 2019, ECLI:NL:HR:2019:1589, NJB 2019/2359.

voldoende kwaliteit met de verdachte gemaakt moeten worden. Dat zal niet tot problemen met artikel 5 EVRM leiden. Dit komt ook tot uitdrukking in artikel 27 Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid (hierover in paragraaf 4.2.6 meer), waar de toepassing van telefonie mogelijk wordt gemaakt in aanvulling op videoconferentie als dit in verband met de uitbraak van COVID-19 nodig is, maar dit in het tweede lid in beginsel wordt uitgesloten voor voorgeleiding tenzij sprake is van uiterste noodzaak.⁷⁴

2.2.2 RECHT OP AANWEZIGHEID EN EERLIJK EN OPENBAAR PROCES

Artikel 6 EVRM waarborgt het recht op een eerlijk en openbaar proces. Zoals eerder aangegeven omhelst dit ook het aanwezigheidsrecht, welk niet absoluut is. In 2017 heeft het EHRM een belangrijk arrest gewezen inzake het aanwezigheidsrecht. Het constateerde in *Hokkeling t. Nederland* dat er sprake was van een schending van artikel 6 lid 1 en 3 sub c EVRM. Het aanwezigheidsrecht was geschonden toen de zitting in Nederland doorging terwijl de verdachte, de heer Hokkeling, in Noorwegen gedetineerd was en daarom niet aanwezig kon zijn.⁷⁵ Hokkeling werd verdacht van zware misdrijven, waaronder het medeplegen van ontvoering en zware mishandeling met de dood tot gevolg, hetgeen in eerste aanleg tot een gevangenisstraf van viereneenhalf jaar had geleid. In de fase van het hoger beroep had hij reeds twee derde van zijn straf uitgezeten en werd hij vervroegd (thans: voorwaardelijk) in vrijheid gesteld. Daarom was het mogelijk dat de verdachte ten tijde van de inhoudelijke behandeling van zijn zaak in hoger beroep gedetineerd was in Noorwegen nadat hij daar op heterdaad was aangehouden voor een drugsdelict. Hij werd in hoger beroep veroordeeld tot een gevangenisstraf van acht jaar. Het beroep in cassatie werd verworpen met toepassing van artikel 81 Wet op de Rechterlijke Organisatie (RO).⁷⁶

De verdachte had te kennen gegeven bij het hoger beroep aanwezig te willen zijn. Volgens het EHRM waren de inspanningen die Nederland had geleverd om de verdachte aanwezig te laten zijn bij de behandeling ter zitting onvoldoende. Het hanteerde hier een strikter uitgangspunt ten aanzien van het aanwezigheidsrecht dan in Nederland gebruikelijk was. Het EHRM was het met Nederland eens dat het aan het eigen (strafbare) gedrag van de verdachte te wijten was dat hij niet aanwezig kon zijn bij de terechtzitting en erkende de belangen van de nabestaanden en de samenleving bij een voortgang van het proces. Daarentegen vond het EHRM niet dat de afweging in deze zaak om de zitting doorgang te geven kon worden gebaseerd op de omstandigheid dat de verdachte middels zijn advocaat was vertegenwoordigd. Nederland had meer alternatieven moeten onderzoeken om de verdachte alsnog in staat te stellen aanwezig te zijn en heeft zich hiertoe onvoldoende ingespannen. Dit was voor het EHRM met name van belang omdat in hoger beroep de zaak opnieuw feitelijk werd behandeld en hierdoor de gevangenisstraf werd verhoogd van viereneenhalf naar acht jaar.⁷⁷

De Nederlandse EHRM-rechter Egbert Myjer schreef een *dissenting opinion*⁷⁸ bij deze uitspraak. Myjer stelde daarin dat het door het plegen van strafbare feiten in Noorwegen volledig aan de verdachte zelf te wijten is dat hij niet aanwezig kan zijn bij zijn hoger beroep.⁷⁹ Het hof had er zijns inziens alles aan gedaan om te proberen om de verdachte naar Nederland te halen en hij vond het daarom onterecht dat de Nederlandse staat werd verweten zich onvoldoende te hebben ingespannen om de verdachte aanwezig te laten zijn. Volgens het EHRM zijn de gedragingen van de verdachte als het gaat om het gebruikmaken van het

⁷⁴ Artikel 27 van de Tijdelijke Wet COVID-19 Justitie en Veiligheid, *Stb.* 2020, 124

⁷⁵ EHRM 14 februari 2017, appl. no. 30749/12 (*Hokkeling t. Nederland*).

⁷⁶ EHRM 14 februari 2017, appl. no. 30749/12 (*Hokkeling t. Nederland*), par. 29.

⁷⁷ EHRM 14 februari 2017, appl. no. 30749/12 (*Hokkeling t. Nederland*), par. 61.

⁷⁸ Een *dissenting opinion* is een separate tekst die bij de uitspraak wordt gevoegd waarin de betreffende rechter aangeeft zich niet te kunnen verenigen met het oordeel van de meerderheid van de rechters.

⁷⁹ *Dissenting opinion* van Judge Myjer, par. 4, bij EHRM 14 februari 2017, appl. no. 30749/12 (*Hokkeling t. Nederland*).

aanwezigheidsrecht inderdaad relevant. De gedragingen van de verdachte worden echter alleen meegewogen voor wat betreft daaruit spreekt dat hij geen gebruik zou *willen* maken van zijn aanwezigheidsrecht, en niet ten aanzien van waarom hij daar geen gebruik van *kan* maken.⁸⁰

Een vraag die rees naar aanleiding van deze uitspraak is of aanwezigheid via videoconferentie een oplossing is voor situaties waarin het niet mogelijk is dat de verdachte aanwezig is bij de behandeling ter zitting terwijl hij geen afstand doet van zijn aanwezigheidsrecht en uitstel onwenselijk wordt geacht voor het slachtoffer of de nabestaande en voor het publieke belang. Het gebruik van videoconferentie kan worden gezien als een beperking op het aanwezigheidsrecht, maar zoals eerder gezegd is dat recht niet absoluut. Het gaat er ook bij beperkingen op het aanwezigheidsrecht om dat de strafrechtelijke procedure in zijn geheel als eerlijk kan worden beschouwd.⁸¹ Als het nadeel dat de verdachte ondervindt van het niet aanwezig zijn tijdens de terechtzitting door het participeren via videoconferentie voldoende kan worden gecompenseerd, zal een schending in beginsel niet worden aangenomen.⁸²

Volgens het EHRM is het via videoconferentie laten participeren van de verdachte in de strafprocedure in beginsel toegestaan. Zo werd er in de zaak *Marcello Viola t. Italië* geen schending geconstateerd terwijl hier de verdachte klaagde dat hij was gedwongen om via videoconferentie te participeren in het hoger beroep van zijn strafzaak en dat dit een schending van artikel 6 EVRM behelsde. Van instemming van de verdachte was geen sprake. Marcello Viola is een lid van de maffia en zit sinds 1999 een levenslange gevangenisstraf uit voor onder andere verschillende moorden en afpersing. Om redenen van veiligheid, in dit geval gerelateerd aan de maffia als criminele organisatie, hadden de autoriteiten besloten om hem niet te vervoeren naar de rechtszaal, maar om hem via videoconferentie te laten participeren. Dit leverde volgens het EHRM geen schending van artikel 6 EVRM op.⁸³

Het recht op een eerlijk proces als gewaarborgd in artikel 6 lid 1 EVRM impliceert het recht van de verdachte om deel te nemen in het onderzoek ter terechtzitting en de zitting te horen en volgen. Het EHRM overwoog daarbij dat het moeilijk voorstelbaar is hoe de verdachte zijn rechten uit kan oefenen zonder aanwezig te zijn ter zitting.⁸⁴ Er is daarbij wel een verschil tussen een terechtzitting in eerste aanleg en hoger beroep: de persoonlijke aanwezigheid van de verdachte in hoger beroep kan van minder cruciaal belang zijn. Dit hangt af van de specifieke karakteristieken van de betreffende procedures. In de afweging moet de wijze waarop de strafprocedure in de betreffende nationale rechtsorde is geregeld en de rol van het hoger beroep hierin worden betrokken.⁸⁵ Hierbij is met name relevant of de hoger beroepsprocedure alleen rechtsvragen behandelt of ook de feiten herziet. Als in een hoger beroepsprocedure de feiten opnieuw worden gezien en een volledig nieuw oordeel moet worden gevormd over de schuld of onschuld, dan kan dit niet zonder een "directe interactie" met de verdachte, aldus het EHRM.⁸⁶ Deze directe interactie is echter ook mogelijk via videoconferentie.⁸⁷

⁸⁰ Zie voor deze analyse de Conclusie van A-G Keulen, ECLI:NL:PHR:2019:131 paragraaf 40, bij Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis.

⁸¹ EHRM (GK) 13 september 2016 (*Ibrahim e.a. t. Verenigd Koninkrijk*), NJ 2017/542, m.nt. Van Kempen, par. 250-251.

⁸² Dubelaar, *DD* 2019/47, p. 10.

⁸³ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*).

⁸⁴ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 52-53.

⁸⁵ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 54; EHRM 19 december 1989, appl. no. 9783/82 (*Kamasinski t. Oostenrijk*), par. 106; EHRM 26 mei 1988 appl. no. 10563/83 (*Ekbatani t. Zweden*), par. 27; en EHRM 2 maart 1987 appl. no. 9562/81 (*Monnell and Morris t. Verenigd Koninkrijk*), par. 56.

⁸⁶ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 58; zie ook EHRM 6 juli 2004, appl. no. 50545/99 (*Dondarini t. San Marino*), par. 27.

⁸⁷ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 63-66.

Daarnaast moet de manier waarop bewijs wordt geleverd in overeenstemming zijn met de vereisten van een eerlijk proces, zoals neergelegd in artikel 6 EVRM.⁸⁸ De deelname in het proces waar niet alleen rechtsvragen worden behandeld, maar ook de feiten worden herzien vereist dus in beginsel dat de verdachte, als hij geen afstand doet van zijn recht, fysiek aanwezig is ter zitting. Artikel 6 EVRM is echter niet absoluut. Beperkingen op het aanwezigheidsrecht zijn mogelijk indien daarmee een in het licht van het EVRM legitiem doel wordt gediend, zoals het voorkomen van wanorde of strafbare feiten, de bescherming van getuigen of slachtoffers ter waarborging van hun recht op leven, vrijheid en veiligheid en om de berechting binnen een redelijke termijn mogelijk maken. Bij de toepassing van artikel 6 EVRM worden de belangen van getuigen en slachtoffers ook impliciet meegenomen in de afweging of er sprake is van een schending.⁸⁹ Als sprake is van een zodanig legitiem doel om het aanwezigheidsrecht te beperken, dient vervolgens te worden beoordeeld of door de toepassing van videoconferentie de verdachte voldoende in staat moet worden geacht zijn verdedigingsrechten te kunnen uitoefenen. Dat betekent onder meer dat hij het proces moet kunnen horen en volgen, dat hij actief moet kunnen deelnemen aan het proces, dat de verdachte kan worden bijgestaan door zijn advocaat en dat hij betrouwbaar moet kunnen overleggen met zijn advocaat. Haperende techniek kan in de weg staan aan de uitoefening van deze rechten. Het EHRM overweegt in *Marcello Viola t. Italië* in dit verband als volgt:

“72. In the light of the foregoing, the Court considers that the applicant's participation in the appeal hearings by videoconference pursued legitimate aims under the Convention, namely, prevention of disorder, prevention of crime, protection of witnesses and victims of offences in respect of their rights to life, freedom and security, and compliance with the “reasonable time” requirement in judicial proceedings. It remains to be considered whether the arrangements for the conduct of the proceedings respected the rights of the defence.

73. The Court observes that, in accordance with paragraph 3 of Article 146 bis of the implementing provisions of the CCP, the applicant was able to take advantage of an audiovisual link with the hearing room, which allowed him to see the persons present and hear what was being said. He could also be seen and heard by the other parties, the judge and the witnesses, and had an opportunity to make statements to the court from his place of detention.

74. Admittedly, it is possible that, on account of technical problems, the link between the hearing room and the place of detention will not be ideal, and thus result in difficulties in transmission of the voice or images. In the present case, however, at no time during the appeal proceedings did the applicant or his defence counsel seek to bring to the attention of the court difficulties in hearing or seeing (see, mutatis mutandis, Stanford, cited above, § 27).

75. The Court points out, lastly, that the applicant's defence counsel had the right to be present where his client was situated and to confer with him confidentially. This was also a statutory right of defence counsel present in the hearing room (see paragraph 4 of Article 146 bis of the implementing provisions of the CCP). There is nothing to suggest that in the present case the applicant's right to communicate with his lawyer out of the earshot of third parties was infringed.

76. That being so, the Court finds that the applicant's participation by videoconference in the appeal hearings during the second set of criminal proceedings did not put the defence at a substantial disadvantage as compared with the other parties to the proceedings, and that the applicant had an opportunity to exercise the rights and entitlements inherent in the concept of a fair trial, as enshrined in Article 6.”

⁸⁸ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 67.

⁸⁹ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 51.

Concluderend kan uit deze zaak worden afgeleid dat het gebruik van videoconferentie onder bepaalde voorwaarden geen strijd oplevert met artikel 6 EVRM.

Het aanwezigheidsrecht in relatie tot videoconferentie komt ook in de Nederlandse rechtspraak aan bod. Hieruit komt ook helder naar voren dat in beginsel een zaak moet worden aangehouden als de verdachte duidelijk heeft gemaakt dat hij gebruik wil maken van zijn aanwezigheidsrecht. In navolging van Hokkeling moet er worden voldaan aan drie eisen in het geval een rechtbank of hof de zaak niet wil aanhouden. Deze voorwaarden zijn: "(i) op grond van een voldoende nauwkeurige verslaglegging door het openbaar ministerie vast is komen te staan dat de Nederlandse overheid voldoende inspanningen heeft verricht om de verdachte in de gelegenheid te stellen te kennen te geven of hij bij de behandeling van zijn zaak aanwezig wil zijn en, indien dat het geval is, zijn aanwezigheidsrecht te effectueren, en (ii) desondanks onaannemelijk is dat de verdachte binnen een aanvaardbare termijn in staat kan worden gesteld diens aanwezigheidsrecht te effectueren, en (iii) het belang van een behoorlijke strafvordering — waaronder begrepen het belang dat niet alleen de verdachte maar ook de samenleving heeft bij een doeltreffende en spoedige berechting — ernstig in het gedrang zou komen, indien het onderzoek op de terechtzitting niet kan aanvangen of worden voortgezet, en dit belang onder de gegeven omstandigheden zwaarder moet wegen dan het belang van de verdachte bij het kunnen uitoefenen van zijn aanwezigheidsrecht."⁹⁰ Mocht het door de specifieke omstandigheden van het geval toch niet mogelijk zijn dat de verdachte fysiek gebruik kan maken van zijn aanwezigheidsrecht is het van belang dat er gekeken wordt naar de mogelijkheid om videoconferentie in te zetten conform art. 131a Sv.⁹¹ Zelfs als de verdachte zelf daar geen verzoek toe doet, moet de rechtbank of het hof onderzoek doen naar die mogelijkheid om zo de afwezigheid van de verdachte te kunnen compenseren. De Hoge Raad geeft hiermee aan dat het gebruik van videoconferentie in zulke situaties uitkomst kan bieden.

Het aanwezigheidsrecht is van zwaarwegender belang bij verdachten jegens wie verdenkingen van ernstige feiten bestaan.⁹² Er staat immers voor deze verdachten meer op het spel, bijvoorbeeld een jarenlange gevangenisstraf. Juist dan is het van belang dat de verdachte zijn zienswijze kan presenteren, kan participeren in de zaak en zijn verdedigingsrechten kan uitoefenen. In de belangenafweging die gemaakt moet worden door de rechters, is dit een punt wat moet worden afgewogen tegen de maatschappelijke belangen van spoedige berechting van ernstige feiten.

De Hoge Raad geeft hiermee aldus aan dat – in uitzonderlijke gevallen wanneer fysieke aanwezigheid echt niet mogelijk is – de verdachte eventueel zou kunnen participeren in de zaak ter terechtzitting via videoconferentie. Participatie van de verdachte via videoconferentie wordt niet als equivalent van de (fysieke) aanwezigheid van de verdachte gezien, maar het kan wel als compensatie gelden voor de afwezigheid van de verdachte. Anders dan de logica van artikel 131a Sv (en 78a Sr) waarin de toepassing van videoconferentie wordt gelijkgesteld aan fysieke aanwezigheid, is de toepassing van videoconferentie een compensatie voor de *afwezigheid* van de verdachte, en dus niet een manier om de *aanwezigheid* van de verdachte mogelijk te maken. Naar het oordeel van de Hoge Raad betreft de toepassing van videoconferentie aldus een (in bepaalde gevallen toegestane) beperking van het – niet absolute – aanwezigheidsrecht.

Desalniettemin kan de toepassing van videoconferentie een oplossing bieden in situaties waarin het niet mogelijk is gebleken de verdachte fysiek ter zitting aanwezig te laten zijn. Daarbij is van belang dat de Nederlandse wet het niet mogelijk maakt om de berechting te beëindigen in gevallen waarin de aanwezigheid van de verdachte naar het oordeel van de rechter noodzakelijk is en deze aanwezigheid niet kan worden

⁹⁰ Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 2.3.

⁹¹ Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 2.3.4.

⁹² Concl. A-G B.F. Keulen, par. 98 bij Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis. Zie ook Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 2.3.4.

verzekerd.⁹³ En ook het EHRM staat in beginsel niet toe dat de verdachte tegen zijn wens afwezig is bij de behandeling van de feiten. Als lijfelijke aanwezigheid niet mogelijk is, moet de rechter dan ook kijken naar mogelijkheden om de verdachte alsnog te laten participeren op alternatieve wijze.⁹⁴ Zoals het EHRM toelicht:

“In each case it is important to establish whether the relevant court did all what could reasonably be expected of it to secure the applicant’s participation in the proceedings. In this connection, questioning via video-link could be a measure ensuring effective participation in the proceedings.”⁹⁵

2.2.3 TUSSENCONCLUSIE: RELEVANTE FACTOREN VOOR AFWEGINGSKADER

Concluderend geldt dat het antwoord op de vraag of in een concreet geval toepassing van videoconferentie strijd oplevert met het aanwezigheidsrecht, afhankelijk is van een aantal factoren die betrekking hebben op de wens en het gedrag van de verdachte, de aard van de zitting, de aard van het strafbare feit, andere factoren die betrekking hebben op de (on)mogelijkheid van fysieke aanwezigheid en het belang van voortgang van de strafzaak. Daarnaast is van belang, zoals in de volgende paragraaf aan bod zal komen, op welke wijze bij de toepassing van videoconferentie de rechten van de verdachte ex artikel 6 EVRM kunnen worden gewaarborgd. Het uitgangspunt is dat de verdachte het recht heeft fysiek aanwezig te zijn bij zijn zitting en dat als de verdachte hierop staat, dit in beginsel mogelijk moet kunnen worden gemaakt. Louter de aanwezigheid van de advocaat is onvoldoende om automatisch het recht op aanwezigheid van de verdachte te vervangen. Wanneer het niet mogelijk is dat de verdachte fysiek aanwezig is in de rechtbank kan videoconferentie een manier zijn om het fysieke aanwezigheidsrecht te compenseren.

Uit de EHRM- en nationale rechtspraak volgen verschillende factoren die van belang zijn in dit afwegingskader. Een eerste factor is het soort zitting en de procesfase. Hierbij is in verband met het onmiddellijkheidsbeginsel de fysieke aanwezigheid van groter belang wanneer bewijs een grotere rol speelt, zeker als dit de verklaringen van de verdachte zelf betreft. Ook bij de voorgeleiding wordt de fysieke aanwezigheid van de verdachte als zeer belangrijk gezien. Daarentegen is er meer ruimte voor videoconferentie bij pro forma-zittingen en hoger beroep. Het is hierbij wel van belang in hoeverre de hoger beroepsprocedure alleen rechtsvragen behandelt of ook de feiten herziet. Bovendien neemt het belang van fysieke aanwezigheid toe als er een zwaardere straf kan worden opgelegd in de hoger beroepsprocedure.

Een tweede factor is de zwaarte van het tenlastegelegde feit en de zwaarte van de straf die kan worden opgelegd. Hierbij wordt in het algemeen ervan uitgegaan dat hoe zwaarder de gevolgen kunnen zijn voor de verdachte (dus hoe zwaarder de straf), hoe belangrijker diens fysieke aanwezigheid en de directe interactie met de rechter is.

Een derde factor is de wens en het gedrag van de verdachte zelf. Hierbij is van belang of de verdachte zelf aanwezig wil zijn in de rechtszaal. Daarnaast zijn de gedragingen van de verdachte relevant voor wat betreft daaruit spreekt dat hij geen gebruik zou *willen* maken van zijn aanwezigheidsrecht, en mogen gedragingen ten aanzien van waarom hij daar geen gebruik van *kan* maken (zoals strafbare feiten plegen in het buitenland die leiden tot detentie elders) in beginsel niet worden meegenomen.

⁹³ Conclusie A-G B.F. Keulen par. 57 bij Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis.

⁹⁴ Dubelaar, DD 2019/47, p. 11.

⁹⁵ Guide on Article 6 of the Convention. Right to a fair trial 2020.

Een vierde factor is organisatorisch van aard. Er moet worden afgewogen in hoeverre de verdachte aanwezig kan zijn, in hoeverre het mogelijk is om fysieke aanwezigheid te organiseren en in hoeverre het mogelijk is om als alternatief videoconferentie te organiseren. Als de verdachte niet fysiek aanwezig kan zijn, moeten de autoriteiten actief onderzoeken of er alternatieven mogelijk zijn om aanwezigheid en participatie van de verdachte zo goed mogelijk te garanderen, zoals de mogelijkheid tot participatie via videoconferentie.

Een vijfde factor is de afweging of en in hoeverre het belang van een behoorlijke strafvordering ernstig in het gedrang zou komen als het proces niet kan aanvangen of worden voortgezet en of dit belang onder de gegeven omstandigheden zwaarder moet wegen dan het belang van de verdachte bij het kunnen uitoefenen van zijn aanwezigheidsrecht.

Een zesde factor is of de omstandigheden en de waarborgen die in het strafproces in acht worden genomen om de rechten van de verdachte en de openbaarheid te verwezenlijken een deelname via videoconferentie zouden kunnen rechtvaardigen.

Dit afwegingskader zal in paragraaf 6.6 nader worden ingevuld met de analyse die voortvloeit uit de rechtsvergelijking en interviews. Uit deze eerste aanzet van het afwegingskader volgen relevante vervolgvragen als welke omstandigheden een deelname via videoconferentie zouden kunnen rechtvaardigen, welke waarborgen hierbij van belang zijn zodat de procedure als geheel voldoet aan de vereisten van een eerlijk proces, en in hoeverre de instemming van de verdachte hiervoor noodzakelijk is. Hier gaat de volgende paragraaf op in.

2.3 WAARBORGEN TER VERWEZENLIJING RECHTEN VAN DE VERDACHTE

De toepassing van videoconferentie om de participatie van de verdachte in zijn proces mogelijk te maken is onder omstandigheden niet strijdig met nationaal en internationaal recht en moet volgens het EHRM mogelijk zijn als de rechten van de verdachte op een eerlijk proces voldoende kunnen worden gewaarborgd. Het EHRM heeft zich in enkele uitspraken uitgelaten over de vraag of de deelname van de verdachte via videoconferentie een schending van artikel 6 EVRM zou opleveren en welke waarborgen het hierbij van belang acht.

Ook in de al eerder genoemde memorie van toelichting op de wet die het gebruik van videoconferentie in de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering in 2004 introduceerde, schreef de minister hierover dat eventueel door de toepassing van videoconferentie beperkte verdedigingsrechten gecompenseerd dienen te worden om de eerlijkheid van het proces in de zin van artikel 6 EVRM te waarborgen.⁹⁶ Ook stelde de minister dat de openbaarheid van de zitting niet zou worden geschonden als het publiek in de zittingszaal de videoconferentie adequaat kan volgen.⁹⁷ In deze paragraaf wordt eerst besproken welke eisen voortvloeien uit de relevante rechtspraak ten aanzien van de waarborgen ter verwezenlijking van de rechten van de verdachte en vervolgens welke doelen als legitiem worden gezien om videoconferentie toe te passen in beperking van het aanwezigheidsrecht.

⁹⁶ Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 78a Sr, aant. 3 (online, bijgewerkt 26 september 2017).

⁹⁷ Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 78a Sr, aant. 3 (online, bijgewerkt 26 september 2017).

2.3.1 EHRM-JURISPRUDENTIE

Zoals hierboven is besproken kwam het EHRM in de zaak *Marcello Viola t. Italië* tot de conclusie dat het toepassen van videoconferentie geen schending van artikel 6 EVRM hoeft op te leveren mits wordt voorzien in de juiste waarborgen. In het oordeel of videoconferentie mag worden toegepast is dus cruciaal in hoeverre het belang en de rechten van de verdediging zijn beschermd.⁹⁸

De manier waarop videoconferentie wordt gebruikt moet de rechten van de verdediging waarborgen. Uit de rechtspraak volgt dat de verdachte in staat moet zijn om de aanwezigen in de zittingszaal te zien en te horen en andersom moeten de andere partijen de verdachte kunnen zien en horen. Tevens moet de mogelijkheid bestaan om via de videoconferentie de rechtbank te adresseren en om een verklaring af te leggen. De verbinding tussen detentiefaciliteit en rechtszaal moet van voldoende kwaliteit zijn voor de verdachte om in zijn proces te participeren. Verder is het van belang dat de raadsman het recht heeft om aanwezig te zijn op de locatie waar de verdachte zich bevindt. Hierdoor heeft de verdachte de keuze raadsman te hebben op zowel de locatie waar hij zich bevindt als in de rechtszaal. Uit de rechtspraak volgt dat de rol van de raadsman cruciaal is als waarborg. Louter het toewijzen van een raadsman is onvoldoende om de effectiviteit van die bijstand te garanderen.⁹⁹ Specifiek is het noodzakelijk dat de verdachte vertrouwelijk met zijn raadsman kan communiceren, zodat de raadsman bijvoorbeeld vertrouwelijke instructies kan ontvangen zonder dat dit wordt afgeluisterd.¹⁰⁰ Het recht van de verdachte op toegang tot de raadsman mag worden ingeperkt als hiervoor goede redenen bestaan en dit in het licht van het geheel van de procedure de verdachte niet heeft geschaad in zijn recht op een eerlijk proces.¹⁰¹ Elke maatregel die de rechten van de verdediging inperkt, moet noodzakelijk zijn en als er een minder ingrijpende maatregel nodig is, moet die worden toegepast.¹⁰² Zoals boven beschreven, werd in de *Marcello Viola t. Italië* zaak het gebruik van videoconferentie in de hoger beroepsprocedure geaccepteerd ondanks dat er geen instemming van de verdachte was en tijdens de procedure de feiten en het bewijs opnieuw ter beoordeling stonden. Het EHRM hechtte daarbij belang aan de waarborgen dat er de mogelijkheid werd geboden om een tweede advocaat te hebben zodat er zowel een advocaat in de zittingszaal als bij de verdachte aanwezig kon zijn¹⁰³ en dat de videoconferentie-lijn beveiligd was tegen interceptie.¹⁰⁴

Het belang van de mogelijkheid tot vertrouwelijke communicatie, ongeacht de locatie van de raadsman, is in verschillende zaken naar voren gekomen. In *Zagaria t. Italië* benadrukte het EHRM dat het toepassen van videoconferentie geen inbreuk mag maken op de vertrouwelijkheid van de communicatie tussen advocaat en verdachte. In deze zaak stond ook een lid van de maffia terecht via videoconferentie (in eerste aanleg) en hadden de autoriteiten het vertrouwelijke overleg tussen de raadsman in de zittingszaal en de verdachte in detentie afgeluisterd. Het EHRM oordeelde dat dit inbreuk maakte op de rechten om de verdediging effectief uit te oefenen.¹⁰⁵

⁹⁸ EHRM 24 november 1993 appl. no. 13972/88 (*Imbrioscia t. Zwitserland*), par. 38; EHRM 13 mei 1980 appl. no. 6694/74 (*Artico t. Italië*) par. 33; EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 55-56.

⁹⁹ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 60.

¹⁰⁰ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 61.

¹⁰¹ EHRM 12 mei 2005, appl. no. 46221/99 (*Öcalan v. Turkey*), par. 133; EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 61.

¹⁰² EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 62.

¹⁰³ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 41. Zie ook EHRM 9 november 2006, appl. no. 26260/03 (*Golubev t. Rusland*) en EHRM 26 juni 2008, appl. no. 15435/03 (*Shulepov t. Rusland*) waar het gebruik van videoconferentie zonder aanwezigheid van een advocaat wordt beoordeeld als schending van artikel 6 EVRM.

¹⁰⁴ EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 41.

¹⁰⁵ EHRM 27 november 2007 appl. no. 58295/00 (*Zagaria t. Italië*).

In de zaak *Sakhnovskiy t. Rusland* werd het vereiste van vertrouwelijkheid van overleg tussen de verdachte en raadsman nader beschouwd. Het ging hier om een hoger beroepsprocedure en om een verdachte die geen instemming verleende aan het gebruik van videoconferentie maar waar dit desalniettemin werd gebruikt. *In casu* had de verdachte, die gedetineerd was, verzocht om in persoon aanwezig te zijn bij de behandeling in hoger beroep. Het Russische Hooggerechtshof besloot via videoconferentie over het bezwaar van de verdachte om via videoconferentie te worden berecht. Het verwierp dit verzoek en overwoog dat het gebruik van videoconferentie voldoende was om ervoor te zorgen dat de verdachte de zitting zou kunnen volgen en bezwaren te maken waar nodig, en dat deze vorm van participeren in een strafproces niet minder effectief zou zijn dan als hij persoonlijk aanwezig zou zijn in de zittingszaal. Direct na deze uitspraak werd de verdachte aan zijn nieuwe advocaat voorgesteld, die aanwezig was in de zittingszaal van het Hooggerechtshof en kreeg vijftien minuten om vertrouwelijk te overleggen voordat de strafzitting begon.

Het EVRM overwoog dat artikel 6 lid 1 juncto artikel 6 lid 3 EVRM vereist dat een verdachte kan communiceren met zijn advocaat zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht, omdat anders het recht op een eerlijk proces niet “practical and effective” is.¹⁰⁶ Het gebruik van videoconferentie hoeft in beginsel niet in strijd te zijn met het recht op een eerlijk proces, maar dan moet worden gegarandeerd dat de verdachte de zaak kan volgen en kan worden gehoord zonder enige technische belemmering en dat effectieve en vertrouwelijke communicatie met een advocaat mogelijk moet zijn.¹⁰⁷ In de onderhavige zaak moest de verdachte echter gebruikmaken van de videoconferentielijn die was geïnstalleerd en werd bediend door de staat.¹⁰⁸ Het EHRM oordeelde dat de manier waarop videoconferentie werd gebruikt het recht op een eerlijk proces wel degelijk had geschonden, omdat de verdachte zich terecht ongemakkelijk had mogen voelen over de vertrouwelijkheid van de communicatie met de raadsman aangezien deze was geïnstalleerd door en verliep via de staat.¹⁰⁹ Daarbij werd ook opgemerkt dat de verdachte niet de mogelijkheid had gehad om zowel een raadsman in de rechtszaal als bij hem in de detentiefaciliteit aanwezig te hebben.

In de ontvankelijkheidsbeslissing *Golubev t. Rusland*, waar het ging om een hoger beroep waarin geen nieuw bewijs werd behandeld, werd ook overwogen dat er geen sprake van schending van artikel 6 EVRM was omdat de verdachte twee advocaten had die aanwezig waren in de zittingszaal en de verdedigingsargumenten konden onderbouwen, de verdachte in vertrouwen met zijn advocaten kon overleggen voorafgaand aan de zitting en de mogelijkheid had om ervoor te kiezen dat een van zijn advocaten op de detentielocatie zou zijn geweest om privé te kunnen overleggen.¹¹⁰

2.3.2 TUSSENCONCLUSIE: LEGITIEME DOELEN EN WAARBORGEN

Uit het bovenstaande kan worden geconcludeerd dat videoconferentie slechts mag worden toegepast als er voldoende waarborgen in acht worden genomen om de rechten van de verdachte te garanderen, maar ook dat de toepassing van videoconferentie alleen mag als dit een legitiem doel dient. Uit de rechtspraak volgt een aantal voorbeelden van legitieme doelen, namelijk de bescherming van de openbare orde, veiligheidsmaatregelen, het risico dat de gedetineerde kans heeft contact te maken met criminele connecties, het voorkomen van misdaad, vluchtgevaar, getuigen- en slachtofferbescherming, de naleving van de redelijke termijn-vereisten, en het belang van voortvarende afhandeling van een proces, ook met het oog op de

¹⁰⁶ EHRM 2 november 2010, appl. no. 21272/03 (*Sakhnovskiy t. Rusland*), par. 97.

¹⁰⁷ EHRM 2 november 2010, appl. no. 21272/03 (*Sakhnovskiy t. Rusland*), par. 98.

¹⁰⁸ EHRM 2 november 2010, appl. no. 21272/03 (*Sakhnovskiy t. Rusland*), par. 104.

¹⁰⁹ EHRM 2 november 2010, appl. no. 21272/03 (*Sakhnovskiy t. Rusland*), par. 104.

¹¹⁰ EHRM 9 november 2006, appl. no. 26260/02 (*Golubev t. Rusland*).

caseload van de rechtbank. Als er sprake is van een dergelijk legitiem doel en er waarborgen zijn die ervoor zorgen dat de verdachte niet beperkt wordt in het uitoefenen van zijn verdedigingsrechten, kan voorbijgegaan worden aan de wens van de verdachte als deze niet instemt met het gebruik van videoconferentie.

Concluderend gaat het bij de waarborgen die van belang zijn voor het garanderen van de rechten van de verdachte bij de toepassing van videoconferentie er in de kern om dat de verdachte zijn verdedigingsrechten daadwerkelijk uit kan oefenen en geen wezenlijk nadeel ondervindt door de deelname via videoconferentie.¹¹¹ Hierbij is de rol van de raadsman erg belangrijk. Het recht om raadsman te kunnen hebben op zowel de locatie waar de verdachte zich bevindt als in de rechtszaal wordt van groot belang geacht.¹¹² Ook moet de verdachte voldoende tijd en mogelijkheid hebben om met zijn raadsman te kunnen overleggen. Daarnaast moet de verdachte met zijn advocaat vertrouwelijk kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht. Tevens moet zijn gegarandeerd dat de lijn die wordt gebruikt voor de videoconferentie is beveiligd tegen afluisteren. Daarnaast is van belang dat de verdachte in staat is om de aanwezigen in de zittingszaal te zien en te horen en dat de verdachte kan worden gezien en gehoord door de andere partijen, de rechter, de getuigen en het publiek. Ook is het van belang dat de verdachte de mogelijkheid heeft om via de videoconferentie de rechtbank te adresseren en om te kunnen verklaren om zo tegemoet te komen aan het onmiddellijkheidsbeginsel. Verder is het belangrijk dat de verbinding tussen de zittingszaal en de plaats waar de verdachte zich bevindt van voldoende kwaliteit is en geen problemen oplevert voor de overdracht van beeld en geluid, zoals vertraging of dat de synchronisatie tussen beeld en geluid te veel uiteenloopt.

¹¹¹ Zie hiervoor ook Verrest, *JV* jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 47.

¹¹² Zie bijvoorbeeld ook Spronken, *DD* 2007/31A, p. 3.

3 INTERNATIONALE REGELGEVING INZAKE VIDEOCONFERENTIE IN HET STRAFPROCES

Nadat in het vorige hoofdstuk de spanningen zijn besproken die de toepassing van videoconferentie voor de verdachte in het strafrecht met zich meebrengen en welke afwegingen hierbij moeten worden gemaakt, gaan de volgende hoofdstukken in op de manier waarop de toepassing van videoconferentie wettelijk is geregeld en hoe hier in de rechtspraktijk mee om wordt gegaan. In dit hoofdstuk worden de bestaande internationale en Europese regelingen besproken inzake het gebruik van videoconferentie in het strafproces. Internationale en Europese regelingen inzake het gebruik van videoconferentie in strafzaken lopen voor op de regeling in het Nederlandse recht en hebben die regeling ook beïnvloed.

In dit hoofdstuk wordt specifiek ingegaan op de regelingen ten aanzien van het gebruik van videoconferentie in het strafproces en de strafrechtelijke samenwerking, de (wettelijke) eisen, voorwaarden en waarborgen voor het gebruik van videoconferentie in het strafproces en het e-Justice beleid van de Europese Unie (EU). Daarna wordt ingegaan op het verdrag dat Nederland en Oekraïne in 2008 sloten over de berechting van mogelijke verdachten voor het neerhalen van vlucht MH17 en de mogelijkheid videoconferentie hiervoor te gebruiken.

In algemene zin wordt hier alvast opgemerkt dat het internationale en Europese recht geen verbod op het gebruik van videoconferentie in het strafproces kennen. In beginsel is het gebruik van videoconferentie dan ook toegestaan, zowel binnen de eigen landsgrenzen – tenzij het nationale recht een dergelijk verbod kent – als in het kader van de wederzijdse rechtshulp. Door de Verenigde Naties (VN) wordt het gebruik van videoconferentie zelfs gestimuleerd, bijvoorbeeld in het kader van de bestrijding van grensoverschrijdende misdaad en worden technische standaarden vastgesteld en ontwikkeld waarmee de gebruikte apparatuur en de verbindingen kunnen worden geüniformeerd. Verder heeft het nauwe samenwerkingsverband van de EU, waarin het streven is gericht op zo effectief mogelijke samenwerking op het gebied van de bestrijding van (grensoverschrijdende) strafbare feiten, een impuls gegeven aan de ontwikkeling van regelgeving en beleid ten aanzien van het gebruik van videoconferentie in het strafproces op EU-niveau, in de bilaterale betrekkingen tussen lidstaten en tussen lidstaten en andere landen, en binnen staten.

3.1 INTERNATIONALE REGELGEVING

De regelgeving die tot stand is gekomen in multilateraal verband op mondiaal niveau laat zien dat de toepassing van videoconferentie vooral is ontwikkeld in het kader van de wederzijdse rechtshulpverlening en ten aanzien van het horen van getuigen en deskundigen, niet zozeer voor de verdachte. Echter, er is een beweging zichtbaar waarbij het toepassingsbereik van videoconferentie toenemend wordt uitgebreid om ook de verdachte te kunnen laten participeren via videoconferentie. Binnen regionale verbanden, zoals de Europese Unie, was deze uitbreiding van het toepassingsbereik al eerder te zien. Dit zal in de volgende paragraaf worden besproken. In deze paragraaf zal eerst een aantal juridische ontwikkelingen in het internationaal publiekrecht worden geschetst.

3.1.1 TRANSNATIONAAL STRAFRECHT

De meeste regelingen over de toepassing van videoconferentie in het strafproces die vallen onder het internationaal publiekrecht zijn opgenomen in bilaterale verdragen, met name ten aanzien van de wederzijdse rechtshulp. In dit soort verdragen regelen twee landen onderling hoe ze elkaar assistentie verlenen bij

strafrechtelijk onderzoek en strafrechtelijke procedures. Zo is bijvoorbeeld in het verdrag tussen Nederland en de Verenigde Staten (VS) geregeld dat videoconferentie tussen deze twee staten mag worden gebruikt om getuigen en deskundigen te horen in een procedure waarin rechtshulp kan worden verleend.¹¹³ Het verdrag schrijft voor hoe de uitvoerende instanties dit dienen te organiseren en, bijvoorbeeld, dat de verzoekende staat in beginsel betaalt voor de toepassing van videoconferentie.¹¹⁴ Maar in artikel 9 quater lid 6 wordt ook aangegeven dat staten het gebruik van videoconferentie kunnen toestaan voor andere doelen dan het horen van getuigen en deskundigen, zodat in beginsel ook de verdachte via videoconferentie zou kunnen participeren als partijen hiermee instemmen.

Naast bilaterale verdragen waarin staten met elkaar afspraken maken over de toepassing van videoconferentie, waarbij ze al dan niet de expliciete mogelijkheid geven om ook de verdachte via videoconferentie te laten participeren, zijn ook afspraken gemaakt in multilateraal verband. In het in 2000 gesloten Verdrag van de Verenigde Naties tegen grensoverschrijdende georganiseerde misdaad, dat met 190 lidstaten kan worden gezien als een afspiegeling van de wereldgemeenschap, is voorzien in het gebruik van videoconferentie in het kader van wederzijdse rechtshulp.¹¹⁵ In lid 18 van artikel 18 (wederzijdse rechtshulp) is bepaald dat staten videoconferentie kunnen gebruiken voor het horen van getuigen of deskundigen als het voor de persoon in kwestie niet mogelijk of wenselijk is persoonlijk te verschijnen op het grondgebied van de verzoekende partij, zolang dit niet in strijd is met het nationale recht van een van de partijen. Ook staat in artikel 24 van dit verdrag dat het gebruik van videoconferentie voor getuigenverhoor nodig kan zijn om de veiligheid van getuigen te waarborgen. Sinds 2000 is daarmee de toepassing van videoconferentie in het strafrecht verankerd in het internationaal publiekrecht, waarmee videoconferentie een wereldwijde erkenning kreeg als mogelijkheid om in strafrechtelijke procedures te gebruiken.

Er bestaat nog niet een equivalent van zo'n breed geratificeerd verdrag waarin de toepassing voor de verdachte in de wederzijdse rechtshulp ook is geregeld, maar dit komt mogelijk wel op korte termijn. Sinds 2011 zet Nederland zich met een aantal landen in voor de totstandkoming van een multilateraal verdrag inzake rechtshulp en uitlevering bij internationale misdrijven. De totstandkoming van dit verdrag is inmiddels in een vergevorderd stadium en wordt gesteund door 73 landen.¹¹⁶ Het verdrag heeft als doel om effectieve internationale samenwerking mogelijk te maken bij de nationale opsporing en vervolging van internationale misdrijven (genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, en oorlogsmisdrijven) en daarmee straffeloosheid van deze misdrijven tegen te gaan. Artikel 27 van de Draft Convention, onder Deel III Rechtshulp, verwijst naar de toepassing van videoconferentie, inclusief ten aanzien van verdachten. Dit artikel kopieert de tekst van Artikel 9 lid 1 tot 8 (met uitzondering van lid 9) van het Tweede Additionele Protocol bij het Europees Verdrag aangaande Wederzijdse Rechtshulp in Strafzaken, wat weer is gebaseerd op het EU Rechtshulpverdrag uit 2000 (zie paragraaf 3.2 voor deze regelingen).¹¹⁷ Het weggelaten artikel 9 lid 9 geeft lidstaten bij het Europees Verdrag de mogelijkheid om aan te geven dat videoconferentie niet toegepast mag worden voor de verdachte. In de huidige versie van het concept multilateraal verdrag inzake rechtshulp en uitlevering bij internationale misdrijven wordt deze optie dus niet opgenomen.

¹¹³ Artikel 9 quater, Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Staten van Amerika aangaande wederzijdse rechtshulp in strafzaken, 's-Gravenhage, 12-06-1981.

¹¹⁴ Artikel 9 quater lid 2, Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Staten van Amerika aangaande wederzijdse rechtshulp in strafzaken, 's-Gravenhage, 12-06-1981.

¹¹⁵ United Nations Convention against Transnational Organized Crime, aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in Resolutie 55/25 op 15 november 2000, inwerking getreden op 29 september 2003, en trad op 25 juni 2004 in werking voor Nederland.

¹¹⁶ List of Supporting States as of 04/16/2020, <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/projekti/MLA-pobuda/MLA-Initiative-List-of-Supporting-States-English.pdf>.

¹¹⁷ Artikel 9, Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg 8.XI.2001.

Als dit verdrag tot stand komt biedt concept-artikel 27 verdragsluitende staten de mogelijkheid een rechtshulpverzoek in te dienen om personen die zich in een ander verdragsluitend land bevinden als getuige of deskundige te horen via videoconferentie als het niet wenselijk of mogelijk is om zo'n persoon voor verhoor in eigen land aanwezig te laten zijn (lid 1). Artikel 27 lid 2 stelt dat de verzochte staat het verzoek tot videoconferentie zal inwilligen mits het gebruik van videoconferentie niet in strijd is met fundamentele rechtsbeginselen en als het de technische middelen heeft om de videoconferentie plaats te laten vinden. Als de verzochte staat deze technische middelen niet heeft, kan de verzoekende staat de middelen ter beschikking stellen. Artikel 27 lid 3 geeft vormvereisten voor het verzoek tot verhoor via videoconferentie. Lid 4 beschrijft dat de rechterlijke instantie van de verzochte staat de persoon in kwestie zal dagvaarden in overeenstemming met het nationale recht. Lid 5 en lid 6 bevatten bepalingen over de manier waarop het verhoor via videoconferentie moet worden uitgevoerd. Lid 7 beschrijft dat verdragsluitende staten de noodzakelijke maatregelen zullen nemen om ervoor te zorgen dat als getuigen of deskundigen weigeren te getuigen ondanks een verplichting om te getuigen of zij niet naar waarheid getuigen, de nationale wetgeving van toepassing is op dezelfde manier als dat het verhoor in een nationale zaak plaats zou vinden. Lid 8 regelt tenslotte de toepassing op de verdachte. Het stelt dat verdragsluitende staten een discretionaire bevoegdheid hebben om de bepalingen van dit artikel toe te passen bij het horen van een beschuldigde of verdachte via videoconferentie. Hiervoor is instemming vereist van beide betrokken staten en van de beschuldigde of verdachte.

3.1.2 INTERNATIONAAL STRAFRECHT

Naast de ontwikkeling in het kader van de wederzijdse rechtshulp is de toepassing van videoconferentie ook ontwikkeld in de context van het internationaal strafrecht. Waar het Joegoslavië Tribunaal dat in 1993 werd opgericht de toepassing van videoconferentie gaandeweg heeft ontwikkeld in de jurisprudentie en met uitbreiding van het juridische kader, is bij het Internationaal Strafhof (ICC) de mogelijkheid om videoconferentie te gebruiken al direct opgenomen in het Statuut van Rome (RS) dat in 1998 werd gesloten. Dit verdrag, dat de totstandkoming en rechtsregels van het ICC regelt, werd in 1998 al door 120 staten ondertekend; inmiddels kent het ICC 123 lidstaten die het verdrag hebben geratificeerd. Tot 2013 was het echter nog niet mogelijk om de verdachte te laten participeren via videoconferentie. Het was wel al langer toegestaan om "onder buitengewone omstandigheden" een zitting over een eventuele strafverlaging via videoconferentie te voeren, waarbij de verdachte vanuit diens detentiefaciliteit participeert.¹¹⁸ In 2013 hebben de lidstaten van het ICC tijdens de jaarlijkse *Assembly of States Parties* (ASP) vergadering bij consensus besloten dat verdachten ook mogen verzoeken om terecht te staan via videoconferentie gedurende delen van hun proces en dat het aan de rechters is om per situatie een afweging te maken of dit gepast is.¹¹⁹

De aanleiding voor deze verbreding van de toepassingsmogelijkheid van videoconferentie voor de verdachte waren de strafzaken tegen de president en de vice-president van Kenia, Uhuru Kenyatta en William Ruto respectievelijk, die waren aangeklaagd voor het verkiezingsgeweld dat in Kenia losbarstte in 2007/2008. Het aanklagen van zittende presidenten was al langer een irritatiepunt bij sommige regeringen van lidstaten. Dit is voornamelijk een discussiepunt geworden naar aanleiding van het arrestatiebevel van de toenmalig zittende president van Soedan, Omar Al-Bashir, die is aangeklaagd voor de grootschalige en systematische geweldscampagne in Darfur. De kritiek hierbij onder een aantal staten is dat een staatshoofd of regeringsleider

¹¹⁸ Rule 224 Rules of Procedure and Evidence, conform artikel 110 Statuut van Rome.

¹¹⁹ Assembly of States Parties van het Internationaal Strafhof, Resolutie ICC-ASP/12/Res.7, 27 november 2013; Regel 134bis Rules of Procedure and Evidence.

immuun is voor strafvervolgning, en dat lidstaten die zelf bepalen dat de immuniteit voor hun eigen staatshoofd/regeringsleiders niet langer geldt ten opzichte van eventuele vervolging door het ICC (artikel 27 RS) niet de immuniteit weg kan nemen van een staatshoofd van een niet-lidstaat, die niet gebonden is aan het Statuut van Rome en daardoor nog altijd aanspraak kan maken op het gewoonterechtelijke immunitetsrecht voor staatshoofden en regeringsleiders. Daarnaast werd beargumenteerd dat het zich moeten verantwoorden in een beklagdenbankje in Den Haag niet zou passen bij de waardigheid van de functie van het staatshoofd en het kunnen uitoefenen van regeringstaken. De lidstaten kwamen als compromis overeen dat de RPE zouden worden aangepast door middel van rule 134bis Rules of Procedure and Evidence, waarmee de aanwezigheidsplicht van de verdachte werd versoepeld en de verdachte het hof mag verzoeken om via videoconferentie aanwezig te zijn bij delen van het proces. Er geldt geen beperking ten aanzien van bepaalde delen van het proces. Dit is ter beoordeling aan het hof, die het verzoek zal beoordelen op een *case-by-case*-basis, daarin rekening houdend met wat er in de specifieke zitting in kwestie aan de orde zal komen en de rechten van de verdachte voldoende gewaarborgd zijn. De mogelijkheid van toepassing van videoconferentie geldt voor elke verdachte die wordt geacht te verschijnen, en is dus niet beperkt tot personen met officiële regeringstaken. Ook hiervoor geldt: het is de verdachte die een verzoek doet, en het is aan het hof om te bepalen of videoconferentie wordt toegepast of dat de verdachte in persoon moet verschijnen.

Hoewel hier sprake is van een andere context dan de Nederlandse, vanwege onder meer het bestaan van een aanwezigheids*plicht* bij het ICC in tegenstelling tot het bijvoorbeeld in Nederland geldende aanwezigheids*recht*, is deze besluitvorming in de ASP relevant omdat dit besluit in 2013 door 122 staten is genomen, en aldus een aanzienlijke vertegenwoordiging is van de internationale gemeenschap. Hieruit blijkt een statenpraktijk en *opinio iuris* (rechtsopvatting) van een groot aantal staten dat er geen principiële bezwaar is tegen het participeren van verdachten in het strafproces, als hiervoor goede redenen zijn en er een gedegen afweging plaatsvindt of de toepassing ervan gepast is en de rechten van de verdachte voldoende worden gewaarborgd.

3.1.3 UNIVERSELE TECHNISCHE STANDAARDEN

Naast deze ontwikkelingen op bilateraal en multilateraal niveau is er in VN-verband ook veel werk verricht in het formuleren van universele technische standaarden die voor staten als leidraad dienen om uniforme technieken en werkwijzen te ontwikkelen. Dit zijn ook vereisten waaraan het gebruik van videoconferentie in juridische procedures moet voldoen en die gebruikt worden in de verdere verbetering van de samenwerking. Artikel 4(1)(e) Besluit videoconferentie verwijst naar deze internationale standaarden voor de toepassing van videoconferentie in het strafrecht, omdat dit dan vaker zal worden toegepast in het kader van internationale rechtshulp, legt de nota van toelichting uit.¹²⁰

Deze internationale technische standaarden zijn ontwikkeld door de International Telecommunication Union (ITU), onderdeel van de Verenigde Naties. Voor videoconferentie die plaatsvindt via Integrated Services Digital Network (ISDN), Virtual Private Network (VPN), internet of Asymmetric Digital Subscriber Line (ADSL) zijn dit H320 en H323. Voor de gewone telefoonlijn bestaat H324.

H320 geeft specifieke technische vereisten voor smalbandige visuele telefoonsystemen die voornamelijk worden gebruikt voor videoconferentie. H320 geeft definities van de verschillende communicatiewijzen en types faciliteiten en onderdelen en aanbevelingen voor procedures, zoals voor de verschillende fasen tussen het initiëren en beëindigen van het contact tussen twee of meerdere locaties. Zo geeft het bijvoorbeeld aan op

¹²⁰ NvT, *Stb.* 2006, 610.

welke manier vertraging moet worden ingebouwd in de “audio codec” om de video- en audiosignalen te synchroniseren zodat geluid en lipbewegingen samengaan.

H323 geeft aanbevelingen, definities en procedures voor *packet-based*-multimedia communicatiesystemen. Hierin wordt aangegeven dat het gebruik van data en video in aanvulling op audio optioneel is, maar dat als het wordt ingezet, het is vereist dat een bepaalde gemeenschappelijke werkwijze wordt gehanteerd zodat de apparatuur op meerdere locaties op elkaar kunnen inwerken.

H324 regelt werkwijzen en vereisten voor lage snelheid multimediacomunicatie die gebruikmaken van het normale telefoonnetwerk (General Switched Telephone Network, GSTN), ISDN-netwerk, of een geschikt mobiel netwerk. Onder H324 vallen daarmee niet alleen audiocontacten maar ook die video- of data-interacties die mogelijk zijn over dit soort netwerken. De annexen geven een groot aantal vereisten, definities en procedures voor de mogelijke apparatuur en systemen die hierbij kunnen worden ingezet.

3.2 EUROPESE REGELGEVING

3.2.1 EU RECHTSHULPOVEREENKOMST

In regionaal verband – zoals de Europese Unie en de Raad van Europa – is nadere regelgeving tot stand gekomen ten aanzien van de toepassing van videoconferentie in juridisch procedures. De Overeenkomst betreffende de wederzijdse rechtshulp in strafzaken van de Europese Unie van 29 mei 2000 (hierna EU Rechtshulpovereenkomst van 2000) vormt nog altijd de basis van de regelgeving omtrent de wederzijdse rechtshulp binnen de EU.¹²¹ Dit verdrag heeft ten doel om de wederzijdse samenwerking tussen gerechtelijke, politie- en douaneautoriteiten in het kader van strafbare feiten te stimuleren en faciliteren en de snelheid en efficiëntie van die samenwerking te verbeteren.

In artikel 10 is geregeld dat videoconferentie kan worden gebruikt voor getuigen en deskundigen indien het niet wenselijk of mogelijk is dat de te verhoren persoon in persoon op het grondgebied verschijnt. In lid 9 van artikel 10 staat dat elke lidstaat kan aangeven of hij videoconferentie ook wil toepassen op het verhoren van een persoon tegen wie strafvervolging is ingesteld, mits die persoon hiermee instemt. Staten moeten hieromtrent dan onderling afspraken maken en zorgdragen dat dit in overeenstemming is met internationaal recht, waaronder specifiek het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. Artikel 10 regelt in leden 2 tot en met 8 aan welke vereisten het verzoek om te verhoren via videoconferentie moet voldoen.

In het tweede lid spreken de lidstaten af dat de aangezochte staat in beginsel instemt met het verzoek tot een verhoor via videoconferentie voor zover dit niet in strijd is met de fundamentele rechtsbeginselen van dit land en de aangezochte staat over de benodigde technische faciliteiten beschikt. Als de aangezochte staat deze technische faciliteiten niet bezit, kunnen partijen overeenkomen dat de verzoekende staat dit ter beschikking stelt. Verrest merkt echter op dat gelet op de brede beschikbaarheid van de techniek de mogelijkheid is vervallen om videoconferentie te weigeren op grond van het ontbreken van de technische faciliteiten.¹²²

¹²¹ Overeenkomst, door de Raad vastgesteld overeenkomstig artikel 34 van het Verdrag betreffende de Europese Unie betreffende de wederzijdse rechtshulp in strafzaken tussen de lidstaten van de Europese Unie, gesloten op 29 mei 2000, inwerking getreden op 23 augustus 2005.

¹²² Verrest, *JV* jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 49.

In lid 3 zijn enkele formele vereisten neergelegd over de gegevens die in het verzoek tot het gebruik van videoconferentie worden opgenomen, zoals de namen van de personen die het verhoor af zullen nemen en de reden waarom het niet wenselijk of mogelijk is dat de persoon in kwestie in persoon verschijnt.

Lid 4 bepaalt dat de aangezochte staat een dagvaarding stuurt naar de persoon in kwestie, in overeenstemming met de wettelijke voorschriften van diens nationale recht.

Lid 5 geeft de voorschriften over hoe het verhoor via videoconferentie dient te verlopen. Bij het verhoor is een rechterlijke autoriteit van de aangezochte staat aanwezig die de identiteit van de te verhoren persoon vaststelt en erop toeziet dat de fundamentele beginselen van het recht van de aangezochte staat in acht worden genomen. Als deze rechterlijke autoriteit vindt dat deze beginselen tijdens het verhoor worden geschonden dient zij onverwijld de nodige maatregelen te treffen zodat het verhoor wordt voortgezet met inachtneming van die fundamentele beginselen. Het verhoor wordt rechtstreeks door of onder leiding van de rechterlijke autoriteit van de verzoekende staat afgenomen in overeenstemming met het nationale recht van de verzoekende staat. Verder bepaalt lid 5 dat de bevoegde autoriteiten samen maatregelen overeen kunnen komen ter bescherming van de te verhoren persoon, dat de aangezochte staat zorgdraagt voor het regelen van een tolk op eventueel verzoek van de verzoekende lidstaat of de te verhoren persoon, en dat de te verhoren persoon een beroep kan doen op de verschoningsrechten van de aangezochte of de verzoekende lidstaat.

In het zesde lid wordt afgesproken dat de bevoegde autoriteit van de aangezochte staat een proces-verbaal opstelt van het verhoor en dit aan de bevoegde autoriteit van de verzoekende staat toezendt, en dat proces-verbaal de datum en plaats van het verhoor weergeeft, de identiteit van de verhoorde persoon, de identiteit en hoedanigheid van alle personen die in de aangezochte staat aan het verhoor hebben deelgenomen, eventuele eedafleggingen, en de technische omstandigheden waaronder het verhoor heeft plaatsgevonden, waarmee ook wordt bedoeld dat er moet worden gerapporteerd als er enige technische storingen hebben plaatsgevonden.

Lid 7 bepaalt dat alle kosten, van het tot stand brengen van de videoconferentie tot aan de reiskosten van de betrokken personen, door de verzoekende staat worden betaald, tenzij de aangezochte staat hiervan afziet.

Tot slot bepaalt lid 8 dat lidstaten de nodige maatregelen moeten treffen om ervoor te zorgen dat indien te verhoren personen weigeren te voldoen aan een verplichting om een verklaring af te leggen of niet naar waarheid antwoorden de nationale wetgeving van toepassing is alsof het een verhoor in een nationale procedure betrof.

3.2.2 AANVULLENDE REGELGEVING IN EUROPA

Deze EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 heeft veel landen, waaronder ook Nederland, gestimuleerd om nationale regelgeving te maken waardoor het gebruik van videoconferentie ook in nationale procedures kon worden ingezet. Voor die tijd werd in Europa nog maar in enkele landen gebruik gemaakt van videoconferentie.¹²³

Ook is buiten de EU, in het verband van de Raad van Europa, de regeling van toepassing verklaard. De Raad van Europa heeft de tekst van artikel 10 van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 verwerkt in diens artikel

¹²³ Verrest, *JV* jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 43.

9 van het Tweede Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag Wederzijdse Rechtshulp.¹²⁴ Dit Protocol is op 8 november 2001 door Nederland ondertekend en trad voor Nederland op 1 april 2011 in werking.¹²⁵ Hierin staan dezelfde voorwaarden en ook de overweging dat lidstaten onderling kunnen overeenkomen om verdachten te verhoren via videoconferentie mits de verdachte hiermee instemt. In de voorbehouden die werden gemaakt bij dit verdrag is te zien dat een aantal staten aangaven dat zij het verhoren via videoconferentie (nog) niet wilden toepassen op verdachten, en/of dat instemming van de verdachte werd benadrukt als vereiste. Nederland heeft een voorbehoud gemaakt bij artikel 9, waarin Nederland heeft aangegeven het horen van verdachten door middel van videoconferentie uit te sluiten.

In EU-verband is het gebruik van videoconferentie ook geregeld in de context van de positie van het slachtoffer in de strafprocedure. In het Kaderbesluit van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure spraken de lidstaten af dat zij een “reële en passende rol voor het slachtoffer” inruimen in het strafrecht.¹²⁶ Hierbij is afgesproken dat voor slachtoffers met een woonplaats in een andere lidstaat zoveel mogelijk de regelingen van artikel 10 (videoconferentie) en 11 (telefoonconferentie) van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 worden gebruikt. Dit is ook neergelegd in Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten.

Daarnaast is in EU-verband het gebruik van videoconferentie geregeld voor het aanvragen van een schadeloosstelling in grensoverschrijdende situaties door slachtoffers van misdrijven.¹²⁷ In artikel 9 lid 1 sub a van EG Richtlijn 2004/80/EG is bepaald dat de aanvrager, getuige of deskundige via videoconferentie kan worden gehoord, mits dit in overeenstemming met artikel 9 lid 2 vrijwillig gebeurt en zonder dat de instantie die beslist over de schadeloosstelling dwangmaatregelen kan opleggen.

Het gebruik van videoconferentie is op EU-niveau ook gereguleerd voor civiele en handelszaken. In de EG Verordening 1206/2001 betreffende de samenwerking tussen gerechten van de lidstaten op het gebied van de bewijsverkrijging in burgerlijke en handelszaken is in artikel 10 lid 4 geregeld dat bij de uitvoering van een verzoek tot bewijsverkrijging een verzoekende rechtbank van een aangezochte rechtbank kan verlangen dat videoconferentie wordt gebruikt, en dat de aangezochte rechtbank hieraan gehoor geeft tenzij dit niet verenigbaar is met diens nationaal recht of het niet mogelijk is vanwege grote praktische bezwaren.¹²⁸ In artikel 17 is voorts afgesproken dat het gebruik van videoconferentie wordt aangemoedigd bij verzoeken tot het rechtstreeks mogen verrichten van handelingen ter verkrijging van bewijs in een andere lidstaat.

Ook is het gebruik van videoconferentie op EU-niveau geregeld voor de procedure voor geringe vorderingen in grensoverschrijdende zaken in burgerlijke en handelszaken indien de waarde van de (oorspronkelijke) vordering onder de 2000 euro is.¹²⁹ In overeenstemming met artikel 8 van EG Verordening 861/2007 kan een gerecht, indien de technische middelen beschikbaar zijn, de mondelinge behandeling houden met behulp van videoconferentie. Artikel 9 bepaalt voorts dat bewijsverkrijging via videoconferentie ook toegestaan is. Het

¹²⁴ Tweede Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag aangaande de wederzijdse rechtshulp in strafzaken, Straatsburg, 8 november 2011.

¹²⁵ *Trb.* 2011, 23.

¹²⁶ Artikel 2 van 2001/220/JBZ: Kaderbesluit van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure.

¹²⁷ EG Richtlijn 2004/80/EG van de Raad van 29 april 2004 betreffende de schadeloosstelling van slachtoffers van misdrijven.

¹²⁸ Verordening (EG) 1206/2001 van de Raad van 28 mei 2001 betreffende de samenwerking tussen de gerechten van de lidstaten op het gebied van bewijsverkrijging in burgerlijke en handelszaken.

¹²⁹ Verordening (EG) 861/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 11 juli 2007 tot vaststelling van een Europese procedure voor geringe vorderingen.

uitgangspunt bij de bewijsvergaring in het kader van geringe vorderingen is dat het gerecht de eenvoudigste en minst bezwarende wijze kiest, zoals bepaald in artikel 9 lid 3.

Ook Richtlijn 2008/52/EG over bemiddeling/mediation in grensoverschrijdende burgerlijke en handelszaken benadrukt het belang van moderne communicatietechnologieën en dat niets in deze richtlijn de inzet van zulke communicatietechnologieën mag belemmeren.¹³⁰ Ook deze richtlijn houdt dus de ruimte voor verdere ontwikkeling van de toepassing van videoconferentie.

3.2.3 EUROPEES ONDERZOEKSBEVEL IN STRAFZAKEN

In 2014 werd de EU Richtlijn over het Europees onderzoeksbevel (EOB) in strafzaken geformuleerd, omdat het kader voor de strafrechtelijke samenwerking op het gebied van bewijsvergaring te gefragmenteerd en ingewikkeld was.¹³¹

Een EOB is een beslissing door een rechterlijke autoriteit van een uitvaardigende staat om onderzoeksmaatregelen te laten uitvoeren in een uitvoerende staat met het oog op het verkrijgen van bewijsmateriaal of om bewijsmateriaal te verkrijgen dat reeds in het bezit is van de bevoegde autoriteiten van de uitvoerende staat. De lidstaten van de EU zijn verplicht om een EOB ten uitvoer te leggen. Een EOB kan worden uitgevaardigd in elke fase van de strafprocedure als onderzoeksmaatregel en dus met als doel om bewijs te verzamelen. Zo kan er wel een EOB worden uitgevaardigd voor de tijdelijke overbrenging van de betrokkene naar de uitvaardigende staat of met het oog op verhoor per videoconferentie, maar moet er een Europees aanhoudingsbevel (EAB) worden uitgevaardigd als het gaat om het overbrengen van de betrokkene naar een andere lidstaat om te worden vervolgd en berecht.¹³² Artikel 24 van de richtlijn maakt het mogelijk om verdachten in een strafzaak te horen via videoconferentie. Dat wordt als een minder vergaand middel beschouwd dan de uitvaardiging van een EAB ten behoeve van de overlevering van een verdachte enkel voor zijn verhoor.¹³³ Dit kan problemen veroorzaken wanneer in de uitvaardigende staat en de uitvoerende staat er andere regels gelden omtrent het verhoor van verdachte via videoconferentie, denk hierbij aan het instemmingsvereiste.¹³⁴ De verdachte geniet in die situatie de bescherming van toegekende rechten van beide rechtssystemen. Een EOB kan niet worden uitgevaardigd om een verdachte over te brengen naar een andere lidstaat ten behoeve van zijn vervolging en ook berechting.¹³⁵ Alhoewel de richtlijn het niet met zoveel woorden zegt, geldt blijkens de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel ter implementatie van het EOB dit ook voor verhoor per videoconferentie met als doel de berechting.¹³⁶ De gedachte daarachter zou kunnen zijn dat het uitvaardigen van een EOB ten behoeve van de berechting via videoconferentie zal betekenen dat de waarborgen van het EAB worden omzeild.

¹³⁰ Overweging 9, Preambule van Richtlijn 2008/52/EG van het Europees Parlement en de Raad van 21 mei 2008 betreffende bepaalde aspecten van bemiddeling/mediation in burgerlijke en handelszaken

¹³¹ Richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken.

¹³² Overweging 25, Preambule van Richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken.

¹³³ Overweging 26, Preambule van Richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken en *Kamerstukken II 2016/17*, 34 611, nr. 3 (MvT), p. 4.

¹³⁴ Eurojust en Europees Justitieel Netwerk, 2019, p. 14.

¹³⁵ Overweging 25, Preambule van Richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken.

¹³⁶ *Kamerstukken II 2016/17*, 34 611, nr. 3 (MvT), p. 15.

De EOB-richtlijn formuleert ook regels over de manier waarop videoconferentie kan worden gebruikt en hoe staten elkaar daarbij dienen te faciliteren om verhoor per videoconferentie (of met andere audiovisuele middelen) mogelijk te maken. Hierbij werd tevens besloten dat met het oog op een proportionele toepassing van een EAB de uitvaardigende autoriteit moet nagaan of een EOB een effectief en evenredig middel is voor het voeren van een strafprocedure, met name als het een verdachte betreft.¹³⁷

Artikel 24 van de EOB-richtlijn voorziet in het gebruik van videoconferentie voor het horen van personen. Dit zijn grotendeels dezelfde regels als waren voorzien in artikel 10 EU Rechtshulpovereenkomst van 2000. Er zijn twee veranderingen. Ten eerste wordt in lid 3 sub b en lid 5 sub e geëxpliceerd dat de uitvoerende autoriteit de te horen persoon moet wijzen op zijn rechten en verplichtingen die hij heeft op basis van het recht van de uitvaardigende en de uitvoerende staat, specifiek die omtrent de verdedigingsrechten en het verschoningsrecht. Ten tweede staat in artikel 24 lid 2 dat de tenuitvoerlegging van het EOB *kan* worden geweigerd als de verdachte of beschuldigde persoon er niet mee instemt. Artikel 9 van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 vereist deze instemming voor de toepassing van videoconferentie voor het verhoren van een persoon tegen wie strafvervolging is ingesteld, maar in deze EU Richtlijn uit 2014 wordt minder absoluut omgegaan met het instemmingsvereiste van de verdachte.

3.2.4 E-JUSTICE

Het streven naar digitale toepassingsmogelijkheden is een van de centrale doelstellingen van het EU-justitiebeleid, zoals ook tot uiting komt in het Europese e-Justice beleid. Het e-Justice beleid richt zich op het verbeteren van toegang tot de rechtspraak in een pan-Europese context.¹³⁸ In dat kader ontwikkelt en integreert e-Justice informatie- en communicatietechnologie die de toegankelijkheid van juridische informatie en het functioneren van juridische systemen verbetert.¹³⁹ E-Justice richt zich er onder meer op om nationale rechtssystemen te verbinden in een grensoverschrijdende context¹⁴⁰ door elektronische interactie en communicatie tussen gerechtelijke autoriteiten onderling en met burgers en praktijkbeoefenaars te faciliteren met onder meer videoconferentie.¹⁴¹

Het e-Justiceportaal, de website van e-Justice, biedt sinds 2010 een centraal instrument waarop informatie, zoekmachines en standaardformulieren worden weergegeven die lidstaten en burgers kunnen helpen, onder meer ten behoeve van een veilige samenwerking tussen de gerechtelijke autoriteiten van EU-lidstaten.¹⁴² Het e-Justiceportaal biedt in alle officiële talen informatie over het gebruik van videoconferenties in gerechtelijke procedures in grensoverschrijdende situaties, een handleiding daarvoor en relevante contactgegevens in de meeste lidstaten.¹⁴³

¹³⁷ Overweging 26, Preambule van Richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken.

¹³⁸ Zie bijvoorbeeld Europese Raad, JHA Council Conclusions of 12-13 June 2007, document 10267/07, p.43; Als antwoord op de Europese raad presenteerde de Europese Commissie de volgende strategie: 'Towards a European e-Justice Strategy' of 5 June 2008 (COM(2008) 329 final, Council document 10285/08); Europees Parlement, Resolution on e-Justice at its Plenary meeting on 18 December 2008, 2008/2125 (INI); Multi-annual European e-Justice action plan 2009-2013 (OJ C 75, 31.3.2009); Multiannual European e-Justice Action Plan 2014-2018 (OJ C 182, 14.6.2014).

¹³⁹ Europese Raad, 2019-2023 Strategy on e-Justice (2019/C 96/04), par. 1.

¹⁴⁰ Europese Raad, 2019-2023 Strategy on e-Justice (2019/C 96/04), par. 12.

¹⁴¹ Europese Raad, 2019-2023 Strategy on e-Justice (2019/C 96/04), par. 20.

¹⁴² Zie de website van het e-Justiceportaal: e-justice.europa.eu.

¹⁴³ *Gids over videoconferentie in grensoverschrijdende procedures* (Secretariaat-generaal van de Raad, Europese Unie, 2013).

In het kader van het Europese e-Justice beleid werden in 2015 aanbevelingen van de Raad van de Europese Unie geformuleerd over grensoverschrijdende videoconferenties binnen het justitieel apparaat op lidstaat- en EU-niveau (2015/C 250/01).¹⁴⁴ Hierin werd het gebruik van videoconferentie verder aangemoedigd, en benadrukt dat het gebruik van videoconferenties voor hoorzittingen moet “worden uitgebreid, zodat mensen – vooral in grensoverschrijdende zaken – niet meer naar de rechtbank hoeven en mede daardoor dankzij lagere kosten en verminderde inspanningen een betere toegang tot de rechter krijgen.”¹⁴⁵ In Overweging 7 constateert de Raad bijvoorbeeld dat “[v]ideoconferenties kunnen gebruikt worden bij alle soorten gerechtelijke procedures (zowel bij straf- als civiele en handelszaken)”, dat het rechtbanken en parketten meer flexibiliteit geeft, en het stress kan helpen verminderen bij kwetsbare getuigen zoals kinderen. Als voordelen worden verder gegeven dat het reizen kan beperken, dat procedurele waarborgen zoals het recht op vertolking, informatie en toegang tot een advocaat ingeval van arrestatie op een afgelegen locatie onmiddellijk en doeltreffend kan worden verzekerd, dat het kosten bespaart, en financiële en veiligheidsvoordelen oplevert doordat personen die in hechtenis zitten niet hoeven te worden vervoerd.¹⁴⁶ In overweging 20 wordt echter ook erkend dat ervoor moet worden gezorgd dat de toepassing van videoconferentie niet ten koste gaat van de rechten van de verdediging en er zorgvuldig gewaakt moet worden over de naleving van de beginselen van onmiddellijkheid, processuele gelijkheid en tegenspraak.¹⁴⁷ De Raad geeft daarbij aan dat om die reden er moet worden gewerkt aan een verbetering van de apparatuur voor wat betreft de beeld- en geluidskwaliteit en de mate van beveiliging.¹⁴⁸

De Raad heeft tevens lidstaten verzocht om een aantal maatregelen uit te voeren ter verbetering van de interoperabiliteit tussen lidstaten (organisatorische, technische en juridische aspecten) en de werkgroep e-Recht (e-Justitie) gevraagd om onderzoek te doen naar nadere mogelijkheden voor coördinatie en een netwerk in te richten voor een betere samenwerking en om ervaringen uit te wisselen.

E-Justice is daarmee een samenwerkingsverband dat de toepassing van digitale middelen, waaronder videoconferentie, in de juridische systemen van en samenwerking tussen Europese staten bevordert. In het in 2016 verschenen WODC-rapport “Verkenning prioriteiten e-Justice” van de Rijksuniversiteit Groningen werd op basis van interviews onder juridische organisaties betrokken bij grensoverschrijdend rechtsverkeer onder meer geconcludeerd dat de behoeften niet primair lagen bij nieuwe juridische bevoegdheden en procedures en technieken, maar bij verbetering van (decentrale) samenwerking en communicatie van mogelijkheden en beleid.¹⁴⁹ Met een groot aantal verschillende projecten probeert het e-Justice-beleid deze samenwerking te stimuleren en zo de toepassing van videoconferentie in juridische procedures, waaronder ook in het strafrecht, te stimuleren.

¹⁴⁴ Raad van de Europese Unie, Aanbevelingen, Bevordering van het gebruik en de uitwisseling van beste praktijken op het gebied van grensoverschrijdende videoconferenties binnen het justitieel apparaat op lidstaat- en EU-niveau, 2015/C 250/01, 31 juli 2015.

¹⁴⁵ Raad van de Europese Unie, Aanbevelingen, Bevordering van het gebruik en de uitwisseling van beste praktijken op het gebied van grensoverschrijdende videoconferenties binnen het justitieel apparaat op lidstaat- en EU-niveau, 2015/C 250/01, 31 juli 2015, par. 6 en 12.

¹⁴⁶ Raad van de Europese Unie, Aanbevelingen, Bevordering van het gebruik en de uitwisseling van beste praktijken op het gebied van grensoverschrijdende videoconferenties binnen het justitieel apparaat op lidstaat- en EU-niveau, 2015/C 250/01, 31 juli 2015, par. 7.

¹⁴⁷ Raad van de Europese Unie, Aanbevelingen, Bevordering van het gebruik en de uitwisseling van beste praktijken op het gebied van grensoverschrijdende videoconferenties binnen het justitieel apparaat op lidstaat- en EU-niveau, 2015/C 250/01, 31 juli 2015, par. 20.

¹⁴⁸ Raad van de Europese Unie, Aanbevelingen, Bevordering van het gebruik en de uitwisseling van beste praktijken op het gebied van grensoverschrijdende videoconferenties binnen het justitieel apparaat op lidstaat- en EU-niveau, 2015/C 250/01, 31 juli 2015, par. 20.

¹⁴⁹ De Vey Mestdagh e.a., 2016.

3.3 MH17-VERDRAG

Een bijzondere variant van de ontwikkeling in internationale verdragen en rechtshulp betreft het in 2018 gesloten verdrag tussen Nederland en Oekraïne over de berechting van mogelijke verdachten voor het neerhalen van vlucht MH17.¹⁵⁰ Dit verdrag is gesloten om een zo ruim mogelijke samenwerking te faciliteren bij het vervolgen en berechten van de misdrijven gerelateerd aan het neerhalen van vlucht MH17 en de tenuitvoerlegging van veroordelingen die hiervoor worden uitgesproken.¹⁵¹ Waar de in dit hoofdstuk besproken verdragen vooral worden begrepen en gebruikt in de context van de opsporingsfase, is in het MH17-verdrag expliciet gekeken naar toepassing van videoconferentie voor het terechtstaan van een verdachte. In dit verdrag is afgesproken dat eventuele verdachten die zich op Oekraïens grondgebied bevinden en niet kunnen worden uitgeleverd aan Nederland, terecht kunnen staan in Nederland met behulp van videoconferentie.¹⁵² Dit zou bijvoorbeeld het geval zijn als het Oekraïense onderdanen betreft, omdat artikel 25(2) van de Oekraïense Grondwet het uitleveren van onderdanen verbiedt.¹⁵³ Zo zou alsnog een proces op tegenspraak kunnen worden gevoerd als de verdachte wel zelf wil participeren in het proces (en niet alleen via een gevolmachtigde advocaat) maar niet lijfelijk aanwezig wil zijn en niet kan worden uitgeleverd.

Jacob Struyker Boudier, namens het ministerie van Justitie en Veiligheid betrokken bij de onderhandelingen over dit verdrag, legt in een voor dit onderzoek gehouden interview uit dat is onderzocht in hoeverre bestaande verdragen ook van toepassing zijn op de berechtingsfase. In internationale verdragen is dit niet duidelijk en impliciet, maar er staat niet dat de toepassing van de verdragen beperkt zou zijn tot alleen de opsporingsfase. Er is daarom besloten dit expliciet in een bilateraal verdrag met Oekraïne te regelen voor de situatie van de berechting van verdachten van betrokkenheid bij het neerhalen van vlucht MH17.

Artikel 8 van het verdrag regelt de voorwaarden en werkwijze voor het terechtstaan via videoconferentie. Lid 2 vereist de instemming van de verdachte en ook dat de bevoegde Nederlandse autoriteiten in staat worden gesteld de verdachte in kennis te stellen van de consequenties van de instemming met het gebruik maken van videoconferentie en te verzekeren dat de verdachte zich bewust is van die consequenties en vrijwillig instemt. De verdachte mag zich laten bijstaan door een raadsman en een tolk om te beslissen over het geven van instemming. De instemming moet schriftelijk worden gedaan of op andere wijze formeel worden vastgesteld. Eenmaal gegeven kan de instemming niet worden ingetrokken, zodat er op dat moment uitgegaan kan worden van deze vorm van participatie van de verdachte. Lid 3 expliciteert dat als de verdachte deze instemming heeft verleend, het terechtstaan van de verdachte geldt als een procedure op tegenspraak.

Lid 4 bepaalt dat partijen nadere afspraken maken over de praktische regelingen, zoals de technische middelen en specificaties voor het gebruik van videoconferentie en de personen die aan het verhoor deelnemen. Hierbij is Oekraïne verplicht om de verdachte in kennis te stellen van de datum en plaats van het

¹⁵⁰ Tweede Kamer: Goedkeuring van het op 7 juli 2017 te Tallinn tot stand gekomen Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en Oekraïne inzake internationale juridische samenwerking met betrekking tot misdrijven die verband houden met het neerhalen van vlucht MH17 van Malaysia Airlines op 17 juli 2014 (*trb.* 2017,102), *Kamerstukken II*, 2017-18 34 915 nr. 3 (MvT) (herdruk).

¹⁵¹ Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en Oekraïne inzake internationale juridische samenwerking met betrekking tot misdrijven die verband houden met het neerhalen van vlucht MH17 van Malaysia Airlines op 17 juli 2014, artikel 2.

¹⁵² Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en Oekraïne inzake internationale juridische samenwerking met betrekking tot misdrijven die verband houden met het neerhalen van vlucht MH17 van Malaysia Airlines op 17 juli 2014, artikel 8.

¹⁵³ Artikel 25 lid 2 van de Oekraïense Grondwet verbiedt uitlevering van onderdanen aan andere staten. Een Engelse vertaling (uit 2019) van de Oekraïense grondwet is te raadplegen op de website van het Grondwettelijk Hof van Oekraïne: <http://www.ccu.gov.ua/en/publikaciya/constitution-ukraine>.

verhoor via videoconferentie en indien nodig ervoor te zorgen dat de verdachte aanwezig is. Oekraïne is ook verplicht om de verdachte tijdig de door Nederland verschaft informatie te geven over zijn rechten ingevolge het Nederlandse recht, zodat het voor de verdachte mogelijk is zijn rechten van verdediging daadwerkelijk uit te oefenen.

Lid 5 is een kopie van de werkwijze die ook in de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 en de EU Richtlijn betreffende het Europees Onderzoeksbevel van 2014 is opgenomen. Deze houdt in dat de rechterlijke autoriteit van Oekraïne aanwezig is bij het verhoor en tot taak heeft de identiteit van de verdachte vast te stellen en erop toe te zien dat de fundamentele beginselen van het recht van Oekraïne in acht worden genomen en onverwijld de nodige maatregelen te nemen als deze autoriteit van oordeel is dat die beginselen tijdens het verhoor worden geschonden, zodat het verhoor met inachtneming van die beginselen kan worden voortgezet. Ook wordt net als in eerdere regelgeving over videoconferentie bepaald dat het verhoor wordt afgenomen door of onder leiding van de rechterlijke autoriteit van Nederland en overeenkomstig het Nederlandse recht, dat de bevoegde autoriteiten zo nodig maatregelen overeenkomen ter bescherming van de verdachte, dat Oekraïne ervoor zorgdraagt dat de verdachte zo nodig wordt bijgestaan door een tolk als dit door Nederland of de verdachte wordt verzocht, en dat de verdachte voorafgaand aan het verhoor op de hoogte wordt gesteld van de procedurele rechten, met inbegrip van het verschoningsrecht, die hij volgens het recht van de verdragspartijen geniet.

Ook het zesde lid volgt de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 en de EU Richtlijn over het EOB van 2014 en bepaalt dat Oekraïne na afloop van het verhoor een proces-verbaal opmaakt en aan Nederland zendt.

In artikel 10 staat dat partijen ervoor zorgen dat de verdachte recht heeft op toegang tot een raadsman op een zodanig moment en zodanige wijze dat zij hun rechten van verdediging in de praktijk daadwerkelijk kunnen uitoefenen. Als de verdachte zich in Oekraïne bevindt en terechtstaat via videoconferentie brengt dit met zich mee dat de verdachte vrijelijk en vertrouwelijk moet kunnen communiceren met de raadsman die hem vertegenwoordigt in het proces, zo nodig met behulp van een tolk. Artikel 10 bepaalt daartoe dat de Nederlandse raadsman hiertoe de relevante waarborgen geniet die zijn voorzien in het Oekraïense recht.

In artikel 9 wordt het horen van getuigen en deskundigen geregeld, ook hier aansluitend bij de al bestaande teksten in bovengenoemde rechtsbronnen.

Het verdrag regelt verder dat de tenuitvoerlegging van de straf van een persoon met een Oekraïense nationaliteit die zich op het grondgebied van Oekraïne bevindt wordt overgedragen aan Oekraïne (artikel 11 lid 1), dat de tenuitvoerlegging van de veroordeling geschiedt volgens Oekraïens recht (artikel 15 lid 1) en pas kan plaatsvinden als het vonnis onherroepelijk en voor tenuitvoerlegging vatbaar is (artikel 11 lid 2). In de tussentijd kan Nederland Oekraïne verzoeken om de veroordeelde in hechtenis te nemen of houden of andere maatregelen te nemen om te waarborgen dat de veroordeelde op het grondgebied blijft van Oekraïne in afwachting van een beslissing over de overdracht van de tenuitvoerlegging van de veroordeling (artikel 13). Voor de overdracht van de tenuitvoerlegging van de straf is de instemming van de veroordeelde niet nodig (artikel 11 lid 3).

Voor wat betreft de tenuitvoerlegging geldt Oekraïens recht maar is Oekraïne gebonden aan het rechtskarakter en de duur van de veroordeling zoals vastgesteld in het (door een Nederlandse rechter gewezen) vonnis. Als dit onverenigbaar is met Oekraïens recht, kan Oekraïne dit aanpassen onder bepaalde voorwaarden, maar nooit met verzwaring van de aard of duur van de veroordeling (artikel 15). Oekraïne kan niet beslissen over een herziening van het vonnis (artikel 16).

Artikel 14 formuleert de grenslijn tussen het terechtstaan via videoconferentie in een procedure op tegenspraak en een verstekprocedure. Lid 1 formuleert dat een verstekvonnis een vonnis is dat is geweest na een strafrechtelijke procedure waarbij de verdachte niet in persoon ter terechtzitting is verschenen. Een verstekvonnis kan aan Oekraïne worden gestuurd en door Oekraïne aan de persoon worden betekend (artikel 14 lid 3 en 4). In artikel 14 lid 2 wordt omschreven wat in afwijking op de algemene regel die in lid 1 is geformuleerd niet als verstekvonnis wordt beschouwd. Dit betreft ten eerste vonnissen die zijn geweest waarbij de veroordeelde een raadsman uitdrukkelijk heeft gemachtigd tot zijn of haar verdediging in overeenstemming met het Wetboek van Strafvordering, een in hoger beroep geweest verstekvonnis als het beroep was ingesteld door de veroordeelde, en elk verstekvonnis waartegen geen hoger beroep is aangetekend na kennisgeving daarvan aan de veroordeelde. Hierbij wordt expliciet gemaakt dat het vonnis dat middels de betekening door Oekraïne van het Nederlandse verstekvonnis aan de veroordeelde en waarbij die niet in hoger beroep gaat wordt geacht een vonnis op tegenspraak te zijn. Verder wordt in artikel 14 lid 2 sub b expliciet gesteld dat een vonnis dat is geweest na het verhoren van de veroordeelde per videoconferentie in overeenstemming met artikel 8 van dit verdrag niet als verstekvonnis wordt beschouwd maar als een vonnis op tegenspraak.

Voor wat betreft de kosten van de videoconferentie is afgesproken dat Nederland zorgdraagt voor de kosten voor het optreden van deskundigen, tolken en getuigen, alsmede hun reiskosten in Oekraïne, en voor de kosten van het tot stand brengen en functioneren van een videoverbinding in Oekraïne. Dit is in lijn met de gebruikelijke regeling die in de Europese regelgeving wordt gebezigd.

In het Tweede Kamerdebat op 6 juni 2018 over het Oekraïne verdrag gaven Kamerleden aan dat het onbevredigend zou zijn als verdachten zich kunnen onttrekken aan het strafproces door niet in te stemmen met verhoor en berechting via een videoconferentie.¹⁵⁴ Chris van Dam van het CDA wees bijvoorbeeld op de ontwikkeling in het Nederlandse strafrecht waarbij verdachten vaker verplicht aanwezig moeten zijn. Het is voor slachtoffers belangrijk dat de stoel van de verdachte gevuld is en de verdachte moet luisteren naar de aanklacht, het bewijs en de slachtofferverklaring. Onder andere Sjoerd Sjoerdsma van D66 ondersteunde dit en vroeg of het toch niet het onderzoeken waard is om te bezien of de verdachte kan worden gedwongen voor de camera te verschijnen om hem zo in beeld te hebben, ongeacht hun recht om te zwijgen. Voorts verzocht kamerlid Foort van Oosten van de VVD de minister om het instemmingsvereiste los te laten als dit in geval van rechtsontwikkeling of voortschrijding van de techniek mogelijk wordt.¹⁵⁵

Minister van Justitie en Veiligheid Grapperhaus reageerde hierop dat het vereiste van instemming van de verdachte met berechting via videoconferentie is vastgelegd in internationale verdragen en dat het heel riskant is om het instemmingsvereiste los te laten.¹⁵⁶ Daarnaast wees de minister erop dat het proces kwetsbaarder wordt voor kritiek wat betreft het waarborgen van een eerlijk proces en dat het maar de vraag is of de Nederlandse rechter in het strafproces zelf akkoord zou gaan met het loslaten van het instemmingsvereiste. Ook maakte de minister een praktische kanttekening, namelijk dat zelfs als er met Oekraïne een gedwongen videoconferentie zou kunnen worden afgesproken, de kans heel groot is dat de verdachte in beeld komt maar niets zegt omdat hij niet mee wil werken, en refereerde eraan dat dit het paard

¹⁵⁴ Plenair verslag van de 90^e vergadering van de Tweede Kamer, d.d. 6 juni 2018, gepubliceerd op de website van de Tweede Kamer, onder het kopje 'Juridische samenwerking inzake neerhalen MH17'.

¹⁵⁵ Plenair verslag van de 90^e vergadering van de Tweede Kamer, d.d. 6 juni 2018, gepubliceerd op de website van de Tweede Kamer, onder het kopje 'Juridische samenwerking inzake neerhalen MH17'.

¹⁵⁶ Plenair verslag van de 90^e vergadering van de Tweede Kamer, d.d. 6 juni 2018, gepubliceerd op de website van de Tweede Kamer, onder het kopje 'Juridische samenwerking inzake neerhalen MH17'.

achter de wagen zou spannen.¹⁵⁷ De minister gaf echter ook aan dat het nader wil kijken wat mogelijk is of wordt in de toekomst ten aanzien van het instemmingsvereiste.

Struyker Boudier beaamt dat bij de afweging over het instemmingsvereiste van de verdachte is besloten dat om dit punt niet te forceren omdat het nu eenmaal wel is opgenomen in relevante verdragen, ook al is niet goed duidelijk waarom dit zo belangrijk is. Struyker Boudier: “Voor de situatie met MH17 en het Oekraïne verdrag is besloten dit punt niet te forceren en voorzichtig te zijn met een element dat blijkbaar als belangrijke waarborg wordt gezien, om het proces niet kwetsbaar te maken voor kritiek en verweren inzake de eerlijkheid van het proces door op dit belangrijke punt te voorzien in een afwijking van bestaande regelingen.” Daarnaast is maar de vraag wat het loslaten van het instemmingsvereiste toevoegt, merkt Struyker Boudier op.¹⁵⁸

3.4 TUSSENCONCLUSIE

Slotsom van het voorgaande wat betreft de internationale en regionale (Europese) regelgeving is dat internationale en Europese regelgeving de toepassing van videoconferentie in het strafproces voor de verdachte toestaat en dat de regelingen inzake het gebruik van videoconferentie in strafzaken voorlopigen op de regeling in het Nederlandse recht en dat deze de Nederlandse regeling ook hebben beïnvloed. Het nauwe samenwerkingsverband van de EU, waarin het streven is gericht op zo effectief mogelijke samenwerking op het gebied van de bestrijding van (grensoverschrijdende) strafbare feiten, heeft een impuls gegeven aan de ontwikkeling van regelgeving en beleid ten aanzien van het gebruik van videoconferentie in het strafproces op EU-niveau en binnen de lidstaten zelf.

Uit het onderzoek kan worden geconcludeerd dat de internationaal- en Europeesrechtelijke regelgeving veelal is ontwikkeld om de toepassing van videoconferentie in het strafproces te regelen voor het horen van getuigen en deskundigen in het kader van de internationale rechtshulp en dat de participatie van de verdachte via videoconferentie minder vanzelfsprekend is. Videoconferentie wordt steeds meer gezien als alternatief voor inzet van rogatoire commissies. Wel is er een terughoudendheid voor wat betreft de toepassing bij de verdachte en is in de meeste verdragen opgenomen dat elke lidstaat kan aangeven of hij videoconferentie ook wil toepassen op het verhoren van een persoon tegen wie strafvervolging is ingesteld, zoals in artikel 9 lid 10 EU Rechtshulpovereenkomst. Hierbij is ook opgenomen dat de betreffende persoon in dat geval een instemmingsrecht heeft. Alleen als beide staten en de verdachte ermee instemmen, kan videoconferentie worden toegepast op het verhoren van de verdachte, mits dit wordt gedaan in overeenstemming met het internationale recht, waaronder het EVRM.

Hoewel het instemmingsvereiste in Europese regelgeving net als in internationale regelgeving lange tijd een uitgangspunt was, staat in artikel 24 lid 2 van de EU Richtlijn over het Europees onderzoeksbevel (EOB) uit 2014 dat de tenuitvoerlegging van het EOB *kan* worden geweigerd als de verdachte of beschuldigde persoon er niet mee instemt. Waar in eerdere EU-regelgeving (zoals artikel 9 van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000) instemming van de verdachte nog werd vereist, wordt in deze EU Richtlijn uit 2014 aldus minder absoluut omgegaan met het instemmingsrecht van de verdachte.

¹⁵⁷ Plenair verslag van de 90^e vergadering van de Tweede Kamer, d.d. 6 juni 2018, gepubliceerd op de website van de Tweede Kamer, onder het kopje ‘Juridische samenwerking inzake neerhalen MH17’.

¹⁵⁸ Interview Jacob Struyker Boudier afgenomen op 6 november 2019, beschikbaar bij de onderzoekers.

Concluderend blijkt uit het onderzoek dat er drie relevante ontwikkelingen te zien zijn. Ten eerste wordt door regelgeving en richtlijnen de toepassing van videoconferentie in juridische procedures in brede zin gestimuleerd waar dit een behulpzaam instrument kan zijn. Dit wordt onder meer gedaan door middel van het ontwikkelen van regelgeving waardoor staten in hun juridische samenwerking gebruik kunnen maken van videoconferentie, door het ontwikkelen van universele technische standaarden om de uitvoering ervan te faciliteren, en door middel van beleid (zoals in het kader van e-Justice) om de toepassing op binnenlands terrein en in de wederzijdse rechtshulp te faciliteren.

Een tweede ontwikkeling is dat het toepassingsbereik van videoconferentie in het strafproces is verbreed van eerst een focus op de participatie van met name getuigen en deskundigen naar een bredere toepassing voor meerdere procespartijen, inclusief de verdachte. Vooruitlopend op bevindingen die in latere hoofdstukken worden besproken, wordt hier alvast opgemerkt dat deze ontwikkeling ook zichtbaar is in de binnen- en buitenlandse praktijk.

Een derde ontwikkeling ziet op het instemmingsvereiste van de verdachte. Het uitgangspunt is nog altijd dat de verdachte in moet stemmen bij de toepassing van videoconferentie. Echter, op Europees niveau in de EOB-richtlijn van 2014 wordt hier minder absoluut mee omgegaan. In de navolgende hoofdstukken wordt de manier waarop er met het instemmingsvereiste wordt omgegaan in binnen- en buitenland nader besproken. Hieruit blijkt dat het instemmingsvereiste niet altijd staat verankerd in de wet als zodanig, maar dat – vooruitlopend op de conclusies aldaar – rechters zeer terughoudend zijn bij de toepassing van videoconferentie tegen de wens van de verdachte in. Als hier al aan voorbijgegaan kan worden, lijkt dit alleen te mogen in uitzonderlijke situaties.

In dit hoofdstuk wordt de huidige wettelijke regeling voor toepassing van videoconferentie in het Nederlands recht toegelicht. Op grond van de artikelen 78a Sr en 131a Sv wordt onder een in het Wetboek van Strafrecht of Wetboek van Strafvordering gegeven bevoegdheid tot het horen, verhoren of ondervragen van personen, mede begrepen horen, verhoren of ondervragen per videoconferentie. In het Besluit videoconferentie¹⁵⁹ is de toepassing van videoconferentie voor horen, verhoren of ondervragen nader uitgewerkt. In de Nederlandse regeling, die sinds 2007 bestaat, is het uitgangspunt dat in beginsel in alle gevallen waarin een persoon wordt gehoord, videoconferentie kan worden toegepast.¹⁶⁰ Echter, er bestaat geen verplichting om videoconferentie toe te passen. Het is aan de voor de situatie verantwoordelijke instantie om in samenspraak met andere betrokken partijen beleid te maken en te besluiten al dan niet gebruik te maken van de wettelijke mogelijkheid om videoconferentie in te zetten.¹⁶¹ In een aantal gevallen heeft de verdachte het recht op instemming, namelijk bij de voorgeleiding en inhoudelijke behandeling voor de meervoudige kamer. In andere gevallen is het aan de bevoegde rechterlijke ambtenaar om te besluiten over de eventuele toepassing van videoconferentie.

In dit hoofdstuk wordt eerst de terminologie besproken, vervolgens de regelgeving, met daarin ook aandacht voor recente wijzigingen in verband met de COVID-19-uitbraak en het wetsvoorstel modernisering Wetboek van Strafvordering, de differentiatiecriteria die gelden in het Nederlandse systeem en het instemmingsvereiste. Tot slot wordt ingegaan op de ervaringen vanuit de praktijk. Daarbij gaat de aandacht uit naar zowel de binnenlandse toepassing als die in het kader van de wederzijdse rechtshulp, de juridische waarborgen, waaronder specifiek die van de positie van de advocaat, de tolk en de inrichting en organisatie van de toepassing en naar overige aspecten omtrent de techniek, veiligheid, het contact met de verdachte, het decorum en ook welke kwaliteitsverhogende effecten de toepassing van videoconferentie kan hebben.

De informatie die volgde uit de onderzoeksmethodes van juridische analyse en literatuurstudie zijn voornamelijk gebruikt ter analyse van de juridische kaders. Door middel van de interviews met praktijkbeoefenaars is nader inzicht verkregen in de manier waarop die kaders in de praktijk worden ingevuld en welke mogelijkheden en knelpunten de toepassing van videoconferentie in de praktijk met zich meebrengt.

4.1 TERMINOLOGIE

In Nederland is voor de term “videoconferentie” gekozen omdat deze term al op andere plaatsen in de wetgeving was geïntroduceerd en ook aansluit bij internationaal gebruik.¹⁶² Zo gebruiken het EU-rechtshulpverdrag en de EU-bewijsverordening de term “videoconferentie”, introduceerde de Uitvoeringswet Internationaal Strafrecht de term “videoconferentie” in de wet, en introduceerde de uitvoeringswetgeving voor het EU-rechtshulpverdrag de term in het Wetboek van Strafvordering.

In de praktijk en de literatuur worden veel verschillende termen gebruikt, zoals *telehoren*, *teleconferentie*, *videoteleconferentie*, *videoverhoor*, *videolinkverhoor*, *televerhoor*, *videoconsulting* (gebruikelijk in de ZSM-praktijk, een werkwijze waarbij het OM zorgvuldig, snel en op maat zaken behandelt), *televerschijning* (in het geval van het bijwonen door de verdachte van de terechtzitting door middel van videoconferentie), *telepleiten*

¹⁵⁹ Besluit videoconferentie, *Stb.* 2006, 275 (gewijzigd bij *Stb.* 2006, 609, *Stb.* 2006, 610 en *Stb.* 2020, 101).

¹⁶⁰ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 4.

¹⁶¹ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 5-6.

¹⁶² *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT).

(waarbij alle procesdeelnemers behalve de rechter en de griffier zich in een ruimte in het huis van bewaring bevinden en daar hun pleidooi houden) en tenslotte *televoorgeleiding* (een voorgeleiding aan de (hulp)officier van justitie per videoverbinding).

Onder het begrip “videoconferentie” wordt in Nederland verstaan de totstandbrenging van een directe beeld- en geluidsverbinding, zodat communiceren op afstand mogelijk is.¹⁶³ De term videoconferentie omvat geen bepaalde techniek, zodat eventuele toekomstig te gebruiken andere technieken in beginsel ook onder het begrip videoconferentie vallen, zolang er een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand komt. De wetgever heeft er expres voor gekozen om de wettekst toekomstbestendig te houden en zoveel mogelijk onafhankelijk van technologische ontwikkelingen.¹⁶⁴

4.2 DE REGELING

De kern van de Nederlandse regeling over de toepassing van videoconferentie in het strafproces bestaat uit de identieke artikelen 131a Sv en artikel 78a Sr en de verdere uitwerking in het Besluit videoconferentie, een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB).

Ten gevolge van de maatregelen om de verspreiding van het COVID-19-virus tegen te gaan werd op 15 maart 2020 besloten de rechtbanken en gerechtshoven vanaf 17 maart 2020 te sluiten en waar mogelijk urgente zaken met videoconferentie te laten plaatsvinden.¹⁶⁵ De reeds geplande wijziging van het Besluit videoconferentie waarmee de toepassingsmogelijkheden van videoconferentie in het strafproces zouden worden uitgebreid door de uitzonderingsgevallen volledig te laten vervallen, trad in verband hiermee versneld in werking op 25 maart 2020.

In deze paragraaf wordt eerst de aanloop naar de huidige regeling besproken. Daarna komt de regelgeving in het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering ten aanzien van de gewone toepassing en die in het kader van de internationale rechtshulp aan bod, als ook het in 2020 gewijzigde Besluit videoconferentie mede tegen de achtergrond van de voorziene wijzigingen bij de modernisering van het Wetboek van Strafvordering. Tot slot wordt aandacht besteed aan de voorstellen voor de (tijdelijke) coronawet ten aanzien van bredere toepassing van videoconferentie in het strafrecht in het kader van de COVID-19 pandemie en het wetsvoorstel ter modernisering van het Wetboek van Strafvordering.

4.2.1 AANLOOP NAAR HUIDIGE REGELING

In Nederland is het gebruik van videoconferentie in het strafproces geïntroduceerd in het veiligheidsprogramma *Naar een veiliger samenleving* van oktober 2002.¹⁶⁶ Videoconferentie zou worden ingezet voor getuigenverhoren in het algemeen en alleen in beperkte zin voor het verhoren van de verdachte. In eerste instantie zou dit slechts worden toegepast in de raadkamer, zoals voor het behandelen van bezwaarschriften tegen besluiten van de rechter-commissaris ten aanzien van bijvoorbeeld beperkende

¹⁶³ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT).

¹⁶⁴ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT), zie ook Van der Woude, commentaar op art. 78a Sr in: *T&C Strafrecht*.

¹⁶⁵ Rvdr nieuwsbericht Vanaf dinsdag sluiten de gerechten, urgente zaken gaan wel door, 15 maart 2020 te raadplegen op <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/laatste-informatie-mbt-uitbraak-coronavirus.aspx>.

¹⁶⁶ Veiligheidsprogramma *Naar een veiliger samenleving*, p. 46.

maatregelen of bevel tot inbewaringstelling of wanneer de officier van justitie een vordering tot gevangenhouding doet en de raadkamer moet beoordelen of een verdachte die door de rechter-commissaris in bewaring is gesteld langer in voorlopige hechtenis moet blijven.

De belangrijkste doelstelling van de inzet van videoconferentie lag in het besparen van tijd en geld.¹⁶⁷ Hierbij werd met name gedacht aan het verminderen van vervoersproblemen van verdachten en de kosten die daarmee gepaard gaan, reiskosten voor rogatoire commissies ten aanzien van getuigen- en deskundigenverhoren, het mogelijk maken van het horen van (buitenlandse) deskundigen waarvan anders onder tijdsdruk en praktische belemmeringen zou worden afgezien, en het terugdringen van het aantal aanhoudingen tijdens het strafproces waardoor wachttijden voor terechtzittingen zouden afnemen.¹⁶⁸

Het toepassingsbereik ten aanzien van het verhoren van de verdachte werd al snel verruimd ten opzichte van de initiële beperking tot verhoren in de raadkamer, onder meer op basis van ervaringen die werden opgedaan in de praktijk door middel van experimenten (zie paragraaf 4.4.1). Het uitgangspunt in de Nederlandse regeling werd een algemene regeling die videoconferentie mogelijk maakt maar niet verplicht stelt. Hierdoor kan de (hulp)officier van justitie of de rechter zelf beoordelen wanneer het gebruik van videoconferentie verantwoord en wenselijk wordt geacht.

In het wetsvoorstel van 2004 *Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met het gebruik van de videoconferentie in het strafrecht* werd opgenomen dat videoconferentie in beginsel moet worden mogelijk gemaakt voor elke situatie waarin iemand tijdens het strafproces of in voorbereiding daarvan wordt gehoord.¹⁶⁹ Videoconferentie kan dus worden toegepast in alle situaties die de strafwetgeving beschrijft waarin gesproken wordt van het *horen*, *verhoren* of *ondervragen* van personen.¹⁷⁰ Dit omvat niet alleen de situaties waarin deze drie termen expliciet worden gebruikt, maar ook wanneer dit impliciet bedoeld is.¹⁷¹ In de Nederlandse regelgeving kan het horen via videoconferentie daarmee plaatsvinden bij inhoudelijk verschillende zittingen (zowel in het kader van de bewijsgaring, als in het kader van beslissingen over de vrijheidsbeneming van de verdachte). Bovendien is het horen via videoconferentie in verschillende fasen van het strafproces mogelijk (zowel in het vooronderzoek als tijdens de terechtzitting of zelfs tijdens de tenuitvoerlegging). De memorie van toelichting noemt als voorbeelden de voorgeleiding aan de (hulp)officier, de verlenging van de voorlopige hechtenis en eenvoudige inhoudelijke strafzittingen, zoals zittingen met een bekende verdachte.¹⁷² Videoconferentie kan daarnaast ook worden toegepast in het geval van confrontatie van een verdachte met getuigen en deskundigen (artikel 189 Sv).¹⁷³

In reactie op de wens geuit door de Raad voor de rechtspraak (Rvdr) werd het wetsvoorstel van 2004 tevens verruimd met de term “personen”, zodat de toepassing van videoconferentie niet beperkt is tot de verdachte maar ook kan worden gebruikt voor getuigen, deskundigen, veroordeelden of andere personen (zoals ouders of voogden in jeugdzaken).¹⁷⁴ Met name bij deskundigen werd hierbij gedacht aan efficiencywinst, omdat sommige expertise schaars is in Nederland of zelfs niet aanwezig en waar anders door praktische bezwaren

¹⁶⁷ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 1-11 (MvT); Veiligheidsprogramma *Naar een veiliger samenleving*, p. 46.

¹⁶⁸ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 1 en p. 6 (MvT) en *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 3 (nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁶⁹ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 7 (MvT).

¹⁷⁰ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 8 en p. 12 (MvT).

¹⁷¹ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 12 (MvT).

¹⁷² *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 8 (MvT).

¹⁷³ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 10 (MvT).

¹⁷⁴ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 8 (MvT). Zie ten aanzien van slachtoffers ook *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 3 (nota naar aanleiding van het verslag).

gekozen werd om de inbreng van een deskundige achterwege te laten.¹⁷⁵ Ook zou het vervangen van rogatoire commissies waarbij de rechtbank onderzoekshandelingen verricht buiten het rechtsgebied door verhoor via videoconferentie veel tijd en kosten kunnen besparen.

Echter, in de advisering ter voorbereiding van het wetsvoorstel had de Nederlandse Orde van Advocaten (NOVA) bepleit om videoconferentie te beperken tot het horen van de verdachte in het kader van de voorlopige hechtenis in eenvoudige zaken die bij de politierechter zouden worden aangebracht.¹⁷⁶ De Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (NVvR) achtte met name de voorgeleiding op grond van artikel 59a Sv voor de rechter-commissaris ongeschikt voor videoconferentie.¹⁷⁷ De memorie van toelichting geeft dan ook aan dat bepaalde situaties zich minder goed lenen voor het gebruik van videoconferentie, zoals de ondervraging van de verdachte door de rechter-commissaris, in het bijzonder wanneer dit complexe zaken betreft.¹⁷⁸

Door de Rvdr en de NVvR werd te kennen gegeven dat videoconferentie ten opzichte van een directe confrontatie een geringe communicatiewaarde heeft.¹⁷⁹ Deze instanties concludeerden dan ook dat videoconferentie met name toegepast zou kunnen worden in standaardsituaties. In gevallen waar het aankomt op de toetsing van de betrouwbaarheid van een afgelegde verklaring, zou terug moeten kunnen worden gegrepen op directe confrontatie.¹⁸⁰ De Raad van State (RvS) bepleitte om in jeugdzaken, vanwege het pedagogische karakter, steeds van lijfelijke aanwezigheid van de jeugdige verdachte uit te gaan.¹⁸¹ Ook werd bij de behandeling van het wetsvoorstel door de minister aangegeven dat de bevoegdheid om mensen te horen per videoconferentie niet is bedoeld voor de politie die verklaringen van bijvoorbeeld de verdachte opneemt.¹⁸² Deze verhoren zullen doorgaans op het bureau plaatsvinden of als de politie de verdachte in een penitentiaire inrichting bezoekt om hem of haar daar te verhoren.

In reactie op bezwaren vanuit adviesinstanties zoals de Rvdr en de NOVA besloot de wetgever om op een later moment, bij algemene maatregel van bestuur (AMvB), te bezien welke zittingen op voorhand niet geschikt worden geacht voor de toepassing van videoconferentie.¹⁸³ Hoewel in de wet het uitgangspunt werd gehandhaafd dat videoconferentie in beginsel in alle gevallen mogelijk is, kunnen bij AMvB bepaalde gevallen worden aangemerkt waar videoconferentie niet zou moeten worden toegepast.¹⁸⁴ Die uitzonderingsgevallen zijn aldus opgenomen in het Besluit videoconferentie, dat in werking is getreden op 1 januari 2007 (tegelijkertijd met de wettelijke regeling).¹⁸⁵ Welke gevallen werden uitgesloten van toepassing van videoconferentie is in overleg met de advocatuur, zittende magistratuur, het openbaar ministerie (OM) en de politie bepaald.¹⁸⁶

De minister merkte overigens bij de behandeling op dat het een weloverwogen keuze was om niet op te nemen dat fysieke voorgeleiding het uitgangspunt is en videoconferentie de uitzondering.¹⁸⁷ Hij voegde

¹⁷⁵ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 8 (MvT)

¹⁷⁶ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 2 (MvT).

¹⁷⁷ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 2 (MvT).

¹⁷⁸ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 8 (MvT)

¹⁷⁹ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 2 (MvT).

¹⁸⁰ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 2 (MvT).

¹⁸¹ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 9 (MvT).

¹⁸² *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 8 (nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁸³ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 8 (MvT) en *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 5, p. 3 (Advies Raad van State en nader rapport); *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 4 (nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁸⁴ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 8 (MvT) en zie de tekst van art. 78a Sr en art. 131 a Sv.

¹⁸⁵ *Stb.* 2006, 610.

¹⁸⁶ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 4 (nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁸⁷ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 5 (nota naar aanleiding van het verslag).

daaraan toe dat het zeer wel het geval zou kunnen zijn dat televoorgeleiding de regel zou kunnen worden in plaats van de uitzondering.¹⁸⁸ Dit omdat uit een pilot is gebleken dat televoorgeleiding voor alle betrokken partijen (dus ook de verdachte) een verbetering zou zijn.¹⁸⁹

De minister stelde daarnaast dat de AMvB in de loop van de tijd mogelijk zou worden aangepast, opdat in steeds meer gevallen gebruik zou kunnen worden gemaakt van videoconferentie, waarna de AMvB op termijn zelfs in zijn geheel zou kunnen vervallen.¹⁹⁰ Het horen via videoconferentie zou dan op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip dermate zijn plaats in het strafrecht hebben verkregen dat nadere inperking niet meer nodig zou zijn.¹⁹¹

Op 25 maart 2020 trad het gewijzigde Besluit videoconferentie in werking dat inderdaad het toepassingsbereik van videoconferentie vergroot door de uitzonderingsgevallen te laten vervallen.

4.2.2 WETGEVING

Artikel 131a Sv en artikel 78a Sr bepalen dat het in het Nederlands strafrechtbestel horen, verhoren of ondervragen van personen ook kan geschieden door middel van videoconferentie. Artikel 131a Sv en artikel 78a Sr zijn tekstueel identiek, omdat bepaalde relevante handelingen zijn geregeld in het strafrecht en andere handelingen in strafvordering, en luiden als volgt:¹⁹²

“1. Waar in dit wetboek de bevoegdheid wordt gegeven tot het horen, verhoren, of ondervragen van personen, wordt daaronder, met uitzondering van bij algemene maatregel van bestuur te bepalen gevallen, mede begrepen horen, verhoren of ondervragen per videoconferentie, waarbij een directe beeld- en geluidsverbinding totstandkomt tussen de betrokken personen.

2. De voorzitter van het college, de rechter, de rechter-commissaris of ambtenaar die met de leiding over het horen is belast, beslist of van videoconferentie gebruik gemaakt wordt, waarbij het belang van het onderzoek in aanmerking wordt genomen. Alvorens te beslissen wordt de te horen persoon of diens raadsman en in voorkomende gevallen de officier van justitie, in de gelegenheid gesteld hun mening kenbaar te maken over de toepassing van videoconferentie. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen hierover nadere regels worden gesteld.

¹⁸⁸ *Kamerstukken II, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 5* (nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁸⁹ *Kamerstukken II, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 5* (nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁹⁰ *Kamerstukken II, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 4* (nota naar aanleiding van het verslag).

¹⁹¹ *Kamerstukken II, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 13* (MvT).

¹⁹² Machielse noemt (in zijn commentaar op art. 78a Sr in *Noyon, Langemeijer en Remmelink*) art. 78a Sr een vreemde eend in de bijt van de betekenistitel van dit wetboek. Het eerste lid zou volgens hem nog wel passen, maar de overige leden bevatten bepalingen over verantwoordelijkheden en inrichting van de videoconferentie die niet in een betekenistitel thuishoren. In het Verslag (*Kamerstukken II 2004/05, 29 282, nr.6, p. 6*) werd de vraag gesteld waarom het nodig was een bepaling over videoconferentie op te nemen in de betekenistitel van het Wetboek van strafrecht, nu het toch om een strafvorderlijk onderwerp gaat. De minister antwoordde dat ook het Wetboek van Strafrecht een aantal bevoegdheden tot horen kent (*Kamerstukken II 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 10*). Hij noemde:

- het horen van veroordeelden in het kader van beslissingen in het kader van voorwaardelijke veroordelingen (art. 14i Sr);
- het horen van veroordeelden in het kader van beslissingen rondom de vervroegde invrijheidsstelling (art. 15b Sr);
- het horen van veroordeelden in het kader van taakstraffen (art. 22h jo. art. 14i Sr), en
- het horen van jeugdigen of degene die het gezag over hem uitoefent over verlenging van de maatregel van plaatsing in een inrichting voor jeugdigen (art. 77u Sr).

3. Tegen de beslissing om van videoconferentie gebruik te maken staat geen afzonderlijk rechtsmiddel open.

4. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden regels gesteld omtrent:

- A. de eisen waaraan de techniek van videoconferentie dient te voldoen, onder meer met het oog op de onschendbaarheid van vastgelegde waarnemingen;
- B. de controle op de naleving van de eisen, bedoeld onder a.”

Deze artikelen traden op 1 januari 2007 in werking¹⁹³ en zijn ingevoerd met de *Wet van 16 juli 2005 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met het gebruik van videoconferentie in het strafrecht*.¹⁹⁴

Het Besluit videoconferentie werkt de wetsartikelen verder uit en stelt nadere richtlijnen voor de toepassing van videoconferentie in het strafrecht.¹⁹⁵ Gezamenlijk vormen zij de kern van de regeling voor het gebruik van videoconferentie in Nederland. Het Besluit videoconferentie wordt nader besproken in hoofdstuk 4.2.4.

Daarnaast is artikel 131a Sv van overeenkomstige toepassing verklaard in een aantal bijzondere wetten, namelijk in

- de Uitleveringswet (UW) (art. 60a);
- de Overleveringswet (OW) (art. 66a);
- de Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnis (WOTS) (art. 70), en tenslotte in
- de Wet op de economische delicten (WED) (art. 32a).

Het gebruik van videoconferentie is hierdoor ook in bijzondere strafrechtelijke procedures en in procedures die betrekking hebben op de internationale samenwerking in strafzaken mogelijk.¹⁹⁶

Voorts biedt het Wetboek van Strafvordering de rechter de mogelijkheid om een bevel medebrenging te gelasten.¹⁹⁷ Die medebrenging kan ook zien op de medebrenging naar de plaats van een videoverhoor.¹⁹⁸

Van het verhoor per videoconferentie wordt – evenals bij verhoor op “gewone wijze” – na afloop een proces-verbaal opgemaakt. De minister merkte daarover op dat een standaard werkwijze moet worden ontwikkeld ten aanzien van het ondertekenen van de gehoorde persoon van het proces-verbaal als de wet dit als uitgangspunt stelt (zoals in artikel 174(1) Sv).

Ter bescherming van het slachtoffer zijn een aantal maatregelen genomen in artikel 12 van het Besluit slachtoffers van strafbare feiten,¹⁹⁹ dat op 1 april 2017 in werking trad.²⁰⁰ Hierin is geregeld dat slachtoffers die gelet op hun bijzondere kwetsbaarheid voor secundaire en herhaalde victimisatie, intimidatie en vergelding van bijzondere maatregelen gebruik moeten kunnen maken, zoals het afleggen van een getuigenverklaring of het horen van het slachtoffer via videoconferentie.

¹⁹³ *Stb.* 2006, 609.

¹⁹⁴ *Stb.* 2005, 338.

¹⁹⁵ Besluit videoconferentie, *Stb.* 2006, 275 en *Stb.* 2006, 610.

¹⁹⁶ Daarbij moet opgemerkt worden dat de UW, OW en de WOTS art. 131a Sv van toepassing verklaren op de *gehele wet*, terwijl de WED art. 131a Sv slechts van toepassing verklaart wat betreft *Titel IV: Van voorlopige maatregelen*.

¹⁹⁷ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 9 (MvT).

¹⁹⁸ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 9 (MvT).

¹⁹⁹ *Stb.* 2016, 310.

²⁰⁰ *Stb.* 2017, 128.

4.2.3 INTERNATIONALE RECHTSHULP

Voorafgaand aan de invoering van artikel 131a Sv en 78a Sr bestond er al een regeling voor het gebruik van videoconferentie in het Nederlandse strafprocesrecht. Deze was opgenomen ten behoeve van de Europese rechtshulp. Zoals in hoofdstuk 3 is besproken bood het EU Rechtshulpverdrag 2000 de mogelijkheid om getuigen, deskundigen en verdachten per videoconferentie te horen als deze zich in een andere EU-lidstaat bevonden en niet in staat waren bij het strafproces aanwezig te zijn. Net als veel andere lidstaten heeft Nederland naar aanleiding van dit verdrag een nationale regeling ontworpen voor het gebruik van videoconferentie in het strafproces ten behoeve van de internationale rechtshulp.²⁰¹

Op 1 juli 2004 traden de gewijzigde artikelen 552n-552o Sv in werking, waarmee het EU-Rechtshulpverdrag in Nederlandse wetgeving werd geïmplementeerd.²⁰² Hierbij werd in de memorie van toelichting opgemerkt dat in het civiele recht het gebruik van videoconferentie ook is toegestaan ingevolge de EG-bewijsverordening. In artikel 552n Sv is geregeld dat getuigen of deskundigen door of onder leiding van een buitenlandse rechterlijke autoriteit kunnen worden gehoord en in artikel 552o Sv dat het verzoek van een buitenlandse rechterlijke autoriteit dezelfde rechtsgevolgen heeft als de vordering tot het verrichten van onderzoekshandelingen door de Nederlandse rechter-commissaris. In artikel 207a Sr werd in het Nederlands strafrecht verankerd dat de Nederlandse rechter-commissaris per videoconferentie personen in het buitenland kan horen.

Uit de memorie van toelichting blijkt dat bij de uitvoering van een verhoor van een getuige of deskundige per videoconferentie door of onder leiding van een rechtelijke autoriteit van een buitenlandse staat een actieve rol van de rechtelijke autoriteit van de aangezochte staat wordt verlangd zodat de getuige of deskundige verschijnt en het videoverhoor op een geordende wijze plaats kan vinden.²⁰³ Hierbij zijn de naar Nederlands recht geldende rechten en verplichtingen voor getuigen en deskundigen van toepassing op het videoverhoor onder leiding van een buitenlandse rechtelijke autoriteit.²⁰⁴ Aanvullend werd in artikel 207b Sr (in *Titel XI, Meineed*) geregeld dat de strafbaarstelling van meineed ook van toepassing is op een getuige die in Nederland via videoconferentie voor een rechtelijke autoriteit van een andere staat verklaart.

Nederland was eerst wat terughoudend over het gebruik van videoconferentie bij de verdachte. Het gaf in het kader van de EU Rechtshulpovereenkomst eerst nog aan niet gebruik te willen maken van de mogelijkheid om verdachten te verhoren via videoconferentie, zoals overigens de meeste EU-lidstaten.²⁰⁵ De reden hiervoor lag met name in de verregaande gevolgen die enige technische of communicatieve hapering kon hebben voor de verdachte als daardoor een misverstand ontstaat. Echter, uit onderzoek naar Europese aanhoudingsbevelen (EAB's) bleek dat een EAB vaak slechts tot doel had de persoon in kwestie een keer te horen en er vaak geen vervolging plaats vond, terwijl de opgeëiste persoon ingrijpende dwangmaatregelen moest ondergaan, zoals veelal hechtenis, een overleveringsprocedure, en vaak weken- of maandenlange detentie in het buitenland.²⁰⁶

²⁰¹ Verrest, *JV* jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 43.

²⁰¹ *Stb.* 2006, 610.

²⁰² Wet van 18 maart 2004 tot wijziging van enige bepalingen van het Wetboek van Strafvordering en de Wet politieregisters en aanvulling van het Wetboek van Strafrecht met het oog op de uitvoering van de op 29 mei 2000 te Brussel tot stand gekomen Overeenkomst, door de Raad vastgesteld overeenkomstig artikel 34 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, betreffende de wederzijdse rechtshulp in strafzaken tussen de Lidstaten van de Europese Unie (het EU-Rechtshulpverdrag), *Stb.* 2004, 107.

²⁰³ *Kamerstukken II*, 2016/17, 34 661, nr. 3 (MvT), p. 4.

²⁰⁴ *Kamerstukken II*, 2016/17, 34 661, nr. 3 (MvT), p. 4.

²⁰⁵ Verrest, *JV* jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 49.

²⁰⁶ Verrest, *JV* jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 49.

Daarnaast waren er positieve ervaringen met het gebruik van videoconferentie bij getuigen en een verbeterde betrouwbaarheid van de techniek.

Nederland is mede door deze ontwikkelingen voorstander geworden van een bredere toepassing van videoconferentie, waaronder ook voor het verhoren van verdachten in de internationale strafrechtelijke samenwerking. In 2011 werd hier nog opgemerkt dat het alleen zou gelden voor verhoor tijdens het vooronderzoek en dat het niet de bedoeling zou zijn dat een buitenlandse zittingsrechter een uit- of overleveringsprocedure zou omzeilen door een verdachte via videoconferentie te verhoren.

Op 1 juni 2018 zijn de artikelen 552n-552o Sv vervangen door een nieuwe regeling: artikelen 5.1.3a, 5.1.9, 5.4.13 en 5.4.24, opgenomen in *Boek 5, Internationale en Europese strafrechtelijke samenwerking* van het Wetboek van Strafvordering.²⁰⁷ Hierin zijn de mogelijkheden verruimd om van videoconferentie gebruik te maken ten behoeve van het verlenen van Europese rechtshulp, met name doordat hiermee ook het gebruik van videoconferentie voor de verdachte mogelijk werd gemaakt en dit dus niet langer beperkt was tot het horen van deskundigen en getuigen.²⁰⁸ Dit werd gezien als belangrijk met name om ingewikkelde, arbeidsintensieve en kostbare vormen van rechtshulp te beperken. Hierbij werd in de memorie van toelichting gerefereerd aan de vervanging van een rogatoire commissie door de toepassing van videoconferentie en voor verdachten ingrijpende middelen als overlevering ten behoeve van een verhoor.²⁰⁹ Tegelijkertijd werden ook zorgen geuit dat deze methode de uitleverings- of overleveringsprocedure zou kunnen omzeilen maar heeft Nederland er juist op aangedrongen in de richtlijn Europees onderzoeksbevel op te nemen dat lidstaten afwegen of videoverhoor niet als een veel minder ingrijpend alternatief kan dienen voor het uitvaardigen van een EAB, omdat een EAB in de praktijk soms alleen wordt ingezet om een verdachte een enkele maal te horen over een strafbaar feit.²¹⁰

Als waarborgen voor de verdachte wordt in artikel 5.4.13 lid 2 sub a Sv de instemming van de verdachte vereist²¹¹ en dat bij oproeping en voorafgaand aan het verhoor informatie wordt verstrekt over de rechten die de te horen verdachte heeft op grond van het recht van de (via videoconferentie) verhorende staat.²¹² Verder werd in de Memorie van Toelichting expliciet gesteld dat het verhoor van de verdachte met als doel berechting niet aan de orde was en buiten de reikwijdte van de richtlijn viel. Wel mag op basis van deze regelgeving een getuige via videoconferentie worden gehoord tijdens de fase van berechting.

²⁰⁷ Titel 1 van het nieuwe Boek 5 van het Wetboek van Strafvordering is geïntroduceerd met de Wet van 7 juni 2017 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en enkele andere wetten met het oog op het moderniseren van de regeling van internationale samenwerking in strafzaken (herziening regeling internationale samenwerking in strafzaken), *Stb.* 2017, 246. Deze titel is op 1 juni 2018 in werking getreden (*Stb.* 2017, 492) en introduceert de artikelen 5.1.3a Sv en 5.1.9 Sv. Titel 4 van het nieuwe Boek 5 van het Wetboek van Strafvordering is geïntroduceerd met de Wet van 31 mei 2017 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter implementatie van de richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken (implementatie Richtlijn Europees onderzoeksbevel), *Stb.* 2017, 231. Deze titel is in werking getreden op 17 juni 2017 en introduceert de artikelen 5.4.13 Sv en 5.4.25 Sv.

²⁰⁸ *Kamerstukken II*, 2016/17, 34 661, nr. 3 (MvT), p. 3.

²⁰⁹ *Kamerstukken II*, 2016/17, 34 661, nr. 3 (MvT), p. 15.

²¹⁰ Overweging 26 richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken, zie ook *Kamerstukken II*, 2016/17, 34 661, nr. 3 (MvT).

²¹¹ *Kamerstukken II*, 2016/17, 34 661, nr. 3 (MvT), p. 14.

²¹² *Kamerstukken II*, 2016/17, 34 661, nr. 3 (MvT), p. 14-15.

4.2.4 BESLUIT VIDEOCONFERENTIE

In aanvulling van de regelgeving in de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering is de toepassing van videoconferentie voor binnenlands gebruik nader uitgewerkt in een AMvB. Artikelen 131a Sv/78a Sr eerste lid bepalen dat bij AMvB gevallen kunnen worden aangegeven waarin geen gebruik wordt gemaakt van videoconferentie. Ook het tweede en het vierde lid van de artikelen 131a Sv/78a Sr verwijzen naar een AMvB voor nadere invulling. Deze AMvB betreft het Besluit videoconferentie, waarin wordt geregeld dat er in beginsel een breed toepassingsbereik bestaat voor het gebruik van videoconferentie in de strafprocedure. Maar het besluit stelt ook een aantal beperkingen.

Op 25 maart 2020 trad het gewijzigde Besluit videoconferentie in werking. Hierbij werd het toepassingsbereik van videoconferentie ten opzichte van het oorspronkelijke besluit vergroot doordat het oude artikel 2 lid 1 met daarin een aantal categorische uitzonderingsgronden is geschrapt. In het geschrapte artikel 2 lid 1 werd de toepassing van videoconferentie in beginsel uitgesloten ten aanzien van minderjarige verdachten (vanaf de fase van inbewaringstelling, sub a), verdachten met een ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens (sub b), verdachten van een zedenmisdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten (sub c), als door het strafbaar feit een dodelijk slachtoffer te betreuren was (sub d), en in zaken waarin het slachtoffer gebruik maakte van zijn spreekrecht (sub e).²¹³ Na bespreking van het huidige besluit zal daarna nog worden ingegaan op de redenen van afschaffing van de uitzonderingsgronden.

Omdat het Besluit videoconferentie ooit is begonnen als besluit voor het vreemdelingenrecht en daarna pas is toegepast op het strafrecht regelt artikel 1 van het Besluit voor het vreemdelingenrecht dat de rechtbank kan beslissen dat videoconferentie kan worden toegepast bij het horen van een vreemdeling in een beroepsprocedure tegen een vrijheidsbenemende maatregel.²¹⁴

Artikel 2 en 3 gaan vervolgens over de toepassing ingevolge het strafrecht. In artikel 2 lid 1 van het op 25 maart 2020 gewijzigde Besluit videoconferentie (voorheen was dit lid 2 omdat het oude lid 1 is geschrapt) wordt bepaald dat de verdachte een instemmingsrecht (of middels diens raadsman) heeft voor het gebruik van videoconferentie bij de voorgeleiding voor de rechter-commissaris in verband met de inbewaringstelling (sub a) en bij de inhoudelijke behandeling van de zaak ter terechtzitting van de meervoudige kamer (sub b). Hiervan kan ingevolge artikel 2 lid 3 worden afgeweken indien de enkelvoudige of meervoudige kamer bepaalt dat videoconferentie “noodzakelijk is in het bijzondere belang van de beveiliging van de zitting”. Hiermee wordt gerefereerd aan zittingen waarbij bijvoorbeeld het vervoeren van de verdachte bijzondere veiligheidsrisico's met zich meebrengt.

In artikel 2 lid 2 wordt bepaald dat videoconferentie niet wordt gebruikt als de te horen persoon een zodanige auditieve of visuele beperking heeft waardoor redelijkerwijs kan worden verondersteld dat videoconferentie afbreuk doet aan zijn inbreng of positie in het strafproces of de rechten van andere procesdeelnemers. Hiervan kan niet worden afgeweken. In de nota van toelichting heeft de minister hierbij aangegeven dat ondanks dat er bij videoconferentie een situatie wordt gecreëerd die zo natuurgetrouw mogelijk de situatie benadert waarbij partijen fysiek in elkaars aanwezigheid zijn, er verschillen zullen blijven.²¹⁵ Bij mensen met een auditieve of visuele handicap kan deze handicap een belemmering vormen die afbreuk doet aan de waarborgen die in het strafproces in acht moeten worden genomen. De minister merkt daarbij overigens op

²¹³ Artikel 2 lid 1 Besluit videoconferentie geldend van 1 januari 2007 tot en met 24 maart 2020.

²¹⁴ Artikel 1 Besluit videoconferentie.

²¹⁵ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 7.

dat dit niet om elke handicap gaat, maar alleen die handicaps waardoor toepassing van videoconferentie afbreuk zou doen aan het horen. Degene die het verhoor leidt heeft hier dus enige beoordelingsruimte.²¹⁶

Artikel 3 gaat over de manier waarop aan de te horen persoon wordt medegedeeld dat er van videoconferentie gebruik wordt gemaakt. Artikel 3 lid 1 regelt dat als de te horen persoon schriftelijk wordt opgeroepen om te worden gehoord in deze oproep moet worden aangegeven of tijdens het horen gebruik zal worden gemaakt van videoconferentie en op welke wijze en binnen welke termijn hij kan aangeven zich hier niet mee te kunnen verenigen.²¹⁷ Artikel 3 lid 2 bepaalt dat als de te horen persoon of de officier van justitie zich niet kan verenigen met het gebruik van videoconferentie, hij deze mededeling schriftelijk moet adresseren aan de voorzitter van de meervoudige of enkelvoudige kamer, de rechter-commissaris of de ambtenaar die met de leiding over het horen is belast, en de gronden weergeven waarop hij verzoekt om af te zien van het gebruik van videoconferentie.²¹⁸ De beslissing hierover wordt uiterlijk vierentwintig uur voor aanvang van het horen medegedeeld, aldus artikel 3 lid 3.²¹⁹ Artikel 3 lid 4 bepaalt tot slot dat wanneer er geen schriftelijke oproep aan het horen voorafgaat, de te horen persoon tot de aanvang van het verhoor aan de voorzitter van de meervoudige of enkelvoudige kamer, de rechter-commissaris of de ambtenaar die met de leiding over het horen is belast mondeling of schriftelijk kan mededelen dat hij niet instemt met het gebruik van videoconferentie, onder vermelding van de gronden. Net als in geval van de schriftelijke oproep wordt over deze mededeling beslist door de voorzitter van de meervoudige of enkelvoudige kamer, de rechter-commissaris of de ambtenaar die met de leiding over het horen is belast.²²⁰

Artikel 4 van het Besluit videoconferentie regelt de eisen die aan het systeem door middel waarvan videoconferentie wordt toegepast, worden gesteld. In het eerste lid staat dat het systeem zodanig moet zijn ingericht dat:

- a. de betrokken personen een natuurgetrouwe weergave krijgen van hetgeen zich in de andere ruimte afspeelt;
- b. overleg kan worden gevoerd zonder dat dit voor derden hoorbaar is;
- c. stukken kunnen worden uitgewisseld, en
- d. het systeem is beveiligd tegen verlies of tegen enige vorm van onrechtmatige verwerking;
- e. het systeem aan de internationale standaarden voldoet indien de videoconferentie plaatsvindt met een persoon die zich buiten Nederland bevindt.”

In het tweede lid wordt bepaald dat nadere eisen kunnen worden gesteld aan het systeem bij ministeriële regeling.

In de nota van toelichting wordt uitgelegd dat deze eisen onder meer worden gesteld om de onschendbaarheid van vastgestelde waarnemingen te waarborgen en dat ze daarnaast een controlefunctie hebben.

De eisen van artikel 4 lid 1 sub a t/m d zijn dezelfde als al waren ontwikkeld voor het vreemdelingenrecht. In aanvulling op deze in het vreemdelingenrecht ontwikkelde eisen is er voor het strafrecht nog een aanvullende eis in sub e omdat videoconferentie ook zal worden toegepast in het kader van internationale rechtshulp. Deze aanvullende eis houdt in dat als het systeem door middel waarvan videoconferentie wordt toegepast ingezet

²¹⁶ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 7.

²¹⁷ Artikel 3 lid 1 Besluit videoconferentie

²¹⁸ Artikel 3 lid 2 Besluit videoconferentie

²¹⁹ Artikel 3 lid 3 Besluit videoconferentie

²²⁰ Artikel 3 lid 4 Besluit videoconferentie.

wordt ten aanzien van een persoon die zich buiten Nederlands bevindt, het moet voldoen aan de internationale standaarden.²²¹ Deze standaarden zijn door de *International Telecommunication Union* (ITU) ontwikkeld, dat onderdeel is van de Verenigde Naties. Voor videoconferentie die plaatsvindt via ISDN, VPN, internet of ADSL zijn dit richtlijnen H320 en H323. Voor de gewone telefoonlijn bestaat H324. Dit is nader toegelicht in paragraaf 3.1.3.

De Rvdr merkt hierbij in haar Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het Wetboek van Strafvordering op dat het van belang is dat bij de uitvoering van de regeling in de praktijk voorschriften worden opgenomen die niet alleen toezien op de technische eisen van beeld- en geluidsverbinding en de controle daarop, maar ook dat directbetrokkenen bij de toepassing van videoconferentie voldoende beschermd zijn tegen ongeoorloofde inmenging en schending van privacy. De Rvdr wijst hierbij op de behoefte aan waarborgen dat in de ruimte waar videoconferentie plaatsvindt geen andere personen aanwezig zijn, dat geen opnamen worden gemaakt anders dan overeenkomstig de voorschriften, en dat de verbinding een beschermde, vastgelegde vorm en techniek moet behelzen.²²²

4.2.5 WIJZIGING BESLUIT VIDEOCONFERENTIE

Zoals hierboven besproken, werd met het gewijzigde besluit dat op 25 maart 2020 in werking trad het toepassingsbereik van videoconferentie ten opzichte van het oorspronkelijke besluit vergroot, en werd een vijftal categorische uitsluitingen geschrapt.²²³

In de nota van toelichting van het oorspronkelijke besluit werd opgemerkt dat deze vijf categorische uitzonderingsgronden tot stand waren gekomen na overleg met diverse betrokken partijen en dat de inzet van videoconferentie *vooral* nog niet geschikt wordt geacht voor deze situaties.²²⁴ Eerst zou met de wel toegestane gevallen meer ervaring moeten worden opgedaan.²²⁵ Reeds uit die nota van toelichting volgde aldus dat het streven was het toepassingsbereik van de inzet van videoconferentie in het strafproces uiteindelijk te verruimen en ook mogelijk te maken voor de eerst nog uitgesloten categorieën. De uitzonderingen werden destijds gemaakt om – gezien de beperkte ervaringen die er toentertijd waren met de toepassing van videoconferentie – een gefaseerde en zorgvuldige invoering van videoconferentie in het strafrecht mogelijk te maken, zo wordt ook benadrukt in de concept memorie van toelichting van het wetsvoorstel ter modernisering van het Wetboek van Strafvordering.²²⁶

Inmiddels is het Besluit videoconferentie gewijzigd en het oude artikel 2 lid 1 geschrapt om een breder gebruik van videoconferentie mogelijk te maken.²²⁷ In de nota van toelichting bij de wijziging van het Besluit

²²¹ Artikel 4 lid 1 sub e Besluit videoconferentie.

²²² Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 10.

²²³ In het geschrapte artikel 2 lid 1 werd de toepassing van videoconferentie in beginsel uitgesloten ten aanzien van minderjarige verdachten (vanaf de fase van inbewaringstelling, sub a), verdachten met een ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens (sub b), verdachten van een zedenmisdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten (sub c), als door het strafbaar feit een dodelijk slachtoffer te betreuren was (sub d), en in zaken waarin het slachtoffer gebruik maakte van zijn spreekrecht (sub e). Zie: Artikel 2 lid 1 Besluit videoconferentie geldend van 1 januari 2007 tot en met 24 maart 2020.

²²⁴ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 5.

²²⁵ NvT, *Stb.* 2006, 610, p. 5.

²²⁶ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 218.

²²⁷ *Stb.* 2020, 101.

videoconferentie wordt gesteld dat de uitzonderingsgronden uit artikel 2, eerste lid, a tot en met e, belemmerend bleken te werken bij de doorontwikkeling van het gebruik van videoconferentie.²²⁸ Volgens de nota van toelichting is er inmiddels meer ervaring opgedaan met videoconferentie en is het voor sommige procedures in het strafproces onmisbaar (zoals in ZSM-procedures waarin het gaat om afdoening van verkeersdelicten door het OM) of wenselijk geworden. Er wordt in dat verband verwezen naar het evaluatierapport van de pilot met betrekking tot het gebruik van videoconferentie in raadkamerprocedures waarin de meerderheid van de geïnterviewde procesdeelnemers aangeeft dat het gewenst kan zijn videoconferentie toe te passen met betrekking tot verdachten van zware delicten zoals spreekrechtwaardige (zedes)misdrijven of strafbare feiten met een dodelijk slachtoffer.²²⁹

De Rvdr is echter kritisch. Zij onderschrijft dat videoconferentie een andere invulling kan geven aan het aanwezigheidsrecht als andere mogelijkheden zijn uitgeput en zo een langdurige aanhouding van een zaak kan worden voorkomen in geval van bijvoorbeeld verblijf of detentie van een verdachte in het buitenland.²³⁰ Videoconferentie zou echter niet kunnen worden gezien als een volwaardig alternatief voor het verschijnen ter terechtzitting.²³¹ De Rvdr wijst er in haar advies uit 2018 en in haar advies over de conceptwetsvoorstellen vervolging en berechting MH17 van 23 november 2017 op dat de regering eerder het standpunt innam dat het verhoor van verdachten in de fase van de berechting meer waarborgen vereist en dat in de MH17-wetgeving voor videoconferentie is gekozen bij gebreke van een betere mogelijkheid.²³² De Rvdr merkt verder op dat een rechtbank is ontworpen om gezag uit te stralen en verdachten te kennen geven dat videoconferentie niet bijdraagt aan de waardigheid van de rechters en de ernst van het feit.²³³ Volgens de Rvdr volgt uit de pilot dat verdachten telehoren vaak als onpersoonlijk ervaren en de voorkeur hebben voor aanwezigheid in de rechtbank, ook al vinden ze het vervoer naar en verblijf op de rechtbank over het algemeen belastend.²³⁴ Volgens de Rvdr willen verdachten zien met wie zij praten en zouden bij telehoren het gevoel hebben dat zij minder goed hun woord kunnen doen en minder serieus worden genomen.²³⁵ Ook geeft de Rvdr aan dat in deze evaluatie naar voren komt dat een aantal tolken klachten heeft geuit over de mogelijkheid om goed te tolken via videoconferentie.²³⁶

Volgens de nota van toelichting wordt met het schrappen van artikel 2 lid 1 het uitgangspunt dat destijds aan de regeling ten grondslag werd gelegd tot uitdrukking gebracht, namelijk “dat elke gelegenheid waarbij in het strafproces sprake is van een horen, verhoren of ondervragen in beginsel ook per videoconferentie moet kunnen plaatsvinden”.²³⁷ Daarbij wordt in de nota van toelichting opgemerkt dat deze bredere toepassing van videoconferentie in voorkomende gevallen kan tegemoetkomen aan de belangen van de verdachte, zoals het verminderen van vervoersbewegingen voor verdachten, met name die in een Penitentiair Psychiatrisch

²²⁸ *Stb.* 2020, 101, p. 3.

²²⁹ *NvT, Stb.* 2020, 101, p. 2-3. Zie Eindevaluatie pilot telehoren met de raadkamer gevangenhouding; ministerie van Justitie 13 oktober 2017.

²³⁰ Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 8.

²³¹ Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 2.

²³² Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 2; Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 7-8; en Rvdr, Advies conceptvoorstellen vervolging en berechting MH17 23 november 2017, p. 5.

²³³ Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 7.

²³⁴ Eindevaluatie pilot telehoren met de raadkamer gevangenhouding; ministerie van Justitie 13 oktober 2017, p. 8.

²³⁵ Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 7.

²³⁶ Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 8.

²³⁷ *NvT, Stb.* 2020, 101, p. 5.

Centrum zijn opgenomen, en het op locatie van de rechtbank lange tijd moeten wachten op behandeling van hun zaak. Daarnaast wordt opgemerkt dat videoconferentie in sommige situaties de enige reële mogelijkheid zou zijn om het aanwezigheidsrecht van de verdachte te waarborgen, zoals wanneer een verdachte in het buitenland is gedetineerd. Hierbij moet worden opgemerkt dat het van belang is kritisch te blijven op wat reële mogelijkheden zijn en hoe die georganiseerd kunnen worden in plaats van te snel te concluderen dat het wellicht lastig zou zijn. Niettegenstaande deze mogelijke voordelen voor de verdachte wordt in de nota van toelichting ook het belang van de fysieke aanwezigheid onderschreven:

“in veel gevallen de fysieke aanwezigheid van de te horen, verhoren of ondervragen persoon van groot belang is voor optimale communicatie tussen alle betrokkenen in het strafproces. Daardoor kunnen in voorkomende gevallen verbale, maar bovenal ook non-verbale uitingen immers beter worden waargenomen. Met name bij de inhoudelijke behandeling van de strafzaak op de terechtzitting of in raadkamer heeft ook het ritueel van de samenkomst op een zitting een eigen waarde en uitwerking op de betrokkenen. Deze aspecten zijn en blijven van groot belang bij de afweging om in een individuele zaak al dan niet van videoconferentie gebruik te maken.”²³⁸

De huidige regeling vereist daarmee dat een belangenafweging wordt gemaakt die afhankelijk is van de concrete situatie, waar rekening gehouden moet worden met het bestaan van contra-indicaties die pleiten tegen gebruik van videoconferentie.²³⁹ Daarbij wordt gewezen op kwetsbare verdachten, zoals de minderjarige verdachte, waarbij van geval tot geval zal moeten worden bezien of toepassing gepast is en ook de verschijningsplicht van ouders wordt meegewogen.²⁴⁰

Op het punt van de minderjarige verdachte vragen de Rvdr en de RvS om te expliciteren dat het uitgangspunt moet zijn dat videoconferentie niet wordt toegepast tenzij er bijzondere omstandigheden zijn waardoor de toepassing in het belang is van de verdachte. In haar advies herhaalt de Rvdr haar standpunt uit 2018 en verzoekt wederom om de uitsluiting ten aanzien van de jeugdige verdachte niet te schrappen. De Rvdr beargumenteert dat videoconferentie voor minderjarige verdachten moet worden uitgesloten in alle fasen van het strafproces omdat deskundigen van oordeel zouden zijn dat het voor een minderjarige lastig is om via videoconferentie tot een goed gesprek met de rechter te komen. Hierdoor wordt het daadwerkelijk contact leggen en het creëren van een sfeer waarin de minderjarige in vrijheid kan verklaren ernstig bemoeilijkt, aldus de Rvdr.²⁴¹ Hier kan echter de kanttekening worden gemaakt dat juist jongeren goed thuis zijn in onlinecommunicatie.²⁴² Als subsidiair alternatief voor categorische uitsluiting oppert de Rvdr voor het bij wet opnemen dat het uitgangspunt is dat zaken tegen een minderjarige verdachte slechts in uitzonderlijke gevallen via videoconferentie kunnen worden behandeld.²⁴³ Ook de Afdeling advisering van de RvS vraagt in haar advies waarom er niet voor wordt gekozen in het Besluit videoconferentie op te nemen dat als uitgangspunt bij minderjarigen geen gebruik wordt gemaakt van videoconferentie, tenzij sprake is bijzondere omstandigheden waardoor de videoconferentie in het belang is van de minderjarige.²⁴⁴

²³⁸ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 5.

²³⁹ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 5.

²⁴⁰ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 5.

²⁴¹ Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 2.

²⁴² Zie bijvoorbeeld een recent rapport over de digitale vaardigheden van jongeren door het Centraal Bureau voor Statistiek, via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/13/meer-jongeren-digitaal-vaardig> (laatst geraadpleegd op 12 oktober 2020).

²⁴³ Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 2-3.

²⁴⁴ RvS, Afdeling advisering, W16.19.0378/II 24 maart 2020 (Ontwerpbesluit tot wijziging van het Besluit videoconferentie), p. 2.

Deze adviezen van de Rvdr en RvS zijn niet overgenomen. In reactie van 18 maart 2020 op het advies van de RvS merkt de minister van Justitie en Veiligheid daarover op dat het uitgangspunt dat een minderjarige persoonlijk en fysiek op de zitting aanwezig is al is neergelegd in de wet (artikel 495a Sv). Daarom is ervoor gekozen dit niet ook (expliciet) op te nemen in het Besluit videoconferentie.²⁴⁵ Wel is er expliciet aandacht voor dit punt in de nota van toelichting: “Indien sprake is van een minderjarige verdachte, levert dit een contraindicatie op die pleit tegen gebruikmaking van videoconferentie.”²⁴⁶ Tegelijkertijd zijn wel situaties voorstelbaar waarbij toepassing van videoconferentie juist in het belang is van de jeugdige, zoals wanneer persoonlijke verschijning niet mogelijk of zeer bezwaarlijk is. Dat is dan ook reden de categorale uitzonderingsgrond voor de jeugdige verdachte te schrappen.²⁴⁷

Daarnaast wordt over het spreekrecht van slachtoffers of nabestaanden opgemerkt dat ook daar het schrappen van deze categorale uitzondering er niet aan in de weg staat dat in specifieke gevallen kan worden afgewogen welke vorm wordt toegepast, met of zonder videoconferentie, en daarbij ook de zienswijze van het slachtoffer hierover meegenomen moet worden.²⁴⁸ Wat betreft de verdachte met een ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens blijkt dat in de praktijk gebleken is dat een gang naar de rechter voor deze categorie erg belastend is en dat juist hier videoconferentie uitkomst kan bieden. Categorale uitsluiting is daarom ook voor deze categorie niet langer aangewezen.²⁴⁹

4.2.6 TIJDELIJKE WET COVID-19 JUSTITIE EN VEILIGHEID

Op 24 april 2020 is de zogenaamde “Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid” (houdende tijdelijke voorzieningen op het terrein van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in verband met de uitbraak van COVID-19) in werking getreden. Het gaat om een verzamelwet om de continuïteit van het rechtsverkeer te waarborgen gedurende de uitbraak van het COVID-19-virus, en bevat onder meer bepalingen op basis waarvan fysieke zittingen in strafprocessen via elektronische middelen plaats kan vinden, in aanvulling op de reeds bestaande mogelijkheden.²⁵⁰

In de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid zijn voor dit onderzoek met name twee aspecten relevant. Ten eerste kan op grond van artikel 27 naast videoconferentie ook een telefoongesprek volstaan voor het horen, verhoren of ondervragen van personen. De term “tweezijdig elektronisch communicatiemiddel” wordt gebruikt om telefonie of groepstelefonie aan te duiden.²⁵¹ In de memorie van toelichting wordt opgemerkt dat tweezijdige audiovisuele communicatiemogelijkheden de beste mogelijkheid voor interactie bieden, maar dat dit vanuit technisch oogpunt bewerklijker is om te realiseren, zeker wanneer er grotere aantallen personen moeten kunnen deelnemen. Daardoor biedt dit voorstel ruimte om eenvoudigere communicatievormen te gebruiken waar dit aanvaardbaar geacht kan worden gezien de betrokken belangen.²⁵² Niettemin heeft toepassing van videoconferentie de voorkeur boven elektronische communicatie met alleen een geluidsverbinding.²⁵³ Tenzij sprake is van uiterste noodzaak geldt op grond van artikel 27 lid 2 de mogelijkheid tot telefonisch horen of verhoren niet ten aanzien van de verdachte die wordt voorgeleid voor de rechter-

²⁴⁵ RvS, Afdeling advisering, W16.19.0378/II 24 maart 2020 (Ontwerpbesluit tot wijziging van het Besluit videoconferentie), p. 3.

²⁴⁶ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 5.

²⁴⁷ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 5-6.

²⁴⁸ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 5.

²⁴⁹ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 4.

²⁵⁰ Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid, *Stb.* 2020, 124.

²⁵¹ Artikel 27 Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid, *Stb.* 2020, 124.

²⁵² *Kamerstukken 2019/2020*, 35434, nr. 3 (MvT), p. 3.

²⁵³ *Kamerstukken 2019/2020*, 35434, nr. 3 (MvT), p. 14.

commissaris in verband met de inbewaringstelling (a) en ten aanzien van de verdachte die wordt gehoord bij de behandeling van een vordering van het openbaar ministerie tot gevangenhouding of gevangenneming of tot de verlenging daarvan.

Het derde lid van artikel 27 bepaalt dat indien in verband met de uitbraak van COVID-19 gebruik wordt gemaakt van een tweezijdig elektronisch communicatiemiddel (dus zowel videoconferentie als andere tweezijdig elektronische communicatiemiddelen), hoofdstuk II van het Besluit videoconferentie buiten toepassing blijft. Het gaat daarbij in het bijzonder om het instemmingsrecht, om de beperking van het gebruik ten aanzien van personen met een auditieve of visuele handicap en om het kenbaar maken van een standpunt over de toepassing van videoconferentie.

Ten tweede bepaalt artikel 28 dat fysieke zittingen in strafrechtelijke procedures kunnen worden vervangen door mondelinge behandeling via (groeps)telefonie. Het gaat dan aldus niet alleen om de situatie dat bepaalde procesdeelnemers via videoconferentie of (groeps)telefonie participeren, maar dat dit geldt voor alle procesdeelnemers, dus ook de rechter, griffier en officier van justitie. Het streven is dat van deze mogelijkheid slechts gebruik wordt gemaakt indien de aanwezigheid van rechters, griffier en officier van justitie in de zittingszaal niet mogelijk of zeer bezwaarlijk is gelet op de noodzakelijke maatregelen ter bestrijding van COVID-19.²⁵⁴ Als rechter(s) en officier van justitie wel fysiek ter zitting aanwezig zijn moet welwillend worden omgegaan met de wens van de raadsman om zelf wel, of juist niet fysiek aanwezig te zijn.²⁵⁵

Op grond van het tweede lid van artikel 28 geldt dit niet ten aanzien van de verdachte die wordt voorgeleid voor de rechter-commissaris in verband met de inbewaringstelling (onder a) en ten aanzien van de verdachte die wordt gehoord bij de behandeling van een vordering van het openbaar ministerie van het openbaar ministerie tot gevangenhouding of gevangenneming of tot de verlenging daarvan. Hierbij kan dus wel gebruikgemaakt worden van telefonie of videoconferentie zoals geregeld in artikel 27.

In de memorie van toelichting worden ook nog enkele opmerkingen gemaakt over het waarborgen van het beginsel van de openbaarheid bij toepassing van artikel 28. Dat leidt er immers toe, in ieder geval als het gaat om groepstelefonie, dat derden van de mondelinge behandeling geen kennis kunnen nemen. De noodzaak ingevolge de uitbraak van het COVID-19-virus tot toepassing van artikel 28 wordt gezien als rechtvaardiging van de ingreep die daarmee wordt gemaakt op het beginsel van openbaarheid.²⁵⁶ Dat is dan ook – mede naar aanleiding van het advies van de Raad van State op dit punt²⁵⁷ – de enige situatie waarin kan worden afgezien van een fysieke zitting. Waar mogelijk wordt door de rechtspraak in ieder geval ervoor zorggedragen dat journalisten toegang hebben tot de zitting en dat de zitting door derden gevolgd kan worden via een livestream.²⁵⁸ Ook dat was een aanvulling in reactie op het advies van de Raad van State.²⁵⁹

Uit de memorie van toelichting volgt ten slotte dat bij gebruik van videoconferentie aan de technische vereisten van artikel 4 Besluit videoconferentie moet worden voldaan en dat naleving hieraan zoveel mogelijk moet worden nagestreefd bij telefonisch (ver)horen. Ongeacht welke elektronische toepassing wordt gekozen, moet in elk geval worden voldaan aan de vereisten dat de raadsman en verdachte vertrouwelijk overleg kunnen voeren en er de mogelijkheid is om stukken uit te wisselen.²⁶⁰

²⁵⁴ *Kamerstukken 2019/2020*, 35434, nr. 3 (MvT), p. 15.

²⁵⁵ *Kamerstukken 2019/2020*, 35434, nr. 3 (MvT), p. 15.

²⁵⁶ Kritisch over de beperking van de openbaarheid (door de maatregel in verband met COVID-19 dat geen publiek wordt toegelaten bij de fysieke zitting): Das, *NJB* 2020/1501.

²⁵⁷ RvS, Afdeling advisering, W16.20.0096/II 6 april 2020 (Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid), p. 2-3.

²⁵⁸ *Kamerstukken 2019/2020*, 35434, nr. 3 (MvT), p. 16.

²⁵⁹ RvS, Afdeling advisering, W16.20.0096/II 6 april 2020 (Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid), p. 2-3.

²⁶⁰ *Kamerstukken 2019/2020*, 35434, nr. 3 (MvT), p. 14.

4.2.7 WETSVOORSTEL MODERNISERING WETBOEK VAN STRAFVORDERING

Uit de ambtelijke versie van juli 2020 van het wetsvoorstel modernisering Wetboek van Strafvordering blijkt dat wordt beoogd artikel 131a Sv te vervangen door artikelen 1.11.3 en 1.11.5 Sv, waarbij het Besluit videoconferentie wordt vervat in het nieuwe artikel 1.11.4 Sv.²⁶¹

In de memorie van toelichting wordt uitgelegd dat de regeling met de nieuwe wetstekst toekomstbestendiger wordt. Het uitgangspunt dat het eindoordeel over het toepassen van videoconferentie bij de verhorende ambtenaar of rechter ligt is behouden, terwijl in de wet nadrukkelijker de rechtspositie van de betrokken procesdeelnemers, die in meer gevallen worden gevraagd naar hun mening, is verankerd.²⁶² Blijkens de memorie van toelichting zijn er drie aanleidingen om de regeling van videoconferentie aan te passen. Ten eerste is in de praktijk de behoefte gebleken om het toepassingsbereik van videoconferentie uit te breiden en wordt verwacht dat de toepassing van videoconferentie in het strafproces verder toe zal nemen in de komende decennia. Ten tweede is het wenselijk om het toepassingsbereik van de regeling in de wet op te nemen in plaats van in een AMvB. De derde aanleiding is dat het wenselijk is om de huidige regeling te vereenvoudigen en toegankelijker te maken.²⁶³

De conceptartikelen luiden als volgt:

Artikel 1.11.3

1. Het horen, verhoren of ondervragen van een persoon dan wel het bijwonen van een verhoor of zitting kan plaatsvinden per videoconferentie, waarbij een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand komt tussen de betrokken personen.
2. De opsporingsambtenaar die met het horen, verhoren of ondervragen van een persoon is belast, kan beslissen dat bij het verhoor of de ondervraging van videoconferentie gebruik wordt gemaakt. Daarbij neemt hij een verzoek daartoe van de betrokken persoon en het belang van het onderzoek in aanmerking. Alvorens te beslissen, stelt hij de te horen, verhoren of te ondervragen persoon in de gelegenheid zijn mening over de toepassing van videoconferentie kenbaar te maken.
3. De rechter die met het horen, verhoren of ondervragen of met het onderzoek op de zitting is belast, kan ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de te horen, verhoren of te ondervragen persoon beslissen dat van videoconferentie gebruik wordt gemaakt. Hij neemt daarbij het belang van een behoorlijke behandeling van de zaak in aanmerking. Alvorens te beslissen, stelt hij de te horen, verhoren of te ondervragen persoon, de officier van justitie, de verdachte of de veroordeelde en de persoon die op grond van artikel 1.5.8 het spreekrecht kan uitoefenen in de gelegenheid hun mening over de toepassing van videoconferentie kenbaar te maken.

²⁶¹ Wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/11/13/documenten-modernisering-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020).

²⁶² MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 216-217.

²⁶³ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 216-217.

Artikel 1.11.4

1. In afwijking van artikel 1.11.3 kan slechts met instemming van de verdachte gebruik worden gemaakt van videoconferentie:
 - a. voor zijn verhoor bij de behandeling van de vordering tot bewaring door de rechter-commissaris;
 - b. voor zijn berechting.
2. Indien de te horen, verhoren of te ondervragen persoon een auditieve of visuele handicap heeft, wordt geen gebruik gemaakt van videoconferentie indien redelijkerwijs kan worden verondersteld dat dit afbreuk doet aan zijn inbreng of positie in het strafproces, dan wel aan de rechten van andere procesdeelnemers.
3. In afwijking van het eerste en tweede lid kan de rechter beslissen dat van videoconferentie gebruik wordt gemaakt indien dat dringend noodzakelijk is in het bijzondere belang van de beveiliging van het verhoor of de zitting.

Artikel 1.11.5

1. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden nadere regels gesteld over:
 - a. de eisen waaraan de techniek van videoconferentie dient te voldoen, onder meer met het oog op de integriteit en authenticiteit van vastgelegde gegevens;
 - b. de controle op de naleving van de eisen, bedoeld onder a.
2. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen nadere regels worden gesteld over de uitvoering van deze titel.

In de nieuwe wetstekst wordt in artikel 1.11.3 lid 1 expliciet opgenomen dat videoconferentie ook kan worden toegepast voor het bijwonen van een verhoor of zitting. Hierbij wordt specifiek opgemerkt dat dit bijvoorbeeld er ook op toeziet dat slachtoffers meer mogelijkheden krijgen om te worden gehoord of gebruik te maken van het spreekrecht om daarbij onwenselijk oogcontact met de verdachte te vermijden.²⁶⁴

Ook wordt in artikel 1.11.3 lid 2 toegevoegd dat de verantwoordelijke opsporingsambtenaar niet alleen een verzoek daartoe van de betrokken personen meeneemt maar ook het belang van het onderzoek. In de memorie van toelichting wordt uitgelegd dat daarmee op de verantwoordelijke opsporingsambtenaar de verplichting rust zelfstandig af te wegen of toepassing van videoconferentie in de concrete zaak opportuun is.²⁶⁵ Hierbij is de voortvarendheid van het opsporingsonderzoek van belang, maar ook de verschillende belangen die een rol spelen, waaronder die van de te horen persoon, maar ook van anderen bij het verhoor betrokken personen, zoals derden (de memorie van toelichting noemt bijvoorbeeld advocaat van de getuige, raadsman van de verdachte, tolk) die het verhoor mogelijkwijs bijwonen.²⁶⁶

In lid 3 wordt het afwegingskader voor de rechter(-commissaris) toegelicht, die in zijn zelfstandige afweging of toepassing van videoconferentie in de betreffende zaak opportuun is, rekening dient te houden met het belang van de behandeling van de zaak, en of, en zo ja, in hoeverre, de toepassing van videoconferentie in de

²⁶⁴ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 217.

²⁶⁵ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 220.

²⁶⁶ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 220.

gegeven situatie strijdig is met, of juist strekt ter bescherming van alle in het geding zijnde belangen.²⁶⁷ Dit betreft de belangen van de te verhoren persoon, de verdachte en overige procesdeelnemers alsmede het belang van een zorgvuldig, vlot en ordelijk verloop van de zitting en overige belangen ter behartiging waarvan hij zich in een voorkomend geval gesteld ziet.²⁶⁸ Het derde lid verbreedt ook de categorie van personen die de rechter de gelegenheid moet geven om hun mening te geven en die de rechter vervolgens dient mee te nemen in de afweging over de toepassing van videoconferentie. Voor de verdachte geldt dat hij zich uit kan laten over het gebruik van videoconferentie in zijn zaak ten aanzien van hemzelf en over het horen, verhoren of de aanwezigheid bij de zitting van anderen, zoals de getuige of spreekgerechtigde. Blijkens de memorie van toelichting ligt het in de rede dat het uitoefenen van spreekrecht via videoconferentie alleen plaatsvindt op verzoek van de spreekgerechtigde of met zijn instemming.²⁶⁹ In de memorie van toelichting wordt voorts benadrukt dat bij het eventuele voornemen tot berechting van de verdachte via videoconferentie, de spreekgerechtigde tijdig in staat moet worden gesteld aan te geven hoe hij daar tegenover staat en dat bij algemene maatregel van bestuur hierover nadere uitvoeringsregels kunnen worden gegeven. Verder wordt in de memorie benadrukt dat het kenbaar maken van een standpunt over de toepassing van videoconferentie alleen hoeft te gebeuren als de desbetreffende procesdeelnemer door die toepassing in een eigen belang wordt geraakt. Daarbij wordt als voorbeeld gegeven dat indien het voornemen bestaat om tijdens een terechtzitting waarbij de verdachte en een spreekgerechtigde aanwezig zijn een getuige via videoconferentie te verhoren, het in de rede ligt dat de verdachte zich – gelet op zijn ondervragingsrecht – over die toepassing kan uitlaten, maar de spreekgerechtigde op zichzelf niet.²⁷⁰ Verder is het van belang dat de rechter in zijn afweging nagaat of de verdachte in voldoende mate in staat is zijn ondervragingsrecht uit te oefenen, en wordt in de memorie van toelichting benadrukt dat die afweging in de sleutel van een eerlijk proces staat.²⁷¹ Als de rechter hier niet van overtuigd is, moet hij afzien van de toepassing van videoconferentie, of – als tijdens het videoverhoor blijkt dat er teveel afbreuk wordt gedaan aan de rechten en belangen van een procesdeelnemer – zal hij kunnen besluiten het verhoor te staken.²⁷²

In artikel 1.11.4 wordt de instemming van de verdachte uitgebreid van alleen bij het onderzoek ter terechtzitting door de meervoudige kamer naar ‘berechting’ in het algemeen. Dit betekent dat de toepassing van videoconferentie in elke behandeling van de zaak in eerste aanleg of hoger beroep, door meervoudige of enkelvoudige kamer, ter bepaling van de gegrondheid van de tegen een verdachte ingestelde vervolging, de instemming van de verdachte vereist. De verdachte kan zijn toestemming onthouden voor de toepassing van videoconferentie voor zijn eigen participatie, maar niet ten aanzien van het via videoconferentie horen of

²⁶⁷ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 221-222.

²⁶⁸ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 222.

²⁶⁹ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 222.

²⁷⁰ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 222.

²⁷¹ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 222.

²⁷² MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 222.

verhoren van een anders tijdens die berechting.²⁷³ Daarover mag de verdachte wel zijn mening kenbaar maken, maar heeft hij geen instemmingsrecht. De memorie van toelichting legt uit dat de uitbreiding van het instemmingsrecht naar de enkelvoudige kamer recht doet aan de belangen die ook daar op het spel staan voor de verdachte. Er wordt voorts benadrukt dat het aan de rechter is om ook in de situatie waarbij de verdachte instemt met de toepassing van videoconferentie desalniettemin te bepalen dat de fysieke aanwezigheid van de verdachte gewenst is.

Artikel 1.11.5 bepaalt dat bij AMvB nadere regels kunnen worden gesteld, zoals over hoe de te verhoren persoon in de gelegenheid wordt gesteld zijn mening kenbaar te maken. Dit artikel voorziet evenals de huidige regeling in een grondslag om bij AMvB regels te stellen over de technische vereisten waaraan videoconferentie dient te voldoen en voor de controle daarop. Dit is onder meer gedaan zodat op deze wijze kan worden gereageerd op (technische) vragen die nog niet worden voorzien of kunnen worden beantwoord.

4.3 TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE

In deze paragraaf zal worden ingegaan op basis van welke elementen er wordt gedifferentieerd in de toepassing van videoconferentie in het strafproces en welke rol de instemming van de verdachte speelt.

4.3.1 DIFFERENTIATIE NAAR PROCESDEELNEMER, PROCESFASE OF STRAFBAAR FEIT

In de huidige regelgeving kan het horen via videoconferentie plaatsvinden voor alle procesdeelnemers behalve voor de rechters, griffier en officier van justitie. Dit is in de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid verruimd in de zin dat zelfs de fysieke zitting niet meer hoeft plaats te vinden en de gehele zitting niet alleen via videoconferentie maar ook via telefonische verbinding kan worden behandeld, met uitzondering van a) de behandeling van een vordering van het openbaar ministerie tot gevangenhouding of gevangenneming of tot de verlenging daarvan, en b) bij inhoudelijke behandeling van een strafzaak ter terechtzitting. Die verruiming geldt – vanzelfsprekend – alleen indien afzien van de fysieke zitting noodzakelijk is in verband met de maatregelen om de uitbraak van COVID-19 tegen te gaan.

Videoconferentie kan voorts worden toegepast in elke strafprocesfase, bijvoorbeeld zowel in het kader van de bewijsgaring als in het kader van beslissingen over de vrijheidsbeneming van de verdachte; en zowel in het vooronderzoek als tijdens de terechtzitting of zelfs tijdens de tenuitvoerlegging.

De toepassing van videoconferentie wordt niet afhankelijk gesteld van het soort strafbare feit. Wel is er een instemmingsrecht van de verdacht bij de inhoudelijke behandeling van de zaak ter terechtzitting van de meervoudige kamer en wordt aldus een onderscheid gemaakt met zaken waarvoor de politierechter bevoegd is (strafzaken waarvoor maximaal twaalf maanden gevangenisstraf zal worden geëist). In het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering wordt beoogd dit onderscheid tussen enkelvoudige en meervoudige behandeling los te laten (zie daarover de voorgaande paragraaf) en is de instemming van de verdachte voor zijn participatie bij de berechting altijd nodig.

²⁷³ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memor-ie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 223.

Verder speelt nog dat toepassing van videoconferentie aan de orde kan zijn bij de in het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering voorgestelde verschijningsplicht bij de terechtzitting en de uitspraak voor verdachten van ernstige delicten.²⁷⁴ In de literatuur is geopperd om videoconferentie in te zetten als alternatief voor deze toekomstige aanwezigheidsplicht van verdachten.²⁷⁵ Blijkens de memorie van toelichting op het wetsvoorstel modernisering Wetboek van Strafvordering kan videoconferentie in die situaties weliswaar worden toegepast, maar ligt het niet in de lijn der verwachting dat daar ook voor zal worden gekozen. Juist in de gevallen waar sprake is van een dergelijke verschijningsplicht, zal de rechter belang hechten aan de persoonlijke aanwezigheid van de verdachte ter zitting.²⁷⁶

4.3.2 DE BESLISSING OVER DE TOEPASSING EN INSTEMMINGSRECHT VERDACHTE

Alle vormen van horen via videoconferentie zijn aldus in beginsel mogelijk: horen, verhoren en ondervragen. De betreffende rechter of ambtenaar die met de leiding over het horen is belast, beslist of van videoconferentie gebruik wordt gemaakt. Hij neemt hierbij het belang van het onderzoek in aanmerking. Alvorens te beslissen worden de te horen persoon of diens raadsman en in voorkomende gevallen de officier van justitie, in de gelegenheid gesteld hun mening kenbaar te maken over de toepassing van videoconferentie.

Daarnaast zijn er ingevolge artikel 2 lid 1 Besluit videoconferentie twee situaties waarbij de instemming van de verdachte (of diens raadsman) is vereist, namelijk

- a) ten aanzien van de verdachte, die in de desbetreffende zaak wordt voorgeleid voor de rechter-commissaris in verband met de inbewaringstelling; en
- b) ten aanzien van de verdachte bij de inhoudelijke behandeling van de zaak ter terechtzitting van de meervoudige kamer.

Echter, ook al verleent de verdachte geen instemming, regelt artikel 2 lid 3 Besluit videoconferentie dat de enkelvoudige of meervoudige kamer ook hier kan bepalen dat er toch van videoconferentie gebruik wordt gemaakt als dit “noodzakelijk is in het bijzondere belang van de beveiliging van de zitting.”

Voor de situatie onder sub a geldt dat hiermee tot uitdrukking wordt gebracht dat het van groot belang is dat de verdachte tenminste eenmaal persoonlijk en fysiek contact heeft met een rechter. Zoals in de memorie van toelichting op het wetsvoorstel ter modernisering van het Wetboek van Strafvordering ook wordt toegelicht zou dan de hypothetische situatie denkbaar zijn dat de verdachte voorafgaand aan zijn berechting uitsluitend is ge- of verhoord via videoconferentie, wat, tenzij de verdachte daarmee zelf heeft ingestemd, wordt gezien als een onwenselijke gang van zaken.²⁷⁷

²⁷⁴ In Boek 4, artikel 4.2.2 en 4.3.26 Wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/11/13/documenten-modernisering-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020).

²⁷⁵ Van Noorloos, *Platform Modernisering Strafvordering* 2018/2.

²⁷⁶ Memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering, ambtelijke eindversie juli 2020, beschikbaar via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 15 september 2020), p. 223.

²⁷⁷ Memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering, ambtelijke eindversie juli 2020, beschikbaar via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 15 september 2020), p. 223.

Op grond van het wetsvoorstel modernisering Wetboek van Strafvordering zal in artikel 1.11.4 lid 1 sub b de instemming van de verdachte zijn vereist voor de berechting, en dus ook bij berechting door de enkelvoudige kamer, zoals besproken in paragraaf 4.2.7.²⁷⁸

Er is uitdrukkelijk geen algemeen instemmingsrecht gegeven aan de betrokken partijen, waaronder de verdachte. Het verlenen van instemmingsrecht aan de verdediging zou volgens de minister de efficiencywinst die behaald kan worden met het gebruik van videoconferentie ongedaan kunnen maken.²⁷⁹

In plaats daarvan wordt er bij AMvB geregeld hoe de betrokken partijen hun visie over het toepassen van videoconferentie kenbaar kunnen maken en hier bezwaar tegen kunnen maken. Dit is neergelegd in artikel 3 Besluit videoconferentie. Hierin is geregeld dat als de te horen persoon schriftelijk wordt opgeroepen om te worden gehoord in deze oproep moet worden aangegeven of tijdens het horen gebruik zal worden gemaakt van videoconferentie en op welke wijze en binnen welke termijn hij kan aangeven zich hier niet mee te kunnen verenigen.²⁸⁰ Als de te horen persoon zich niet kan verenigen met het gebruik van videoconferentie, moet hij deze mededeling schriftelijk adresseren aan de voorzitter van de meervoudige of enkelvoudige kamer, de rechter-commissaris of de ambtenaar die met de leiding over het horen is belast, en de gronden weergeven waarop hij verzoekt om af te zien van het gebruik van videoconferentie.²⁸¹ De beslissing hierover wordt uiterlijk vierentwintig uur voor aanvang van het horen medegedeeld.²⁸²

Als er geen schriftelijke oproep aan het horen voorafgaat, kan de te horen persoon tot de aanvang van het verhoor aan de voorzitter van de meervoudige of enkelvoudige kamer, de rechter-commissaris of de ambtenaar die met de leiding over het horen is belast mondeling of schriftelijk mededelen dat hij niet instemt met het gebruik van videoconferentie, onder vermelding van de gronden. Net als in geval van de schriftelijke oproep wordt over deze mededeling beslist door de voorzitter van de meervoudige of enkelvoudige kamer, de rechter-commissaris of de ambtenaar die met de leiding over het horen is belast.²⁸³

In aanvulling op bovengenoemde situaties waarin de instemming van de verdachte is vereist, geldt dat het recht van de verdachte op bijstand zich zowel voorafgaand als tijdens het verhoor uitstrekt tot de fysieke aanwezigheid van zijn raadsman bij dat verhoor. Dit wordt benadrukt in de memorie van toelichting op het wetsvoorstel modernisering Wetboek van Strafvordering.²⁸⁴ Als de verdachte wil dat zijn raadsman fysiek bij hem aanwezig is wanneer hij wordt verhoord, zal dit mogelijk moeten worden gemaakt en kan het verhoor tot die tijd niet plaatshebben. Het is overigens aan de verdachte en de raadsman om zelf te bepalen of ze van dit recht op fysieke aanwezigheid gebruik willen maken en waar zij kiezen dat de raadsman zich tijdens het videoverhoor bevindt: bij de verdachte, bij de verhorende instantie of op een andere locatie (zoals het eigen kantoor), zolang de vertrouwelijke communicatie tussen raadsman en verdachte kan worden gegarandeerd.

Hoewel de regeling geen instemmingsrecht verbindt aan andere situaties dan die genoemd in artikel 2 lid 1 Besluit videoconferentie, komt er uit het onderzoek onder praktijkbeoefenaars een duidelijk beeld dat de

²⁷⁸ Wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/11/13/documenten-modernisering-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020).

²⁷⁹ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 3-4 (nota naar aanleiding van het verslag).

²⁸⁰ Artikel 3 lid 1 Besluit videoconferentie.

²⁸¹ Artikel 3 lid 2 Besluit videoconferentie.

²⁸² Artikel 3 lid 3 Besluit videoconferentie.

²⁸³ Artikel 3 lid 4 Besluit videoconferentie.

²⁸⁴ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 220.

instemming van de verdachte wel degelijk het uitgangspunt is. Rechter Els Kole licht toe dat strafrecht mensenwerk is en er gewerkt wordt met de menselijke maat; niet alleen technisch juridisch. Ze vindt daarom dat het uitgangspunt moet blijven dat er een fysieke zitting is waar de verdachte aanwezig is, juist ook in ernstige zaken. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat videoconferentie alleen wordt toegepast als alle partijen inclusief de verdachte, het daarmee eens zijn, vindt Kole. Ook tijdens de COVID-19-periode komt het voor dat verdachten verzoeken om fysiek te mogen verschijnen en vaak wordt dat toegestaan, vult Kole in oktober 2020 aan. Maar verschijnen kan vaak ook via videoconferentie, hoewel het lastig is non-verbale communicatie af te lezen en de kwaliteit van de verbinding problematisch blijft, en het kan ook dat verdachten vragen om vanuit de PI te mogen verschijnen via videoconferentie. Dan wordt dit geregeld, tenzij de rechter toch wil dat de persoon lijfelijk verschijnt, legt Kole uit. Rechter-commissaris De Boer vindt ook dat videoconferentie voor de verdachte eigenlijk niet zou moeten kunnen zonder diens instemming. Vanuit het rechtersperspectief moet je iemand de mogelijkheid geven om fysiek in de zittingszaal aanwezig te zijn als dat kan, legt ze uit. De Rvdr stelde bij de conceptvoorstellen ter modernisering van het Wetboek van Strafvordering op het punt over de instemming van de verdachte tevens de vraag of een van de waarborgen voor een verhoor via videoconferentie in de fase van berechting niet zou moeten zijn dat een verdachte zou moeten kunnen terugkomen op de gegeven instemming en of de verdachte zich achteraf alsnog mag beroepen op het niet geven van instemming ter beoordeling is aan de rechter.²⁸⁵

Strafrechtadvocaat Buruma legt uit dat zij het wegnemen van het instemmingsrecht problematisch vindt. Ze licht toe dat aan iemand die wordt vastgezet en graag een rechter had willen zien, in de rechtbank, het moeilijk uit te leggen is dat dit niet zou mogen en dit verregaande besluit wordt genomen zonder dat de rechter de persoon heeft gezien. “Die heeft dan het gevoel dat hij geen eerlijke kans heeft gekregen de rechter te overtuigen. Dat voelt voor de verdachte niet goed,” zegt Buruma. Zoals ook andere praktijkbeoefenaars die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd benadrukken, gaat het hier ook om het persoonlijke contact. De verdachte heeft een ander contact met de rechter als hij aanwezig is in de rechtbank: ze kijken elkaar aan, ook tussen de bedrijven door. Dan weet de verdachte dat de rechter hem heeft gezien en heeft gehoord.

Ten aanzien van het opnemen van het instemmingsvereiste in het MH17 verdrag met Oekraïne gaven Kamerleden aan dat het onbevredigend zou zijn als verdachten zich kunnen onttrekken aan het strafproces door niet in te stemmen met verhoor en berechting via een videoconferentie.²⁸⁶ Buruma vindt dit argument niet overtuigend, omdat in Nederland de rechter een verdachte kan dwingen om aanwezig te zijn met een bevel medebrenging, zowel in de situatie dat iemand gedetineerd als op vrije voeten is maar dan kan worden gearresteerd, en omdat de zaak ook bij verstek kan worden behandeld. Echter, als de verdachte aangeeft aanwezig te willen zijn bij zijn proces maar dit niet kan worden gerealiseerd en hij zich verzet tegen verstekberechting, geen gevolmachtigde advocaat stuurt en hij instemming voor videoconferentie weigert, zal bij een instemmingsvereiste de situatie zich kunnen voordoen dat de strafzaak geen voortgang kan hebben. Als het instemmingsvereiste niet zou bestaan, zouden de lokale autoriteiten kunnen worden verzocht een bevel medebrenging af te geven en de persoon op die manier kunnen dwingen om via videoconferentie te verschijnen.

Hierover zijn veel geïnterviewde praktijkbeoefenaars weinig positief. Volgens Buruma heeft het dwingen van een verdachte weinig meerwaarde heeft: als ze op zitting verschijnen tegen hun wil in, zijn ze vaak kwaad, weinig sympathiek en gaan dan ook ten aanzien van de slachtoffers niet opeens sorry zeggen. Ze verwacht niet

²⁸⁵ Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 8.

²⁸⁶ Plenair verslag van de 90^e vergadering van de Tweede Kamer, d.d. 6 juni 2018, gepubliceerd op de website van de Tweede Kamer, onder het kopje ‘Juridische samenwerking inzake neerhalen MH17’.

dat dit effect anders zal zijn met betrekking tot het dwingen om mee te werken aan videoconferentie. Ook bijvoorbeeld officier van justitie Elly Heus merkt op dat je weinig hebt aan een koppige verdachte.

Concluderend is ook in situaties waar geen instemmingsrecht geldt, het uitgangspunt dat de mening van de verdachte wordt gevraagd, deze serieus wordt gewogen en terughoudendheid wordt betracht in het toepassen van videoconferentie tegen de uitdrukkelijke wens van de verdachte in. Gelet op de rechtspraak van het EHRM, zoals besproken in hoofdstuk 2, moet het bij de toepassing van videoconferentie – zelfs met instemming van de verdachte – bovendien gaan om uitzonderlijke situaties, waarin de berechting via videoconferentie een legitiem doel dient en waarborgen in acht zijn genomen om ervoor te zorgen dat de verdachte het proces kan horen en volgen en zijn verdedigingsrechten voldoende adequaat kan uitoefenen. Van de rechter wordt aldus maatwerk verwacht, waarbij de afweging afhankelijk is van de omstandigheden van het concrete geval, waaronder ook de instemming van de verdachte.

4.4 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

Het gebruik van videoconferentie in het strafproces wordt in Nederland niet geregistreerd. Zodoende zijn er geen goede en actuele cijfers over het gebruik van videoconferentie voorhanden. De technische dienst van de Rechtspraak heeft op verzoek wel inzichtelijk kunnen maken hoe vaak zij ingeschakeld zijn om een videoverbinding te leggen met een ander gerecht voor een rogatoir verhoor. Echter, deze afdeling wordt alleen maar ingeschakeld als de rechtbank of het hof in kwestie niet rechtstreeks naar een IP-adres kan inbellen. Ze worden daardoor met name ingeschakeld om een videoverbinding tot stand te brengen met het buitenland maar hebben er geen zicht op wanneer ook verbindingen tot stand komen zonder hun assistentie. Uit deze cijfers blijkt wel dat het gebruik van videoconferentie voor een rogatoir doel (flink) gestegen is.

Op basis van het cijfermateriaal is geen goed beeld te krijgen van de mate van toepassing in Nederland. Volgens Willem Waslander, senior beleidsadviseur van het Ministerie van Justitie en Veiligheid en de Nederlandse vertegenwoordiger in de e-Justice en e-Law expert-werkgroepen in Brussel, wordt er vanuit Europees perspectief in Nederland relatief weinig gebruik gemaakt van videoconferentie. Volgens Waslander is het beeld in Nederland dat het een kostenbesparing is en daarmee een negatieve weerslag heeft op de kwaliteit terwijl er andere landen zijn waarin videoconferentie meer wordt gezien als een kwaliteitsslag. Waslander wijst hierbij bijvoorbeeld op Duitsland waar tijdens de terechtzitting een deskundige in een aparte ruimte – als het ware een verlengstuk van de rechtszaal – een minderjarig slachtoffer interviewt en vragen stelt die hij of zij doorkrijgt van de rechter. Hierbij is er geen confrontatie met de vermeende dader maar wordt er wel een soort directe ondervraging bewerkstelligd. Echter, juist in Duitsland wordt de toepassing van videoconferentie weer uitgesloten voor de verdachte. Door het ontbreken van gegevens over de toepassing van videoconferentie blijft het dus onduidelijk hoe gebruikelijk de toepassing van videoconferentie in het Nederlandse strafproces is en in hoeverre Nederland hierbij vergelijkbare of juist verschillende criteria hanteert dan andere landen.

In deze paragraaf wordt een bespreking gegeven van ervaringen die in de praktijk zijn opgedaan met de toepassing van videoconferentie. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op een aantal *casestudies* om zo de Nederlandse regelgeving en praktijk te kunnen vergelijken met andere rechtsordes.

4.4.1 EXPERIMENTEN VOORAFGAAND AAN REGELING

Voorafgaand aan de wetwijziging in 2004 '*Wijziging van het Wetboek van Strafrecht in het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met het gebruik van de videoconferentie in het strafrecht*' is

door middel van experimenten ervaring opgedaan met de inzet van videoconferentie in het vreemdelingenrecht en strafrecht.

De memorie van toelichting beschrijft een vijftal experimenten.²⁸⁷ In Assen is geëxperimenteerd ten aanzien van raadkamerverhoor bij verlenging voorlopige hechtenis (1995). In Rotterdam werd een proef met het voorgeleiden van de verdachte voor een (hulp)officier van justitie voortijdig afgebroken omdat de rechter oordeelde dat deze werkwijze niet voldeed aan het vereiste van onverwijld voorgeleiding zoals bedoeld in artikel 54(3) Sv dat werd geïnterpreteerd als een vereiste van lijfelijke aanwezigheid (1995). In Den Haag werd geëxperimenteerd met de toepassing van videoconferentie bij vreemdelingenbewaring (1999). In Den Bosch werd telepleiten uitgetest, waarbij alle procesdeelnemers in het huis van bewaring zijn met uitzondering van de rechter en de griffier die zich in het gerechtsgebouw bevinden (2001). En bij twee politiebureaus in de regio IJsselrand werd videoconferentie ingezet ten aanzien van de eerste voorgeleiding voor de hulpofficier van justitie als bedoeld in artikelen 53 en 54 Sv bij aanhouding en inverzekeringstelling (2003). Het College van Procureurs-generaal stemde in met deze proef en het werd alleen gedaan onder voorwaarden van instemming van de verdachte, eenvoudige delicten en een gevangenisstraf van hoogstens vier jaar. Het voorgeleiden via videoconferentie is in de latere procedures van deze personen niet als problematisch gezien door de rechter en er is ook geen bezwaar tegen gemaakt door de betrokken verdachten of hun advocaten. Een van de doelstellingen van de wetwijziging uit 2004 was om duidelijkheid te geven over het toelaten van videoconferentie bij voorgeleiding en andere momenten in het strafproces waarin de verdachte gehoord wordt.²⁸⁸

De ervaringen bij deze experimenten waren overwegend positief. Zo werd er geconcludeerd dat in beginsel de rechtsgang niet wordt aangetast door de inzet van videoconferentie en dat de waarborgen zoals onafhankelijkheid, openbaarheid en de mogelijkheid van hoor en wederhoor voldoende kunnen worden gegarandeerd. Echter, de kwaliteit van het beeld en geluid werd over het algemeen als onvoldoende ervaren. Ook ontbreekt vaak het zicht op non-verbale aspecten die plaatsvinden in de andere ruimte. Daarnaast kan het voor de rechter lastiger zijn om de volledige regie tijdens de zitting te houden. Dit was ook een expliciete conclusie uit het experiment met telepleiten waarbij een groot deel van de procesdeelnemers zich elders bevindt. Ten aanzien van de efficiencywinst, kostenbesparing bij vervoer en tijdsbesparingen werd opgemerkt dat dit in beginsel goed zal kunnen uitpakken maar dat deze efficiencywinst pas optimaal kan worden behaald wanneer technische, administratief-logistieke en organisatorische knelpunten zijn opgelost en participanten meer gewend zijn aan het gebruiken van deze technieken.²⁸⁹ Er werd verder geconcludeerd dat de inzet van videoconferentie minder geschikt zou kunnen zijn bij minder standaard zaken of inhoudelijk verhoor van de verdachte.

Advocaten waren over het algemeen minder positief dan rechters en officieren van justitie. Met name de locatie waarop zij zich bevonden leverde problemen op. Als zij aanwezig zijn in de rechtbank missen ze het directe contact met de cliënt. Daarbij werd positief gevonden dat er de mogelijkheid was om tussendoor telefonisch te overleggen met de cliënt. Als ze aanwezig zijn bij de cliënt, geven advocaten aan dat zij denken dat dit negatief effect heeft op de overtuigingskracht van het pleidooi. Cliënten gaven aan dat zij het prettig vinden als hun advocaat bij hen aanwezig is vanwege het persoonlijk contact en de persoonlijke begeleiding/advisering die dan plaats heeft.

²⁸⁷ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 4-7 (MvT).

²⁸⁸ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 7 (MvT).

²⁸⁹ *Evaluatie Telehoren / Telepleiten* (Wielandt & Partners BV, Hoofddorp, 10 december 2002).

Verdachten waardeerden het over het algemeen positief dat hun dagprogramma in de inrichting minder werd verstoord en zij minder tijd en energie kwijt waren aan het vervoer naar de rechtbank.

Ten aanzien van psychologische factoren werd opgemerkt dat hoewel het gebruik van videoconferentie een veelbelovende vernieuwing is in het strafrecht, bepaalde communicatieprocessen die van belang zijn voor een goede interactie mogelijk verstoord worden. Afhankelijk van de kwaliteit kunnen bepaalde visuele en verbale signalen minder goed waarneembaar zijn. Daarnaast kan er ook sprake zijn van een psychologische drempel om via videoconferentie te communiceren.

In 2015 heeft de Rechtbank Limburg een pilot uitgevoerd met videotoetsen van inverzekeringstelling. Voorafgaand aan de pilot was een protocol geformuleerd met daarin afspraken tussen de politie en het Kabinet RC van de Rechtbank Limburg. Dit protocol bevatte afspraken over hoe de toetsing zou worden aangemeld en beoordeeld, of het binnen het toepassingsbereik van het oude Besluit videoconferentie viel, hoe het videotoetsen zou worden ingepland, de wijze van aanpassing van het piketformulier, wie belt, welk noodscenario er is in geval van storing en de afhandeling van de toetsing per interne post, mail en post. Daarnaast is geregeld dat apparatuur verplaatsbaar moest zijn, inclusief de camera zodat alle partijen aanwezig in de verhoorruimte op de rechtbank in beeld kunnen worden gebracht. Ook werd geregeld dat de RC zich ervan moet verwittigen dat alleen de verdachte, eventueel de advocaat en de met de begeleiding van de toetsing belaste politiemedewerkers in de verhoorkamer op het politiebureau aanwezig zijn. Het proces-verbaal, dat door de RC en griffier wordt opgemaakt, werd daarna hardop voorgelezen en de toetsing werd afgerond als de verdachte volhardde, waarna de RC de beslissing mededeelde. De verdachte hoefde het proces-verbaal niet te ondertekenen.²⁹⁰

Uit evaluatieverslagen en enquêteformulieren komt naar voren dat in beginsel de verschillende procespartijen erg positief reageerden op deze pilot in Limburg. Wel gaf een advocaat aan dat de ruimte op het politiebureau niet adequaat was ingericht en hij daardoor onvoldoende ruimte had om aantekeningen te maken en ook erg dicht op zijn cliënt moest zitten om in beeld te zijn. Verder vond hij dat de kwaliteit van het geluid onvoldoende omdat het verhoor via een telefonische tolk plaatsvond. Ook wilde de advocaat vertrouwelijk overleggen met zijn cliënt en de tolk die op de rechtbank aanwezig was, waardoor tegen het protocol in de rechter-commissaris en de griffier de verhoorruimte hebben verlaten. Omdat dit tegen het protocol was werd daarna afgesproken dat zo'n verzoek niet meer zou worden gehonoreerd. Verder waren de opmerkingen die uit de evaluatie voortkwamen voornamelijk gericht op logistieke aspecten, zoals de planning, verdeling van werkzaamheden binnen de politie en de verzending van de beschikkingen.²⁹¹

4.4.2 ERVARINGEN IN DE PRAKTIJK

BINNENLANDSE TOEPASSING

Rechter Mascha de Boer van de Rechtbank Amsterdam legt uit dat bij raadkamerzittingen al jaren het uitgangspunt is om videoconferentie te gebruiken, tenzij er een reden is om dat niet te doen. Daarbij hielden ze, voordat het Besluit in 2020 werd gewijzigd, de uitzonderingen aan die in het Besluit videoconferentie stonden, en paste de rechtbank het dus bijvoorbeeld niet toe bij een vermoeden van psychische problemen. De Rvdr gaf in 2019 aan dat werd verwacht dat raadkamerprocedures binnen afzienbare tijd bijna volledig via

²⁹⁰ Rechtbank Limburg, Werkbeschrijving Kabinet RC Videotoetsing, beschikbaar bij onderzoekers.

²⁹¹ Rechtbank Limburg, Eerste evaluatie pilot d.d. 09.11.2015 en Tweede evaluatie pilot d.d. 16.11.2015, beschikbaar bij onderzoekers.

telehoren zullen worden afgedaan, en dat dit mogelijk ook zal worden doorgetrokken naar andere bijzondere, kortlopende procedures, zoals rekesten en sommige zittingen van de Internationale Rechtshulpkamer (IRK).²⁹²

De Boer wijst erop dat er een kwaliteitsverschil is bij het gebruiken van videoconferentie ten opzichte van fysieke aanwezigheid. Tegelijkertijd geldt dat het wel werkt, met name bij korte behandelingen van zo'n tien tot twintig minuten, ondanks dat technische problemen regelmatig voorkomen. Er is bij de Rechtbank Amsterdam een draaiboek waarin staat omschreven wie waarvoor verantwoordelijk is, en daarmee ook een vaste werkwijze. Een speciale dienst en de griffier zorgen ervoor dat het verhoor via videoconferentie wordt ingepland en voorbereid. Als uitgangspunt is er een week van tevoren een testafpraak. Als de test niet goed gaat, dan wordt er een nieuwe test georganiseerd, of gaat het videoverhoor niet door. Tijdens het verhoor moet iedereen goed in beeld zijn en stukken moeten ook goed te zien zijn. Advocaten kiezen daarbij zelf of ze bij hun cliënt willen zijn of bij de rechter. In de ervaring van De Boer is er niet echt een conclusie te trekken of advocaten vaker het een of het ander doen: er zijn voordelen voor beide situaties te bedenken en advocaten wegen dat tegen elkaar af en maken dan een keuze. De Boer vertelt dat in de nieuwe Rechtbank Amsterdam die momenteel gebouwd wordt, alle ruimtes worden ingericht voor videoconferentie.

De Boer legt uit dat ze nadat de verbinding tot stand is gekomen eerst nagaat of iedereen goed in beeld is en te verstaan is. Iedereen stelt zich voor. Het is daarbij voor haar van belang dat de verdachte zich prettig bij de situatie voelt, en zo ook hoe andere betrokken het ervaren, zoals de advocaat en de tolk. Daarnaast is het van belang te constateren of het lukt om goed in gesprek te gaan, of ze beelden kan laten zien, geluiden kan laten horen, en echt in contact kan zijn met de andere deelnemers. Daarbij is vooral van belang dat er geen vertraging in de lijn zit, omdat je iemand ook moet kunnen onderbreken en moet kunnen bevragen. Alvorens aan te vangen met de inhoudelijke behandeling, wil zij zo dus eerst vaststellen dat aan de voorwaarden hiervoor zijn voldaan.

In haar huidige functie als rechter-commissaris gebruikte De Boer voor de coronacrisis in principe nooit videoconferentie bij voorgeleiding. Ze wil de persoon in kwestie kunnen zien. Ze legt uit dat ze de persoon dan zonder toga in de werkkamer ontvangen en dat het er dan om gaat om een goede inschatting te maken over hoe nu verder. De persoon ziet dan voor het eerst een rechter, vaak voor het eerst in hun leven. En er staat veel op het spel, vrijheidsontneming. Ook zijn de omstandigheden van het misdrijf waarvoor ze zijn gearresteerd soms nog letterlijk te zien, bijvoorbeeld nog bloed op de kleren. Je ziet hoe iemand aan komt lopen, hoe hij gaat zitten, wat hij aanheeft, hoe hij zich gedraagt. Dat krijg je niet of nauwelijks met videoconferentie. Een enkele keer dat voorgeleiding wel via videoconferentie ging, gebeurde dit uit veiligheidsoverwegingen.

Vanwege de coronacrisis is er wel een en ander veranderd, legt De Boer enkele maanden na de COVID-19 uitbraak uit. De Amsterdamse voorgeleidingen vinden nu (zoveel mogelijk) plaats via een videoverbinding met het cellencomplex van de politie. Hierdoor is er geen gedetineerdenvervoer van en naar de rechtbank nodig, wat contactmomenten scheelt tussen verdachten en vervoerders. Slechts als er te veel voorgeleidingen zijn of als een verdachte niet in staat is om via videoverbinding te worden gehoord (psychische redenen), dan wel bij andere bijzondere omstandigheden (aard en/of opvang van de verdenking) wordt een verdachte fysiek naar de rechtbank gebracht. De voorgeleidingen via videoconferentie verlopen redelijk als de verbinding goed is, zegt De Boer. "Helaas laat dit laatste nog weleens te wensen over. Bij haperende techniek is het heel lastig om goed te communiceren met de verdachte en dat geldt al helemaal als er ook nog vertaald moet worden door een tolk." Daarnaast merkt De Boer op dat voorgeleiding via videoconferentie onpraktisch is voor de advocaat, die vaak voorafgaand aan een voorgeleiding nog even wil spreken met zijn cliënt. Dat lukt vaak niet, en dan

²⁹² Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 3-4.

moet de advocaat gebruik maken van de videoruimte van de rechter-commissaris, die dan zijn of haar werkplek even moet verlaten zodat de advocaat in gesprek kan met zijn cliënt. “Dit is erg omslachtig en tijdrovend en ook onwenselijk, maar we laten dat uiteraard wel toe, in belang van de verdediging. Er zouden structureel betere voorzieningen moeten komen, ook voor de advocaat die zijn cliënt op een politiebureau wil spreken, al dan niet telefonisch.” Na enkele maanden ervaring met voorgeleiding via videoconferentie door de maatregelen in verband met corona concludeert De Boer dat als de techniek het doet en mits er betere voorzieningen komen, telehoren wel kan en praktisch is, maar dat de communicatie beperkt is en dat de rechter nauwelijks in staat is om lichaamstaal te lezen. Haar voorkeur gaat dan ook nog steeds uit naar fysieke voorgeleidingen zodra dit weer kan. De Boer geeft aan dat ze de indruk heeft dat haar collega-rechters het standpunt delen dat fysieke aanwezigheid van de verdachte de voorkeur heeft. Waar in het begin van de coronatijd bij pro forma zittingen (bijvoorbeeld als er besluiten moesten worden genomen over de voorlopige hechtenis) en bij tbs-verlengingszittingen gebruik werd gemaakt van videoconferentie, is men hiervan teruggekomen. De redenen zijn de haperende techniek, de beperkte beschikbare tijd, en de wens om de verdachte in persoon te zien en te horen.

Ook rechter Els Kole van de Rechtbank Den Haag lichtte na de COVID-19 uitbraak toe hoe de rechtbank Den Haag omging met de beperkende maatregelen die werden getroffen. Zo werd er in de eerste weken van de Coronacrisis meer apparatuur geïnstalleerd in de zittingszalen en in de gevangenissen. Met het nagenoeg sluiten van de rechtbanken per half maart 2020 werd het beleid bij de rechtbank Den Haag om alle niet-urgente zaken uit te stellen. Kole legt uit dat bij zaken die wel doorgang moesten hebben, zoals bij strafrechtzaken als de gedetineerde een rechter moest zien, werd gevraagd of er afstand kon worden gedaan van het aanwezigheidsrecht en aanwezigheid via de gevolmachtigde advocaat kon lopen. Zo niet, dan werd er videoconferentie toegepast. Kole legt uit dat het aanwezigheidsrecht ook tijdens Corona gewaarborgd moet zijn maar dat door de anderhalve-meter-maatregel transport en beveiliging niet kan worden ingezet voor het vervoer van de verdachte naar de rechtbank. Met de mogelijkheid van besmettingsgevaar is men zich ook in de PI's bewust van het gevaar dat iedereen loopt en de noodzaak van maatregelen. Kole legt uit dat de gang van zaken is dat het aan de voorzitter is om uiteindelijk te besluiten of videoconferentie wordt toegepast aan de hand van geldende regelgeving.

Kole vertelt dat het haar is meegevallen om over te schakelen naar videoconferentie. Maar het is wel degelijk een beperking, merkt ze wel op, want als rechter mis je een deel van de non-verbale communicatie. Juist voor strafzaken is dit echter heel belangrijk, bijvoorbeeld omdat zo'n 40% van de verdachten een laag IQ heeft of psychisch belast is, legt ze uit. Om een verdachte goed te kunnen begrijpen en in te spelen op zijn reactie, is meer nodig dan alleen de verbale communicatie of het beperkte beeld van videoconferentie. “Bijvoorbeeld, als iemand ongemakkelijk zit, dan valt dat mij op en dan pas ik mijn vragen daarop aan,” licht Kole toe. Dit soort signalen zijn moeilijker waar te nemen bij de toepassing van videoconferentie.

Kole geeft ook aan dat videoconferentie in de praktijk veel meer tijd kost. Het maken van de verbinding duurt langer, het gesprek vordert langzamer, simultaan vertalen door een tolk gaat niet. Het kost dus meer tijd en er zitten ook allerlei verborgen kosten aan.

Een probleem dat door alle voor dit onderzoek geïnterviewde praktijkbeoefenaars naar voren wordt gebracht is dat er nog altijd (te)veel technische problemen zijn. De Boer: “het gaat meestal goed, maar de problemen die opspelen zijn meestal van technische aard. Dan lukt het ondanks een goede test toch niet op de dag zelf, en gaat het verhoor dan onverwachts toch niet door, terwijl je niet altijd goed weet waar dat aan ligt.” Strafrechtadvocaat Tamara Buruma vertelt dat de techniek ook voor gebruik binnen Nederland te vaak hapert en dat dit echt moet worden verbeterd. In het kader van de internationale samenwerking is dit nog vaker een reëel probleem. Medewerkers van het Internationaal Strafhof in Den Haag geven ook aan dat zelfs de

verbinding met Nederlandse detentiecentra vaak niet voldoende is voor de gewenste kwaliteit voor een verhoorsituatie.²⁹³

Ondanks dat de techniek nog te vaak problemen oplevert is ook strafrechtadvocaat Buruma in beginsel niet tegen de toepassing van videoconferentie. “Het is niet ideaal, maar als er anders een getuige niet kan worden gehoord, dan is het beter om videoconferentie te gebruiken dan het verhoor niet te kunnen doen,” legt ze uit. En ook voor de verdachte ziet ze dat er bepaalde zittingen zijn waar videoconferentie ook voor de verdachte prettiger kan zijn, zoals regiezittingen.

Wel geeft Buruma aan dat videoconferentie een vertekend beeld geeft. De hoek waarin de persoon zit, hoe hij kijkt, bijvoorbeeld naar zichzelf kijkt in zijn scherm, als de kamer wat donker is: het heeft allemaal effect op hoe je overkomt, vaak ook onbewust.

INTERNATIONALE RECHTSHULP

In de internationale samenwerking in het kader van wederzijdse rechtshulp komt, naast de uitdagingen die gelden voor de toepassing van videoconferentie, erbij dat het lastig kan zijn om met andere landen samen te werken. Dat is overigens niet anders als het gaat om de samenwerking buiten de situatie van toepassing van videoconferentie.

Bij de behandeling van rechtshulpverzoeken worden tot nu toe geen verdachten gehoord via videoconferentie, legt De Boer uit. Maar het is nu wel uitgangspunt en steeds gebruikelijker om videoconferentie toe te passen bij internationale getuigenverhoren als de getuige hiertoe bereid is. In een dergelijk geval neemt de rechtbank voor advies contact op met de Afdeling Internationale aangelegenheden en Rechtshulp in Strafzaken (AIRS) van het ministerie van Justitie en Veiligheid, bijvoorbeeld over de vraag of er een verdrag is voor wederzijdse rechtshulp waarin al afspraken zijn gemaakt over het gebruik van videoconferentie, legt De Boer uit.

De Afdeling Internationale aangelegenheden en Rechtshulp in Strafzaken (AIRS) is de centrale autoriteit voor de internationale rechtshulp in Nederland, voor rechtshulp met landen buiten de Europese Unie. AIRS is samen met de Internationale Rechtshulp Centra (IRC's) verantwoordelijk voor de uitvoering van internationale rechtshulp in strafzaken met die landen. Bij inkomende en uitgaande rechtshulp- en uitleveringsverzoeken bekijkt AIRS namens de Minister of de juiste procedures worden gevolgd, of er bijvoorbeeld weigeringsgronden zijn (bijvoorbeeld wanneer er sprake is van politieke vervolging) en welke gevolgen uitvoering van het verzoek heeft op getuigen of verdachten, bijvoorbeeld waar het gaat om mensenrechtenschendingen. AIRS adviseert ook welke procedure een gerecht moet volgen om een verhoor in het buitenland (buiten de EU) via videoconferentie voor een strafzaak in Nederland te regelen.²⁹⁴ Met de wijziging van het Wetboek van Strafvordering met het oog op het moderniseren van regeling van internationale samenwerking in strafzaken is sprake van een duidelijke ontwikkeling waar het gaat om toepassing van videoconferentie voor doeleinden van strafrechtelijke samenwerking. De mogelijkheden tot inzet van videoconferentie voor het horen van getuigen en deskundigen worden verruimd doordat het verdragsvereiste is losgelaten. Het AIRS geeft hierbij aan dat de toepasbaarheid in de praktijk verschilt per land maar dat er in de praktijk steeds vaker gebruik van wordt gemaakt.

²⁹³ Interview met ICC-medewerkers 12 februari 2020, verslag van het interview beschikbaar bij de onderzoekers.

²⁹⁴ Website Internationalerechtshulp.nl van het ministerie van Justitie en Veiligheid, onder het kopje “Wat doet AIRS?” online geraadpleegd op <https://www.internationalerechtshulp.nl/Organisatie/AIRS/>.

AIRS is vervolgens niet betrokken bij de uitvoering zelf. Dit wordt gedaan door het IRC, in samenspraak met een rechter-commissaris en soms met behulp van tussenkomst van de Nederlandse liaison officer in het buitenland. Dit gebeurt bijvoorbeeld regelmatig bij videoverhoren met Turkije. Jasper Vos, clustercoördinator Azië, Afrika en Oceanië, geeft hierbij aan dat AIRS nog niet te maken heeft gehad met het verhoren van verdachten via videoverhoor, maar dat het met getuigen wel voorkomt.²⁹⁵

Naast verzoeken van Nederland richting het buitenland wordt videoconferentie ook steeds vaker ingezet bij ontvangende rechtshulpverzoeken. Dan wordt op buitenlands verzoek een getuige verhoord, soms ook live in de zitting, en zit de Nederlandse rechter-commissaris erbij om de rechten te waarborgen. Ook moeten over en weer afspraken worden gemaakt over wie in de ruimte aanwezig is, welke lijnen er worden gebruikt, en hoe de betrouwbaarheid van de lijn wordt gegarandeerd om beroepsgeheim en veiligheid te waarborgen.

Kasper van der Schaft, senior officier van justitie en teamleider bij het IRC van het parket Amsterdam, legt uit dat de toepassing van videoconferentie eigenlijk nog maar heel weinig voorkomt in zijn praktijk. “Enkele keren, het zijn nog echt uitzonderingen. Maar je verliest decorum, de mogelijkheid om de persoon goed aan te kijken, en om hem scherp te kunnen ondervragen,” legt Van der Schaft uit.

Jasper Vos van AIRS voegt hieraan toe dat een van de grote uitdagingen in de internationale rechtshulp de technische haalbaarheid is. Niet alle landen zijn zo ver dat de kwaliteit voldoende is voor een verhoor via videoconferentie, geeft Vos aan. Daarnaast zijn er landen die überhaupt niet in staat zijn om rechtshulpverzoeken binnen adequate termijn uit te voeren of waar je gewoon geen reactie van ontvangt. Vos legt echter uit dat ook landen die technologisch geavanceerd zijn, zoals Japan waar ook al sinds 2004 een EU-brede rechtshulpovereenkomst mee is, terughoudend kunnen zijn over videoconferentie omdat dit juridisch toch als spannend kan worden gezien.

Verder wijst Buruma erop dat niet altijd vooraf duidelijk is wat voor soort verhoor er plaatsvindt als dit vanuit het buitenland wordt verzocht, en haalt een zaak aan met Polen waarin nadat de verbinding tot stand was gekomen bleek dat het verhoor plaatsvond in een openbare terechtzitting, wat dus niet mocht.

Elly Heus, officier van justitie van IRC Noord-Nederland, legt uit dat er bij het IRC Noord-Nederland ook nog geen ervaring is opgedaan met de toepassing van videoconferentie met verdachten, maar wel met getuigen en deskundigen. Zij gebruiken hiervoor speciale apparatuur en er wordt getest ter voorbereiding op elk horen. Ze legt uit dat voor elke situatie de veiligheid wordt afgewogen om zo ook te bepalen of er alsnog een rogatoire commissie naar de locatie toegaat. Of dat er bijvoorbeeld wordt gekozen voor een tussenvorm waarbij slechts een politieman naar de verhoorlocatie gaat om te controleren dat tijdens het horen via videoconferentie alles volgens de regels gaat.

Simon Minks, Advocaat-generaal ressortsparket Den Haag, haalt het voorbeeld aan van een getuigenverhoor in Sri Lanka over de vermeende Tamil Tigers. De Nederlandse rechter-commissaris was in Sri Lanka, maar omdat Sri Lanka de verdediging niet bij het verhoor wilde hebben, waren zowel het OM als de verdediging in Nederland via videoconferentie verbonden met de verhoorlocatie. Zij konden de aanwezige militairen alleen van achteren zien omdat zij onherkenbaar moesten blijven en het ging niet altijd goed met de verbinding. Echter, Minks legt uit dat hoewel dit niet ideaal was, dit wel de mogelijkheid bood om toch de getuigen te horen, een mogelijkheid die er anders niet was geweest. Tamara Buruma, advocaat in deze zaak, is het

²⁹⁵ Interview met Jasper Vos 25 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers.

hiermee eens. In de pauze konden er bijvoorbeeld nieuwe vragen gecommuniceerd worden aan de rechter-commissaris. Zo was het toch mogelijk om de personen te horen, terwijl dit anders niet had gekund.

Zowel Minks als Buruma zien ook juist in situaties van complexe internationale conflicten een toegevoegde waarde van de toepassing van videoconferentie. Het gaat dan om vervolgingen zoals in verband met de gewapende conflicten in Syrië en Irak. Vaak is het nodig op deze plekken bewijs te vergaren, maar is het te onveilig om er zelf heen te gaan, legt Minks uit.

4.4.3 JURIDISCHE WAARBORGEN

POSITIE VAN DE ADVOCaat

De rol van de raadsman is cruciaal voor het waarborgen van de rechten van de verdachte en juist die rol blijkt kwetsbaar bij de toepassing van videoconferentie. Een terugkerende zorg onder de gesproken praktijkbeoefenaars in binnen- en buitenland is in hoeverre de advocaat zijn functies kan vervullen, op welke locatie hij zich bevindt, of en wanneer er sprake moet zijn van de mogelijkheid om twee advocaten (of medewerkers) in te zetten, en wie daarvoor de kosten draagt.

Advocaten geven aan dat het een onmogelijk dilemma is. Zij willen bij voorkeur in de rechtszaal zijn, maar dat heeft tot gevolg dat ze niet nabij hun cliënt zijn. Advocaten geven aan liever niet te willen pleiten via videoconferentie omdat dit afbreuk doet aan hoe overtuigend zij dan kunnen zijn en dus hun vak uit kunnen oefenen. Ook geven zij aan dat in de rechtszaal de mogelijkheid er is om direct contact te hebben met de andere procesdeelnemers. Ook zijn er vaak nog nieuwe stukken die de advocaat dan moet krijgen. Als de advocaat zelf stukken wil overleggen is het risico groter dat iets misgaat als de advocaat niet in de rechtszaal aanwezig is om de stukken persoonlijk te overhandigen.

Bij een getuigenverhoor wil een advocaat het liefst in de rechtszaal zijn, maar tegelijkertijd ook van de cliënt kunnen horen als er feiten niet kloppen of dat het zinvol is bepaalde vragen te stellen. Zij hebben aldus ook taken die alleen kunnen worden uitgeoefend in aanwezigheid van de cliënt. Van Zijl legt uit dat een advocaat een vertrouwensband nodig heeft met de cliënt, om te begrijpen wat de cliënt wil en wat zijn standpunt is. Het contact met de cliënt is een belangrijk deel van het werk en is vaak al lastig als de advocaat de cliënt bijvoorbeeld maar kort vooraf kan zien. Dit wordt nog lastiger als dit contact dan ook nog plaatsvindt via videoconferentie, licht Van Zijl toe. Ook Buruma beaamt dit: “De advocaat moet een vertrouwensband kunnen opbouwen met de cliënt en dat gaat niet via videoconferentie, als je de taal niet spreekt, de klok tikt, als de persoon niet weet of de lijn wel te vertrouwen is. Ik heb ook de plicht om te vragen of de familie is ingelicht, of die moet worden ingelicht, of de persoon voldoende kleren heeft, of hij medische hulp nodig heeft, hij medicatie heeft waarmee rekening gehouden moet worden,” licht Buruma toe. “Juist in die beginfase moet je er zijn. En natuurlijk ook tijdens het proces.” Van der Woude legt uit dat de advocaat degene is die de vertaalslag maakt tussen de verdachte en de andere procesdeelnemers en hem een gezicht moet geven en daarin moet kunnen begeleiden. Buruma vertelt dat zij in haar ervaring tot nu toe met videoconferentie en met name tijdens de COVID-19-periode merkt dat het veel lastiger is om contact te hebben met de cliënt als je als advocaat niet bij hem bent. “Je kunt niet met hem overleggen, fysiek checken hoe het met hem gaat, of hij pauze nodig heeft, of inschatten wat hij precies wil.” Het is ook lastig voor een verdachte om in te kunnen schatten of bijvoorbeeld een zitting tot zijn einde loopt, en zeker voor de gedetineerde verdachte die alleen is, eist de toepassing van videoconferentie een menselijke tol. Hij zit dan alleen en fysiek geïsoleerd van het proces dat over hem en zijn toekomst gaat.

Ook rechter De Boer ziet de problemen die de toepassing van videoconferentie geeft ten aanzien van de positie van de advocaat. Ze geeft aan dat bij toepassing van videoconferentie het belangrijk is te waarborgen dat een advocaat een goede verdediging moet kunnen voeren, en bijvoorbeeld om schorsing moet kunnen vragen, maar ook dat er vooraf overleg mogelijk is, zoals ook zonder videoconferentie een wezenlijk onderdeel is. Rechter Kole beaamt dit en wijst er ook op dat er met videoconferentie geen mogelijkheid is voor de subtiele samenwerking als de advocaat niet bij de verdachte aanwezig is, die in de zittingszaal wel plaats kan vinden tussen advocaat en verdachte. Rosa van Zijl brengt dit punt ook naar voren. “Als advocaat heb je het gevoel alsof je hoe dan ook verliest als er videoconferentie gebruikt wordt. Je kunt moeilijker inspelen op onverwachte ontwikkelingen en kunt geen oogcontact maken met de verdachte.” “Of hem tegen de knieën tikken,” voegt advocaat Simon van der Woude toe. “Of hem vertellen dat hij even moet kalmeren.”

Uit de rechtspraak van het EHRM volgt dat het EHRM in het licht van de beoordeling of de verdedigingsrechten adequaat kunnen worden uitgeoefend, waarde hecht aan de mogelijkheid voor de verdachte om te kiezen op welke locatie (rechtszaal of locatie van de verdachte) zijn raadsman aanwezig is of de mogelijkheid zelfs op beide locaties een raadsman te hebben. Zoals ook in het volgende hoofdstuk kan worden gezien, blijkt ook uit de rechtsvergelijking dat die keuze voor de locatie er is en in sommige gevallen ook voor bijstand door twee raadsmanen kan worden gekozen. De keuze voor een locatie of, indien dat nodig is uit oogpunt van de waarborging van de verdedigingsrechten, bijstand vanaf beide locaties, dient aldus te worden beschouwd als een belangrijke waarborg bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte. Daarbij geldt in algemene zin dat moet worden aangenomen dat als er gelet op de zitting en het tenlastegelegde voor de verdachte meer op het spel staat of indien het gaat om een kwetsbare verdachte, het belang voor de verdachte toeneemt om juridische bijstand te hebben zowel in de rechtszaal als op de verhoorlocatie.

Advocaten geven aan dat de mogelijkheid om twee advocaten (of een medewerker) in te kunnen zetten, waarbij een advocaat aanwezig is in de rechtszaal en een andere bij de verdachte, veel bezwaren weg kan nemen en waarborgen biedt voor de uitoefening van de verschillende verdedigingsrechten. Echter, het levert ook nieuwe praktische uitdagingen op. Zo wordt de communicatie ingewikkelder, moeten beide advocaten zich inlezen in het dossier, met elkaar op een lijn zitten, en vertrouwelijk kunnen communiceren.

Dit roept de vraag op wat dit betekent voor de bijkomende (meer)kosten van de verdediging, en of de verdachte zou moeten worden gecompenseerd voor de (meer)kosten van de verdediging als de rechter beslist om videoconferentie toe te passen. Deze meerkosten kunnen behoorlijk oplopen omdat bij meerdere advocaten zij zich ook allen zullen moeten inlezen in het dossier en met elkaar moeten kunnen overleggen. Op basis van dit onderzoek trekken wij de conclusie dat de afweging in hoeverre hiervoor gecompenseerd dient te worden verband houdt met de afweging ten aanzien van wat er voor de verdachte afhangt van de specifieke zitting in kwestie. Naarmate de belangen voor de verdachte toenemen ten aanzien van wat er tijdens de zitting in kwestie ter sprake zal komen, de op te leggen sanctie zwaarder is, de kwetsbaarheid van de persoon dit rechtvaardigt of er andere redenen zijn waarvoor het niet langer gerechtvaardigd is om de advocaat te laten kiezen welke van diens functies (in de rechtszaal of bij cliënt) hij uit kan oefenen, zal de aanwezigheid van een advocaat op beide locaties noodzakelijk zijn om de verdedigingsrechten in het licht van artikel 6 EVRM voldoende te kunnen waarborgen. Het is in een dergelijke situatie dan onwenselijk de inschakeling van twee advocaten af te laten hangen van de vraag of de verdachte zich dat kan veroorloven. Dit vereist niet alleen gedachtevorming over de mogelijkheden van financiering, maar ook over de praktische toepassing van het scheppen van de mogelijkheden dat de advocaten de mogelijkheid en tijd hebben te overleggen en af te stemmen. Daarnaast is het belangrijk te realiseren dat wanneer het verdedigingsbelang een dubbele verdediging vereist dit daarmee vermoedelijk geen kostenbesparend effect zal hebben.

Voorts moet ook bij één advocaat de verdachte voldoende tijd en mogelijkheid hebben om met zijn raadsman te kunnen overleggen, vooral als er geen advocaat bij de verdachte aanwezig is. Daarnaast moet de verdachte

met zijn advocaat kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht. Ook moet zijn gegarandeerd dat de lijn die wordt gebruikt voor de videoconferentie is beveiligd tegen afluisteren.

De uitdagingen voor het uitoefenen van de functies die de advocaat heeft te vervullen in het strafproces worden bij de toepassing van videoconferentie nog groter als dit gebeurt in de context van de internationale rechtshulp. Zo geeft Vos aan dat het organiseren van twee advocaten in de internationale context ingewikkeld kan zijn. “Je zult dan in het buitenland op zoek moeten naar een advocaat ter plaatse, een advocaat in Nederland én hen met elkaar laten samenwerken. Ten tweede mag een Nederlandse advocaat ook niet zomaar optreden in een ander land: die zou wellicht toestemming nodig hebben van de plaatselijke balie en een visum moeten krijgen.” Het kan aan de andere kant in de internationale samenwerking ook juist een voordeel zijn als er ook een advocaat is betrokken die het andere nationale systeem kent.

DE TOLK

De strafrechtelijke beginselen en het vereiste dat verdedigingsrechten ook effectief moeten kunnen worden uitgeoefend behelst dat het proces zo moet worden ingericht dat de verdachte wordt berecht in een taal die hij begrijpt (als ook is gewaarborgd in artikel 6 lid 3 sub e EVRM). In een strafproces participeert daarom regelmatig een hiervoor speciaal opgeleide tolk. Bij de toepassing van videoconferentie moet tevens nagedacht worden over hoe de vertolking zo goed mogelijk kan worden gewaarborgd.

Hierbij is simultane vertolking de meest gewenste vorm. Dit geeft de verdachte de mogelijkheid om het proces beter te kunnen volgen, zorgt voor een betere interactie en communicatie tussen partijen, en stelt de verdachte en zijn raadsman beter in staat de verdedigingsrechten uit te oefenen. Wanneer simultane vertolking afwezig is, ligt het gesprek tijdens de zitting steeds stil in afwachting van de vertolking, waardoor de interactie met de verdachte minder natuurgetrouw is. Het is voor de verdachte lastig effectief te participeren in het proces bij consecutieve vertolking en voor de rechter minder goed mogelijk contact te hebben met de verdachte. Bij de toepassing van videoconferentie kan simultane vertolking worden gerealiseerd door de tolk aanwezig te laten zijn bij de verdachte. Hierbij moet worden nagedacht of de tolk hierbij veiligheidsmaatregelen nodig heeft. Een andere optie is om te werken met *booths* waarvandaan de tolk door de procespartijen te horen is via koptelefoons. Hierbij moet wel worden gerealiseerd dat simultane vertolking zowel kostbaarder is als een extra belasting geeft op de verbinding en daarmee de snelheid en betrouwbaarheid ervan. Ook op dit punt van de vertolking bieden internationale ervaringen nuttige inzichten. Zo wordt er bij het ICC nagedacht of in de toekomst de tolken niet vanuit hun eigen standplaats kunnen werken in plaats van aanwezig te zijn in de rechtszaal wanneer de verdachte zelf ook participeert via videoconferentie.

Als de tolk aanwezig is op de verhoorlocatie is het van belang dat er voldoende ruimte wordt georganiseerd voor de tolk en er ook rekening mee wordt gehouden of de tolk zich voldoende prettig voelt bij de situatie. Ook zal de tolk nodig kunnen zijn bij het vertrouwelijke overleg tussen advocaat en cliënt. Dit dient mogelijk te zijn indien de tolk zich op de verhoorlocatie bevindt of op afstand.

INRICHTING EN ORGANISATIE

Naast de organisatorische uitdagingen omtrent de advocaat en de tolk, is het voor de vereisten van een eerlijk proces ook essentieel dat de inrichting van de verhoorlocatie zo wordt georganiseerd dat er geen beeld ontstaat dat een (onbewust) negatief effect heeft op hoe de verdachte overkomt en daarmee spanning

oplevert met de onschuldpresumptie. Hierbij is de grootte van de ruimte van belang, dat deze neutraal is ingericht, bewakers niet in beeld staan, er voldoende belichting is, en dat wordt nagedacht over de hoek waarin de persoon wordt gefilmd.²⁹⁶

Verder is vereist dat het moet worden georganiseerd dat de advocaat vertrouwelijk moet kunnen overleggen met zijn cliënt. Ook moet rekening gehouden worden met fysiek plaats voor en de veiligheid van de tolk en de advocaat, bijvoorbeeld in de situatie van een agressieve verdachte, maar ook met betrekking tot maatregelen omtrent COVID-19.

Voorts volgt uit de internationale praktijk, die in hoofdstuk 5 zal worden besproken, dat de verdachte het bewijs ook goed moet kunnen zien voor het uitoefenen van de verdedigingsrechten en naleving van het onmiddellijkheidsbeginsel. Dit is in Nederland van minder groot belang omdat in ons systeem wordt gewerkt met een strafdossier. Het is wel van belang dat vooral als er ter zitting getuigen worden gehoord de verdachte en zijn advocaat goed in staat moeten kunnen zijn deze te ondervragen. De verdachte moet in staat worden gesteld te kunnen reageren op het bewijs en de getuigen te ondervragen. In het buitenland speelt in verband met de grotere rol van presentatie van fysiek bewijs ter zitting, bovendien de problematiek dat dit fysieke bewijs maar op één locatie tegelijk aanwezig zijn. Hier moeten dan oplossingen voor worden gezocht. De praktijk reikt hiervoor ideeën aan zoals het fysiek overbrengen van bewijs, het annoteren van bewijs en het experimenteren met nieuwe technieken zoals hologrammen. Het is voor Nederland van belang bewust te zijn van de spanningen die de toepassing van videoconferentie kan opleveren met het onmiddellijkheidsbeginsel (zoals besproken in paragraaf 2.1) maar ook kunnen oplossingen nodig zijn voor de bewijsvoering bij het verlenen van internationale rechtshulp aan landen met een meer adversaire strafrechttraditie.

Verschillende voor dit onderzoek geïnterviewde personen geven aan dat het een goede ontwikkeling zou zijn opnames te maken en bewaren, zodat er later eventueel kan worden nagekeken hoe iets precies gezegd is. Waslander noemt de mogelijkheid om in aanvulling op de integrale opname van de zitting een extractie te maken, een soort proces-verbaal dat een audiovisueel verslag wordt genoemd. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Zweden en Polen door een speciaal daarvoor opgeleide griffier. De advocaat moet dit dan wel in twijfel kunnen trekken door aan de hand van de integrale opname te kunnen laten zien dat de interpretatie in het audiovisueel verslag niet correct is. Van Zijl merkt hierbij op dat het moeten controleren van beelden extra werk met zich meebrengt voor de advocaat en voor zaken met een vast tarief niet haalbaar zal zijn. Niettemin zou de interne openbaarheid van het proces gediend kunnen zijn bij dergelijke extracties.

Voor wat betreft dit complex aan logistieke elementen en de weinig gecoördineerde werkwijze tot nu toe, zou het aan te raden zijn om beleid te vormen voor de regie van de toepassing van videoconferentie. De bespreking van het ICC in paragraaf 5.1 geeft bijvoorbeeld interessante handvatten over het voeren van beeldregie voor wie welke beelden te zien krijgt. Meer in het algemeen is centrale regie afwezig en bestaat een situatie waarbij instanties zelf het wiel proberen uit te vinden, protocollen ontwikkelen en nadenken over hoe om te gaan met situaties zoals wanneer door een storing de verbinding met de verdachte wegvalt.

²⁹⁶ Zie bijvoorbeeld Marino, 2020 voor de invloed van stereotypen opgeroepen door de omgeving op de beoordeling van de geloofwaardigheid van een getuige van een misdrijf in die omgeving; en Derksen, 2020 over hoe beoordelingen van geloofwaardigheid in een forensische context gevoelig zijn voor omgevingsinvloeden.

WEDERZIJDSE RECHTSHULP

Gebruikmaking van videoconferentie in de internationale context roept daarnaast ook allerlei vragen op over rechtsmacht en verantwoordelijkheid, wie de regie voert en waar de afbakening ligt tussen de bevoegdheden en verplichtingen van beide landen.

Van der Schaft legt uit dat je in de internationale rechtshulp scherp moet opletten dat de regels wel nageleefd worden. Zo is het wel eens voorgekomen dat iemand tegen de afspraken in opeens via videoconferentie terecht stond in een onderzoek ter terechtzitting in het buitenland. Je moet ook goed nagaan wat er in dat andere land precies verstaan wordt onder zitting en fase van onderzoek ter terechtzitting. Er zijn grote verschillen, ook binnen de EU maar zeker ook daarbuiten, ten aanzien van de procesvoering en de bejegening van een verdachte. “Voor de verdere toepassing van videoconferentie in internationale rechtshulp moeten we als Nederland dus ook bedenken in hoeverre we dit soort verschillen bereid zijn te accepteren,” licht Van der Schaft toe.

In een geval waarbij er opeens drie rechters aan de andere kant van de verbinding verschenen in plaats van een rechter zoals verwacht, en het sterk leek op een zitting, heeft een Nederlandse rechter-commissaris het verhoor dan ook gestopt en het verschoven naar een andere dag, zodat er betere afspraken konden worden gemaakt. Internationale rechtshulp is überhaupt al ingewikkeld, met verschillende regels van strafrecht en strafvordering, en de uitdagingen van de toepassing van videoconferentie komen hier bovenop. “Wellicht”, suggereert Van de Schaft, “moeten we dezelfde soort toets toepassen bij de vraag om al dan niet videoconferentie als optie te overwegen als bij uitlevering en overlevering: met sommige landen werk je niet samen omdat er onvoldoende garanties zijn dat mensenrechten worden nageleefd.”

Als het zou gaan om de toepassing van videoconferentie voor de verdachte in internationale rechtshulp zou er door het AIRS goed gekeken moeten worden naar het gevaar voor mensenrechtenschendingen, zegt Jasper Vos, “kan er nog wel sprake zijn van een eerlijk proces, wanneer iemand niet daadwerkelijk bij zijn eigen strafproces aanwezig is?” Inzet van videoconferentie is bovendien een relatief ingewikkelde vorm van samenwerking in vergelijking tot andere vormen van internationale rechtshulpverzoeken. Vos geeft hierbij aan dat eenvoudigere vormen van rechtshulp al ingewikkeld kan zijn met sommige landen, en dat een verzoek tot videoconferentie voor de verdachte dan ook nog niet snel in de lijn der verwachting ligt. Uitdagingen hierbij ziet hij in bijvoorbeeld de kwaliteit van de verbinding en of de persoon op afstand wel goed te identificeren is, maar ook wie er precies leiding had over het verhoor: de rechter ter plekke of de rechter-commissaris hier bijvoorbeeld, in een geval van een getuigenverhoor in Nederland ten behoeve van een strafzaak elders.

Daarnaast wordt alles ingewikkelder met de toepassing op de verdachte, legt Vos uit. Het verzoek tot rechtshulp moet dan echt compleet zijn, de verdachte moet weten waar hij van wordt verdacht en de vraag is of en in hoeverre het volledige strafdossier dan kan en mag worden opgestuurd.

Het is echter ook complex om precies te weten wie nu verantwoordelijk is voor wat tijdens de uitvoering van een rechtshulpverzoek via videoconferentie: wat doe je op het moment dat er een vraag gesteld wordt die binnen ons rechtssysteem niet zou mogen? Mag je dan ingrijpen, moet je dan ingrijpen, dat is niet altijd even duidelijk, legt Van der Schaft uit.

Het uitgangspunt is dat het land dat om het verhoor verzoekt de regie zoveel mogelijk voert. Het andere land is er ter facilitering en om ervoor te zorgen dat de persoon wordt geïdentificeerd en lokale fundamentele rechtsbeginselen worden nageleefd. Officier van justitie van IRC Noord-Nederland Elly Heus legt uit dat het uitgangspunt binnen Europa is dat op elkaar kan worden vertrouwd. Maar Heus geeft aan dat het daadwerkelijke vertrouwen wel kan verschillen per land. Dat geldt zeker voor de samenwerking met niet-

Europese landen. Hierbij speelt ook de vraag of het nu juist wel of niet verstandig is buitenlandse autoriteiten bij de verhoorsituatie aanwezig te hebben. Het is bijvoorbeeld niet altijd duidelijk wat er gebeurt als de verklarende persoon strafbare feiten zou toegeven en in hoeverre de aanwezige autoriteiten hier dan iets mee mogen of zelfs moeten doen. Hierover moeten afspraken worden gemaakt, geven zowel Van der Schaft als Heus aan. Struyker Boudier beaamt dat het land dat verzocht wordt mee te werken in beginsel terughoudend moet zijn omdat het verzoekende land de leiding heeft. “Je moet daarbij kunnen accepteren dat het niet helemaal gaat zoals het in de eigen rechtspraak gebruikelijk is. Niet iedere schending van lokaal recht zou moeten kunnen leiden tot ingrijpen, alleen wanneer er sprake is van een fundamentele misstand. Het is niet erg duidelijk wat de grens daarbij is.” Daarbij wordt het voor de toekomst wel van groot belang te bepalen wat nu de essentiële momenten zijn waarop je wel zou moeten ingrijpen, legt Struyker Boudier uit, omdat hier nu nog weinig duidelijkheid over is.

4.4.4 OVERIGE WAARBORGEN

TECHNIEK EN VEILIGHEID

Een probleem dat door alle voor dit onderzoek geïnterviewde praktijkbeoefenaars naar voren wordt gebracht is dat er nog altijd (te)veel technische problemen zijn. Strafrechtadvocaat Tamara Buruma vertelt bijvoorbeeld dat de techniek ook voor gebruik binnen Nederland te vaak hapert en dat dit moet worden verbeterd. In het kader van de internationale samenwerking is dit nog vaker een reëel probleem. Medewerkers van het ICC geven ook aan dat zelfs de verbinding met Nederlandse detentiecentra vaak niet voldoende is voor de gewenste kwaliteit voor een verhoorsituatie. Rechter De Boer beaamt dat de techniek beter moet: “Het gaat meestal goed, maar de problemen die opspelen zijn meestal van technische aard. Dan lukt het ondanks een goede test toch niet op de dag zelf, en gaat het verhoor dan onverwachts toch niet door, terwijl je niet altijd goed weet waar dat aan ligt.”

Als videoconferentie toenemend wordt toegepast bij verdachten geeft rechter De Boer aan dat het goed zou zijn om de techniek verder te ontwikkelen zodat er minder vertraging is, de lijn betrouwbaarder wordt, en er contact kan zijn met de verdachte in alle facetten, en niet alleen verbaal. A-G Minks voegt toe dat de kwaliteit van het beeld goed moet zijn, de lijn veilig moet zijn en moet werken. Daarnaast zou de camera moeten kunnen bewegen, zodat duidelijk is wie er in de ruimte staat en of er zichtbare af luisterapparatuur te zien is, zegt Minks. Officier van justitie Van der Schaft geeft aan dat het bij de inrichting van de techniek belangrijk is dat partijen zelf zouden moeten kunnen kiezen waar ze naar kijken.

Wat betreft de techniek ziet ook Van der Schaft veel mogelijkheden voor toekomstige verbetering. Hij wijst hierbij bijvoorbeeld op *virtual reality* brillen, waarmee je in de ruimte kan bewegen en zelf kan bepalen waar je naar kijkt, hoewel de huidige VR-brillen maken dat het gezicht niet te zien is. Als brillen kleiner worden en microbewegingen kunnen weergeven, zou de kwaliteit mogelijk als gelijkwaardig kunnen worden beschouwd. Van der Schaft vraagt zich hierbij wel af of het proces er beter door wordt als micro-expressie kan worden waargenomen, of dat de beoordeling wellicht beter wordt als de verdachte geen gezicht heeft. Zo zijn er ook zorgen over dat de verdachte minder menselijk over kan komen via videoconferentie, en welke invloed dit dan heeft.

Ook komt hier een extra veiligheidsaspect bij kijken omdat die microbewegingen gemanipuleerd zouden kunnen worden via een digitale verbinding. Dit benadrukt de noodzaak om bij de inrichting en organisatie van de toepassing van videoconferentie goed na te denken over veiligheidsaspecten, zowel ten aanzien van de beveiliging en garanderen van een privéverbinding waar niet op kan worden ingebroken als ten aanzien van de personen die via videoconferentie worden gehoord. Uitgangspunt ten aanzien van veiligheid is dat de horende

instantie verantwoordelijk is voor een gedegen veiligheidsrisico-analyse vooraf en het zo goed mogelijk waarborgen van de veiligheid van de te horen persoon en diens familie. Ook moet er worden ingegrepen als er aanwijzingen zijn dat de veiligheid in het geding is, en moet er in de beleidsontwikkeling nagedacht worden hoe in het proces van het tot stand brengen van de verhoorsituatie op de juiste momenten veiligheidsafwegingen en -maatregelen worden genomen.

Ook hier geldt dat de zorgen en uitdagingen toenemen bij toepassing in het kader van de internationale rechtshulp. Ten eerste voor wat betreft de kwaliteit van de verbinding: er geldt een afhankelijkheid van de techniek elders en van compatibiliteit van de technieken waarbij de zwakste schakel de kwaliteit bepaalt en bepaalt welke mogelijke waarborgen kunnen worden gegarandeerd. Daarnaast is in de internationale rechtshulp bijvoorbeeld ook vaker een tolk nodig. Echter, vertolking, zeker als dit simultaan gebeurt, belast ook de verbinding die vaak al een grote uitdaging is bij internationale toepassing. Ook ontbreekt vaak technisch personeel in de ruimte van de verdachte, waardoor bij hapering van de techniek er vaak maar weinig kan worden gedaan om het verhoor nog te redden.

Ten tweede is er grotere zorg voor de veiligheid in internationale toepassing dan bij nationale toepassing: hoe zorg je er bijvoorbeeld voor dat er geen druk op de te horen persoon uitgeoefend wordt?

Met betrekking tot de veiligheid komt uit de praktijk een combinatie van oplossingen en benaderingen voort, zoals het garanderen dat de hele ruimte te zien is waarin de verdachte zich bevindt en het maken van een goede risico-afweging. Indien nodig kunnen ook eigen mensen worden gestuurd om de veiligheid en naleving van mensenrechten te waarborgen. Dit laatste doet het ICC bijvoorbeeld standaard, zoals in paragraaf 5.1 zal worden besproken. Verschillende praktijkbeoefenaars geven aan dat hierover goed moet worden nagedacht en dat hiervoor beleid moet worden gemaakt.

Verder speelt de kwestie van de betrouwbaarheid van de autoriteiten van het land waarin de te horen persoon zich bevindt, met name voor wat betreft de veiligheid van de persoon in kwestie. Buruma beschrijft dat het voorkomt dat getuigen wel bereid zijn te verklaren maar alleen als de lokale autoriteiten dit niet komen te weten, zoals in conflictsituaties, en waar zij te vrezen hebben voor hun veiligheid. Het kan per rechter-commissaris verschillen hoe hiermee om wordt gegaan. De lijn van AIRS is dat niemand mag worden gehoord zonder toestemming van de lokale autoriteiten. Buruma bepleit dat het geen inbreuk maakt op de soevereiniteit van een ander land als er geen dwangmiddelen worden gebruikt, wat niet nodig is als een getuige bereid is te verklaren, en duidelijk is voor iedereen dat de persoon in kwestie dus niet gedwongen kan worden aanwezig te zijn of de waarheid te spreken. Als hier flexibeler mee kan worden omgegaan en er minder afhankelijkheid zou zijn van de medewerking van lokale autoriteiten, biedt de mogelijkheid om getuigen die niet de mogelijkheid hebben om in Nederland te komen getuigen te kunnen horen via videoconferentie vanuit het buitenland een enorme meerwaarde, ook uit verdedigingsperspectief, zegt Buruma. Een dergelijk verhoor zou dan bijvoorbeeld op een Nederlandse ambassade kunnen plaatsvinden, of door de getuige te laten inloggen op het Nederlandse systeem vanuit zijn eigen situatie. Vergelijkbare argumenten zouden kunnen spelen bij het verhoor van de verdachte in het buitenland.

Advocaat Simon van der Woude beaamt dat veiligheid van de te horen persoon een reëel probleem is en vindt dat het een uitzonderlijke situatie moet blijven dat videoconferentie wordt toegepast ten aanzien van de verdachte in het buitenland in een gebied of met autoriteiten waar de veiligheid niet kan worden gegarandeerd. Hierbij vertelt Van der Woude dat hij een keer bij een verhoor in Turkije aanwezig was waar de verdachte was omringd door politie met geladen stenguns. Van der Woude geeft aan dat hij niet het gevoel had dat de verdachte veel keuze had en als je er dan ook niet bij bent maar alleen via videoconferentie contact hebt met de verdachte, kan oneigenlijke druk worden uitgeoefend op een getuige of verdachte, maar ook op de rechter.

De vraag is ook wie er verantwoordelijk is voor de veiligheid van de te horen persoon. Minks vertelt over een man die via zijn telefoon werd gehoord in Somalië en een boom in klom voor beter bereik. Maar ook dat hij het gesprek plots afbrak met de mededeling dat er “mensen aankwamen.” Als rechter, advocaat-generaal of advocaat in Nederland kun je dan weinig doen om de veiligheid van de persoon te waarborgen. Minks geeft aan dat er vanuit Nederland goed moet worden nagedacht over hoe om te gaan met veiligheidsrisico's als dit middel breder zal worden ingezet in internationaal verband, en zeker als dit wordt toegepast in conflictgebieden waar mensen gevaar lopen voor hun leven. Het gaat hierbij niet alleen om de veiligheid van de te horen mensen zelf, maar ook die van hun familie, geeft Minks aan. Tijdens de COVID-19 uitbraak heeft het Hof Den Haag zelfgemaakte getuigenissen toegelaten van mensen die zich kennelijk in Syrië bevonden omdat het niet realiseerbaar was de reeds toegewezen getuigen te horen door de raadsheer-commissaris. Minks legt uit dat dit een gevaarlijke en ongewenste situatie is omdat hierdoor niet kan worden nagegaan wat de veiligheidssituatie is. “Juist naar dit soort gebieden zijn we als Nederland uit veiligheidsoverwegingen ook terughoudend in het sturen van rogatoire commissies, en voegt videoconferentie dus wel iets toe,” legt Minks uit. Daarom moet het gesprek hierover in Nederland gevoerd worden, en ook met de persoon zelf om te vragen wat we uit veiligheidsoogpunt moeten weten.

Vos voegt op het onderwerp van veiligheid toe dat het in algemene zin, maar ook bij videoverhoor, van belang is vooraf goede afspraken te maken over wat er met de verklaringen gebeurt. In beginsel zullen de verklaringen die per video worden afgelegd, enkel gebruikt mogen worden voor het Nederlandse strafproces en dus niet voor bijvoorbeeld een eigen onderzoek door het land waar de betrokkene zich bevindt. Het doen van risico-analyse die ook rekening houdt met verschillende scenario's is daarom van belang. Centraal staat daarbij de vraag of er een verwachting is dat als gevolg van het doen van het rechtshulpverzoek, er een reële kans bestaat op flagrante mensenrechtenschendingen bestaat. Bijvoorbeeld doordat op de feiten waar betrokkene van wordt verdacht, de doodstraf staat in het ontvangende land.

Minks benadrukt dat het heel belangrijk is om zeker te weten dat iemand uit volle vrijheid verklaart. Dat er bijvoorbeeld niet iemand naast de persoon staat en druk uitoefent, of dat dit vooraf of achteraf gebeurt. Hij geeft daarbij aan dat hij zich zou verzetten tegen het horen van een persoon als diens veiligheid of dat van zijn of haar familie niet gegarandeerd kan worden. “En indien mogelijk, zou ik daar ook een Nederlandse staande of zittende magistraat naartoe sturen om aanwezig te zijn, of een liaison. Als dit niet mag of kan, moet er een goede analyse plaatsvinden van de veiligheid voor, tijdens en na het verhoor.”

CONTACT MET DE VERDACHTE

Praktijkbeoefenaars uiten verder ook grote zorgen over de belemmeringen in het contact met de verdachte bij toepassing van videoconferentie. Zij leggen uit dat de relevante verschillen tussen het directe en persoonlijke contact en de toepassing van videoconferentie zich met name uiten in het contact dat de rechters met de verdachten kunnen hebben, in de mogelijkheden van de verdachte en diens advocaat om de rechter (of jury, in sommige landen) te overtuigen en om effectief te kunnen reageren op wat er ten laste wordt gelegd en als bewijs wordt gepresenteerd. Daarnaast heeft het verloop en de uitkomst van het strafproces voor de verdachte mogelijk grote gevolgen en kan het voor hem of haar lastiger zijn de procesgang te volgen via videoconferentie, zeker als de advocaat zich op dat moment niet bij de verdachte bevindt en er niemand is die uitleg kan geven over wat er gebeurt. Verder wordt genoemd dat het voor de rechter (of jury) anders kan zijn om de verdachte te kunnen zien, horen en ervaren in de rechtszaal dan via videoconferentie. Dit zou invloed kunnen hebben op de mogelijkheden om in te schatten of de persoon de waarheid spreekt en om te komen tot een oordeel over wat bijvoorbeeld een passende straf zou zijn. Ook vanuit het perspectief van slachtoffers en nabestaanden kan de toepassing van videoconferentie de mogelijkheden beperken om persoonlijk contact

te hebben wat van belang kan zijn voor de verwerking en voor het kennisnemen van een eventuele spijtbetuiging. Echter, het kan ook een voordeel zijn doordat zij door toepassing van videoconferentie minder stress ervaren door de fysieke nabijheid van de dader en daardoor beter in staat zijn de spijtbetuigingen aandachtig te beluisteren, geeft Sven Zebel aan, universitair hoofddocent sociale en forensische psychologie aan de Universiteit Twente.

Strafrechtadvocaat Thibaud Claus legt uit dat het vanuit zijn beroepsgroep als onmenselijk wordt beschouwd om de verdachte op afstand zijn proces te laten bijwonen. “Het contact dat nodig is voor het proces, waarbij met name rekening wordt gehouden met de persoonlijkheid van de dader of zijn bewustzijn van de feiten, is in feite zeer beperkt. De indruk kan ook worden gewekt dat de verdachte al vóór zijn strafproces reeds is veroordeeld en gevangengezet [vertaling auteurs].”²⁹⁷

Het voorgaande is ook de belangrijkste reden voor de terughoudende opvatting ten aanzien van de participatie van de verdachte via videoconferentie in Duitsland, zoals in het volgende hoofdstuk nader zal worden uitgewerkt. Duitse rechters zijn al terughoudend in het horen van getuigen via videoconferentie uit angst dat dit middel de manier hoe een persoon overkomt te veel vervormt en de geloofwaardigheid van de te horen persoon beïnvloedt. “Dit is zelfs al zo bij getuigen; het verhoren van de verdachte via videoconferentie wordt niet eens serieus overwogen [vertaling auteurs],” licht professor Sabine Swoboda, hoogleraar aan de Ruhr-Universität Bochum en deskundige op het gebied van videoconferentie in het strafproces, toe. Ook wordt in Duitsland verondersteld dat het kan dat een persoon door de technische apparatuur, de vreemde sfeer en de omstandigheden minder vrijuit spreekt en willen rechters non-verbale communicatie waar kunnen nemen en de juiste sfeer kunnen scheppen die nodig is voor een zinvol verhoor.

Nederlandse rechters beamen dat de communicatie beperkt is en dat de rechter nauwelijks in staat is om lichaamstaal te lezen. Dat is in een fysieke zitting wel mogelijk en in strafzaken bovendien heel belangrijk, bijvoorbeeld omdat zo’n 40% van de verdachten een laag IQ heeft of psychisch belast is, legt rechter Kole uit. Om die goed te kunnen lezen, is meer nodig dan alleen de verbale communicatie. “Bijvoorbeeld, als iemand ongemakkelijk zit, dan valt dat mij op en dan pas ik mijn vragen daarop aan,” licht Kole toe. “Je verliest dat niet volledig via video of zelfs audio. Zo wilde een verdachte laatst iets voorlezen via een audioverbinding en moest huilen. Dit hoorde ik wel.” Kole maakt duidelijk dat het hier niet zozeer gaat om het lezen van de verdachte voor de bewijsvraag, want daar is het bewijssysteem voor. Daarover dingen afleiden uit het gedrag van de verdachte is niet de bedoeling. Zo kan een verdachte ook liegen of terughoudend zijn omdat de persoon verdacht wordt van een strafbaar feit, maar niet per se schuldig. Het gaat er meer om dat de rechter de persoon in volle omvang meemaakt om zo menselijk mogelijk het gesprek te kunnen voeren. Zo ook met psychotische mensen. “Ik vraag me af of het verstandig is dit met psychotische mensen via videoconferentie te doen,” zegt Kole. “Heel vaak kampen verdachten ook met stress, zoals bij zaken met huiselijk geweld, complicaties in hun dagelijks leven. Voor de inschatting hoe iemand is, wil je dat als rechter niet missen, legt Kole uit.

Het is niet altijd duidelijk of de toepassing van videoconferentie voor bepaalde situaties (of het horen van bepaalde categorieën personen) wordt gestoeld op aannames waarvan niet duidelijk is of deze correct zijn. Wel komt heel duidelijk uit het onderzoek naar voren dat niet alleen rechters maar ook andere procespartijen erop wijzen dat het contact met de verdachte in het strafproces erg belangrijk is en veel lastiger is te bewerkstelligen via videoconferentie. Dat speelt in het bijzonder bij kwetsbare personen. Waar in Nederland

²⁹⁷ Claus, *Village de la Justice* 2018. Letterlijke tekst: « L’échange nécessaire au procès, qui prend notamment en compte la personnalité de l’auteur ou sa prise de conscience vis-à-vis des faits, est en effet grandement limité. L’impression peut également être donnée que le justiciable est déjà condamné et emprisonné avant même son procès pénal. »

het uitgangspunt was om bij kwetsbare personen videoconferentie juist niet toe te passen, gaan sommige andere landen ervanuit dat het juist verstandig is om dan videoconferentie toe te passen om *secondary victimization* te voorkomen. Andere aannames betreffen bijvoorbeeld dat het makkelijker zou zijn om te liegen tijdens videoconferentie dan in de rechtszaal. Tegelijkertijd wordt ook wel aangenomen dat videoconferentie juist kan bijdragen aan de waarheidsvinding omdat het de verdachte meer op zijn gemak zou stellen omdat videoconferentie minder intimiderend is dan fysieke aanwezigheid in de rechtszaal.

Vrij algemeen is de aanname dat videoconferentie een vertekend beeld kan geven. Buruma wijst bijvoorbeeld op de hoek waarin de persoon zit, hoe hij kijkt, bijvoorbeeld naar zichzelf op zijn scherm, de lichtvoorziening in de kamer: “het heeft allemaal effect op hoe je overkomt, vaak ook onbewust.” Ook is het via videoconferentie niet goed mogelijk te doen wat het menselijk oog in echte situaties wel kan, namelijk snel en automatisch schakelen tussen het vergezicht en inzoomen. Via videoconferentie is het erg lastig om tegelijkertijd een overzicht te hebben van wie er in de rechtszaal of op de verhoorlocatie aanwezig is en tegelijkertijd de uitdrukkingen op gezichten te kunnen lezen. Ook is het niet mogelijk om oogcontact te hebben: een persoon kijkt óf in de camera, óf op het scherm. In geen geval kunnen personen elkaar direct in de ogen aankijken.

Advocaten Rosa van Zijl en Tamara Buruma wijzen er in deze context beiden op dat het voor de verdachte heel belangrijk is serieus te worden genomen en dat juist het in de ogen kunnen kijken van de rechter en gezien en gehoord te worden door de rechter die een voor hen levensveranderend besluit gaat nemen, van groot belang is. Zij willen zeker weten dat er naar hen geluisterd is en dat de rechter alles heeft afgewogen voor hij tot een besluit komt.

Daarbij is naast het contact met de rechter ook van belang dat juist het bij elkaar brengen van partijen en het elkaar in de ogen kijken kan zorgen dat er iets gebeurt in de ruimte. Dat kan er bijvoorbeeld toe leiden dat de verdachte toch excuses wil aanbieden, wat een grote (positieve) impact kan hebben voor het slachtoffer of nabestaande in de verwerking van het gebeurde.

HET DECORUM

Uit dit onderzoek volgt verder dat het aspect van decorum een belangrijk element is in de strafrechtspleging en in de huidige praktijk van toepassing van videoconferentie onvoldoende wordt ondervangen. Het risico bestaat dat de verdachte zonder het gebruikelijke decorum de zitting minder serieus neemt, wat ook nadelige gevolgen kan hebben voor de verdachte. Ook de Rvdr geeft aan dat videoconferentie geen volwaardige vervanging is en wijst hierbij onder meer op de waarde van het ritueel van de zitting en dat de uitstraling daarvan op de verdachte en de overige procesdeelnemers niet uit het oog mag worden verloren.²⁹⁸

Voor wat betreft het verlies aan decorum suggereert Van der Schaft bijvoorbeeld dat je dit op zou kunnen lossen door aan twee kanten een rechtszaal te gebruiken, of in ieder geval een locatie die een vergelijkbare sfeer met zich meebrengt, en dus niet een kantoortje.

Buruma geeft daarbij aan dat in de huidige praktijk vaak een klein kamertje wordt gebruikt waarbij er een camera op de verdachte staat gericht op zodanige manier dat een beeld wordt geschetst waarbij een persoon onbewust meer over kan komen als een crimineel. Er is onderzoek gedaan naar vanuit welke hoek er moet worden gefilmd, maar hier wordt niets mee gedaan, aldus Buruma. Bewakers lopen soms in beeld, het is vaak vrij donker en het geheel herinnert er meer aan dat de persoon vast zit dan hoe dit eruit ziet als een verdachte

²⁹⁸ Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 2.

in de rechtszaal aanwezig is. Zij suggereert dan ook dat het goed zou zijn om tenminste een ruimere zaal te nemen, met een neutrale uitstraling, waarbij de belichting goed is en na wordt gedacht over de hoek van waaruit gefilmd wordt, dat het beeld echt goed moet zijn zodat de persoon meer als mens en minder als crimineel overkomt en dat er ruimte moet zijn voor de tolk en advocaat om daarbij hun werk te kunnen doen. Daarnaast moet er een ruimte zijn voor vertrouwelijk overleg met de advocaat of advocaten.

Ook voor het aspect van decorum volgt uit dit onderzoek dat hier meer gedachtevorming en organisatie voor nodig is. Verbetering ten aanzien van het decorum komen ook ten goede aan de mate waarin videoconferentie daadwerkelijk een alternatief kan zijn voor fysieke aanwezigheid. Het verlies van decorum kan deels worden ondervangen, maar daarvoor zal idealiter een tweede rechtszaal nodig zijn, of een inrichting op de verhoorlocatie die in ieder geval neutraal overkomt, ruimte biedt voor de advocaat en tolk, waarbij de verdachte zo neutraal mogelijk in beeld wordt gebracht, en waarbij partijen over en weer goed met elkaar in contact kunnen zijn zodat de situatie in de rechtszaal zo goed mogelijk kan worden nagebootst.

KWALITEITSVERHOGENDE EFFECTEN VAN VIDEOCONFERENTIE

Verscheidene praktijkbeoefenaars merken ook op dat videoconferentie kwaliteitsverhogende effecten kan hebben, en zo bij kan dragen aan het waarborgen van een kwalitatief goed en eerlijk proces. Zo wordt er bijvoorbeeld op gewezen dat een verhoor via videoconferentie waarschijnlijk van grotere kwaliteit is dan de rogatoire commissie die het vaak vervangt. Waar de traditionele rogatoire commissie leidt tot een schriftelijk verslag, in het buitenland meestal ook nog eens opgesteld door een buitenlandse magistraat op basis van vaak onnauwkeurige vragenlijsten, kunnen bij de toepassing van videoconferentie de rechters die de zaak behandelen en andere procespartijen via videoconferentie zelf de persoon zien, en zijn houding, reacties en gebaren. Ook kan hierbij worden overwogen opnames te maken zodat het later kan worden teruggekeken als er discussie ontstaat over hoe iets gezegd is.

Daarnaast worden door praktijkbeoefenaars ook voordelen genoemd voor het comfort van de verdachte, zoals dat het gedetineerdenvervoer en de daarbij samenkomende wachttijden en omstandigheden worden beperkt. Ook wordt erop gewezen dat het voor de verdachte fijn is als een procedure sneller zou kunnen plaatsvinden als dit via videoconferentie gebeurt. De inzet van videoconferentie kan er ook aan bijdragen dat de verdachte sneller kan worden vrijgelaten omdat wettelijke termijnen beter nageleefd kunnen worden voor het tijdig horen en voorgeleiden na arrestatie, maar ook dat de verdachte direct kan worden vrijgelaten na een besluit dat detentie niet langer gegrond is en niet eerst terug hoeft te worden gebracht naar de instelling waarin hij verbleef. Daarnaast wordt opgeworpen dat de mogelijkheid om via videoconferentie met de cliënt te overleggen, ook buiten de zitting om, de advocaat in staat stelt makkelijker en sneller te communiceren met zijn cliënt.

Florian Bonensteffen, onderzoeker in digitale vormen van dader-slachtoffer-bemiddeling en verbonden aan de Universiteit Twente, benadrukte tijdens de expertmeeting ook dat videoconferentie ook de mogelijkheid geeft om confrontatie te vermijden als dit bijvoorbeeld voor een slachtoffer te veel stress oplevert. Daarbij geeft de techniek mogelijkheden om te organiseren dat een van de partijen de ander niet ziet, of om het gesprek te stoppen. De toepassing van videoconferentie geeft daarmee meer manieren van controle op de psychische consequenties die rechtsgang met zich mee kan brengen.

Om de hoofdvraag te beantwoorden wat Nederland kan leren uit de nationale en internationale normering en praktijk van de toepassing van videoconferentie bij verdachten is een gedegen onderzoek naar de buitenlandse en internationale praktijk van belang. Waar in het vorige hoofdstuk de Nederlandse praktijk werd besproken, waaronder ook de transnationale praktijk van de wederzijdse rechtshulp zoals ook door Nederland wordt verstrekt en ontvangen, worden in dit hoofdstuk *casestudies* besproken van de internationale strafrechtpraktijk, in het bijzonder die van het Internationaal Strafhof (ICC), en een vijftal buitenlandse rechtssystemen: Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland en Duitsland.

Hieruit volgt dat er op verschillende manieren wordt gekeken naar de toepassing van videoconferentie. Om de specifieke toepassingswijzen te duiden is er in dit hoofdstuk aandacht besteed aan het toelichten van de relatie tussen enerzijds de wijze waarop over videoconferentie wordt gedacht en hoe dit is vertaald in regelgeving en praktijk en anderzijds de specifieke rechtstraditie en de achtergrond/historische context van de toepassing van videoconferentie in het betreffende land of ICC.

Per casestudy wordt eerst de terminologie weergegeven zoals die wordt gehanteerd, vervolgens wordt de regeling besproken, wordt er gespecificeerd welke differentiatiefactoren in de regeling zijn neergelegd en in hoeverre de verdachte een instemmingsrecht heeft, en wordt tot slot de toepassing in de praktijk besproken.

De informatie die volgde uit de onderzoeksmethodes van rechtsvergelijking, juridische analyse en literatuurstudie zijn voornamelijk gebruikt ter analyse van de juridische kaders. Door middel van interviews is nader inzicht verkregen in de manier waarop die kaders in de betreffende landen en het ICC in de praktijk worden ingevuld.

In hoofdstuk 6 worden de bevindingen die in het onderhavige hoofdstuk worden besproken gebruikt in de beantwoording van de onderzoeksvragen.

5.1 INTERNATIONAAL STRAFHOF

Zoals in de inleiding van dit rapport al werd toegelicht, is het gebruik van videoconferentie ook in ontwikkeling in de context van de berechting van internationale misdrijven. Zo heeft het in Den Haag gesitueerde Joegoslavië Tribunaal bijvoorbeeld in zijn jurisprudentie criteria moeten ontwikkelen om te beoordelen of een getuigenverhoor via videoconferentie plaats mocht vinden. Daarvoor moet i) de getuige niet in staat zijn of goede redenen hebben niet aanwezig te willen zijn, ii) de getuigenis van voldoende belang zijn waardoor het oneerlijk zou zijn voor de verzoekende partij om te vervolgen zonder de betreffende getuigenis, iii) de verdachte niet worden benadeeld in zijn mogelijkheden om de getuige te ondervragen, en, indien aan deze criteria is voldaan, moet iv) de rechtbank vaststellen dat, alles overwegende, het in het belang van de rechtsgang is om het verzoek om toepassing van videoconferentie toe te staan.²⁹⁹ In 2007 is aan de *Rules of Procedure and Evidence* van het Joegoslavië Tribunaal rule 81bis toegevoegd, waarin wordt geregeld dat op bevel van de rechter (al dan niet op verzoek van een procespartij) zittingen via videoconferentie kunnen

²⁹⁹ Zie Decision on Video-Conference Link and Request for Protective Measures for KDZ595, 18 augustus 2010 (“KDZ595 Decision”), par. 6; Decision on Prosecution’s Motion for Testimony to be Heard Via VideoConference Link, 17 June 2010, par. 5; KDZ595 Decision, par. 7; Decision on Popović’s Motion Requesting Video-Conference Link Testimony of Two Witnesses, 28 mei 2008, par. 8; en Prosecutor v. Stanišić and Simatović, Case No. IT-03-69-T, Decision on Prosecution Motions to Hear Witnesses by VideoConference Link, 25 februari 2010, par. 8.

worden gehouden, zolang dit in overeenstemming is met de *interests of justice* (belang van de gerechtigheid). Als dit in het belang is van de gerechtigheid kan aldus in beginsel ook de verdachte worden berecht via videoconferentie. Echter, het is de vraag of dit als passend zal worden geacht in de manier waarop in het internationaal strafrecht de rechtstradities van inquisitoire en adversaire stelsels worden verenigd en, daarmee gepaard, of rechters snel bereid zullen zijn een verdachte daadwerkelijk terecht te laten staan via videoconferentie.

Ook bij andere internationale tribunalen en bij het permanente ICC in Den Haag wordt videoconferentie toegepast voor deskundigen en getuigen en wordt het toepassingsbereik steeds breder beschouwd. In deze paragraaf wordt de toepassing van videoconferentie door het ICC nader besproken als casestudy. Bij het ICC hebben verdachten nog niet terechtgestaan via videoconferentie als zodanig, maar is dit wel (juridisch en praktisch) mogelijk (zie hoofdstuk 3.1.2) en wordt het actief overwogen voor lopende en toekomstige zaken. Het is aan de rechters om te besluiten of en in hoeverre videoconferentie zal worden toegepast voor verdachten. Het horen van getuigen via videoconferentie is echter “dagelijkse praktijk” volgens voor dit onderzoek geïnterviewde ICC-medewerkers. Interviews en rondleidingen bij het ICC lieten zien hoe de zittingszalen ontworpen zijn voor de toepassing van videoconferentie. Zo heeft bijvoorbeeld elke zittingszaal een aangrenzende “regiekamer” waarin de video- en audiocommunicatie alsmede de bewijspresentatie via monitoren worden geregisseerd.

Gezien het grote aantal lidstaten bij het ICC (123 landen) en de geografische spreiding en diversiteit van juridische tradities van die landen, kan wat in de context van het ICC door staten wordt afgesproken een goede indicatie geven van welke standaarden ten aanzien van het strafproces en de rechten van de verdediging heersen in de internationale rechtsorde. Ook worden de rechtszaken bij het ICC nauwlettend geobserveerd op naleving van het recht op een eerlijk proces door commentatoren, afkomstig uit verschillende rechtstradities.

Om deze daarom voor Nederland relevante praktijk in kaart te brengen wordt in deze paragraaf de wijze waarop het ICC aankijkt tegen de toepassing van videoconferentie in hun strafprocessen nader besproken. Daarbij moet niettemin worden aangetekend dat de praktijk van het ICC inzicht geeft in hoe videoconferentie wordt gebruikt in een andere context dan die van de nationale/binnenlandse strafrechtspraak. Deze context is bijvoorbeeld inherent grensoverschrijdend en gaat voor betrokkenen vaak gepaard met hoge veiligheidsrisico's. Daarnaast beschikt het ICC over een relatief hoog budget voor technische toepassingen dan een gemiddelde staat dat kan worden gependend aan een beperkt en overzichtelijk aantal zaken, en zijn de keuzes voor wat betreft de techniek daardoor wellicht minder beperkt door budgettaire overwegingen dan zou gelden voor nationale toepassing. Echter, het is belangrijk te benadrukken dat het ICC geen ervaring heeft met een onderzoek ter terechtzitting waar de verdachte via videoconferentie participeert en dat het maar de vraag is of, ondanks de juridische mogelijkheid daartoe, de rechters de toepassing ervan compatibel zullen vinden met het uitgangspunt dat de verdachte fysiek aanwezig moet zijn bij zijn berechting.

5.1.1 TERMINOLOGIE

In het Statuut van Rome en de *ICC's Rules of Procedure and Evidence* worden de volgende termen gebruikt voor de toepassing van videoconferentie: *videoconference*, *video technology*, *video-link technology*, en *video-link testimony*.

5.1.2 DE REGELING

Waar het Joegoslavië Tribunaal dat in 1993 werd opgericht de toepassing van videoconferentie gaandeweg heeft moeten ontwikkelen in de jurisprudentie en het juridische kader heeft moeten bijstellen hiervoor, is bij het ICC de mogelijkheid om videoconferentie te gebruiken al direct opgenomen in het Statuut van Rome (RS) toen dit in 1998 door 120 staten werd ondertekend. Inmiddels kent het ICC 123 lidstaten die het verdrag hebben geratificeerd.

Terwijl artikel 67 RS regelt dat de verdachte het recht heeft op een openbare zitting, voorziet artikel 68 RS erin dat om slachtoffers en getuigen en hun participatie in het proces te beschermen, de rechtbank “gepaste maatregelen” mag nemen om de veiligheid, het fysiek en psychologisch welzijn, de waardigheid en de privacy van slachtoffers en getuigen te beschermen. Daarbij bepaalt het tweede lid dat mondelinge of opgenomen getuigenverklaringen via videoconferentie toegestaan zijn. Hierbij wordt specifiek gewezen op het gebruik hiervan bij slachtoffers van seksueel geweld en bij kinderen die slachtoffer of getuige zijn van internationale misdrijven. Dat videoconferentie mag worden gebruikt voor getuigenverklaringen wordt bevestigd in artikel 69 RS, waarin de regels rondom bewijs staan beschreven. Het tweede lid verwoordt het uitgangspunt dat een getuigenverklaring “in persoon” wordt gegeven maar dat, in overeenstemming met artikel 68 RS en de *Rules of Procedure and Evidence* (RPE), waar het Statuut van Rome verder in wordt uitgewerkt ten aanzien van procedurele en bewijstechnische aspecten, getuigenverhoor ook mag worden gedaan via elektronische middelen zoals videoconferentie. Rule 67 RPE werkt dit nader uit en vereist dat een getuigenverhoor via videoconferentie is toegestaan mits de techniek toestaat dat de getuige tijdens de getuigenis kan worden ondervraagd door de aanklager, de verdediging en de hof. Ook is op grond van rule 67 lid 3 RPE vereist dat het hof ervoor zorgdraagt dat de locatie vanwaar de getuige via videoconferentie verklaart bevorderlijk is voor het geven van een eerlijke en open verklaring en voor de veiligheid, het psychologische en fysieke welzijn, de waardigheid en privacy van de getuige.

Daarnaast is in rule 102 RPE opgenomen dat als een persoon door een beperking of ongeletterdheid niet in staat is een schriftelijke communicatie bij het ICC in te dienen, dit ook mag geschieden in een andere vorm, zoals via videoconferentie.

Zoals besproken in hoofdstuk 3.1.2 was het tot 2013 echter nog niet mogelijk om de verdachte te laten terechtstaan via videoconferentie. De lidstaten van het ICC hebben toen tijdens de jaarlijkse *Assembly of States Parties* vergadering (ASP) bij consensus besloten dat verdachten mogen verzoeken om terecht te staan via videoconferentie gedurende delen van hun proces en dat het aan de rechters is per situatie een afweging te maken of dit gepast is.³⁰⁰ Dit is geregeld in rule 134bis RPE.³⁰¹ Het was bij het ICC al langer toegestaan om “onder buitengewone omstandigheden” een zitting over een eventuele strafverlaging via videoconferentie te voeren.³⁰²

Het ICC is niet het enige internationale hof waarbij videoconferentie van verdachten is toegestaan. Bij het recenter opgerichte Speciaal Tribunaal voor Libanon is de mogelijkheid voor het terechtstaan van de verdachte via videoconferentie ook voorzien, namelijk in rule 105 de *Rules of Procedure and Evidence* van het Libanon

³⁰⁰ Assembly of States Parties van het Internationaal Strafhof, Resolutie ICC-ASP/12/Res.7, 27 november 2013; Regel 134bis Rules of Procedure and Evidence.

³⁰¹ De letterlijke tekst van rule 134bis Rules of Procedure and Evidence, “Presence through the use of video technology” luidt: “1. An accused subject to a summons to appear may submit a written request to the Trial Chamber to be allowed to be present through the use of video technology during part or parts of his or her trial. 2. The Trial Chamber shall rule on the request on a case-by-case basis, with due regard to the subject matter of the specific hearings in question.”

³⁰² Rule 224 Rules of Procedure and Evidence, conform artikel 110 Statuut van Rome.

Tribunaal. Hierbij is belangrijk op te merken dat het Libanon Tribunaal ook verstekprocedures toestaat, waar andere tribunalen en het ICC dit niet toelaten. Rule 104 RPE expliciteert dat wanneer videoconferentie wordt toegepast de procedure geen verstekprocedure is maar een (gewone) procedure op tegenspraak. De voorwaarden zijn dat de rechter dit autoriseert en dat de advocaat in persoon aanwezig is in de rechtbank. Ook voorzien de *Rules of Procedure and Evidence* erin dat getuigenverhoren en de participatie van de verdachte bij andersoortige zittingen mogelijk is via videoconferentie.

Ook het recent opgerichte Kosovo Specialist Chambers voorziet in de mogelijkheid van toepassing van videoconferentie. Rule 68 *Rules of Procedure of Evidence* van het Kosovo Tribunaal regelt dat een niet gedetineerde verdachte die aanwezig is bij de initiële hoorzitting de rechters mag verzoeken om verdere zittingen bij te wonen via videoconferentie, zolang de rechters hiermee instemmen en de advocaat wel aanwezig is in de zittingszaal. Hierbij geldt voor zowel bij aanwezigheid via videoconferentie als persoonlijke aanwezigheid dat als de verdachte is opgeroepen voor een zitting (al dan niet via videoconferentie) en niet verschijnt, de zitting wordt geschorst en er een arrestatiebevel komt voor de verdachte. Een gedetineerde verdachte moet in persoon verschijnen. Echter, een gedetineerde verdachte die fysiek niet in staat is om de zittingen bij te wonen kan de zitting ook bijwonen via technologische middelen. Rule 96 regelt dat de advocaat mag participeren via videoconferentie op zogenaamde "Status Conferences", een regiezitting. De advocaat mag ook via videoconferentie participeren in afwezigheid (zowel fysiek als via videoconferentie) van de verdachte. In rule 73 voorziet het Kosovo Tribunaal er ook in dat het tribunaal zittingen kan houden op een andere locatie dan in diens gebouw in Den Haag, en dat er dan ook videoconferentie kan worden toegepast, mits de techniek veiligheid en vertrouwelijkheid garandeert. Daarnaast kunnen getuigenverhoren of andere bewijsopnamen worden gedaan via videoconferentie (zoals in rules 100, 101, 128, 141, 144).

5.1.3 TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE

Hierna wordt beschreven in hoeverre onderscheid door het ICC wordt gemaakt bij de toepassing van videoconferentie op grond van het type procesdeelnemer, fase in het strafproces of aard van het strafbare feit. Vervolgens wordt stilgestaan over de wijze waarop over die toepassing wordt beslist.

DIFFERENTIATIE NAAR PROCESDEELNEMER, PROCESFASE OF STRAFBAAR FEIT

Bij het ICC is het mogelijk voor alle procesdeelnemers om via videoconferentie te participeren in het strafproces. Participatie van de verdachte is echter nog niet gebruikelijk en nog geheel niet voorgekomen in het onderzoek ter terechtzitting. Als de rechtbank gebruik gaat maken van de mogelijkheid om de verdachte te laten participeren in (delen) van het strafproces, zal de advocaat aanwezig moeten zijn in de zittingszaal.

In beginsel is er geen beperking van de mogelijkheden tot toepassing van videoconferentie ten aanzien van de fase in het strafproces. Het is aan de rechters om te besluiten wanneer toepassing van videoconferentie wordt toegestaan, ook ten aanzien van de verdachte. Wel geven de geïnterviewde ICC-medewerkers aan dat rechters terughoudender lijken te zijn ten aanzien van de participatie van de verdachte bij het onderzoek ter terechtzitting via videoconferentie dan als het gaat om zittingen in de *pre-trial* fase, over compensatie (*reparations*), of hoger beroep.

De misdrijven waarover het ICC rechtsmacht uit kan oefenen zijn de zwaarst mogelijke misdrijven: genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, oorlogsmisdrijven en agressie. Er is geen differentiatie voor de toepassing van videoconferentie tussen deze misdrijven. Differentiatie tussen deze misdrijven lijkt ook niet goed mogelijk.

DE BESLISSING OVER DE TOEPASSING EN INSTEMMINGSRECHT VERDACHTE

De rechters besluiten over de toepassing van videoconferentie. Dubuisson, directeur Division of Judicial Services van het ICC, licht de gang van zaken als volgt toe:

“Normally, the discussion on whether to use video link is part of the status conference proceedings, where both parties have to give written observations on their viewpoint. We [the Division of Judicial Services] provide information on the technical aspects, such as security and finances. And then the judge decides. The defence could oppose, but this will not mean that this will not be done. It’s for the judge to decide.”

Het is ook bij het ICC aan de rechters om te besluiten of en in hoeverre videoconferentie zal worden toegepast voor verdachten en zij mogen dit weigeren. De logica bij het ICC is dat het er niet zozeer om gaat dat de rechtbank of het parket aan zou sturen op toepassing van videoconferentie maar dat de verdachte liever op afstand vanuit eigen land zittingen bijwoont dan in Den Haag te moeten verschijnen.

5.1.4 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

Het ICC heeft alle juridische en technische mogelijkheden om videoconferentie toe te passen op procesdeelname van de verdachte. Hoewel het een kwestie van tijd lijkt voordat dit ook zal gebeuren, is er voornamelijk terughoudendheid bij de toepassing van videoconferentie voor de verdachte, met name rondom zittingen waar de bewijsvoering een rol speelt. De voor dit onderzoek geïnterviewde ICC-medewerkers geven aan dat de terughoudendheid te maken heeft met zorg of de rechten van de verdediging voldoende kunnen worden gegarandeerd en uitgeoefend via videoconferentie, met het onmiddellijkheidsbeginsel, en met de voorkeur van rechters om de verdachte te kunnen zien en hun gedrag en houding te kunnen ervaren.

Tot nu toe is het nog niet voorgekomen dat verdachten in het onderzoek ter terechtzitting als zodanig hebben geparticipeerd via videoconferentie, hoewel er enige ervaring is opgedaan met participatie in procedures vanuit detentiecentra. De mogelijkheid om videoconferentie toe te passen speelde ook rondom de vraag of Thomas Lubanga Dyilo zijn zittingen over het betalen van schadevergoeding aan de slachtoffers (*reparations*) kon bijwonen vanuit het Congolese field office van het ICC omdat zijn detentiecentrum niet een geschikte locatie werd geacht voor de toepassing van videoconferentie. Dit werd een kwestie rondom wie er verantwoordelijk was voor de veiligheid en vluchtgevaar: het ICC of Congo.

Daarnaast is op 23 juni 2020 een richtlijn afgekondigd voor het houden van zittingen tijdens de COVID-19 pandemie, waarin wordt benadrukt dat op een *case-by-case*-basis rechters kunnen afwegen om voor noodzakelijke zittingen videoconferentie toe te passen.³⁰³ Hierbij dienen de rechters tot de conclusie te komen dat de voorgestelde zittingsvorm in overeenstemming is met het de toepasselijke regelgeving en de rechten van de verdachte.³⁰⁴ Ook moet de situatie en restricties in het land waar eventueel via videoconferentie

³⁰³ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 1 en 2.

³⁰⁴ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 3.

participerende personen zich bevinden worden meegenomen in de afweging.³⁰⁵ De richtlijnen stellen ook een protocol vast waarin staat voorgeschreven dat de rechters indien zij videoconferentie willen toepassen ruim van tevoren afstemmen met de verschillende afdelingen van de *Registry*. Zo kunnen afspraken gemaakt worden over de technische aspecten, waaronder ook het afbakenen van de reikwijdte van de zitting en anticiperen op eventuele technische problemen.³⁰⁶ Het document sluit af met de overweging dat het de bedoeling is dat deze richtlijnen van tijdelijke aard zijn.³⁰⁷

Het horen van getuigen via videoconferentie was ook voor de Covid-19 pandemie al, in de woorden van een geïnterviewde, “dagelijkse praktijk,” waarbij uit een ruwe schatting van de voor dit onderzoek geïnterviewde ICC-medewerkers bleek dat in zo’n 80% van de getuigenverhoren videoconferentie wordt gebruikt. De afweging hierbij hangt af van de specifieke zaak en omstandigheden, en het is aan de rechters om dit al dan niet toe te staan. Dubuisson licht toe: “For the defence witnesses in the Bemba case, all witnesses were vulnerable and could request asylum in the Netherlands if we would have transported them here. We decided to use a video link for more than 80% of the witnesses. The defence were not happy because they said it was not fair. But the judges granted it.”

WERKWIJZE

Het ICC heeft drie courtrooms die elk zijn uitgerust met negen camera’s, een regiekamer en beeldschermen voor elke procesdeelnemer. Deze beeldschermen hebben een split screen waarop gedurende de zittingen de live transcripten te zien zijn. Ook worden hier eventuele digitale bewijsstukken getoond. Verder kunnen de procesdeelnemers zelf kiezen welke beelden ze van welke camera’s willen zien, hoewel dit vanuit de regiekamer kan worden gecontroleerd en beperkt. Op de locatie waarvandaan een persoon via videoconferentie wordt gehoord kan de te horen persoon niet zelf bepalen wat hij ziet, maar bepaalt de regiekamer welke beelden te zien zijn. Volgens de technische staf is het gebruik van negen camera’s in de zittingszaal in de toekomst niet meer nodig; met verbeterde techniek wordt het op een gegeven moment wellicht ook mogelijk om alles vanuit centraal gepositioneerde bal met meerdere camera-ogen te filmen of dat (een vorm van) een drone zou kunnen worden gebruikt.

Op de locatie waar de te horen persoon zich bevindt werkt het ICC niet of nauwelijks samen met lokale autoriteiten, zoals voor staten wel gebruikelijk is in de context van rechtshulpverlening en bijvoorbeeld ook geregeld is in de EU Rechtshulpovereenkomst. Het ICC heeft in beginsel de situatie ter plekke zelf onder controle, wat verband houdt met het soort zaken dat het ICC berecht. Het stuurt eigen personeel naar de verhoorlocatie en laat het liefst ook geen andere participanten in de verhoorruimte toe, ten behoeve van de betrouwbaarheid en veiligheid van de verhoorsituatie. Als het een rogatoire commissie betreft, kan er wel worden samengewerkt met lokale autoriteiten, mits deze volledig worden vertrouwd, maar met zittingen in het kader van de terechtzitting doet het ICC dit niet en opereren ze zo onafhankelijk mogelijk. De verhoorruimte op locatie wordt beschouwd als een verlengstuk van de rechtszaal en daarmee onderdeel van

³⁰⁵ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 4.

³⁰⁶ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 6.

³⁰⁷ *Guidelines for the Judiciary concerning the holding of court hearings during the Covid-19 pandemic*, 23 juni 2020, gepubliceerd op <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/200623-guidelines-for-court-proceedings-covid-19-eng.pdf>, par. 7.

de rechtszaal, en daar horen ICC-rechtbankmedewerkers (*court officers*) bij in plaats van buitenlandse autoriteiten, vindt het ICC. De *court officer* draagt in principe een toga en een embleem van het ICC en heeft als taak om te garanderen dat het verhoor gaat volgens de standaarden van het ICC en dat de te horen persoon vrij is om te verklaren zonder repercussies te hoeven vrezen.

Het ICC organiseert het verhoor in principe via hun *field office* op locatie, waar staf van de *victims and witness section* de te horen persoon vaak al langer kent en naar de verhoorlocatie brengt en de veiligheid waarborgt. Het kan ook zijn dat de persoon als kwetsbaar wordt aangemerkt. Dan mag er bijvoorbeeld een psycholoog bij het verhoor aanwezig zijn.

Voordat het ICC een verhoor via videoconferentie doet wordt er contact gelegd met de autoriteiten van de betreffende staat door middel van een *note verbale*. Daarin verzoekt het ICC formeel om samenwerking en geeft het aan wie aanwezig zullen zijn bij het verhoor en welk materiaal er wordt gebruikt. Sommige landen hebben bezwaar tegen het gebruik van een satellietverbinding. Het ICC geeft daarom specifiek aan of het voornemens is een satellietverbinding te gebruiken. De betreffende staat kan vervolgens aangeven dat ze aanwezig willen zijn. Het is dan aan de ICC-rechters om hierover een besluit te nemen. Als de rechters dit niet willen en de staat toch eist eigen ambtenaren aanwezig te hebben bij het verhoor, zal in principe het verhoor niet plaats kunnen vinden omdat de staat soeverein is over het eigen grondgebied. Echter, als het een lidstaat van het ICC betreft of het gaat om het uitvoeren van een besluit van de VN Veiligheidsraad (bijvoorbeeld een verwijzing van een situatie, zoals in het geval van Darfur), zal het ICC de betreffende staat aanspreken op diens verdragsverplichting om met het ICC samen te werken.³⁰⁸

VEILIGHEIDSWAARBORGEN

Gewoonlijk zorgt het ICC er dus voor dat er een technicus en een *court officer* aanwezig zijn bij het verhoor. De *court officer* heeft als taak om te garanderen dat het verhoor gaat volgens de benodigde juridische standaarden en dat de te horen persoon vrij is om te verklaren zonder repercussies te hoeven vrezen. De *court officer* moet bijvoorbeeld rapporteren als er iemand anders in de ruimte aanwezig is. De zorg om de veiligheid geldt niet alleen voor de veiligheid tijdens het verhoren zelf, maar juist ook gedurende de periode voorafgaand aan en na afloop van het verhoor. Juist dan is er een groot risico op dwang en bedreiging, voor zowel de persoon zelf als diens familieleden.

Cristina Ribeiro van het ICC legt hierbij uit dat ten aanzien van getuigen die door de aanklager worden aangedragen er tegen de tijd dat het verhoor via videoconferentie plaatsvindt al lange tijd een relatie bestaat met de persoon in kwestie, waarbij er al een risicoanalyse ligt en mogelijk een speciaal beschermingsprogramma is opgesteld waar dit nodig was. Daarbij merkt zij op dat, in uitzonderlijke omstandigheden van een heel hoog risico en onvoldoende mogelijkheden de getuige te beschermen, het kan voorkomen dat wordt overwogen dat verhoren niet doorgaan omwille van de veiligheid, ook als dit effect heeft op de bewijsvoering. Om die reden moet de veiligheids- en risicoanalyse zo vroeg mogelijk plaatsvinden, in de opsporingsfase, om niet pas op een laat moment tot het besef te komen dat het risico onaanvaardbaar is. Het beleid daarbij is dat er geen informatie wordt verzameld over de inhoud van de zaak voordat de veiligheidssituatie volledig in kaart is gebracht en er een veiligheidsplan is opgesteld.

³⁰⁸ Artikel 86 Statuut van Rome verplicht alle lidstaten van het ICC om mee te werken aan de opsporing en vervolging door het ICC. Overeenkomstig artikel 25 van het VN Handvest hebben alle staten de verplichting om besluiten van de VN Veiligheidsraad uit te voeren. Artikel 103 VN Handvest benadrukt daarbij dat de verplichtingen op grond van het VN Handvest voorrang genieten boven eventuele andere, conflicterende verplichtingen.

Indien er een indicatie van een veiligheidsrisico bestaat, wordt bij de daadwerkelijke toepassing van videoconferentie gebruik gemaakt van vervormingen van zowel het beeld (door mozaïek) als het geluid, zodat de verklarende persoon niet gemakkelijk kan worden geïdentificeerd. Dit gebeurt alleen als het verklaringen betreft voor een openbare zitting. Voor een rogatoire commissie worden deze vervormingen niet toegepast, maar wordt uit veiligheidsoogpunt wel encryptie gebruikt.

De veiligheid van de informatie is volgens de technische staf van de ICC goed te garanderen via encryptie. Encryptie is nodig voor het waarborgen van zowel de veiligheid als de vertrouwelijkheid van de communicatie. In verband met het soort zaken dat het ICC doet, houdt het ICC er bij de toepassing van videoconferentie rekening mee dat landen niet altijd dezelfde belangen hoeven te hebben als die van het ICC, met name waar het gaat om het belang van de veiligheid van de persoon die wordt gehoord. Daarbij is ook nodig goed na te gaan of de verbinding die wordt gebruikt (uiteindelijk) onder controle staat van de overheid, ook al kan het in eerste instantie lijken dat de verbinding via een private partij loopt.

Volgens de technische staf van het ICC is het zwakste punt in de veiligheid de verbinding zelf. Deze kan worden onderbroken, waardoor het verhoor simpelweg niet langer mogelijk is. Voor personen of autoriteiten die toegang hebben tot de infrastructuur, bijvoorbeeld via providers of door een routing point aan te vallen, is het volgens de technische staf niet moeilijk om het verhoor te saboteren door de verbinding te onderbreken.

Een alternatief om de veiligheid van de verbinding beter te kunnen garanderen is om een satellietverbinding te gebruiken. Dit kost meer en is ook minder goed van kwaliteit. Het is daarmee een afweging van kwaliteit tegen veiligheid. Vanuit een security perspectief is een satellietverbinding beter te beveiligen, maar de bandbreedte, en daarmee de kwaliteit, is niet zo groot als wanneer je een internetverbinding gebruikt. En voor de rechten van de verdediging en de kwaliteit van het verhoor en het proces is juist ook de kwaliteit van de verbinding van groot belang.

JURIDISCHE WAARBORGEN

Voor wat betreft de juridische waarborgen voor de via videoconferentie participerende verdachte benadrukken de ICC-medewerkers het uitgangspunt dat ernaar wordt gestreefd de normale situatie in de rechtszaal zo goed mogelijk na te bootsen. Hiervoor moet de ruimte goed worden ontworpen. Ook moet vertolking worden georganiseerd, die wellicht dan ook via videoconferentie moet verlopen. De vertolking moet zo zijn dat de persoon ook effectief kan participeren in de procedure. Het ICC past hiervoor simultane vertolking toe, wat voor de belasting op de infrastructuur aanzienlijk ingewikkelder is dan consecutieve vertolking.

Als het gaat om zittingen waarbij de verdachte het proces alleen hoeft te kunnen volgen, is de toepassing van videoconferentie voor de verdachte minder ingewikkeld dan als het zittingen betreft waarbij de verdachte wordt ondervraagd of als er ander bewijs wordt getoond. Bewijs is soms fysiek, en dat is maar op één locatie tegelijk. In verband met het onmiddellijkheidsbeginsel en de verdedigingsrechten is van belang dat als de verdachte terecht zou staan via videoconferentie hij het bewijs ook kan zien of zelfs kan hanteren, bijvoorbeeld om te annoteren. De verdachte moet in staat worden gesteld te kunnen reageren op het bewijs.

Voor het ICC is het ook een uitdaging dat het moet voldoen aan zowel de vereisten van *common law* als van *civil law* rechtssystemen. Echter, de geïnterviewden wijzen erop dat het ze niet ontbreekt aan middelen om dit mogelijk te maken, en dit soort aspecten veelal simpelweg een kwestie van geld is, niet zozeer van technische mogelijkheden. Terwijl we in Court Room 1 staan, legt Dubuisson uit:

“Look around at this environment, you have computers and everything here, all the proceedings are in electronic form, all the evidence is already in electronic form. You have to consider what type of evidence it is. If necessary, we do what we have done also in the beginning: we print it, we move to the field with the printed version. Sometimes you start to annotate the printed version. Then you need to make an electronic version of the one in the field, and this has to enter as evidence here. If you are in a civil law system, everything automatically becomes part of the dossier. If it is the common law, people will say: how do we make sure that this annotation is the right one and therefore you have to secure the chain of custody. That is why we have a court officer in place who will take it, and the court officer will give it here and thereby ensure the chain of custody. In that way, we abide by the rules of both civil and common law.”

Dit soort aspecten zijn aldus op te lossen, hoewel het meer tijd met zich mee kan brengen: de zitting kan worden geschorst, het bewijs kan fysiek worden overgebracht naar de locatie waar de verdachte zich bevindt, en aldaar kan een al dan niet geannoteerde versie van het bewijs (bijvoorbeeld bij geografische kaarten) door de *court official* middels een verzekerde *chain of custody* terug naar het ICC worden gebracht. De chain of custody zorgt ervoor dat zorgvuldig geregistreerd wordt wie in contact komt met het bewijs zodat gegarandeerd is dat geen onbevoegden mogelijk met het bewijs hebben geknoeid. Met dit soort maatregelen kan ervoor worden gezorgd dat het aan alle eisen van zowel *civil law* als *common law* voldoet.

Daarnaast wordt er geëxperimenteerd met nieuwe technieken, zoals het gebruik van hologrammen om bewijs te kunnen projecteren, en technieken waardoor bewijs 3D kan worden gezien. In de toekomst zou de verdachte ook via een hologram kunnen worden weergegeven in de rechtszaal.

Er zijn ook andere uitdagingen voor wat betreft het voldoen aan de juridische waarborgen voor een eerlijk proces waarover ook bij het ICC wordt nagedacht. Zoals de locatie van de advocaat. Het is bij het ICC verplicht dat de advocaat in de rechtszaal aanwezig is, wat belangrijk wordt gevonden voor de bewijsvoering en de procesgang. Juridisch is het niet nodig dat er ook een advocaat fysiek aanwezig is bij de verdachte. “We zouden een waarnemer (*silent observer*) kunnen sturen, maar dit is normaal gesproken niet nodig omdat we de ruimte al controleren/beveiligen tegen mensen die in en uit kunnen lopen,” legt Dubuisson uit. “Het is ook mogelijk dat de autoriteiten van het betreffende land dit kunnen garanderen, we denken na over hoe dit het beste te doen.” Het is in beginsel ook mogelijk dat op de locatie bij de verdachte een advocaat is, of een lid van het juridische team die voldoende kennis heeft om de verdachte bij te staan en diens vragen te beantwoorden, en mogelijk zelfs wenselijk als het daadwerkelijk zal gaan om videoconferentie voor de verdachte tijdens het onderzoek ter terechtzitting.

Van cruciaal belang voor de inzet van videoconferentie voor de verdachte in het licht van de aanwezigheidsplicht van de advocaat in de zittingszaal is dat de communicatie tussen de verdachte en de advocaat goed moet worden geregeld. De veiligheid en vertrouwelijkheid moeten worden gegarandeerd, ook als leden van het juridische team zich op beide locaties zouden bevinden. Onderdeel van de communicatiemogelijkheden zou bijvoorbeeld kunnen zijn om naar Canadees voorbeeld een geluidsdichte cel in de rechtszaal te plaatsen (*booth*) waarin de advocaat dan veilig en vertrouwelijk met de verdachte kan communiceren. Als het lampje gaat branden, gaat de advocaat naar de *booth* om met zijn cliënt te praten. Zo wordt er bij het ICC nagedacht over verschillende mogelijkheden van interactie en voor de communicatie tussen verdachte en advocaat als er videoconferentie zal worden gebruikt voor de verdachte.

Een ander punt is wat de verdachte zal kunnen zien als hij op afstand participeert in zijn proces. Bij getuigenverhoren via videoconferentie heeft de getuige zelf geen controle op wat hij kan zien. In de zittingszaal bij het ICC hebben getuigen en verdachten in principe beschikking over de knoppen om te

schakelen tussen beelden. “Some play with it, but usually they are too frightened, not wanting to touch any of the buttons,” legt Arjan Baks, Senior Audio-Visual Production Assistant, uit. Maar hier is wel beleid voor. Het is namelijk niet aan de te horen person om altijd zelf te bepalen wat hij of zij ziet, licht Dubuisson toe.

“We have also a policy how to film. If the prosecutor takes the floor – one camera is filming it. He will reply in another camera. This is carefully managed. You could also only pick up stupid things of the defence and then you transmit it to the person (or the public or the witness). If the defence is laughing when the witness is speaking, and you show the defence laughing, or the accused making signs to the witness speaking, he will immediately stop speaking.”

Er is bij het ICC dus beleid om ervoor te zorgen dat wat er gefilmd en getoond wordt geen negatief effect heeft op het proces. Dit is vergelijkbaar met de afweging om in de zittingszaal fysiek een scherm neer te zetten om oogcontact te voorkomen tussen bijvoorbeeld de verdachte en getuigen, voornamelijk als het een bedreigde getuige betreft.

Bij de afweging wat de procespartijen kunnen zien gaat het om wat juridisch acceptabel is, zegt Dubuisson, want de rechters, de tolken en de verdachte zullen altijd meer willen zien. Die zullen het liefst de persoon willen zien, de interactie, het oogcontact, kleine bewegingen, gelaatstrekken waaruit bepaalde emoties of andere reactie of betekenis zouden kunnen worden afgeleid. De vraag is of dit soort beeldkwaliteit ook de ondergrens moet zijn om voldoende juridische waarborgen te bieden voor de toepassing in het strafproces, of dat minder details ook voldoende is om een eerlijk proces te waarborgen. Daarbij merkt Dubuisson ook op dat het ook nog geen uitgemaakte zaak is of en hoe de beelden worden opgeslagen, hoe deze moeten worden beveiligd en wat er gedaan moet worden met verschillen in wetgeving wanneer meerdere staten betrokken zijn. Het zijn afwegingen en keuzes die moeten worden gemaakt, nu de techniek veel mogelijk maakt. Dubuisson: “One day we will do trials from our bench at home. The interpreters will go to one location; others are at other locations. Technology is progressing.”

KWALITEITSWAARBORGEN

Een bijzondere invulling van de benodigde juridische waarborgen is dat de kwaliteit van de verbinding en het beeld en geluid voldoende is om een verdachte te laten participeren in diens vervolging via videoconferentie. De infrastructuur en daarmee samenhangend de kwaliteit van de verbinding is een knelpunt hieromtrent. Dubuisson schetst de consequenties die juridische waarborgen hebben voor de benodigde infrastructuur:

“[The accused] actually needs to be put in a position to exercise all of their rights, that means to see what is going on, to be able to speak, to listen, to fully understand, so it also must be translated; this is a very high standard. This translation of the proceedings has to be done in Holland. You will have multiple links from both places. That’s already a difficulty. What you also need is the encryption, that means how you are securing the link. Two countries might not have the same interest. You need to think about the technical requirements to prevent someone to enter. Who controls the service provider? Moreover, let’s say you have a witness in Canada – you have to make sure a witness also can follow the trial. Then you have to add a link to Canada. It can be a witness with legal assistance, so then you also have to provide a link with the lawyer in Holland. This is a big challenge, technically and legally.”

De infrastructuur tijdens ICC-zittingen is reeds ingewikkeld, onder andere doordat verschillende procesdeelnemers verschillende beelden zien, en ook het publiek wat anders ziet dan wat de procespartijen zien. Dit wordt allemaal vanuit de regiekamer georganiseerd. De persoon die wordt gehoord ziet op diens

beeldscherm wat de regie bepaalt dat hij ziet. Voor het publiek schakelt de regie tussen cameraposities om bijvoorbeeld in beeld te brengen wie er spreekt; van vraagsteller naar de te horen persoon. Maar degene die antwoordt – de te horen persoon – krijgt zichzelf niet te zien, want jezelf zien praten zou een vreemd effect geven dat de verklaring zou kunnen beïnvloeden, licht de technische staf van het ICC toe. Naast beelden van degene die de vragen stelt, ziet de te horen persoon op zijn beeldscherm ook een kader waarin het real time transcript wordt getoond in de taal die hij beheerst, en ziet hij ook het bewijs verschijnen voor zover dit op een beeldscherm kan worden weergegeven.

Daarnaast heeft de noodzaak voor het ICC om tolken te gebruiken en de keuze om dan altijd simultane (of gelijktijdige) vertaling toe te passen een grote impact op de benodigde infrastructuur. Op nationaal niveau wordt vaak gebruik gemaakt van consecutieve (of opeenvolgende) vertolking: een tolk laat de te horen persoon eerst uitspreken en vertelt dan wat er is gezegd. Baks licht dit toe: “If you have simultaneous interpretation you need interpretation booths, split channels, one should not be able to hear the line of the other. If you speak one after another, you only need one microphone.” Het ICC vindt dit onvoldoende als juridische waarborg en – omdat het voldoende financiële middelen heeft hiervoor – past daarom simultane vertolking toe in meerdere talen tegelijkertijd. Dit is technisch veel ingewikkelder en zwaarder voor de verbinding. Er is daarom voor het ICC speciale software ontwikkeld waardoor meerdere audio-kanalen via de videoverbinding kunnen lopen, waardoor zowel getuigen als verdachte mee kunnen luisteren met het verhoor in verschillende talen, en tegelijkertijd verschillende tolken simultaan kunnen vertalen tijdens het verhoor.

Door al deze factoren is de grootste technische uitdaging voor de toepassing voor videoconferentie door het ICC de kwaliteit van de verbinding. Er is een zeer goede internetverbinding nodig en die is er vaak niet op de plekken waar het ICC werkt. Maar de technische staf van het ICC merkt op dat ook voor de toepassing binnen Nederland dit niet altijd goed gaat: de wifi-kwaliteit in Nederlandse gevangenissen is vaak ontoereikend voor de kwaliteitseisen die het ICC stelt aan de videoverbinding.

Daarnaast brengt het samenwerken met lokale autoriteiten ook andere technische uitdagingen met zich mee.

Baks zegt daarover: “If you use local infrastructure, then you still have the question if it is compatible with your infrastructure. You can have different standards, different codes. That’s why we always try to take matters in our own hands (so then we ensure at least security and operational quality).” In de praktijk hangt veel af van welke apparatuur er in een land beschikbaar is en of de technische mogelijkheden daar (standaarden, codes) compatibel zijn met de technische infrastructuur die het ICC gebruikt. Door de verhoorsituatie zelf te organiseren en controleren, en zo ook gebruik te maken van eigen apparatuur, is de kwaliteit en veiligheid van de verbinding beter te garanderen.

Daarnaast wordt geprobeerd op locatie de belasting op de verbinding en infrastructuur zo klein mogelijk te houden. Hoe omvangrijk de technische inrichting ook is georganiseerd in het ICC zelf, op locatie gebruiken ze het liefst een simpele opzet: een enkele camera die is gericht op de persoon die verklaart. Zij vinden het niet nodig om een tweede camera te hebben om ook een overzichtsbeeld te hebben, omdat een ICC *court official* in de verhoorkamer aanwezig is die garandeert dat er bijvoorbeeld geen beïnvloeding plaatsvindt door personen buiten beeld. Elke extra camera heeft impact op de benodigde infrastructuur, waarmee de kwaliteit en betrouwbaarheid van de verbinding kwetsbaarder wordt.

Daarnaast is het voor de kwaliteit van het beeld en met name het geluid van belang hoe de verhooruimte op locatie is ingericht. Zo vertellen de ICC-medewerkers over een situatie waarin een metalen schuur werd gebruikt als verhoorlocatie maar hierdoor het geluid zo slecht was dat de tolken hun werk niet goed konden doen.

De technische staf van het ICC raadt aan om, wanneer de middelen beperkt zijn, de apparatuur en infrastructuur te optimaliseren voor een goede locatie per land en daar dan een goede verbinding voor te huren, en de kwaliteit voor die ene locatie zo goed mogelijk te maken. Als er meerdere locaties in een land worden gebruikt, maakt dit de kosten exponentieel hoger. Als de middelen schaars zijn, is het beter om één locatie te hebben waar de kwaliteit heel hoog is zodat de rechten van de verdachte en eerlijk proces kunnen worden gewaarborgd, dan om die middelen te verdelen over meerdere locaties en waardoor de kwaliteit overal te wensen laat. Daarbij kan ook overwogen worden een speciale lijn te reserveren in plaats van gebruik te maken van het normale openbare internet te gebruiken dat iedereen gebruikt, waarmee de betrouwbaarheid en kwaliteit kan worden bevorderd.

5.2 ITALIË

5.2.1 TERMINOLOGIE

In Italië wordt formeel de term *videoconferenza* gebruikt, maar komen ook de volgende begrippen voor: *collegamento audiovisivo* (letterlijk: audiovisuele verbinding), *videocollegamento* (letterlijk: videoverbinding), *dibattimento a distanza* (zitting op afstand), *partecipazione al dibattimento a distanza* (deelname aan de zitting op afstand), *dibattimento in videocollegamento* (terrechtzitting met videoverbinding), *videocollegato* (videoaansluiting), en *videointervento* (videotussenkomst).

5.2.2 DE REGELING

Italië is een parlementaire republiek. Op 2 juni 1946 betekende een referendum het einde van de monarchie en de geboorte van de Republiek, en op 1 januari 1948 trad de nieuwe grondwet van de Italiaanse Republiek in werking.

Het Italiaanse procedurele strafrecht is geregeld in de *Codice di Procedura Penale* (CPP). Het huidige wetboek van strafvordering werd in 1988 ingevoerd en trad het jaar daarop in werking. Het bestaat uit 11 boeken. Daarnaast zijn er nog de *Disposizioni di attuazione del codice di procedura penale* (bepalingen ter implementatie van het wetboek van strafvordering). Dit zijn artikelen die bij het Italiaanse wetboek van strafvordering horen, maar hier strikt genomen geen onderdeel van uitmaken. De regeling met betrekking tot videoconferentie (artikel 146 bis dis. att. CPP) betreft ook dergelijke bepalingen.

Het Italiaanse strafproces bestaat grofweg uit drie fases: het vooronderzoek (*indagini preliminari*), de hoorzitting naar aanleiding van het vooronderzoek (*udienza preliminare*) en de berechting (*dibattimento*).³⁰⁹

Italië kent een *civil law* traditie. Het Italiaanse strafproces is in sterke mate geïnspireerd door het Franse inquisitoire strafproces. Met de inwerkingtreding van de CPP heeft het strafproces echter een aantal accusatoire trekken gekregen, zoals een passievere rol van de rechter en de waarborging van het onmiddellijkheidsbeginsel op de terechtzitting.³¹⁰ Daarnaast heeft Italië de functie van onderzoeksrechter of

³⁰⁹ Stevens, de Wilde, Cupido e.a., 2016, p. 79.

³¹⁰ Stevens, de Wilde, Cupido e.a., 2016, p. 78.

rechter-commissaris in het opsporingsonderzoek opgeheven.³¹¹ In plaats daarvan heeft de officier van justitie de leiding over het opsporingsonderzoek.³¹²

De rechtbanken zijn als volgt georganiseerd. In eerste aanleg kan men terecht bij vrederechters (*giudici di pace*) of (jeugd)rechtbanken (*tribunali*). Ernstige misdrijven (zoals moord en zware mishandeling) worden door een combinatie van een jury en lekenrechters afgedaan bij de *corti d'assise*.³¹³ In hoger beroep worden strafzaken door de *corti d'appello* behandeld. Tenslotte kan men in cassatie bij het Hof van Cassatie (*corte di cassazione*). Zaken die verband houden met het penitentiair recht worden door de penitentiaire rechtbanken (*tribunali di sorveglianza*) afgedaan.

Omdat de toepassing van videoconferentie in Italië in belangrijke mate is ontwikkeld in de context van de maffiabestrijding, is het ook van belang toe te lichten dat de afdeling anti-maffiaonderzoek (*Direzione Investigativa Antimafia*) in 1991 werd opgericht om de georganiseerde misdaad te bestrijden. Deze afdeling heeft zowel preventieve als repressieve politiefuncties. Het nationale anti-maffia-departement (*Direzione Nazionale Antimafia*), dat is gevestigd bij het Hof van Cassatie en wordt geleid door de nationale officier van justitie tegen maffia (*Procuratore Nazionale Antimafia*), is verantwoordelijk voor de coördinatie van onderzoeken op nationaal niveau.

In Italië vormde de beveiliging van processen tegen verdachten van lidmaatschap van de maffia een reden om in 1992 videoconferenties in te voeren in strafprocedures.³¹⁴ Met Wetgevingsdecreet n. 306 van 8 juni 1992 werd artikel 147-bis Implementatiebepalingen CPP geïntroduceerd waarmee “spijtoptanten” een verklaring konden afleggen per videoconferentie.³¹⁵ De wetgever hoopte hiermee spijtoptanten te stimuleren zich te melden omdat ze zich zo beter beschermd zouden voelen. In dit artikel werd opgenomen dat de audiovisuele verbinding zodanig moest zijn dat de aanwezigen in de rechtszaal goed te zien en horen zouden moeten zijn voor de personen op de locatie van de te horen spijtoptant.

De aanleiding voor de invoering van dit artikel was het bloedbad van Capaci: een bomaanslag die anderhalve maand eerder, op 23 mei 1992, plaatsvond en waarbij de beroemde anti-maffia rechter Falcone, zijn vrouw en een aantal politieagenten omkwamen.³¹⁶ Tijdens de zogenaamde “maxi-processen” tegen de maffia die hierop volgden, werd videoconferentie voor het eerst toegepast. In deze processen stonden tientallen verdachten tegelijkertijd terecht, waaronder zowel grote maffiabazen als spijtoptanten, die in ruil voor hun getuigenis strafkorting kregen. Om het risico op wraakacties voor het meewerken met justitie te beperken, konden spijtoptanten op een geheime locatie deelnemen aan het proces middels videoconferentie.³¹⁷ Destijds werd dit als een uitzonderlijke noodsituatie gezien. Daarom was in de regeling slechts in het tijdelijke gebruik van videoconferentie voorzien.

In 1998 werd het gebruik van videoconferentie uitgebreid van alleen spijtoptanten naar de categorie van verdachten van aan de maffia gerelateerde misdrijven, overeenkomstig artikel 51 lid 3-bis CPP.³¹⁸ Het hiervoor

³¹¹ Stevens, de Wilde, Cupido e.a., 2016, p. 79.

³¹² Stevens, de Wilde, Cupido e.a., 2016, p. 79.

³¹³ Artikel 5 Codice di Procedura Penale.

³¹⁴ Van der Vlis, 2011, p. 18.

³¹⁵ Originele tekst: *Modifiche urgenti al nuovo codice di procedura penale e provvedimenti di contrasto alla criminalità mafiosa*, vertaald: Urgente wijzigingen in het nieuwe wetboek van strafvordering om maffiacriminaliteit te bestrijden.

³¹⁶ Mittica, *Processo penale e giustizia* 2018, p. 945.

³¹⁷ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 486.

³¹⁸ De wijziging werd ingevoerd door artikel 2 van de Wet van 7 januari 1998, nr. 11. Voluit heet deze wet *Disciplina della partecipazione al procedimento penale a distanza e dell'esame in dibattimento dei collaboratori di giustizia, nonché modifica della competenza sui reclami in tema di articolo 41-bis dell'ordinamento penitenziario*, vrij vertaald Discipline van

ingevoerde artikel 146-bis Implementatiebepalingen CPP stelde kwaliteitseisen aan de verbinding tussen de rechtszaal en de videoconferentie in de detentielocatie, namelijk dat er een duidelijk zichtbare en hoorbare verbinding moest zijn waarbij beeld en geluid gelijktijdig konden worden waargenomen.³¹⁹ Ook moesten de autoriteiten ervoor zorgen dat de advocaat en zijn cliënt vertrouwelijk konden communiceren.

De doelstelling van de regeling veranderde met deze wetswijziging. Waar oorspronkelijk de bescherming van de spijtoptant centraal stond, draaide de ratio van de nieuwe regeling meer om gevaar voor de veiligheid of de openbare orde. Het was aan de rechter om dit te besluiten en de verdachte kon daar geen bezwaar tegen maken en had dus geen instemmingsrecht. Bovendien was de toepassing van videoconferentie verplicht als de verdachte dermate gevaarlijk werd geacht dat hij in een speciaal detentieregime werd vastgehouden: dit was het zwaarst mogelijke gevangenisregime ("*carcere duro*") voor de hoogste maffiabazen, dat op grond van artikel 41-bis van de Penitentiaire wet opgelegd kan worden. Er wordt hier specifiek gewezen op het gevaar van ontsnapping als de verdachte getransporteerd werd tussen gevangenis en rechtszaal.³²⁰ Daarnaast zou fysieke aanwezigheid de verdachte in staat stellen om tijdens het proces contact te hebben met medeverdachten of ondergeschikten.³²¹

Artikel 6 van Wet 1998/11 ging overigens nog steeds uit van het tijdelijke gebruik van videoconferentie en stond deze toepassing toe tot 31 december 2000. In de parlementaire wetgeving wordt gesproken over "de uitzonderlijke aard van de huidige onvoorziene omstandigheden" en verwezen naar de maffiaproblematiek.³²² In wetgevingsdecreet 2000/341 (omgezet in wet 4/2001) werd deze periode verlengd tot 31 december 2002, omdat, hoewel er belangrijke stappen waren gezet in de strijd tegen de georganiseerde misdaad, de maffia nog steeds niet overwonnen was.

In 2001 werd het gebruik van videoconferentie uitgebreid naar de terrorisme-context, naar aanleiding van de terroristische aanslagen van 11 september datzelfde jaar.³²³ Artikel 8 van Wet 2001/374 bepaalde dat verdachten van misdrijven uit artikel 407 lid 2 lett. a sub 4 CP (terroristische misdrijven), artikel 270 lid 2 CP en artikel 306 lid 2 CP (deelname aan ondermijnende organisaties) het proces per videoconferentie kunnen bijwonen als er ernstige redenen zijn voor de veiligheid of de openbare orde of het proces bijzonder complex is en deelname op afstand noodzakelijk is om vertraging van het proces te voorkomen, wat aansloot bij de reeds bestaande regeling. Deze uitbreiding tot terroristische misdrijven beantwoordde aan dezelfde noodlogica die in 1998 leidde tot de invoering van artikel 146-bis.³²⁴

Het tijdelijke karakter van de toepassing van videoconferentie werd ingetrokken met de Wet van 2 december 2002, n. 279. Daarmee werd artikel 146-bis Implementatiebepalingen CPP definitief in de Italiaanse strafwetgeving opgenomen. In 2017 werd het gebruik van videoconferentie nogmaals gewijzigd met de zogenaamde Orlando-hervormingen, waardoor artikel 146-bis implementatiebepalingen CPP in zijn huidige vorm is ontstaan.³²⁵ Met deze hervormingen werd de maffiacontext losgelaten en konden ook verdachten van

deelname aan de strafprocedure op afstand en het onderzoek ter terechtzitting van samenwerkers met justitie (dat wil zeggen: spijtoptanten), evenals wijziging van de bevoegdheid betreffende artikel 41-bis van de Penitentiaire wet. Zie ook Biffa, *Opinioni* 2017, p. 487.

³¹⁹ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 489.

³²⁰ Bronzo, 2011, p. 987.

³²¹ Zie Bronzo, 2011, p. 988 en Daniele 2017, p. 4.

³²² Biffa, *Opinioni* 2017, p. 488.

³²³ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 488.

³²⁴ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 488.

³²⁵ Officieel de Wet 2017/103, maar vaak Orlando-hervormingen genoemd, vernoemd naar de toenmalige minister van Justitie Andrea Orlando.

commune strafbare feiten het proces bijwonen via videoconferentie.³²⁶ De hoofdreden om het toepassingsbereik van videoconferentie uit te breiden naar verdachten van commune strafbare feiten was tijd- en kostenbesparing.³²⁷

Op basis van artikelen 726-quinquies en 279-quater CPP is videoconferentie bovendien toegestaan ten behoeve van het verlenen van wederzijdse rechtshulp.

5.2.3 TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE

Hierna wordt gespecificeerd in hoeverre in de regeling in Italië onderscheid wordt gemaakt bij de toepassing van videoconferentie op grond van het type procesdeelnemer, fase in het strafproces of aard van het strafbare feit. Vervolgens wordt stilgestaan over de wijze waarop over die toepassing wordt beslist.

DIFFERENTIATIE NAAR PROCESDEELNEMER, PROCESFASE OF STRAFBAAR FEIT

In tegenstelling tot andere landen waar de toepassing van videoconferentie veelal is ontwikkeld voor getuigenverhoren en is verruimd naar (beperkte) toepassing voor verdachten, is het gebruik van videoconferentie in het strafproces in Italië juist ingevoerd voor toepassing ten aanzien van verdachten.

Ook getuigen kunnen in Italië per videoconferentie worden gehoord. In 2006 werd met artikel 8 en 9 van de Wet van 16 maart 2006, nr. 146 het horen van getuigen per videoconferentie geregeld, waarmee opsporingsambtenaren en agenten, inclusief buitenlandse politie instanties en undercover-agenten, getuigen kunnen horen via videoconferentie. De doelstelling bij deze regeling had zowel de veiligheid van deze getuigen als efficiency voor ogen.³²⁸

Het gebruik van videoconferentie kan in alle drie de fases van het strafproces plaatsvinden.³²⁹ Videoconferentie wordt echter vooral toegepast tijdens de fase van berechting.³³⁰

In de huidige vorm maakt de Italiaanse strafwet geen onderscheid op grond van het soort strafbare feit bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte. Eerder was dit nog wel het geval. Aanvankelijk was de toepassing slechts mogelijk in maffiaprocessen en, vervolgens, tevens terrorismezaken.

Dat videoconferentie juist bij tamelijk zware misdrijven werd ingezet, had te maken met het veiligheidsredenen. Met name uit redenen van efficiëntie en kostenbesparing is later besloten het onderscheid naar strafbare feiten los te laten, waardoor videoconferentie ook bij andere commune misdrijven mogelijk werd.

³²⁶ Diddi, 2019.

³²⁷ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 494.

³²⁸ Zie Diddi, 2019, en daarnaast Daniele, 2012, p. 53.

³²⁹ European Committee on Crime Problems (CDPC), p. 47.

³³⁰ European Committee on Crime Problems (CDPC), p. 48.

DE BESLISSING OVER DE TOEPASSING EN INSTEMMINGSRECHT VERDACHTE

Waar het eerder een discretionaire bevoegdheid van de rechter was om al dan niet over te gaan tot het toepassen van videoconferentie, werd met de Orlando-hervormingen in 2017 het gebruik van videoconferentie zelfs verplicht in bepaalde gevallen.

Artikel 146-bis regelt dat in bepaalde gevallen het uitgangspunt is dat videoconferentie wordt toegepast, namelijk voor verdachten die worden vastgehouden voor georganiseerde misdrijven of personen die onder een beschermingsprogramma vallen (zoals spijtoptanten). Hier komt geen besluit van de rechter aan te pas. De verdachte neemt via videoconferentie deel aan het proces, tenzij de rechter de aanwezigheid van de verdachte beveelt met een met redenen omklede beschikking, waarbij de rechter dit ook kan bevelen als dit op verzoek is van de verdachte. Het uitgangspunt van fysieke aanwezigheid is hier dus vervangen door het uitgangspunt van de toepassing van videoconferentie.³³¹

In aanvulling op de situaties waarin het uitgangspunt is videoconferentie toe te passen, beslist de rechter conform artikel 146-bis lid 1-quater over de toepassing van videoconferentie in de volgende gevallen: a) wanneer ernstige veiligheidsrisico's worden vastgesteld; b) wanneer het proces zeer complex is en het noodzakelijk is om de snelle afronding daarvan te verzekeren; en c) wanneer de getuigenis moet worden afgelegd van een persoon die in een gevangenisinstelling wordt vastgehouden.³³²

Het verplichte karakter van het gebruik van videoconferentie in de hierboven beschreven situaties brengt met zich mee dat de verdachte geen instemmingsrecht heeft. Ook in de gevallen waar het gebruik van videoconferentie binnen de discretionaire bevoegdheid van de rechter valt, heeft de verdachte geen instemmingsrecht, noch de mogelijkheid om in bezwaar te gaan tegen de beslissing van de rechter om videoconferentie toe te passen.

5.2.4 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

Bij de toepassing van videoconferentie wordt een beeld- en geluidsverbinding tot stand gebracht tussen de plaats waar de verdachte zich bevindt (veelal de plaats van detentie) en de locatie vanwaar het verhoor plaatsvindt (verhoorruimte of rechtszaal). De procespartijen moeten elkaar duidelijk en gelijktijdig kunnen zien en moeten kunnen horen wat er gezegd wordt.³³³ Als videoconferentie wordt toegepast bij meerdere verdachten die zich op verschillende locaties bevinden (bijvoorbeeld verschillende detentielocaties) moeten zij allen beschikken over de nodige apparatuur en elkaar allen kunnen zien en horen.³³⁴

De advocaat of zijn vervanger heeft altijd het recht om bij de verdachte aanwezig te zijn. Als de advocaat (of zijn vervanger) besluit om in plaats daarvan in de rechtszaal aanwezig te zijn, moet deze vertrouwelijk kunnen overleggen met zijn cliënt door middel van geschikte technische apparatuur.³³⁵ De locatie waar de verdachte zit tijdens het verhoor wordt beschouwd als een verlengstuk van de verhoorkamer of de rechtszaal.³³⁶ Op die locatie is altijd een medewerker van de rechtbank aanwezig, de hulpfunctionaris, die bevoegd is om de rechter

³³¹ Email professor Pascuale Bronzo aan Sofie Bollen d.d. 22 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers.

³³² Daniele, 2017, p. 2.

³³³ Eerste zin van het derde lid van artikel 146 bis implementatiebepalingen CPP.

³³⁴ Tweede zin van het derde lid van artikel 146 bis implementatiebepalingen CPP.

³³⁵ Vierde lid van artikel 146 bis implementatiebepalingen CPP.

³³⁶ Vijfde lid van artikel 146 bis implementatiebepalingen CPP.

bij te staan bij het videoverhoor (*ausiliario abilitato ad assistere il giudice*). Deze hulpfunctionaris heeft als taak de identiteit van de verdachte vast te stellen en te verzekeren dat zich geen belemmeringen of beperkingen van de uitoefening van de verdedigingsrechten voordoen.³³⁷ Hij heeft ook tot taak om te verzekeren dat de verbinding van voldoende kwaliteit is en de communicatie van de verdachte met de eventueel zich op afstand bevindende advocaat vertrouwelijk is. Daarnaast maakt de aanwezige hulpfunctionaris een verslag van zijn waarnemingen. Als de rechter het toch nodig vindt de verdachte fysiek te observeren of hem te confronteren met bijvoorbeeld een bewijsstuk, kan de rechter de aanwezigheid van de verdachte alsnog bevelen.

Het gebruik van videoconferentie is in Italië niet zonder kritiek gebleven.³³⁸ Vanuit de literatuur en de praktijk is betoogd dat de rechten van de verdediging ernstig ingeperkt worden door het gebruik van videoconferentie.³³⁹ Een van de kritiekpunten is dat er slechts gedeeltelijke opnamen van de rechtszaal gemaakt worden, waardoor de verdachte slechts één procesdeelnemer tegelijk kan zien en geen algemeen en overzichtelijk beeld van de rechtszaal heeft.³⁴⁰ Bovendien werd de vertrouwelijkheid van de videoconferentieverbinding in twijfel getrokken.³⁴¹ Daarnaast wordt opgemerkt dat de mogelijkheid voor de advocaat om een extra advocaat (of medewerker) in te zetten op de locatie van de verdachte misschien wel een goede waarborg voor de rechten van de verdachte lijkt te zijn, maar dat dit de communicatie juist ingewikkelder maakt en niet de problemen oplost van het niet goed kunnen volgen van het proces en niet vertrouwelijk kunnen communiceren.³⁴² Daarbij komt ook dat, hoewel in Italië de verdachte dus kan worden bijgestaan door twee advocaten zodat er in het geval van een videoconferentie één advocaat fysiek aanwezig kan zijn bij de terechtzitting en de andere advocaat aan het proces kan deelnemen naast zijn cliënt op een afgelegen locatie, de kosten van die tweede advocaat voor de verdachte zelf zijn. De kosten voor de bijstand van de advocaat worden door de staat alleen betaald voor degenen die een minimuminkomen hebben. In deze gevallen betaalt de staat de kosten echter slechts voor één advocaat (en dus niet voor beide advocaten).³⁴³

Een ander terugkerend kritiekpunt is dat de verdachte beperkt wordt om in het proces in te grijpen – de verdachte kan niet direct reageren op de gebeurtenissen die plaatsvinden in de rechtszaal.³⁴⁴ De verdachte heeft zelf geen microfoon en kan daardoor niet zelf bepalen wanneer hij spreekt. Als de verdachte iets wil zeggen moet de verdachte eerst toestemming krijgen vanuit de rechtszaal om te spreken, moet vervolgens de aanwezige microfoon worden ingeschakeld en door een personeelslid van de gevangenis aan de verdachte gegeven worden, zodat deze iets kan zeggen. Hoewel voorstanders erop wijzen dat dit problemen van praktische aard zijn en dat het gebruik van videoconferentie ook anders ingericht kan worden, brengen critici naar voren dat deze praktische problemen er al sinds de begindagen zijn en dat er in de tussentijd weinig veranderd is.³⁴⁵ Hoewel praktische maatregelen verbeterd kunnen worden – en dit door COVID19 ook sneller is doorgevoerd in veel rechtbanken – blijft het uitgangspunt dat de verdachte niet zelfstandig zich tot de rechtbank mag richten en eerst een verzoek moet doen om te mogen spreken. De microfoon staat daarom nog altijd niet zomaar tot de beschikking van de verdachte.

³³⁷ Zesde lid van artikel 146 bis implementatiebepalingen CPP.

³³⁸ Zie onder meer Biffa, *Opinioni* 2017, p. 489; Daniele, *Diritto Penale Contemporaneo*, 2017, p. 6-7 en Illuminati, *Revista Ítalo-Española de Derecho Procesal*, Vol. 2018, p. 19.

³³⁹ Zie onder meer: Bronzo, 2011, p. 984; Biffa, *Opinioni* 2017, p. 490-497 en Daniele, *Diritto Penale Contemporaneo*, 2017, p. 1.

³⁴⁰ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 489.

³⁴¹ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 489.

³⁴² Bronzo, 2011, p. 986.

³⁴³ Email professor Pascuale Bronzo aan Sofie Bollen d.d. 22 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers.

³⁴⁴ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 490 en Bronzo, 2011, p. 985.

³⁴⁵ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 490.

In 1999 heeft het Constitutioneel Hof in zijn uitspraak 342/1999 geoordeeld dat het gebruik van videoconferentie een geschikt middel is om persoonlijke en effectieve deelname van de verdachte te waarborgen en dat de technische middelen die daarvoor worden gebruikt geschikt zijn voor het waarborgen van de rechten van de verdachte.³⁴⁶ Volgens het Constitutioneel Hof wordt het minimum aan verdedigingsrechten van de verdachte met het gebruik van videoconferentie behaald.³⁴⁷ Echter, ook vanuit rechters kwam er kritiek. Rechters misten het directe contact met de verdachte. Zeker in de beginfase van de ingebruikname van videoconferentie waren de beeldschermen nog niet heel scherp. Daar kwam bij dat rechters, in de zogenaamde maxi-processen waar tientallen maffiosi tegelijk terechtstonden, een soort mozaïek aan verdachten op hun beeldscherm zagen, waarbij elk hoofd dus heel klein werd en daar weinig aan af te lezen viel.³⁴⁸

Naast de kritiek uit oogpunt van de waarborging van verdedigingsrechten en het eerlijke proces, wordt ook kritiek geuit op de omstandigheid dat de uitbreiding van de toepassing van videoconferentie gedreven is door kostenbesparingen, en niet door veiligheidsredenen.³⁴⁹ De kritiek daarbij is dat wensen van efficiëntie vanuit de staat geen reden zouden moeten zijn om verdedigingsrechten in te perken.³⁵⁰ Daarbij wordt ook gewezen op de afwezigheid van een gedegen kosten-baten analyse, ook al wordt er geclaimd dat de toepassing van videoconferentie kostenbesparing en tijds winst oplevert.³⁵¹ De verwachte efficiëntiewinst door de uitbreiding van het gebruik van videoconferentie wordt dan ook in twijfel getrokken.³⁵² Inmiddels is door verbeterde apparatuur tegemoet gekomen aan een aantal van de bezwaren uit de praktijk wat betreft de waarborging van de verdedigingsrechten en het eerlijke proces.³⁵³

Onder invloed van COVID-19 is ook in Italië veel veranderd in korte tijd. Veel rechtbanken hebben hun apparatuur verbeterd, vertelt prof. Marcello Daniele, hoogleraar straf(proces)recht aan de Universiteit van Padua. Maar ook in Italië speelt de kwestie van de locatie van de advocaat in de praktijk een complicerende factor. In de meeste gevallen is de advocaat in de zittingszaal en niet bij de verdachte, waardoor het lastig kan zijn om vertrouwelijk met de verdachte te communiceren als de adequate apparatuur daarvoor ontbreekt.

Een ander probleem dat door Daniele als “classical Italian anarchy” wordt omschreven is dat de noodwetgeving voor COVID-19 het toestaat dat elke rechtbank zelf besluit hoe videoconferentie toegepast wordt. Hierdoor zijn er bijvoorbeeld in het ene arrondissement situaties waarbij de verdachte erop mag staan dat het verhoor fysiek wordt afgenomen in het detentiecentrum en in een ander arrondissement dat de lokale balie instemming moet verlenen voor de verdachte kan participeren via videoconferentie. Het is daarmee onoverzichtelijk en veel zittingen moesten hierdoor verplaatst worden naar eind 2020 of zelfs 2021, vertelt Daniele.

³⁴⁶ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 491.

³⁴⁷ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 491

³⁴⁸ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 489.

³⁴⁹ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 496.

³⁵⁰ Zie onder meer Biffa, *Opinioni* 2017, p. 497; Daniele, *Diritto Penale Contemporaneo*, 2017, p. 5-6 en Lorusso, *Diritto Penale Contemporaneo*, 4/2017, p. 217.

³⁵¹ Biffa, *Opinioni* 2017, p. 495.

³⁵² Biffa, *Opinioni* 2017, p. 495 en Daniele, *Diritto Penale Contemporaneo*, 2017, p. 6-7.

³⁵³ Email professor Pascuale Bronzo aan Sofie Bollen d.d. 22 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers.

5.3.1 TERMINOLOGIE

In de Franse wetgeving bestaan twee termen voor het gebruik van videoconferentie: *vidéoconférence* en *visioconférence*. Daarnaast worden de begrippen *téléconférence*, *télécomparution* (letterlijk: televerschijning), *vidéocomparution* (letterlijk: videoverschijning), *visiophonie*, *présence à distance* (letterlijk: aanwezigheid op afstand) en *audition à distance* (letterlijk: (hoor)zitting of verhoor op afstand) gebruikt om de inzet van videoconferentie aan te geven.

5.3.2 DE REGELING

De Franse Republiek is een semi-presidentiële representatieve democratische eenheidsstaat.³⁵⁴ Het Franse grondgebied bestaat uit grootstedelijk Frankrijk in West-Europa en verschillende overzeese regio's en gebieden (aangeduid als *France d'outre-mer*). Traditioneel is de besluitvorming in Frankrijk zeer gecentraliseerd. De grondwet van de Vijfde Republiek werd in 1958 bij referendum goedgekeurd en versterkte de bevoegdheden van de uitvoerende macht ten opzichte van het parlement aanzienlijk. In maart 2003 heeft een grondwetsherziening de staatsinrichting aanzienlijk gewijzigd in de richting van een meer gedecentraliseerd systeem en heeft het de bevoegdheden van lokale overheden vergroot. Ondanks deze herziening is Frankrijk nog steeds een van de meest gecentraliseerde grote landen in Europa en de wereld.

Frankrijk behoort tot de *civil law* traditie, waarbij het recht voornamelijk voortvloeit uit schriftelijke wetten en statuten, waarbij rechters de wetten interpreteren. Vanaf het begin van de 19e eeuw codificeerde Napoleon een aantal belangrijke regels en vestigde het gemeenschappelijke rechtssysteem. De strafprocedure in Frankrijk wordt hoofdzakelijk als inquisitoir beschouwd.³⁵⁵

Frankrijk kent drie categorieën strafbare feiten: *contraventions* (overtredingen), *délits* (minder zware misdrijven) en *crimes* (zware misdrijven). In eerste instantie worden de *contraventions* berecht door de politierechter (onderdeel van de politierechtbank, *le tribunal de police*). Dit is een alleensprekende rechter. *Délits* worden door de correctionele rechtbank (*le tribunal correctionnel*) berecht, bestaande uit drie rechters (een *président* en twee *magistrats assesseurs*). *Crimes* worden door de *cour d'assises* berecht. Dit hof bestaat uit drie rechters en een jury van negen burgers. In hoger beroep worden zowel de *contraventions* als de *délits* door het hof voor hoger beroep (*le cour d'appel*) behandeld. De *crimes* worden door een ander *cour d'assises* behandeld dan in eerste instantie, maar dan met drie rechters en een jury bestaande uit twaalf burgers (in plaats van slechts negen burgers). Het hoogste gerechtshof is het Hof van Cassatie (*le cour de cassation*).

Het Franse formeel strafrecht is geregeld in de Code de la Procédure Pénale (CPP). Dit wetboek bestaat uit een *Partie législative* en een *Partie réglementaire*. Dit laatste deel bestaat ook weer uit twee delen: de *Décrets en Conseil d'Etat* en de *Décrets simples*. De wetsartikelen uit de *Partie législative* zijn via de normale wetgevingsprocedure tot stand gekomen (dat wil zeggen: ze zijn door het parlement goedgekeurd). De artikelen uit de *Partie réglementaire* komen voort uit decreten. De *Partie réglementaire* volgt de structuur van

³⁵⁴ Pas, 2017.

³⁵⁵ Verrest, 2018, p. 179.

de *Partie législative*. De artikelen uit de *Partie réglementaire – Décrets en Conseil d’Etat* beginnen met een “R” en de artikelen uit de *Partie réglementaire – Décrets simples* beginnen met een “D”.

De Code de la Procédure Pénale behandelt het strafproces in chronologische volgorde. Er worden vier taken in het strafproces onderscheiden: opsporing, vervolging, rechterlijk vooronderzoek en berechting, die vervolgens worden uitgevoerd door respectievelijk de politie, de officier van justitie, de onderzoeksrechter en de zittingsrechter.³⁵⁶ Het Franse strafproces bestaat uit een voorbereidend onderzoek (*la phase préparatoire*) dat weer uit twee delen bestaat: het opsporingsonderzoek oftewel *l’enquête*, en het gerechtelijk vooronderzoek, aangeduid met *l’information judiciaire* of met *l’instruction* en de berechting (*la phase décisive*).

Wat betreft de rechten die toekomen aan de verdediging is er een groot verschil tussen de fase van opsporingsonderzoek en de fase van het gerechtelijk vooronderzoek: pas in laatstgenoemde fase kan de verdachte participeren in het onderzoek. Het slachtoffer beschikt in het Franse strafrecht een sterke positie in de vorm van een eigen vervolgingsrecht, de *action civile* (artikel 2 CPP). Met dit recht kan het slachtoffer compensatie eisen van de dader voor de schade die is veroorzaakt door een strafbaar feit. Verrest legt uit dat in de praktijk vooral het recht om zich te voegen in de vervolging van het openbaar ministerie van belang is: “[d]at geeft het slachtoffer een aantal rechten in het vooronderzoek: het slachtoffer wordt ‘partij’ in plaats van slechts aangever en getuige.”³⁵⁷

De toepassing van videoconferentie in het strafproces kent in Frankrijk een relatief lange geschiedenis. Daarbij is tevens relevant dat in 2004 het beleid van de *réponse pénale systématique* is ingevoerd. Dit beleid houdt in dat het openbaar ministerie en de rechter alle strafbare feiten moeten behandelen. Het opportuniteitsbeginsel, ofwel de discretionaire ruimte van het OM om te bepalen of er tot strafvervolging wordt overgegaan is daarmee ingeperkt.³⁵⁸ De gedachte hierachter is dat strafbare feiten niet zonder reactie van de samenleving kunnen blijven.³⁵⁹ Een gevolg is dat de Franse justitie een grote stroom zaken te behandelen heeft, waardoor bij vernieuwing van het strafproces altijd gekeken wordt hoe de stroom van zaken beter verwerkt kan worden en hoe strafbare feiten sneller en eenvoudiger afgedaan kunnen worden. In die context is er dan ook een actieplan opgesteld om het strafproces te digitaliseren en worden griffiers en parketsecretarissen daartoe getraind en ondersteund.³⁶⁰ Onderdeel daarvan is ook de inzet van videoconferentie.³⁶¹

Het gebruik van videoconferentie in het strafrecht begon evenwel al eerder. In de jaren negentig stond de Franse wet voor het eerst, bij wijze van uitzondering, het gebruik van videoconferenties toe door de rechtbank van Saint-Pierre-et-Miquelon.³⁶² Dit is een van de overzeese gebieden van Frankrijk. Het bestaat uit twee eilanden voor de Canadese kust en heeft een inwoneraantal van ongeveer 6000 mensen. Justitie aldaar zat met een tekort aan rechters. Het kwam geregeld voor dat een rechter die al eerder over de zaak geoordeeld had (bijvoorbeeld in de hoedanigheid van onderzoeksrechter of als rechter in eerste aanleg) opnieuw over diezelfde zaak moest oordelen (respectievelijk als rechter in eerste aanleg of in hoger beroep).³⁶³ In maart 1996 wraakte een advocaat tijdens een hoger beroep de rechter uit omdat deze rechter, in eerste aanleg, al aan de zaak in kwestie had gewerkt.³⁶⁴ Hij voerde een schending van artikel 6 lid 1 van het EVRM aan:

³⁵⁶ Verrest, 2018, p. 164.

³⁵⁷ Verrest, 2018, p. 174.

³⁵⁸ Verrest, 2018, p. 162.

³⁵⁹ Verrest, 2018, p. 167.

³⁶⁰ Verrest, 2018, p. 162.

³⁶¹ Verrest, 2018, p. 212.

³⁶² Dumoulin & Licoppe, *Droit et société* 2015/2, p. 292.

³⁶³ Dumoulin & Licoppe, *Policy & Internet* 8(3) 2016, p. 320.

³⁶⁴ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 33.

schending van het recht op een eerlijk proces wegens een gebrek aan onpartijdigheid van de rechter.³⁶⁵ Dit heeft ertoe geleid dat de rechter zichzelf niet-competent heeft moeten verklaren.³⁶⁶ Als gevolg hiervan was het strafrechtstelsel in Saint-Pierre-et-Miquelon verlamd en zat het ministerie van Justitie met een probleem.³⁶⁷ Er moest een oplossing voor dit probleem komen zodat het Franse rechtstelsel weer in overeenstemming kwam met de vereisten van artikel 6 EVRM.³⁶⁸

De oplossing was om, in het hoger beroep, Parijse rechters in te zetten.³⁶⁹ In eerste instantie werd er geopperd om rechters uit Parijs naar Saint-Pierre-et-Miquelon te sturen. Vanwege de reis- en verblijfskosten van de Parijse rechters was dit echter een erg dure oplossing. Vanuit het ministerie van Justitie werd daarom voorgesteld om de rechters per videoconferentie deel te laten nemen aan zittingen in Saint-Pierre-et-Miquelon.³⁷⁰ Daarom werd met Verordening n. 98-729 van 20 augustus 1998³⁷¹ artikel L.952-11 in Titel V (Bijzondere bepalingen met betrekking tot het overzeese gebied Saint-Pierre-et-Miquelon³⁷²), van het Franse Wetboek van rechtelijke organisatie (*Code de l'organisation judiciaire*) ingevoegd. Vrij vertaald luidde dit als volgt: "Wanneer de komst van de vervangende magistraat fysiek niet mogelijk is, noch binnen de wettelijke termijnen, noch binnen de termijnen vereist door de aard van de zaak, wordt de zitting voorgezeten door een magistraat vanuit een andere plaats in het grondgebied van de republiek, die rechtstreeks verbonden is door middel van audiovisuele communicatie."³⁷³ Het artikel zwijgt over een instemmingsrecht voor de verdachte.

In 2000 werden de eerste zittingen op afstand tussen Parijs en Saint-Pierre-et-Miquelon daadwerkelijk uitgevoerd.³⁷⁴ Videoconferentie werd gebruikt voor zittingen in eerste aanleg, hoger beroep en zittingen over de tenuitvoerlegging van de straf.³⁷⁵ Dit gebeurde op verschillende manieren. Het begon met zittingen waarbij een Parijse rechter de zitting via videoconferentie voorzat terwijl de andere procesdeelnemers zich in Saint-Pierre-et-Miquelon bevonden. In de loop van de tijd gingen er advocaten naar Parijs om de zitting aldaar bij te wonen terwijl de verdachte in Saint-Pierre-et-Miquelon bleef.³⁷⁶

De bepaling werd bovendien ook gebruikt om andere lastige aanwezigheidskwesties op te lossen: zo was er een zaak waarbij de verdachte – die op dat moment een ziekenhuisbehandeling in Parijs onderging – vanuit Parijs een zitting bijwoonde in Saint-Pierre-et-Miquelon door middel van videoconferentie.³⁷⁷ Videoconferentie werd in dit geval dus *niet* toegepast vanwege een tekort aan lokale rechters, maar omdat het in dit geval praktisch was om de verdachte – die zich in Parijs bevond – aan het proces thuis in Saint-Pierre-et-Miquelon te laten deelnemen. Dit was niet helemaal in lijn met de wettekst, waarin stond dat videoconferentie toegepast kon worden indien er een tekort was aan rechters dat niet opgelost kon worden

³⁶⁵ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 33.

³⁶⁶ Dumoulin & Licoppe, *International Conference in Public Policy* 2015, p. 7.

³⁶⁷ Dumoulin & Licoppe, *Policy & Internet* 8(3) 2016, p. 321.

³⁶⁸ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 33.

³⁶⁹ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 34.

³⁷⁰ Dumoulin & Licoppe, *Droit et société* 2015/2, p. 292.

³⁷¹ Voluit: Ordonnance n. 98-726 du 20 août 1998 relative à l'organisation juridictionnelle dans les territoires d'outre-mer et les collectivités territoriales de Mayotte et de Saint-Pierre-et-Miquelon, vrij vertaald: Verordening n. 98-726 van 20 augustus 1998 met betrekking tot de rechtelijke organisatie in de overzeese gebieden Mayotte en Saint-Pierre-et-Miquelon.

³⁷² Vrije vertaling van: "Titre V: Dispositions particulières à la collectivité territoriale de Saint-Pierre-et-Miquelon".

³⁷³ Vrije vertaling van: "Lorsque la venue du magistrat assurant le remplacement n'est pas matériellement possible, soit dans les délais prescrits par la loi, soit dans les délais exigés par la nature de l'affaire, l'audience est présidée par le magistrat depuis un autre point du territoire de la République, ce dernier se trouvant relié, en direct, à la salle d'audience, par un moyen de communication audiovisuelle."

³⁷⁴ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 37.

³⁷⁵ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 38.

³⁷⁶ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 37.

³⁷⁷ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 37.

door het afreizen van een rechter naar Saint-Pierre-et-Miquelon. Kennelijk vormde dit geen probleem. Laurence Dumoulin³⁷⁸ legt uit dat strafzaken zeer zeldzaam waren in Saint-Pierre-et-Miquelon. De weinige strafzaken die plaatsvonden, betroffen bovendien voornamelijk overtredingen of lichte misdrijven. Ook advocaten waren er schaars: slechts twee Parijse advocaten hadden een lokale afdeling in Saint-Pierre-et-Miquelon. Het idee om videoconferentie in te zetten ontstond dan ook uit een “gentlemen’s agreement”: zowel de twee advocaten als de plaatselijke rechters verwelkomden het idee van videoconferentie. Aan instemming van de verdachte werd niet eens gedacht. Niet lang daarna werd een algemene bepaling met betrekking tot het gebruik van videoconferentie in het Franse wetboek van strafvordering opgenomen.

Het gebruik van videoconferentie in de Franse strafprocedure is hoofdzakelijk geregeld in artikel 706-71 CPP. Dit artikel is ingevoerd door de Wet van 15 november 2001 betreffende de dagelijkse veiligheid³⁷⁹, ook wel “Loi Vaillant” genoemd naar de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Daniel Vaillant. Deze wet is kort na de aanslagen van 9/11 ingevoerd. De inhoud van de wet is sterk door deze gebeurtenissen beïnvloed en was onderdeel van een moderniseringsproject dat inspeelde op de veranderende criminaliteit en toenemende roep om veiligheid. Het motief voor de inzet van VC verschoof daarmee van praktische noodzaak naar veiligheid, zoals in Italië ook al de hoofdreden was.

Oorspronkelijk bevatte het “Loi Vaillant” wetsvoorstel nog geen voorziening voor de toepassing van videoconferentie. De wet bevatte een divers pakket aan maatregelen om terreur te bestrijden en nam een aantal moderne technieken, zoals DNA-afname, op in het Franse wetboek van strafvordering. Op het laatste moment kwam de Franse regering met een amendement om het gebruik van videoconferentie op te nemen in het Franse wetboek van strafvordering. Het amendement om videoconferentie toe te voegen werd op de volgende gronden gerechtvaardigd:

“Doel: Het lijkt van essentieel belang om tijdens de strafprocedure het gebruik van audiovisuele communicatiemiddelen toe te staan, waardoor in het kader van antiterroristische procedures personen op afstand kunnen worden ondervraagd om de snelheid, veiligheid en effectiviteit van de strafprocedure te waarborgen en om procedurele of fysieke obstakels te overwinnen die verband houden met de verplaatsing van dergelijke personen of de autoriteiten die hen waarschijnlijk zullen horen, en is een onmisbare aanvulling op de uitwisseling van informatie tussen terrorismebestrijdingsdiensten. Het gebruik van deze moderne communicatietechnieken - die al in 1998 werd ingewijd door de artikelen L. 952-7 (II) en L. 952-11 (II) van het Wetboek van gerechtelijke organisatie van Saint-Pierre-et-Miquelon - wordt bepleit door verschillende internationale instrumenten, en is in het bijzonder van belang bij internationale wederzijdse rechtshulp, vooral in de strijd tegen het terrorisme.”³⁸⁰

³⁷⁸ Laurence Dumoulin (onderzoeker bij sociologisch instituut Pacte te Grenoble) heeft samen met haar collega Christian Licoppe sociologisch / politicologisch onderzoek gedaan naar het gebruik van videoconferentie in strafzaken. Haar onderzoek richt zich onder meer op de vraag hoe technologische vernieuwingen, opgenomen in beleid, worden opgenomen in de praktijk. Zij heeft 17 februari 2020 schriftelijk gereageerd op aanvullende vragen die de onderzoekers haar gesteld hadden over haar publicaties. Schriftelijke reactie beschikbaar bij de onderzoekers.

³⁷⁹ Loi no. 2001-1062 du 15 novembre 2001 relative à la sécurité quotidienne.

³⁸⁰ Amendements déposés sur le texte n° 420 (2000-2001) (geraadpleegd via de website van de [Sénat](#)): « Objet : Il paraît indispensable d'autoriser l'utilisation de moyens de communication audiovisuelle au cours de la procédure pénale, qui permet dans le cadre de procédures anti-terroristes d'interroger des personnes à distance, d'assurer la célérité, la sécurité et l'efficacité des procédures et de surmonter des obstacles procéduraux ou physiques liés au déplacement de ces personnes ou des autorités susceptibles de les entendre et constituerait le complément indispensable de l'échange d'informations entre services de lutte contre le terrorisme. L'utilisation de ces techniques modernes de communication – qui a déjà été consacrée en 1998 par les articles L. 952-7 (II) et L. 952-11 (II) du code de l'organisation judiciaire pour la juridiction de Saint-Pierre-et-Miquelon – est d'ailleurs préconisée par plusieurs instruments internationaux, et elle

Artikel 706-71 is opgenomen in Titel XXIII: Het gebruik van telecommunicatiemiddelen tijdens de procedure³⁸¹ van Boek IV: Enkele speciale procedures.³⁸² Artikel 706-71 CPP is op 16 november 2001 in werking getreden en sindsdien veelvuldig aangepast.

Bij de invoering van artikel 706-71 was de regeling voor het gebruik van videoconferentie vrij kort. De kern van de bepaling luidde: "Wanneer de noodzaak van het onderzoek het rechtvaardigt, kan de zitting of de ondervraging van een persoon alsmede de confrontatie tussen meerdere personen op verschillende locaties op het grondgebied van de Republiek verbonden zijn door een telecommunicatiemiddel dat de vertrouwelijkheid van de doorgifte waarborgt."³⁸³

In een aantal grote wetgevingsprojecten die voornamelijk draaiden om veiligheid en efficiëntie werd de bepaling over videoconferentie maar liefst twaalf keer gewijzigd en werd hij vier keer zo lang. Onder meer de volgende gevallen waarin videoconferentie kan worden toegepast, zijn toegevoegd:

- Het gebruik van videoconferentie tussen lidstaten van de Europese Unie in het kader van het verlenen van wederzijdse rechtshulp;
- Het horen van getuigen, burgerlijke partijen, en deskundigen;
- Indien de officier van justitie, de verdachte en de advocaat hiermee instemmen, voor het verschijnen van de gedetineerde verdachte
 - voor de strafrechter;
 - voor de onderzoeksrechter in geval van de verlenging van de voorlopige hechtenis;
- Voor zittingen in het kader van de vaststelling van de schadevergoeding van slachtoffers;
- Voor de bijstand van een tolk, indien de tolk niet in de gelegenheid is naar het verhoor of de zitting af te reizen;
- Voor de kennisgeving van een deskundigenrapport door een rechtbank aan een gedetineerde.

Wat betreft de praktische gang van zaken regelt het artikel nog het volgende. Na afloop van het verhoor moet, op beide locaties, een proces-verbaal opgemaakt worden. Er kan besloten worden om het verhoor op te nemen. Het originele bestand van de opname wordt verzegeld en opgeslagen (conform artikel 706-52 vierde alinea CPP). In artikel 706-52 vijfde alinea CPP is bepaald dat de rechter-commissaris kan bepalen dat de opname tijdens het strafproces wordt bekeken of beluisterd. Procespartijen, advocaten of deskundigen mogen de opnames ook buiten een zitting bekijken of beluisteren, in aanwezigheid van een rechter-commissaris of griffier.

présente un intérêt tout particulier en matière d'entraide judiciaire internationale, spécialement en matière de lutte contre le terrorisme. ».

³⁸¹ Titre XXIII : De l'utilisation de moyens de télécommunications au cours de la procédure.

³⁸² Livre IV : De quelques procédures particulières.

³⁸³ Originele tekst van het op dat moment luidende artikel 706-71 CPP: « Lorsque les nécessités de l'enquête ou de l'instruction le justifient, l'audition ou l'interrogatoire d'une personne ainsi que la confrontation entre plusieurs personnes peuvent être effectués en plusieurs points du territoire de la République se trouvant reliés par des moyens de télécommunications garantissant la confidentialité de la transmission. Il est alors dressé, dans chacun des lieux, un procès-verbal des opérations qui y ont été effectuées. Ces opérations peuvent faire l'objet d'un enregistrement audiovisuel ou sonore, les dispositions des quatrième à neuvième alinéas de l'article 706-52 sont alors applicables. En cas de nécessité, résultant de l'impossibilité pour un interprète de se déplacer, l'assistance de l'interprète au cours d'une audition, d'un interrogatoire ou d'une confrontation peut également se faire par l'intermédiaire de moyens de télécommunications. Les dispositions du présent article sont également applicables pour l'exécution simultanée, sur un point du territoire de la République et sur un point situé à l'extérieur, de demandes d'entraide émanant des autorités judiciaires étrangères ou des actes d'entraide réalisés à l'étranger sur demande des autorités judiciaires françaises. Un décret en Conseil d'Etat précise, en tant que de besoin, les modalités d'application du présent article. »

De advocaat van de verdachte mag bepalen of hij tijdens het verhoor aanwezig is in de rechtbank of bij zijn cliënt. Indien hij in de rechtbank is, moet hij vertrouwelijk met zijn cliënt kunnen overleggen met behulp van videoconferentie. Als hij zich bij zijn cliënt bevindt moet een kopie van het volledige dossier beschikbaar worden gesteld in het detentiecentrum, tenzij een kopie van het dossier al aan de advocaat is gegeven.³⁸⁴

Artikel 706-71 CPP eindigt met de bepaling dat een decreet van de Conseil d'Etat, waar nodig, de toepassing van dit artikel aangeeft. Artikelen R53-33 tot en met R53-39 CPP werken artikel 796-71 nader uit. Deze artikelen zijn opgenomen in Titel XXIII: Het gebruik van telecommunicatiemiddelen tijdens de procedure³⁸⁵ van Boek IV: Enkele speciale procedures.³⁸⁶ Deze artikelen zijn ingevoerd met *Décret* n. 2003-455 van 16 mei 2003 ingevoerd en op 23 mei 2003 in werking getreden.

Hierin is onder meer geregeld dat telecommunicatie (audio) in beginsel voldoende is, tenzij het gaat om verlenging van hechtenis of gerechtelijke ophouding (*retenue judiciaire*). In deze gevallen is alleen videoconferentie (audio en beeld) toegestaan.³⁸⁷ Daarnaast schrijven deze artikelen voor dat wanneer een van de deelnemers aan het verhoor, ondervraging of confrontatie zich buiten de rechtsmacht van de betreffende rechtbank bevindt, de officier van justitie van het betreffende ressort van tevoren op de hoogte wordt gebracht.³⁸⁸ De gebruikte technologie voor de inzet van videoconferentie moet betrouwbaar en vertrouwelijk zijn. Elke technische storing of incident moet worden vermeld in het proces-verbaal dat wordt opgemaakt van de werkzaamheden.³⁸⁹

Tegenwoordig is het niet langer mogelijk om het gebruik van videoconferentie als zodanig aan te vechten, tenzij er bijzondere omstandigheden zijn.³⁹⁰ De strafkamer van het Hof van Cassatie (*Cour de Cassation*) heeft namelijk op 16 oktober 2018 bepaald dat het besluit tot videoconferentie een "bestuurlijke handeling van de rechtspraak" (*acte d'administration judiciaire*) is, vergelijkbaar met andere beslissingen van proceseconomische aard, waartegen geen hoger beroep mogelijk is.³⁹¹

Wat betreft de technische kenmerken die in Frankrijk van toepassing zijn, verwijst artikel R 111-7 van het Wetboek van de gerechtelijke organisatie naar het gebruik van processen en materialen die zorgen voor een "betrouwbare, eerlijke en vertrouwelijke overdracht aan derden". Daarnaast bepaalt een besluit van 5

³⁸⁴ Letterlijke tekst: « Pour l'application des dispositions des deux alinéas précédents, si la personne est assistée par un avocat, celui-ci peut se trouver auprès de la juridiction compétente ou auprès de l'intéressé. Dans le premier cas, il doit pouvoir s'entretenir avec ce dernier, de façon confidentielle, en utilisant le moyen de télécommunication audiovisuelle. Dans le second cas, une copie de l'intégralité du dossier doit être mise à sa disposition dans les locaux de détention. »

³⁸⁵ Titre XXIII : De l'utilisation de moyens de télécommunications au cours de la procédure.

³⁸⁶ Livre IV : De quelques procédures particulières van de Partie réglementaire – Décrets en Conseil d'Etat.

³⁸⁷ Artikel R53-33 CPP.

³⁸⁸ Artikel R53-36 CPP.

³⁸⁹ Artikel R53-38 CPP.

³⁹⁰ Dumoulin, *Droit Pénal* 2018, p. 9.

³⁹¹ Cour de Cassation, 16 oktober 2018, uitspraak n. 2507 (18.84.430), ECLI:FR:CCASS:2018:CR02507. De letterlijke tekst van de rechtsoverweging waarin dit is bepaald luidt: "Que, d'une part, l'audition de la personne par une juridiction à partir de moyens de télécommunication audiovisuelle, telle qu'elle est prévue par l'article 706-71 du code de procédure pénale, n'est qu'une modalité de la comparution personnelle devant cette juridiction, prescrite, lorsque la personne entendue n'a pas la possibilité de s'y opposer ou, quand elle a cette faculté, ne l'a pas contestée, par une décision qui n'a pas à être motivée et qui, comme telle, est un acte d'administration judiciaire insusceptible de recours, relevant du pouvoir général de direction du procès conféré au magistrat du siège, président de la juridiction saisie, dont l'office est d'apprécier si cette modalité est nécessaire pour une bonne administration de la justice, de sorte que, sans porter atteinte au principe d'égalité, des situations différentes peuvent être prises en considération de façon différente".

december 2008 dat de doorgifte moet geschieden door middel van een volledig tweerichtingssysteem en in overeenstemming met de normen van de Internationale Telecommunicatie Unie.³⁹²

5.3.3 TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE

Hierna wordt gespecificeerd in hoeverre in de regeling in Frankrijk onderscheid wordt gemaakt bij de toepassing van videoconferentie op grond van het type procesdeelnemer, fase in het strafproces of aard van het strafbare feit. Vervolgens wordt stilgestaan over de wijze waarop over die toepassing wordt beslist.

DIFFERENTIATIE NAAR PROCESDEELNEMER, PROCESFASE OF STRAFBAAR FEIT

Opvallend is dat bij het eerste gebruik van videoconferentie in de jaren negentig tussen Saint-Pierre-et-Miquelon en Parijs, de rechter op afstand per videoconferentie vanuit Parijs de zitting of het verhoor voorzat, terwijl de andere procesdeelnemers (verdachte, officier van justitie, advocaat) zich in Saint-Pierre-et-Miquelon bevonden. Later bevonden zowel de rechter als de advocaat zich in Parijs, terwijl de officier van justitie en de verdachte in Saint-Pierre-et-Miquelon verbleven.

De oorspronkelijke versie van artikel 706-71 is toegesneden op het horen van de verdachte per videoconferentie. Met de Loi Perben II werd het gebruik van videoconferentie in 2004 uitgebreid.³⁹³ In de inleiding van de memorie van toelichting verduidelijkt minister Perben dat de Loi Perben II is bedoeld om misdaad (in het bijzonder: georganiseerde misdaad) effectief aan te kunnen pakken. De wijzigingen die de wet aanbrengt zijn bedoeld om de samenhang en de doeltreffendheid van de toepasselijke regels te versterken.³⁹⁴ De bepalingen zouden de opeenstapelingen van eerdere wetgevingshervormingen moeten verduidelijken en vereenvoudigen, ter versterking van de strafrechtelijke procedure.³⁹⁵

Aan artikel 706-71 CPP is daarom een alinea toegevoegd die het mogelijk maakt dat getuigen, burgerlijke partijen (dat wil zeggen: slachtoffers die zich gevoegd hebben in het strafproces om schade vergoed te krijgen)

³⁹² Arrêté du 5 décembre 2008 pris pour l'application de l'article R. 111-7 du code de l'organisation judiciaire et fixant les caractéristiques techniques des moyens de communication audiovisuelle susceptibles d'être utilisés pour la tenue d'audiences dans les juridictions judiciaires, art. 1er.

³⁹³ Loi Perben II : de Wet van 9 maart 2004 inzake de aanpassing van justitie aan de verandering van de misdaad (*Loi du 9 mars 2004 portant sur l'adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité*). De wet introduceert verschillende nieuwe concepten, zoals schuld bekennen (*plaider coupable*), de burgerschapsstage (*stage de citoyenneté*), het register met daders van seksuele misdrijven (*le fichier judiciaire automatisé des auteurs d'infractions sexuelles*) en de uitbreiding van de strafbaarheid van onttrekken aan een straf of maatregel, zie Texte no. 784 de M. Dominique PERBEN, garde des Sceaux, ministre de la justice, déposé à l'Assemblée Nationale le 9 avril 2003, Exposé des motifs. De wet is vernoemd naar de toenmalige minister van Justitie, Dominique Perben. Het is een zeer uitgebreid wetgevingsproject en een van de belangrijkste hervormingen van het Wetboek van Strafvordering sinds de invoering van dit wetboek in 1958, zie Pierre Kramer, La loi Perben II et les évolutions de la justice pénale, *Études* 2005/2 (Tome 402), p. 175, en La loi Aschcorft-Perben, réseau voltaire, 18 februari 2014 (online artikel) <https://www.voltairenet.org/article12574.html>. Zie ook Dumoulin & Licoppe *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 40.

³⁹⁴ Letterlijke tekst: des modifications des nature générale destinées à renforcer la cohérence et l'effectivité des règles applicables.

³⁹⁵ Letterlijke tekst: « Nombre de ces dispositions procèdent à des clarifications et des simplifications rendues nécessaires par l'accumulation des réformes législatives intervenues ces dernières années, afin de renforcer le caractère équilibré et l'efficacité de la procédure. »

en deskundigen per videoconferentie gehoord worden.³⁹⁶ De strafprocedure zou met deze ingreep vereenvoudigd en goedkoper worden.³⁹⁷

Daarnaast wordt, net als in Nederland, ook in Frankrijk de aandacht voor het slachtoffer steeds groter. Gezien het groeiende belang dat in een strafprocedure aan slachtoffers wordt gehecht en het algemeen gedeelde idee dat het noodzakelijk is om te voorkomen dat een nieuw potentieel trauma (dat van het proces) wordt toegevoegd aan het reeds ervaren trauma, werd besloten dat videoconferentie ook hier uitkomst kon bieden. Het slachtoffer werd de mogelijkheid gegeven om een directe confrontatie met de verdachte te vermijden door de getuigenis op afstand af te leggen.³⁹⁸ Dumoulin en Licoppe leggen uit:

“Regarding victims, we are aware of some cases in which video-conferencing was used not for reasons of cost or distance, but rather to ‘comfort’ the victims, to prevent them from being in the presence of the accused. This happened, specifically at the request of the victim, in a high-profile case, that of a burning bus in a city of Marseille, where a young woman was seriously injured. Several trials were held, which she attended by testifying at a distance, in this case from another room in the same courthouse. What is interesting is that the use of video-conferencing was requested by the victim, with the argument being that a trial is an additional occasion of suffering inflicted on the victim. In another, less publicised case where the victim was at a distance and was heard by video-conferencing, the victim told us about experiencing similar feelings: to be there, to hear and see what is being said without undergoing the same pressure, that of the courtroom.”³⁹⁹

Daarnaast leggen Dumoulin en Licoppe uit dat sommige slachtoffers er juist op staan om fysiek bij het proces aanwezig te zijn, zodat ze het hele proces in alle volledigheid kunnen ervaren. Deze slachtoffers hebben vaak hoge verwachtingen van de face-to-face-confrontatie met de verdachte. Het is niet waarschijnlijk dat slachtoffers die hier behoefte aan hebben het zouden waarderen als de verdachte of zichzelf via videoconferentie zouden participeren in het proces.

Concluderend ten aanzien van de differentiatie naar procesdeelnemer wordt in de huidige regeling videoconferentie zowel voor het horen van de verdachte, als voor het horen van de getuige, de deskundige of het slachtoffer ingezet.

Voor wat betreft de strafprocesfase was de algemene toepassing van videoconferentie oorspronkelijk bedoeld voor het verhoren van de verdachte in het voorbereidend onderzoek (bestaande uit het opsporingsonderzoek (*l'enquête*) en het gerechtelijk vooronderzoek (*l'instruction*)). In 2002 werd het artikel echter al aangepast en het gebruik van videoconferentie uitgebreid naar zittingen met betrekking tot de verlenging van de voorlopige hechtenis tijdens het opsporingsonderzoek (*prolongation de la garde à vue*) en de gerechtelijke in verzekeringstelling (*retenue judiciaire*).⁴⁰⁰ De rapporteur van de *Assemblée Nationale* zegt hierover dat

³⁹⁶ Letterlijke tekst: « Les dispositions de l'alinéa précédent prévoyant l'utilisation d'un moyen de télécommunication audiovisuelle sont applicables devant la juridiction de jugement pour l'audition des témoins, des parties civiles et des experts. »

³⁹⁷ Assemblée Nationale, N° 784, PROJET DE LOI portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, te raadplegen op de [website](#) van de Assemblée Nationale.

³⁹⁸ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 51.

³⁹⁹ Dumoulin & Licoppe, 2013, p. 6.

⁴⁰⁰ Artikel 35 van de Loi n. 2002-1138 du 9 septembre 2002, d'orientation et de programmation pour la justice voegt de volgende zin toe aan artikel 706-71 CPP : *Dans les mêmes conditions, la présentation aux fins de prolongation de la garde à vue ou de la retenue judiciaire peut être réalisée par l'utilisation de moyens de télécommunication audiovisuelle.*

hierdoor mensen minder vaak hoeven worden overgebracht en dat waar het procedures kan vergemakkelijken, het een kwestie van gezond verstand is videoconferentie te gebruiken.⁴⁰¹

De hierboven genoemde Loi Perben II van 2004 breidde de toepassingsmogelijkheden van videoconferentie verder uit naar onder meer ondervraging van een gedetineerde door de onderzoeksrechter en ten aanzien van de plaatsing in voorlopige hechtenis tijdens het gerechtelijk vooronderzoek (*le placement en détention provisoire*), het verlengen van voorlopige hechtenis tijdens het gerechtelijk vooronderzoek (*prolongation de la détention provisoire*) of vrijlatingsverzoeken (*à l'examen des demandes de mise en liberté*).⁴⁰² Ook hier is de vereenvoudiging van de procedure en de besparing van kosten de achterliggende reden. Het besparen op kosten zat hem vooral in het verminderen van het aantal overbrengingen van gedetineerden naar de rechtbank.⁴⁰³ Ook de veiligheid speelt een rol: zo werd er naar een recente ontsnapping van een gedetineerde uit de gevangenis van Fresnes verwezen.⁴⁰⁴

In 2007 werd in een circulaire vastgelegd dat het verschijnen per videoconferentie gelijk werd gesteld aan het in persoon verschijnen in de rechtbank.⁴⁰⁵ Het Hof van Cassatie bevestigde dat verschijnen via videoconferentie geldt als persoonlijke verschijning.⁴⁰⁶ De toepassing en doelstelling van videoconferentie ondervond daarmee een statusverandering dat paste in het "rationalisatie"-beleid van Sarkozy, dat tot doel had de efficiëntie en effectiviteit van het overheidsbeleid te verbeteren, met name gericht op het verminderen van overbrengingen van gedetineerden naar de rechtbank.⁴⁰⁷ In 2009 werden de toepassingsmogelijkheden van videoconferentie opnieuw uitgebreid met wederom efficiency van het strafproces als belangrijkste reden.⁴⁰⁸ Met betrekking tot de verdachte kon videoconferentie nu ook worden gebruikt bij:

- het verhoren van de verdachte door de president van het hof van assisen bij toepassing van artikel 272 CPP;
- de verschijning bij het uitspreken van een vonnis of een arrest; en
- het verhoren door een officier van justitie van een aangehouden persoon op grond van een (nationaal of Europees) aanhoudingsbevel.⁴⁰⁹

⁴⁰¹ Originele tekst: « M. Jean-Luc Warsmann, rapporteur. L'amendement vise à autoriser l'usage de la visioconférence aux fins de prolonger la garde à vue. Ce dispositif, déjà expérimenté dans certains ressorts, permet d'éviter les transferts de personnes, ce qui, je crois, est positif. Soyons clairs, cette mesure n'est pas destinée à se généraliser, mais partout où elle peut permettre de faciliter les procédures, elle relève du pur bon sens. », uit SESSION EXTRAORDINAIRE DE 2001-2002 COMPTE RENDU INTÉGRAL DES SÉANCES DU VENDREDI 2 AOÛT 2002, te raadplegen op de [website](#) van de *Assemblée Nationale*.

⁴⁰² Letterlijke tekst: « Ces dispositions sont également applicables à l'audition ou à l'interrogatoire par un juge d'instruction d'une personne détenue, au débat contradictoire préalable au placement en détention provisoire d'une personne détenue pour une autre cause, au débat contradictoire prévu pour la prolongation de la détention provisoire, à l'examen des demandes de mise en liberté par la chambre de l'instruction ou la juridiction de jugement, ou à l'interrogatoire du prévenu devant le tribunal de police si celui-ci est détenu pour une autre cause. »

⁴⁰³ Assemblée Nationale, N° 784, PROJET DE LOI portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, te raadplegen op de [website](#) van de Assemblée Nationale.

⁴⁰⁴ Assemblée Nationale, N° 784, PROJET DE LOI portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, te raadplegen op de [website](#) van de Assemblée Nationale.

⁴⁰⁵ Circulaire no. 2007-09, 25 mai 2007, précisant notamment la portée de l'article 70 de la loi du 5 mars 2007 relative à la prévention de la délinquance. Zie verder Dumoulin *Droit Pénal* 2018, p. 9.

⁴⁰⁶ Cass. crim., 1er oct. 2013, n° 13-85.013. Zie verder 'Dumoulin *Droit Pénal* 2018, p. 10.

⁴⁰⁷ Dumoulin & Licoppe *Policy & Internet*, 8(3) 2016, p. 322.

⁴⁰⁸ Sénat, n. 495, PROJET DE LOI pénitentiaire, te raadplegen op de [website](#) van de Sénat.

⁴⁰⁹ Loi n° 2009-1436 du 24 novembre 2009 pénitentiaire (Loi pénitentiaire). Letterlijke tekst: « à l'interrogatoire de l'accusé par le président de la cour d'assises en application de l'article 272, à la comparution d'une personne à l'audience au cours de laquelle est rendu un jugement ou un arrêt qui avait été mis en délibéré ou au cours de laquelle il est statué sur les seuls intérêts civils, à l'interrogatoire par le procureur ou le procureur général d'une personne arrêtée en vertu d'un mandat d'amener, d'un mandat d'arrêt ou d'un mandat d'arrêt européen. »

Bovendien kon er vanaf dat moment in de volgende situaties van videoconferentie gebruik worden gemaakt:

- voor de commissie voor schadevergoedingen voor slachtoffers van strafbare feiten;
- voor de president van het hof voor hoger beroep inzake schadevergoedingen wegens voorlopige hechtenis;
- voor de nationale commissie van schadevergoeding wegens detentie;
- voor de commissie en het hof van herziening; en
- voor de commissie van het opnieuw onderzoeken van veroordelingen.⁴¹⁰

In 2011 volgde de volgende uitbreiding van het toepassingsbereik, en werd het mogelijk dat bij een correctionele rechtbank, die *délits* berecht – minder zware misdrijven – de gedetineerde verdachte kon participeren in het onderzoek ter terechtzitting per videoconferentie.⁴¹¹ Zowel de verdachte als de officier van justitie kregen hiervoor een instemmingsrecht, tenzij er bij het transport van de gedetineerde een risico is op ontsnapping of het verstoren van de openbare orde.⁴¹² De gedachte was dat videoconferentie bij een verdachte die op vrije voeten is, onnodig was. Deze verdachte zou immers zelf naar de rechtbank kunnen komen. Het argument van videoconferentie als een kostenbesparend middel is in deze situatie dan ook niet van toepassing.

Zoals gezegd kan een verdachte van een *délit* dus, als alle procespartijen daarmee instemmen, via videoconferentie terechtstaan. Een verdachte van een *crime* kan niet per videoconferentie terechtstaan. Bij andere procesfasen dan het onderzoek ter terechtzitting mag videoconferentie ook voor de verdachte van een *crime* worden gebruikt, echter de terechtzitting zelf mag voor een *crime* niet gedaan worden met een via videoconferentie participerende verdachte.

Vervolgens ontwikkelde de gedachte dat videoconferentie kon worden toegepast als uitgangspunt in plaats van als uitzondering, zodat het aantal gerechtelijke overbrengingen geminimaliseerd konden worden.⁴¹³ Senator Jean-René Lecerf verzette zich echter hiertegen. Hij stelde dat dit in strijd zou zijn met de jurisprudentie van het EHRM waarin was bepaald dat het verschijnen voor de rechter per videoconferentie een uitzonderingssituatie is die moet worden ingegeven door een noodzaak om een legitiem belang te beschermen. Het aanwezigheidsrecht van de verdachte zou niet standaard kunnen worden ingeperkt. Het amendement dat hij indiende werd aangenomen en voorzag in het instemmingsrecht van de verdachte. Deze

⁴¹⁰ Letterlijke tekst: « Elles sont de même applicables devant la commission d'indemnisation des victimes d'infractions, devant le premier président de la cour d'appel statuant sur les demandes de réparation d'une détention provisoire, devant la Commission nationale de réparation des détentions, devant la commission et la cour de révision et devant la commission de réexamen des condamnations. »

⁴¹¹ Janin *Les Cahiers de la Justice* 2011/2 (N° 2), p. 15.

⁴¹² Letterlijke tekst: « Lorsqu'il s'agit d'une audience au cours de laquelle il doit être statué sur le placement en détention provisoire ou la prolongation de la détention provisoire, la personne détenue peut refuser l'utilisation d'un moyen de télécommunication audiovisuelle, sauf si son transport paraît devoir être évité en raison des risques graves de trouble à l'ordre public ou d'évasion. »

⁴¹³ Letterlijke tekst: « En vue de soutenir cette politique, la commission a adopté, à l'initiative de votre rapporteur, un nouvel article 36 A, qui prévoit que dans le champ d'application que lui assigne actuellement la loi, la visioconférence sera désormais la règle de droit commun et les extractions judiciaires l'exception. » Uit: Sénat N. 2271, RAPPORT FAIT AU NOM DE LA COMMISSION DES LOIS CONSTITUTIONNELLES, DE LA LÉGISLATION ET DE L'ADMINISTRATION GÉNÉRALE DE LA RÉPUBLIQUE SUR LE PROJET DE LOI (N° 1697), *d'orientation et de programmation pour la performance de la sécurité intérieure*, te raadplegen op de [website](#) van de Sénat.

instemming is echter niet vereist als er sprake is van een ernstig risico van openbare wanorde of ontsnapping bij de overdracht van de persoon.⁴¹⁴

Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat op grond van de huidige regeling videoconferentie kan worden gebruikt in het voorbereidend onderzoek (op diverse momenten), in de fase van berechting en in procedures na afloop van de berechting. Waar aanvankelijk videoconferentie enkel in het voorbereidend onderzoek was toegestaan, was dit later ook ter terechtzitting mogelijk. Het gebruik van videoconferentie is in het Franse strafproces stap voor stap uitgebreid naar alle procesfasen.

De Franse wet sluit niet categorisch bepaalde soorten misdrijven uit voor toepassing van videoconferentie in het strafproces, behalve dat de verdachte tijdens het onderzoek ter terechtzitting voor een *crime* niet via videoconferentie terecht mag staan. Voor een *délit* mag dit wel. In de praktijk wordt videoconferentie bijna altijd ingezet bij terrorismezaken.⁴¹⁵

DE BESLISSING OVER DE TOEPASSING EN INSTEMMINGSRECHT VERDACHTE

De officier van justitie bepaalt of er van videoconferentie gebruik zal worden gemaakt tijdens het opsporingsonderzoek (artikel R53-34). De rechter-commissaris bepaalt, na advies van de officier van justitie, of er van videoconferentie gebruik zal worden gemaakt tijdens het gerechtelijk vooronderzoek (artikel R53-35). In de fase van berechting is het de strafrechter die over het gebruik van videoconferentie beslist (artikel 706-71 CPP).

Hoewel de oorspronkelijke regeling geen instemmingsrecht voor de verdachte kende, is dit inmiddels wel het geval. Ter implementatie van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000 werd in Frankrijk ook de regelgeving aangepast, en werd daarmee ook het instemmingsrecht van de verdachte geïntroduceerd, omdat dit in artikel 10 van dit verdrag stond geregeld. In eerste instantie geldt dit instemmingsrecht alleen in het kader van de wederzijdse rechtshulp, geregeld in artikel 694-5. Maar in 2011 wordt de Franse algemene regelgeving ten aanzien van de toepassing van videoconferentie ook zo aangepast dat in bepaalde gevallen de instemming van de verdachte voor het gebruik van videoconferentie vereist is.

Over het instemmingsrecht zegt de wet het volgende:

“In het geval van een verhoor waarin voorlopige hechtenis of verlenging van de voorlopige hechtenis moet worden vastgesteld, zal de gedetineerde op de hoogte worden gebracht van de datum van het

⁴¹⁴ Letterlijke tekst van het amendement: « Néanmoins, tel qu’il est rédigé, l’article soulève de sérieuses objections de droit sur lesquelles des magistrats entendus dans le cadre de la mission de la commission des lois sur la réforme de la procédure pénale ont attiré l’attention. L’article apparaît contraire au droit à l’accès au juge affirmé à plusieurs reprises dans la jurisprudence de la cour européenne des droits de l’homme. La CEDH considère en effet que le droit de comparaître devant le juge appelé à apprécier le bien-fondé de sa détention constitue une garantie procédurale et qu’il ne peut y être dérogé que par la nécessité de sauvegarder un intérêt légitime. Cet amendement tend d’une part à sécuriser au regard des exigences constitutionnelles et conventionnelles les dispositions actuelles du code de procédure pénale relatives à l’utilisation des moyens de télécommunication audiovisuelle, et d’autre part à permettre un recours accru, mais encadré, à ces moyens. L’article 706-71 du code de procédure pénale serait modifié afin de prévoir que lorsqu’une juridiction pénale statue sur le placement en détention provisoire ou sur la prolongation de cette mesure, l’utilisation d’un moyen de télécommunication audiovisuelle ne peut être imposée à la personne mise en cause si celle-ci souhaite comparaître physiquement devant la juridiction. Toutefois, il pourrait être passé outre ce refus si le transfert de la personne paraît devoir être évité en raison des risques graves de trouble à l’ordre public ou d’évasion. »

⁴¹⁵ Dumoulin & Licoppe, 2013, p. 2.

verhoor en van het geplande gebruik van dit middel, waarop de mogelijkheid bestaat het gebruik van een audiovisueel telecommunicatiemedium te weigeren, tenzij het vervoer van de verdachte moet worden vermeden vanwege het ernstige risico van verstoring van de openbare orde of van ontsnapping.”

Het instemmingsrecht van de verdachte is dus niet absoluut. Aan de weigering van de verdachte kan voorbijgegaan worden als het vervoer van de verdachte moet worden vermeden vanwege een ernstig risico van verstoring van de openbare orde of ontsnapping.

Op 25 maart 2020 is bovendien een noodverordening afgekondigd in verband met de COVID-19 uitbraak. Hierdoor is instemming niet vereist ten aanzien van overtredingen en lichte vergrijpen zolang als de verordening geldt. Artikel 5 van de *Ordonnance n°2020-303* van 25 maart 2020 zegt:

“Par dérogation à l'article 706-71 du code de procédure pénale, il peut être recouru à un moyen de télécommunication audiovisuelle devant l'ensemble des juridictions pénales, autres que les juridictions criminelles, sans qu'il soit nécessaire de recueillir l'accord des parties.”⁴¹⁶

Vrij vertaald houdt dit in dat in afwijking van artikel 706-71 de instemming van partijen niet nodig is bij de toepassing van videoconferentie voor overtredingen en lichtere vergrijpen. Er wordt een uitzondering gemaakt voor “juridictions criminelles”, wat slaat op de vervolging van *crimes*, waarvoor deze regeling niet van toepassing is. Bij het regime rond de *crime* is het uitgesloten dat berechting (dus de terechtzitting) per videoconferentie plaatsvindt. Vandaar dat in de COVID-bepaling nogmaals extra wordt benadrukt dat het versoepelen van het gebruik van videoconferentie niet geldt ten opzichte van *crimes*.

5.3.4 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

Parallel met de uitbreiding van het wettelijk kader, werden in 2009, bij centraal besluit⁴¹⁷, alle hogere rechtbanken (*tribunaux de grande instance*) en gerechtshoven (*cours d'appel*) uitgerust met ten minste één videoconferentieapparaat.⁴¹⁸ Eveneens werd een meerderheid van penitentiaire inrichtingen (85%) hiermee uitgerust.⁴¹⁹ Vanuit de praktijk klinkt echter de kritiek dat dit proces slecht wordt begeleid en griffiers hier bijvoorbeeld onvoldoende in worden opgeleid.⁴²⁰

Tegelijkertijd bepaalde een *circulaire* van het ministerie van Justitie dat alle gerechtshoven meer zittingen via videoconferenties moesten gaan doen om het aantal transfers van gevangenen in 2009 met 5 procent te verminderen (ten opzichte van 2008).⁴²¹ Als gerechten daar niet aan zouden voldoen, zouden zij op hun financiën gekort worden.⁴²²

⁴¹⁶ Ordonnance n°2020-303 du 25 mars 2020, portant adaptation de règles de procédure pénale sur le fondement de la loi n° 2020-290 du 23 mars 2020 d'urgence pour faire face à l'épidémie de covid-19, te raadplegen via <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000041755529&categorieLien=id>.

⁴¹⁷ Treccani & Maye, 2016, p. 4.

⁴¹⁸ Dumoulin & Licoppe, *Policy & Internet* 8 (3) 2016, p. 322 en Dumoulin *Droit Pénal* 2018, p. 8.

⁴¹⁹ Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 48.

⁴²⁰ Dumoulin, *Droit Pénal* 2018, p. 10.

⁴²¹ Circulaire Recours à la visioconférence en vue d'une réduction de 5% du nombre des extractions judiciaires en 2009, SG-09-005 / SG / 03.02.09, te raadplegen via

http://www.syndicat-magistrature.org/IMG/pdf/cir_sg_visioconference_extractions_judiciaires_20090205.pdf.

⁴²² Dumoulin, *Droit Pénal* 2018, p.9. Zie ook Dumoulin & Licoppe *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 46.

Rechters, advocaten en hun vakbonden, zoals de *Syndicat de la magistrature* kwamen hiertegen in opstand.⁴²³ De *Syndicat de la magistrature* publiceerde een eigen *contra-circulaire* waarin het magistraten ocriep om zich niet over te geven aan de bevelen van het ministerie van Justitie en om het beleid niet uit te voeren. De *contra-circulaire* benadrukte dat het beleid van justitie niet zou voldoen aan de letter van de wet, noch aan de geest van de wet.⁴²⁴ De zorg vanuit de praktijk was enige jaren geleden dat de kwaliteit van met name het beeld en geluid dat de verdachte ontving niet altijd voldoende is. Het was volgens de kritiek vanuit het perspectief van de verdachte heel lastig om een overzicht te hebben van wie er in de rechtbank aanwezig is, met name de rechters en de juryleden, en om tegelijkertijd de uitdrukking op hun gezichten te kunnen zien. Daarnaast werd opgemerkt dat stemmen niet natuurlijk klonken en dat de verbindingen nog altijd niet stabiel waren, waardoor beeld en geluid werden onderbroken.⁴²⁵

Veel advocaten wijzen erop dat de verdachte fysiek moet verschijnen voor de rechter en niet via videoconferentie, zeker als dit de eerste voorgeleiding betreft.⁴²⁶ Bovendien zijn zij van mening dat de voorzitter van de zitting vrijelijk de beslissing moet kunnen maken over de lijfelijke aanwezigheid van de verdachte, zonder de dreiging van een boete voor het te weinig gebruikmaken van videoconferentie.⁴²⁷ Er is hierover, zonder succes, tot en met de Hoge Raad (*Cour de Cassation*) geprocedeerd, waarbij de advocaten leunde op de EHRM-uitspraak inzake *Viola t. Italië*.⁴²⁸

Uiteindelijk is het boetebeleid door het ministerie van Justitie toch losgelaten, waarna de gerechten vrijelijk konden beslissen over de inzet van videoconferentie.⁴²⁹ Dit heeft in de praktijk geleid tot een groot verschil tussen gerechten: sommige gerechten hebben videoconferentie omarmd terwijl andere gerechten er nauwelijks gebruik van maakten.⁴³⁰

Daarnaast wijzen advocaten op een praktisch punt ten aanzien van het dossier. Artikel 706-71 bepaalt dat als de advocaat ervoor kiest om bij zijn cliënt aanwezig te zijn, de advocaat ter plaatste over het strafdossier moet kunnen beschikken. Echter, dit levert zo'n grote administratieve last op voor de rechtspraak dat een aantal strafzaken zijn vertraagd, en verdachten zelfs vrijgelaten moesten worden uit de voorlopige hechtenis.⁴³¹

Strafrechtadvocaat Thibaud Claus zegt dat het vanuit zijn beroepsgroep als onmenselijk wordt beschouwd om de verdachte op afstand zijn proces te laten bijwonen.⁴³² "Het contact dat nodig is voor het proces, waarbij met name rekening wordt gehouden met de persoonlijkheid van de dader of zijn bewustzijn van de feiten, is in feite zeer beperkt. De indruk kan ook worden gewekt dat de verdachte al vóór zijn strafproces al is veroordeeld en gevangengezet."⁴³³

⁴²³ Dumoulin & Licoppe, *Droit et société* 2015/2, p. 297.

⁴²⁴ Contre-circulaire sur le recours imposé à la visioconférence en matière juridictionnelle van 29 april 2009, <http://www.syndicat-magistrature.org/IMG/pdf/visioconference.pdf> en zie verder Dumoulin & Licoppe, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 47.

⁴²⁵ Janin, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2, p. 18.

⁴²⁶ Dumoulin, *Droit Pénal* 2018, p. 9.

⁴²⁷ Dumoulin, *Droit Pénal* 2018, p. 9.

⁴²⁸ Dumoulin & Licoppe, *Droit et société* 2015/2, p. 299.

⁴²⁹ Dumoulin, *Droit Pénal* 2018, p. 10.

⁴³⁰ Dumoulin, *Droit Pénal* 2018, p. 10.

⁴³¹ Dumoulin & Licoppe, *Droit et société* 2015/2, p. 299.

⁴³² Claus, *Village de la Justice* 2018.

⁴³³ Letterlijke tekst: « L'échange nécessaire au procès, qui prend notamment en compte la personnalité de l'auteur ou sa prise de conscience vis-à-vis des faits, est en effet grandement limité. L'impression peut également être donnée que le justiciable est déjà condamné et emprisonné avant même son procès pénal. »

Franse advocaten wijzen er ook op dat de toepassing van videoconferentie voor hen een onmogelijke situatie creëert omdat het onmogelijk is om tegelijk fysiek bij de cliënt te zijn en in de rechtszaal waar de advocaat ook taken heeft. In de zaken die Dumoulin heeft onderzocht kozen de advocaten er veelal voor in de rechtszaal aanwezig te zijn. Hiervoor werd met name als reden genoemd dat de verdachte beter wordt beschermd als de advocaat direct toegang heeft tot de rechter en andere procespartijen, zodat er ook de mogelijkheid is om privé te overleggen met de rechters en andere partijen. Maar dit heeft wel een prijs, met name voor de gedetineerde verdachte die alleen is, zonder de menselijke en professionele aanwezigheid van de advocaat, fysiek geïsoleerd van het proces dat over hem gaat.⁴³⁴

In verband met de coronacrisis wordt ook in Frankrijk videoconferentie gebruikt om strafprocessen toch doorgang te laten vinden. Zoals hierboven besproken is in een noodverordening van 25 maart 2020 besloten dat instemming van partijen niet nodig is voor het besluit om videoconferentie toe te passen voor de verdachte. Advocaten uiten zorgen over de manier waarop processen nu worden gevoerd via videoconferentie. Muriel Ouaknine-Melki legt bijvoorbeeld uit dat het momenteel niet mogelijk is om cliënten bij te staan als zij op een politiebureau in detentie worden gehouden. “We have a videoconference system with certain police stations but it does not work everywhere. The client is still a little lonely while in police custody.” Ook in de rechtbanken verloopt de toepassing van videoconferentie niet goed genoeg, legt Ouaknine-Melki uit. “Lawyers can’t attend hearings in person and we often can’t communicate by video because not all courts have functioning video systems. Court hearings often end up taking place without any proper defence.”⁴³⁵

5.4 CANADA

5.4.1 TERMINOLOGIE

Videoconferentie wordt in Canada vertaald als *videoconference*, *video conference* of *vidéoconférence*. De *Criminal Code of Canada* gebruikt daarnaast de Engelse termen *video links* en *remote appearance*, en de Franse termen *présence à distance* (aanwezigheid op afstand), *télécomparution* (televerschijning), *virtuellement présent* (virtueel aanwezig) en *déposition à distance* (verklaring op afstand) en *visioparloir* (videobezoekkamer).

5.4.2 DE REGELING

Canada is een voormalige Britse kolonie en maakt deel uit van het Gemenebest (*Commonwealth realm*). De Britse monarch is daarmee het staatshoofd van Canada.⁴³⁶ Het land bestaat uit tien *provinces* en drie *territories* en heeft een federale structuur. De overheidstaken zijn verdeeld tussen de federale overheid en de tien provincies. Canada wordt daarom ook wel aangeduid als een federale monarchie. Daarnaast is Canada een parlementaire democratie.

⁴³⁴ Dumoulin, 2013, p. 7-8.

⁴³⁵ S. Sitbon, ‘Coronavirus, France extends detentions and suspends trials, raising rights concerns, France 24, online te raadplegen op <https://www.france24.com/en/20200413-coronavirus-france-extends-detentions-and-suspends-trials-raising-rights-concerns>.

⁴³⁶ Een uitvloeisel hiervan is dat de aanklagers worden aangeduid met “The Crown”.

Hoewel de provincies de bevoegdheid hebben om strafrechtbanken in te richten (Section 92(14) van de *Constitution Act, 1867*), is enkel de federale overheid bevoegd de strafprocedure in te richten (Section 91(27) van de *Constitution Act, 1867*).⁴³⁷ Strafvordering kan alleen bij wet in formele zin worden geregeld en is daarmee in heel Canada uniform (dit in tegenstelling tot het civiele recht, waar de provincies exclusieve wetgevende bevoegdheid over hebben). Wetshandhaving is wel officieel een provinciale verantwoordelijkheid, uitgevoerd door provinciale en gemeentelijke politiediensten. In de meeste plattelandsgebieden en sommige stedelijke gebieden worden de politietaken echter toegewezen aan de federale *Royal Canadian Mounted Police*. De provincies Quebec en Ontario hebben hun eigen politie: de *Sûreté du Québec* en de *Ontario Provincial Police*.⁴³⁸

De provinciale en territoriale rechtbanken (*provincial and territorial (lower) court*), ingesteld door de provincies respectievelijk *territories*, zijn bevoegd voor de meeste strafbare feiten, op de meest ernstige misdrijven na. Provinciale en territoriale hogere rechtbanken (*provincial and territorial superior courts*) behandelen ernstigere misdaden (zoals moord) en behandelen daarnaast het hoger beroep van provinciale en territoriale rechtbanken.⁴³⁹ Op een niveau hoger staan de *provincial and territorial courts of appeal*. Het *Supreme Court* van Canada is het hoogste gerechtshof.⁴⁴⁰ De rechterlijke macht van Canada speelt een belangrijke rol bij de interpretatie van wetten en het *Supreme Court* heeft de macht om parlementshandelingen die de grondwet schenden te blokkeren.⁴⁴¹

Aangezien *common law* (voortgekomen uit de Engelse overheersing van Canada) en *civil law* (voortgekomen uit de Franse overheersing) naast elkaar in Canada bestaan, wordt gezegd dat Canada een *bijural* of *bijuridique* land is.⁴⁴² *Common law* domineert overal, behalve in Quebec waar de juridische traditie van *civil law* overheerst.⁴⁴³ In tegenstelling tot veel andere *common law*-landen waarbij het strafrecht voornamelijk door rechtelijke beslissingen (*case law*) gevormd wordt, heeft Canada het straf(proces)recht gecodificeerd.⁴⁴⁴ Het Canadese procedurele strafrecht is geregeld in de *Criminal Code of Canada (CCC)*. Dit wetboek bevat zowel materieelrechtelijke als procedurele aspecten. Daarnaast wordt het Canadese strafrecht beïnvloed door de *Charter of Rights and Freedoms*, ingevoerd in 1982,⁴⁴⁵ en de *Canada Evidence Act*. Canada heeft – net als de meeste andere voormalig Britse koloniën, een *adversair/accusatoir* systeem.⁴⁴⁶

Het Canadese strafproces bestaat uit drie delen: *investigation* (vooronderzoek), *preliminary inquiry* (een hoorzitting in het kader van het voorlopige onderzoek om te bepalen of er genoeg bewijs is om door te gaan naar de berechtingsfase) en tenslotte *trial* (het onderzoek ter terechtzitting).

Het Canadese recht kent grofweg twee categorieën strafbare feiten: *summary conviction offences* (lichtere strafbare feiten) en *indictable offences* (zwaardere strafbare feiten). Voor *summary conviction offences* is er

⁴³⁷ Kovalev, 2017, p. 283.

⁴³⁸ Kovalev, 2017, p. 284.

⁴³⁹ Kovalev, 2017, p. 284.

⁴⁴⁰ Kovalev, 2017, p. 284.

⁴⁴¹ *How does Canada's Court System Work?* Website Department of Justice, Government of Canada, te raadplegen via <https://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/ccs-ajc/01.html>.

⁴⁴² *Bijuralisme* wordt gedefinieerd als het naast elkaar bestaan van twee juridische tradities binnen een enkele staat. Zie Gervais, 1997.

⁴⁴³ *Where our legal system comes from*, Website Department of Justice, Government of Canada, te raadplegen via <https://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/just/03.html>.

⁴⁴⁴ Kovalev, 2017, p. 283.

⁴⁴⁵ Kovalev, 2017, p. 283.

⁴⁴⁶ *The Role of the Judge*, Website Canadian Superior Court Judges Association, te raadplegen via <http://www.cscja.ca/judges/the-role-of-the-judge/>.

geen aanwezigheidsplicht voor de verdachte om de berechting bij te wonen.⁴⁴⁷ Voor *indictable offences* is er in beginsel wel een aanwezigheidsplicht voor de verdachte.

Canada is al relatief vroeg begonnen met het gebruiken van technologie in de rechtspraak, waaronder ook de toepassing ervan bij de verdachte. Dit komt met name doordat dit van grote praktische meerwaarde is gezien de omvang van dit land.⁴⁴⁸ Al in 1988 was er de mogelijkheid om kwetsbare kinderen te laten getuigen door verklaringen per video op te nemen. Sindsdien zijn de wetgeving en regels voor rechtbanken en tribunaal in heel Canada gewijzigd om het gebruik van elektronische technologieën in het strafproces mogelijk te maken. Sinds 1990 passen federale en provinciale gerechtshoven videoconferentie toe in het strafproces.⁴⁴⁹

Artikel 46 (2) *Canada Evidence Act* bepaalt dat bewijs dat voortkomt uit verklaringen per videoconferentie mag worden gebruikt voor een eventuele veroordeling.⁴⁵⁰ Net als in Nederland is een getuigenis afgelegd per videoconferentie gelijkgesteld aan een normale getuigenis. Meined kan dus eveneens via videoconferentie plaatsvinden.⁴⁵¹ In Canada kunnen alle procesdeelnemers via videoconferentie deelnemen aan het strafproces. Per procesonderdeel en procesdeelnemer bestaan er verschillende bepalingen met betrekking tot de toepassing van videoconferentie.

Zoals hierboven aangegeven is er in beginsel een aanwezigheidsplicht voor de verdachte van *indictable offences*, ingevolge artikel 650 (1) CCC, waarin staat dat de verdachte (indien het een natuurlijke persoon is) aanwezig is bij het geheel van het proces. Deze bepaling wordt gevolgd door artikel 650 (1.1) waarin staat dat als de rechtbank het beveelt en de aanklager en de verdachte hiermee instemmen, de verdachte mag verschijnen via videoconferentie gedurende elk deel van het proces behalve wanneer een getuige wordt gehoord ten behoeve van de bewijsvergaring.⁴⁵² Ingevolge artikel 650 (1.2) mag de rechtbank bepalen dat ook de verdachte die gedetineerd is mag verschijnen via videoconferentie, zij het ook hier alleen voor die procesdelen waar geen getuigen worden gehoord. De gedetineerde verdachte heeft geen instemmingsrecht.⁴⁵³ Wanneer getuigen worden gehoord mag de verdachte van een *indictable offense* dus niet via videoconferentie participeren maar moet hij fysiek aanwezig zijn op de zitting. Dit past bij het adversaire karakter van het Canadese strafproces waarin de verdachte het recht heeft om de getuige te (laten) ondervragen en heeft tot gevolg dat videoconferentie in de praktijk veel minder vaak kan worden ingezet.

⁴⁴⁷ *Criminal offences*, Website Department of Justice, Government of Canada, te raadplegen via <https://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/victims-victimes/court-tribunaux/offences-infractions.html>.

⁴⁴⁸ Schellhammer, 2013, p. 53-56.

⁴⁴⁹ Francis, 2015.

⁴⁵⁰ Letterlijke tekst artikel 46 (2) *Canada Evidence Act*: "For greater certainty, testimony for the purposes of subsection (1) may be given by means of technology that permits the virtual presence of the party or witness before the court or tribunal outside Canada or that permits that court or tribunal, and the parties, to hear and examine the party or witness."

⁴⁵¹ Letterlijke tekst artikel 131 *Criminal Code of Canada*: "Subject to subsection (3), every person who gives evidence under subsection 46(2) of the *Canada Evidence Act*, or gives evidence or a statement pursuant to an order made under section 22.2 of the *Mutual Legal Assistance in Criminal Matters Act*, commits perjury who, with intent to mislead, makes a false statement knowing that it is false, whether or not the false statement was made under oath or solemn affirmation in accordance with subsection (1), so long as the false statement was made in accordance with any formalities required by the law of the place outside Canada in which the person is virtually present or heard."

⁴⁵² Letterlijke tekst artikel 650 (1.1) *Criminal Code of Canada*: "Where the court so orders, and where the prosecutor and the accused so agree, the accused may appear by counsel or by closed-circuit television or any other means that allow the court and the accused to engage in simultaneous visual and oral communication, for any part of the trial other than a part in which the evidence of a witness is taken."

⁴⁵³ Letterlijke tekst artikel 650 (1.2) *Criminal Code of Canada*: "Where the court so orders, an accused who is confined in prison may appear by closed-circuit television or any other means that allow the court and the accused to engage in simultaneous visual and oral communication, for any part of the trial other than a part in which the evidence of a witness is taken, if the accused is given the opportunity to communicate privately with counsel, in a case in which the accused is represented by counsel."

De participatie van de verdachte van *indictable offences* via videoconferentie is uitgewerkt in het in 2019 geïntroduceerde artikel 715.23 CCC. Hierin staat dat, tenzij anders is bepaald, de rechtbank de toepassing van videoconferentie voor de verdachte mag bevelen als de rechtbank van mening is dat dit gepast is bij afweging van alle omstandigheden, inclusief a) de locatie en persoonlijke omstandigheden van de verdachte, b) de kosten van het verschijnen in persoon, c) de geschiktheid van de locatie vanwaar de verdachte verschijnt via videoconferentie, d) de rechten van de verdachte op een eerlijke en openbare zitting, en e) de aard en ernst van het strafbare feit. Het tweede lid van dit artikel bepaalt dat als de rechtbank besluit de toepassing van videoconferentie *niet* te bevelen, de rechtbank dit motiveert en deze motivering opneemt in het verslag van de zitting. Het derde lid voorziet dat de rechtbank op elk moment kan bepalen dat de toepassing van videoconferentie wordt gestaakt en gepaste maatregelen worden genomen om de verdachte alsnog lijfelijk aanwezig te hebben bij het proces.

In artikel 715.24 wordt voor gedetineerde verdachten nog opgemerkt dat als zij geen toegang hebben tot juridisch advies gedurende de participatie per videoconferentie, de rechtbank zich ervan moet vergewissen dat de verdachte de verhandelingen zal kunnen begrijpen en dat beslissingen die de verdachte tijdens het proces neemt vrijwillig worden gedaan, voordat de rechtbank toestemming geeft dat de verdachte via videoconferentie terechtstaat.

Voor de *summary conviction* rechtbank, waar het gaat om lichtere vergrijpen en geen aanwezigheidsplicht geldt, kan videoconferentie op grond van artikel 800 (2.1) worden toegepast voor een gedetineerde verdachte. De rechtbank moet dit dan bevelen en de verdachte moet hiermee instemmen, en het is vereist dat de verdachte vertrouwelijk kan communiceren met eventuele rechtsbijstand.⁴⁵⁴ Dit artikel heeft dezelfde strekking als artikel 650 (1.2), behalve dan dat de bevoegdheid om via videoconferentie te verschijnen niet is beperkt tot die delen van het proces waar geen getuigen worden gehoord. In tegenstelling tot artikel 650 (1.2) heeft de gedetineerde verdachte hier wel een instemmingsrecht.⁴⁵⁵

Zoals gezegd geldt voor de verdachte van een *summary conviction offence*, die gedetineerd is, artikel 800 (2.1) Criminal Code of Canada. Voor de verdachte van een *summary conviction offence* die op vrije voeten is, is geen aparte wetsbepaling ontworpen. Ook deze verdachte kan per videoconferentie deelnemen aan het proces en heeft daartoe een instemmingsrecht, omdat artikel 795 Criminal Code of Canada bepaalt dat de regels met betrekking tot het verschijnen van de verdachte van een *indictable offence* van toepassing zijn op de verdachte van een *summary conviction offence*.⁴⁵⁶

Het uitgangspunt is in Canada dat bewijs in beginsel in de rechtbank wordt gepresenteerd, ten behoeve van de waarheidsvinding.⁴⁵⁷ Maar persoonlijke verschijning van de verdachte of andere procesdeelnemers is niet altijd mogelijk en ook niet altijd nodig. Mairi Leigh Springate, strafrechtadvocaat in Quebec, legt uit dat in het overgrote deel van de zittingen er slechts procedurele of andere aspecten spelen waarbij het irrelevant is dat de verdachte aanwezig is. Alleen de advocaat moet er dan zijn. Voor die zittingen waar het wel de sterke voorkeur heeft dat de verdachte aanwezig is omdat er aspecten worden behandeld die relevant zijn voor de bewijsvoering, of aanwezig moet zijn omdat getuigen worden gehoord, is het ongebruikelijk dat de verdachte deelneemt via videoconferentie, hoewel dit in sommige gevallen wel mogelijk is. Echter, procespartijen in

⁴⁵⁴ Letterlijke tekst artikel 800 (2.1) Criminal Code of Canada: "Where the court so orders and the defendant agrees, the defendant who is confined in prison may appear by closed-circuit television or any other means that allow the court and the defendant to engage in simultaneous visual and oral communication, if the defendant is given the opportunity to communicate privately with counsel, in a case in which the defendant is represented by counsel."

⁴⁵⁵ British Columbia Law Institute, 2014, p. 9.

⁴⁵⁶ Schellhammer, 2013, p. 15.

⁴⁵⁷ Supreme Court of Canada, 29 juni 2017, 2017 SCC 35, [2017] 1. S.C.R. (R. t. *Bradshaw*), par. 19.

Canada hebben allemaal de voorkeur om dan de verdachte aanwezig te hebben in de rechtszaal als er aan de bewijsvoering gerelateerde aspecten worden behandeld, legt Springate uit. Het is niet mogelijk voor de verdachte om zelf te verzoeken om aanwezig te zijn via videoconferentie in een zitting waarin getuigen worden gehoord, en de rechter zal heel terughoudend zijn in het toekennen van participatie via videoconferentie voor andere zittingen waarbij ook aspecten worden besproken die relevant zijn voor het bewijs. In dat geval moet het verzoek echt van de verdachte zelf komen en moet hij expliciet afstand doen van het recht op fysieke aanwezigheid. Het is echter niet gebruikelijk voor dit soort zittingen.

Ook in eerdere fases van het strafproces zijn regelingen voor videoconferentie van toepassing. Artikel 515 (2.2)⁴⁵⁸ stelt een gerecht dat een *bail hearing* uitvoert in staat een verdachte te laten verschijnen “door elk geschikt telecommunicatieapparaat, inclusief telefoon” dat door de rechtbank geschikt wordt geacht. Videoconferenties worden regelmatig gebruikt voor het houden van borgtochthoorzittingen, omdat zo het beveiligingsrisico wordt verlaagd en de kosten voor het vervoer van personen in hechtenis naar en van de rechtbank worden beperkt.⁴⁵⁹

Artikel 537 (1) sub (j)⁴⁶⁰ bepaalt dat, indien de aanklagers en de verdachte daarmee instemmen, de verdachte, tijdens gedeelten van een *preliminary inquiry* kan verschijnen door middel van videoconferentie, tenzij het onderzoek een getuigenverhoor betreft. Dan mag videoconferentie niet worden toegepast. Dat is slechts anders indien, ingevolge artikel 537 (1) sub (j.1), de verdachte hier zelf om verzoekt. De rechter mag toestaan dat een verdachte niet lijfelijk aanwezig is bij een deel of het gehele vooronderzoek op voorwaarden die de rechter geschikt acht, als dit op eigen verzoek van de verdachte is. De rechter mag op grond van artikel 537 (1), sub k⁴⁶¹ de gedetineerde verdachte bevelen om via videoconferentie te participeren in het vooronderzoek zolang de verdachte de mogelijkheid heeft vertrouwelijk te communiceren met zijn advocaat.

Op grond van artikel 672.5 (13) *Criminal Code of Canada*⁴⁶² kunnen ook hoorzittingen met betrekking tot het vaststellen van ontoerekeningsvatbaarheid bij de verdachte via videoconferentie plaatsvinden. De verdachte moet hier wel mee instemmen.

Daarnaast is videoconferentie ook toegestaan in hoger beroep, conform artikel 683(2.1). Hierbij heeft de rechter de vrijheid de omstandigheden te bepalen, zolang de kwaliteit voldoende wordt geacht voor het gelijktijdig communiceren van procespartijen en, in het algemeen, de rechter de toepassing van videoconferentie gepast acht. Er is in hoger beroep dus geen instemmingsrecht voor de verdachte of een beperking naar procesfase of proceshandelingen. De court of appeal heeft meer vrijheid om deelname op

⁴⁵⁸ Letterlijke tekst artikel 515 (2.2) *Criminal Code of Canada*: “Where, by this Act, the appearance of an accused is required for the purposes of judicial interim release, the appearance shall be by actual physical attendance of the accused but the justice may, subject to subsection (2.3), allow the accused to appear by means of any suitable telecommunication device, including telephone, that is satisfactory to the justice.”

⁴⁵⁹ British Columbia Law Institute, 2014, p. 10 en 29.

⁴⁶⁰ Letterlijke tekst artikel 537 (1) sub j *Criminal Code of Canada*: “A justice acting under this Part may [...] (j) where the prosecutor and the accused so agree, permit the accused to appear by counsel or by closedcircuit television or any other means that allow the court and the accused to engage in simultaneous visual and oral communication, for any part of the inquiry other than a part in which the evidence of a witness is taken.”

⁴⁶¹ Letterlijke tekst artikel 537 (1) sub k *Criminal Code of Canada*: “A justice acting under this Part may [...] (k) for any part of the inquiry other than a part in which the evidence of a witness is taken, require an accused who is confined in prison to appear by closedcircuit television or any other means that allow the court and the accused to engage in simultaneous visual and oral communication, if the accused is given the opportunity to communicate privately with counsel, in a case in which the accused is represented by counsel.”

⁴⁶² Letterlijke tekst artikel 672.5 (13) *Criminal Code of Canada*: “Where the accused so agrees, the court or the chairperson of the Review Board may permit the accused to appear by closed-circuit television or any other means that allow the court or Review Board and the accused to engage in simultaneous visual and oral communication, for any part of the hearing.”

afstand toe te staan, onder meer omdat de persoon die terecht staat minder grondwettelijke beschermingen geniet omdat hij niet langer een verdachte (“accused”) is en hij ook niet beschuldigd wordt (“charged with a crime”). Daarnaast speelt bewijs een veel kleinere rol in het hoger beroep.

De advocaat kan ook deelnemen aan het proces via videoconferentie. Artikel 650.02⁴⁶³ regelt dat de advocaat via videoconferentie kan participeren als de rechtbank de technologie die daarvoor gebruikt wordt van voldoende kwaliteit vindt om de procespartijen gelijktijdig met elkaar te kunnen laten communiceren.⁴⁶⁴

Het is in Canada ook mogelijk dat de rechter participeert via videoconferentie. In artikel 715.26 wordt geregeld dat rechters de zitting mogen leiden via videoconferentie als de rechter dit noodzakelijk acht gezien de omstandigheden, inclusief a) het recht van de verdediging op een eerlijke en openbare zitting, b) de aard van de (verwachte) getuigenis, c) de aard en ernst van het strafbare feit, en d) de geschiktheid van de locatie vanwaar de rechter participeert via videoconferentie.

Getuigen kunnen ook gehoord worden via videoconferentie. Getuigenverhoor via videoconferentie kan getuigen betreffen van zowel binnen⁴⁶⁵ als buiten Canada.⁴⁶⁶ In beide gevallen moet de getuige per dagvaarding door de rechtbank zijn opgeroepen⁴⁶⁷ en er moeten omstandigheden zijn waardoor getuigen per videoconferentie de voorkeur geniet boven lijfelijke aanwezigheid. Dit kan bijvoorbeeld de persoonlijke omstandigheden van de getuige betreffen, waaronder ook de plaats waar de getuige zich bevindt, of de kosten die zouden moeten worden gemaakt om de getuige fysiek over te laten komen. Ook moet de rechter de aard van het bewijs dat verwacht wordt uit de getuigenis voort te vloeien in ogenschouw nemen. Dit is geen uitputtende lijst van omstandigheden. In de jurisprudentie zijn ook omstandigheden geformuleerd die invloed kunnen hebben op de beslissing om al dan niet een getuige per videoconferentie te horen, bijvoorbeeld de mogelijkheid van de verdediging om de getuige te onderwerpen aan een kruisverhoor (*cross-examination*).⁴⁶⁸ Artikel 714.7 *Criminal Code of Canada* bepaalt dat de kosten verbonden aan het gebruik van videoconferentie betaald moeten worden door de partij die de getuige oproept.⁴⁶⁹

Hieraan wordt in het kader van rechtshulpverlening toegevoegd dat een getuige die zich buiten Canada bevindt ook mag participeren in het Canadese strafproces, tenzij dit een schending met zich mee zou brengen van fundamentele rechten (zie artikel 714.2 en verder).

⁴⁶³ Letterlijke tekst artikel 650.02 *Criminal Code of Canada*: “The prosecutor or the counsel designated under section 650.01 may appear before the court by any technological means satisfactory to the court that permits the court and all counsel to communicate simultaneously.”

⁴⁶⁴ British Columbia Law Institute, 2014, p. 10.

⁴⁶⁵ Letterlijke tekst artikel 714.1 *Criminal Code of Canada*: “A court may order that a witness in Canada give evidence by means of technology that permits the witness to testify elsewhere in Canada in the virtual presence of the parties and the court, if the court is of the opinion that it would be appropriate in all the circumstances, including (a) the location and personal circumstances of the witness; (b) the costs that would be incurred if the witness had to be physically present; and (c) the nature of the witness’ anticipated evidence.”

⁴⁶⁶ Letterlijke tekst artikel 714.2 *Criminal Code of Canada*: “A court shall receive evidence given by a witness outside Canada by means of technology that permits the witness to testify in the virtual presence of the parties and the court unless one of the parties satisfies the court that the reception of such testimony would be contrary to the principles of fundamental justice.”

⁴⁶⁷ Letterlijke tekst artikel 700.1 *Criminal Code of Canada*: “If a person is to give evidence under section 714.1 or 714.3 or under subsection 46(2) of the *Canada Evidence Act* — or is to give evidence or a statement pursuant to an order made under section 22.2 of the *Mutual Legal Assistance in Criminal Matters Act* — at a place within the jurisdiction of a court referred to in subsection 699(1) or (2) where the technology is available, a subpoena shall be issued out of the court to order the person to give that evidence at such a place.”

⁴⁶⁸ British Columbia Law Institute, 2014, p. 5-6.

⁴⁶⁹ British Columbia Law Institute, 2014, p. 9.

5.4.3 TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE

Hierna wordt gespecificeerd in hoeverre in de regeling in Canada onderscheid wordt gemaakt bij de toepassing van videoconferentie op grond van het type procesdeelnemer, fase in het strafproces of aard van het strafbare feit. Vervolgens wordt stilgestaan over de wijze waarop over die toepassing wordt beslist.

DIFFERENTIATIE NAAR PROCESDEELNEMER, PROCESFASE OF STRAFBAAR FEIT

In Canada kunnen alle procespartijen participeren via videoconferentie: naast de hierboven omschreven regelingen voor de verdachte, advocaat, rechter en getuige, zijn er ook regelingen voor de deskundige en andere “participanten” om te kunnen deelnemen in het strafproces via videoconferentie.⁴⁷⁰

Videoconferentie kan voorts in beginsel worden toegepast in alle fasen van het Canadese strafproces, ook voor de verdachte. Zoals hierboven beschreven kan dit bijvoorbeeld voor een *bail hearing*, gedeelten van een *preliminary inquiry* (waar geen getuigen worden gehoord), het vaststellen van de ontoerekeningsvatbaarheid, het onderzoek ter terechtzitting en hoger beroep.

Verder kan de verdachte voor zowel zwaardere (*indictable offences* (artikel 650)) als lichtere strafbare feiten (*summary conviction offences* (artikel 800)) per videoconferentie aan het strafproces deelnemen. De Canadese strafwetgeving maakt daarin onderscheid tussen deze soorten strafbare feiten voor wat betreft de aanwezigheidsplicht en daarmee ook voor het instemmingsrecht van de verdachte (zie hieronder).

DE BESLISSING OVER DE TOEPASSING EN INSTEMMINGSRECHT VERDACHTE

Het is de rechter die beslist over de toepassing van videoconferentie, zoals ook bepaald in bijvoorbeeld de artikelen 650 (1.1), 650 (1.2), 715.23, 800 (2.1), 515 (2.2) en 537 (1) sub j / sub k. Zoals hiervoor is toegelicht is in een aantal gevallen de instemming nodig van procespartijen.

In de meeste gevallen is sprake van een instemmingsrecht voor de verdachte ten aanzien van de toepassing van videoconferentie. Bij bepaalde omstandigheden is de instemming van de verdachte echter geen vereiste. Ten aanzien van het nieuwe artikel 715.23 lijkt instemming van de verdachte niet vereist, hoewel Springate aangeeft dat er nog geen jurisprudentie over is.

De verdachte die niet in detentie verblijft en wordt berecht voor een *indictable offence* heeft een instemmingsrecht. Voorts geldt voor alle verdachten van *summary conviction offence* een instemmingsrecht, ongeacht of de verdachte gedetineerd is of niet.⁴⁷¹ Ook bij de *preliminary inquiry*, mits de verdachte op vrije voeten is, en bij hoorzitting met betrekking tot de ontoerekeningsvatbaarheid van de verdachte, komt de verdachte het instemmingsrecht toe.

⁴⁷⁰ Zie voor de bepaling over “participanten” artikel 715.25 CCC.

⁴⁷¹ Voor de verdachte van een *summary conviction offence*, die gedetineerd is, gaat artikel 800 (2.1) Criminal Code of Canada op, dat de verdachte een instemmingsrecht geeft. Voor de verdachte van een *summary conviction offence* die op vrije voeten is, is geen aparte wetsbepaling ontworpen. Ook deze verdachte heeft echter een instemmingsrecht, omdat artikel 795 Criminal Code of Canada bepaalt dat de regels met betrekking tot het verschijnen van de verdachte van een *indictable offence* van toepassing zijn op de verdachte van een *summary conviction offence*. Artikel 650 (1.1), dat een instemmingsrecht bevat, is hier dus van toepassing. Zie Schellhammer, 2013, p. 15.

Géén instemmingsrecht geldt dus voor gedetineerde verdachten bij de berechting van een *indictable offence* of bij de *preliminary inquiry*. Ook kan videoconferentie zonder instemming van de verdachte worden toegepast bij de *bail hearing* en in hoger beroep.

Echter, Springate benadrukt dat de rechter heel terughoudend zal zijn met het toepassen van videoconferentie als de verdachte het niet wil. De mening van de verdachte speelt dus een belangrijke rol in het afwegingskader van de rechter. Als de verdachte erop staat om fysiek aanwezig te zijn, zal de rechter dit alleen in uitzonderlijke situaties afwijzen, licht Springate toe.

5.4.4 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

Een opvallend aspect van de Canadese praktijk is dat in Canadese rechtbanken audio standaard wordt opgenomen en bewaard. Er wordt door de griffier ook een proces-verbaal opgesteld, maar de audiobestanden zijn opvraagbaar en er kan ook worden verzocht om een transcript van de opnames. De opnames kunnen onder meer gebruikt worden in beroepsprocedures. In elke rechtszaal hangen microfoons boven de plaats waar procespartijen zitten. De griffier is verantwoordelijk, en zorgt ervoor dat de opname wordt stopgezet als de zitting wordt geschorst. Omdat dit een normale praktijk is in Canada, speelt met betrekking tot videoconferentie ook niet de vraag of het zal moeten worden opgenomen en bewaard. Dit is vanzelfsprekend en dient de openbaarheid en het onmiddellijkheidsbeginsel.

De nationale regeling over de toepassing van videoconferentie in de Criminal Code of Canada wordt verder uitgewerkt op provinciaal niveau voor wat betreft praktische aspecten. Dit heeft tot gevolg dat deze regelingen van elkaar verschillen. Ook bestaat er verschil in hoe rechtbanken oordelen over de omstandigheden waarin videoconferentie wordt ingezet.

Sommige rechtbanken in Canada hebben de mogelijkheid van videoconferentie enthousiast omarmd en gaan zo ver dat ze verklaren dat het verschijnen per videoconferentie in beginsel wordt toegestaan en alleen niet wordt ingezet als dit ongepast wordt geacht.⁴⁷² De meeste rechtbanken hebben echter een meer voorzichtige aanpak gekozen. Zo heeft een rechtbank in British Columbia in *R. v. Chapple* bepaald dat het in persoon horen van getuigen nog steeds de normale procedure is (en de voorkeur geniet), tenzij er bijzondere omstandigheden zijn die het gebruik van videoconferentie toestaan. De rechtbank moet bijvoorbeeld zeer terughoudend zijn met het laten verschijnen van een getuige per videoconferentie als er vooraf wordt getwijfeld aan de geloofwaardigheid van een getuige.⁴⁷³ Een deskundige zal eerder per videoconferentie kunnen verschijnen omdat er minder snel aan de betrouwbaarheid van zijn verklaring wordt getwijfeld.⁴⁷⁴ Deze uitspraak laat ook zien dat louter de hoge kosten van persoonlijke verschijning onvoldoende rechtvaardiging zijn voor de toepassing van videoconferentie.⁴⁷⁵

Springate legt uit dat videoconferentie voor de verdachte voornamelijk wordt gebruikt in de noordelijke gebieden, waar de afstanden groter zijn. In Quebec wordt het ook veel gebruikt, met name voor gedetineerden, omdat de gevangenissen vaak ver weg zijn gelegen. Als vuistregel geldt in Canada: hoe groter de afstand die te overbruggen is, hoe eerder videoconferentie wordt toegepast.

⁴⁷² British Columbia Law Institute, 2014, p. 6.

⁴⁷³ British Columbia Law Institute, 2014, p. 6.

⁴⁷⁴ British Columbia Law Institute, 2014, p. 7.

⁴⁷⁵ British Columbia Supreme Court, 22 februari 2005, 2005 BCSC 383, (*R. t. Chapple*) par. 52.

In de provincie Québec wordt regelmatig gebruik gemaakt van videoconferentie voor het verschijnen van de verdachte met name door problemen met het vervoer van gedetineerden. De rechtelijke macht wees bijvoorbeeld op de late aankomst van gedetineerden en dat dit aanzienlijke negatieve gevolgen had voor de rechtspraak. Deze vertragingen leidden onder meer tot uitstel van de hoorzittingen, omdat de cliënten niet meer in staat waren hun advocaat voorafgaand aan de verschijning te spreken.⁴⁷⁶ Advocaten waren eveneens niet over de toenmalige praktijk te spreken en stelden dat de toegankelijkheid van cliënten tot hun advocaten onder druk stond (zowel voorafgaand aan de zitting om de zitting voor te bereiden als tijdens de zitting). Hierop zijn een aantal strafrechtelijke ketenpartners bij elkaar gekomen in een commissie (*Comité de liaison du Barreau sur l'administration de la justice en matière criminelle*) om aanbevelingen te doen om de vervoersproblemen van verdachten naar gerechtsgebouw te verhelpen. Zij adviseerden daarop op videoconferentie te gebruiken voor de verschijning van de verdachte. Het gebruik van videoconferentie voor dit doeleinde was niet geheel nieuw, maar werd nog niet op grote schaal gebruikt.⁴⁷⁷ Onder leiding van de commissie werd in oktober 2016 een pilot gestart.⁴⁷⁸

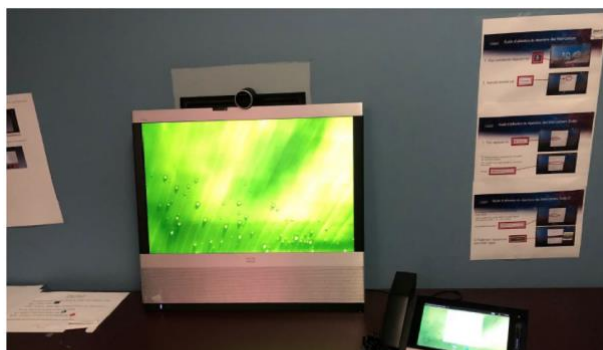
Zowel de rechtbank van Québec als verschillende detentiecentra hebben ter uitvoering van de pilot nieuwe apparatuur gekregen. Verschillende zalen van de rechtbank van Québec en in de detentiecentra zijn uitgerust met videoschermen.

Daarnaast zijn er *visioparloirs* (videobezoekkamers) ingericht in zowel de rechtbank als de detentiecentra.⁴⁷⁹ Een *visioparloir* is een aparte en geluiddichte kamer met beveiligde verbinding van rechtszaal naar gevangenis. De *visioparloirs* zijn geluiddicht zodat gesprekken tussen advocaat en cliënt vertrouwelijk blijven. Er kunnen hierdoor beveiligde verbindingen tot stand worden gebracht tussen de rechtszaal en een ruimte in een detentiecentrum waarvandaan de verdachte de zitting bijwoont, en – als alternatief – verbinding tussen de visioparloirs van de rechtbank en het detentiecentrum voor vertrouwelijke communicatie tussen verdachte en advocaat.

Alle videobezoekkamers (zowel die in de gerechtsgebouwen als die in de

Afbeelding 1: Één van de rechtszalen van de rechtbank van

Afbeelding 2: Visioparloir voor de advocaat in de rechtbank van Québec.

⁴⁷⁶ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 2.

⁴⁷⁷ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 2-9.

⁴⁷⁸ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 7-8.

⁴⁷⁹ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 10.

detentiecentra) kunnen met elkaar kunnen communiceren.⁴⁸⁰ Voorafgaand aan de zitting is er standaard een kwartier ingepland waarin de advocaat en de verdachte met elkaar kunnen overleggen.

Tijdens de zitting kan de advocaat de rechter verzoeken⁴⁸¹ om de zitting te schorsen voor een video-gesprek in de *visioparloir* tussen verdachte en advocaat.⁴⁸² Als de rechter instemt, moeten de advocaat en de verdachte beiden verhuizen naar de *visioparloirs*. Verder kan de advocaat ook buiten de zitting om via een online reserveringssysteem *visioparloirs* reserveren voor overleg met zijn cliënt: een in het detentiecentrum voor de cliënt en een *visioparloir* in de rechtbank van Québec voor zichzelf.⁴⁸³ Advocaten kunnen ook een videoconferentiesysteem op hun kantoor kunnen installeren, waarmee zij, nadat ze dit via het reserveringssysteem hebben aangevraagd, direct verbinding kunnen maken met een *visioparloir* in een detentiecentrum.⁴⁸⁴

Afbeelding 3: Ruimte in een detentiecentrum in Québec voor de videoverschijning van de verdachte ter terechtzitting. Deze ruimte staat in verbinding met de rechtszaal.

Afbeelding 4: Visioparloir in een detentiecentrum in Québec. Deze staat in verbinding met de visioparloir voor de advocaat in de rechtbank.

Naast investeringen in apparatuur, is er ook aandacht geweest voor training van het personeel om de apparatuur te bedienen maar ook over de gang van zaken tijdens het verhoor via videoconferentie. Bijvoorbeeld hoe de verdachte tijdens de zitting naar de visioparloir kan worden begeleid indien er

⁴⁸⁰ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 november 2019, p. 26.

⁴⁸¹ Barreau de Montréal, 2016a, p. 5.

⁴⁸² Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 november 2019, p. 23.

⁴⁸³ Barreau de Montréal, 2016a, p. 6.

⁴⁸⁴ Barreau de Montréal, 2016a.

vertrouwelijk overleg met de advocaat plaats gaat vinden.⁴⁸⁵ Maar bijvoorbeeld ook over het uitwisselen en ondertekenen van juridische documenten. Documenten worden door de griffier gescand en in pdf per e-mail verzonden naar een detentiecentrum, waar dan een kopie wordt verstrekt aan de verdachte die dit, indien nodig, kan ondertekenen.⁴⁸⁶ De ondertekende formulieren worden terug naar de griffie gestuurd en opgenomen in het strafdossier.⁴⁸⁷ Daarnaast is ook aandacht besteed aan het opleiden van mensen ten aanzien van de technische ondersteuning tijdens het verhoor. Als er een technisch probleem is met de videoconferentie, probeert eerst de griffier opnieuw een verbinding tot stand te brengen. Indien dit niet lukt, vraagt de griffier de rechter om de zitting te verdagen (voor 15 minuten). De griffier neemt contact op met de externe locatie en vraagt technische assistentie aan. Eenmaal gearriveerd, onderzoekt de technicus samen met de griffier de oorzaken van het probleem. Indien het probleem niet gevonden wordt, wordt er contact opgenomen met de detentiefaciliteit om de kijken of het probleem daar ligt en worden de technici van het detentiecentrum betrokken. Als het probleem nog steeds niet opgelost is, kan de rechter besluiten de zitting telefonisch voort te zetten of te verdagen.⁴⁸⁸

Volgens de commissie resulteerde de videoverschijning van de verdachte in veel voordelen voor de verdachte, zoals dat de verdachte verschijnt zonder beperking aan de voeten en/of aan de handen; wanneer besloten is tot de (voorlopige) vrijlating van de verdachte, deze direct na ontvangst van de juridische documenten kan worden vrijgelaten uit de detentiefaciliteit; de verdachte niet eerder (dan nodig) wordt meegenomen naar de videoconferentiezaal in het detentiecentrum; de verdachte niet in een busje naar het gerechtsgebouw hoeft te worden gebracht en bij vertrek en terugkeer gevisiteerd hoeft te worden; en de verdachte minder wordt blootgesteld aan situaties die een risico vormen voor zijn veiligheid.⁴⁸⁹ Daarnaast schrijft de commissie dat het voor de advocaat makkelijker is om met hun cliënt te spreken via de videobezoekkamers en dit reistijd en reiskosten scheelt. Het pilotproject is enthousiast ontvangen door de orde van advocaten van Quebec, die het de 'Access to Justice Innovations Merit Award' toekende. Er is inmiddels een vijfjarenplan opgesteld, dat voorziet in de implementatie van deze manier van werken in alle rechtbanken en alle detentiecentra in Quebec in 2023.⁴⁹⁰

Echter, ook in Quebec is nog steeds het uitgangspunt dat de verdachte fysiek aanwezig is bij het proces. En hij is er altijd als er ter zitting getuigen worden gehoord. Het gaat er hierbij om dat alle partijen willen dat wanneer er bewijs wordt besproken, de verdachte aanwezig is. Hier is sprake van bij het onderzoek ter terechtzitting, maar ook bij een *guilty plea*, een *bail hearing*, en het voorbereidend onderzoek. Er kan dan wel worden gekeken naar de mate waarin het specifieke bewijs van belang is, om zo af te wijken van het uitgangspunt dat de verdachte er is. Maar dat het juridisch mogelijk is om de verdachte te laten participeren in bepaalde zittingen, betekent in de praktijk nog niet dat procespartijen hier de voorkeur aan geven, legt Springate uit.

Daarbij merkt Springate op dat de technologie nog altijd heel erg slecht is in de rechtbanken. En als er iets misgaat, is dit een grond voor beroep, en daar is men beducht op. Dat risico sluiten de rechters en aanklagers ook liever uit. De COVID-19 uitbraak brengt nu wel veranderingen teweeg en versnelt de verbetering van

⁴⁸⁵ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 16.

⁴⁸⁶ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 10-17.

⁴⁸⁷ Barreau de Montréal, 2016a, p. 11.

⁴⁸⁸ Barreau de Montréal, 2016a, p. 17-18.

⁴⁸⁹ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 18, 19, 21, 22.

⁴⁹⁰ Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019, p. 30.

apparatuur. Samen met wetgevingswijzigingen in 2019 middels Bill 75, heeft Corona ertoe geleid eindelijk aan te sluiten bij de technologische revolutie, licht Springgate toe.

Er zijn flinke verschillen tussen de verschillende delen van Canada en dat maakt dat het lastig is om een goed beeld te schetsen van Canada als geheel. Echter, Schellhammer heeft in 2012 onderzoek gedaan onder alle gerechten van Canada. Dit onderzoek was naast geografisch breed ook niet beperkt tot de toepassing van videoconferentie in het strafrecht. Hieruit kwam dat er veel onduidelijkheid was over wat nu precies beschikbaar was aan technologie en hoe dit kon worden gebruikt in hun jurisdictie. En dat meer duidelijkheid en kennis over de mogelijkheden en ook ervaringen elders zou bijdragen aan een betere toepassing. Uit dit onderzoek kwam ook voort dat vooral in afgelegen gebieden in Canada er grote meerwaarde is voor de toepassing van technologie. Om kosten te besparen wordt daar ook nagedacht over het delen van dit soort apparatuur met andere dienstverleners, zoals met het lokale ziekenhuis, politiebureau, universiteit en andere overheidsinstanties.⁴⁹¹

Met de COVID-19 uitbraak werd ook in Canada videoconferentie vaker toegepast. Springgate vertelt dat er geen centrale richtlijnen waren over hoe dit te doen, en dat daarom in alle jurisdicties verschillende regels ontstonden, die ook nog eens elke paar dagen werden veranderd. Er was daarom met name in de beginperiode van de coronacrisis veel onduidelijkheid. Inmiddels is er een taskforce opgericht om de toepassing van videoconferentie tijdens de coronaperiode beter te begeleiden. Het uitgangspunt is dat alles dat uitgesteld kan worden, wordt uitgesteld, en dat alleen spoedprocedures plaatsvinden via videoconferentie. Het is voor het Canadese strafproces van groot belang dat er contact is met de verdachte, legt Springgate uit. De rechter wil een relatie opbouwen met de verdachte, en daar is oogcontact voor nodig, licht ze toe. Er wordt ook gekeken naar de mogelijkheden dat de verdachte wel in de rechtbank aanwezig is maar dat juist de getuige via videoconferentie participeert, zeker als de geloofwaardigheid van de getuige niet in twijfel is. De gedachte hierachter is dat hoe minder noodzakelijk de participant is, hoe eerder deze via videoconferentie zou kunnen participeren. Maar ook dat het uiteindelijk een afweging is, en dat deze thuishoort bij de discretionaire bevoegdheid van de rechter, legt Springgate uit.

5.5 ZWITSERLAND

5.5.1 TERMINOLOGIE

De officiële termen die in Zwitserland worden gebruikt voor videoconferentie staan in het Zwitserse Federaal Wetboek van Strafvordering (StPO / CPP) en zijn *Videokonferenz* (in het Duits) en *vidéoconférence* (in het Frans).

5.5.2 DE REGELING

Zwitserland is een federale staat die bestaat uit de Confederatie (dat wil zeggen: de federale regering), 29 kantons en de gemeenten.⁴⁹² De kantons zijn verantwoordelijk voor de implementatie en uitvoering van federale wetgeving en voor de organisatie van de rechtbanken die de federale wetgeving toepassen.⁴⁹³

⁴⁹¹ Schellhammer, 2013.

⁴⁹² Zurkinden, 2013, p. 216.

⁴⁹³ Zurkinden, 2013, p. 221.

Daarom zijn de civiele, bestuursrechtelijke en strafrechtelijke rechtbanken van eerste en tweede aanleg kantonnaal.⁴⁹⁴

Strafrecht en strafrechtelijke procedures vielen lang in het wetgevingsdomein van de kantons. Hoewel de Confederatie al in 1898 het recht kreeg om een materieel strafwetboek op te stellen voor heel Zwitserland, duurde het nog tot 2000 totdat de Confederatie de wetgevende macht kreeg op het gebied van de strafvordering.⁴⁹⁵ In de 20e eeuw waren meer dan 50 verschillende strafvorderlijke regelingen van toepassing, de een geïnspireerd door Frans recht, de andere door Duits recht.⁴⁹⁶ Deze verscheidenheid aan procedureregels bleek uiterst inefficiënt, stond regelmatig op gespannen voet met het Zwitserse Federale Hooggerechtshof en het EHRM, en maakte internationale samenwerking ten aanzien internationale en transnationale (georganiseerde) criminaliteit veel moeilijker.⁴⁹⁷

Het Zwitserse procedurele strafrecht is inmiddels te vinden in het federaal wetboek van strafvordering (*Strafprozessordnung (StPO)* of *Code de la Procédure Pénale (CPP)*) dat in 2007 door het parlement is aangenomen en op 1 januari 2011 in werking trad.⁴⁹⁸ Dit wetboek heeft alle kantonale strafwetten vervangen, evenals de federale wet inzake het beheer van federale strafrechtspleging. Centraal in dit uniforme wetboek van strafvordering staat het doel om meer efficiëntie te bereiken en tegelijkertijd de procedurele rechten van de partijen te beschermen. In elke fase van het proces zijn bepalingen opgenomen om de proceseconomie te optimaliseren, gericht op kosten, snelheid, eenvoud en doelmatigheid.⁴⁹⁹

Het federale hooggerechtshof in Lausanne is het hoogste gerechtshof van Zwitserland. Sinds de invoering van het federale wetboek van strafvordering in 2011 is de rol van het federale hooggerechtshof verschoven van het garanderen van gemeenschappelijke minimale normen voor alle verschillende kantonale strafcodes tot het garanderen van een consistente toepassing van het federale wetboek van strafvordering in heel Zwitserland.

Strafzaken worden in eerste instantie beoordeeld door een strafrechtbank (*kantonales Strafgericht / tribunal pénal cantonal*). Hoger beroep is mogelijk bij een hof (*Obergericht / cour suprême*). De laatste en hoogste instantie is het federale hooggerechtshof (*Bundesgericht / Tribunal fédéral*), de hoogste rechterlijke autoriteit.

Bepaalde misdrijven vallen niet onder de kantons maar onder de federale staat, zoals politieke misdrijven, misdrijven tegen federale belangen, misdrijven gerelateerd aan de georganiseerde misdaad, de financiering van terrorisme en economische misdrijven.⁵⁰⁰ In geval van federale bevoegdheid in strafzaken is het Federale Strafhof (*Bundesstrafgericht / Tribunal pénal fédéral*) de rechtbank van eerste aanleg.⁵⁰¹ Het federale hooggerechtshof beslist in hoger beroep tegen de beslissingen van het federale strafhof.⁵⁰²

Het Zwitserse strafproces bestaat uit twee fasen: het vooronderzoek (*procédure préliminaire / Vorverfahren*) dat onder leiding van het Openbaar Ministerie staat en de terechtzitting (*les débats / Hauptverfahren*).⁵⁰³ Het vooronderzoek (geregeld in artikelen 199 tot en met 328 StPO / CPP) maakt onderscheid tussen het opsporingsonderzoek van de politie en het onderzoek van het Openbaar Ministerie (artikel 308 e.v. StPO /

⁴⁹⁴ Godenzi & Caprara, 2018, p. 284.

⁴⁹⁵ Thommen & Zurkinden, 2017. Zie ook Godenzi & Caprara 2018, p. 281.

⁴⁹⁶ Godenzi & Caprara, 2018, p. 281.

⁴⁹⁷ Thommen & Zurkinden, 2017.

⁴⁹⁸ Godenzi & Caprara, 2018, p. 281.

⁴⁹⁹ Godenzi & Caprara, 2018, p. 282.

⁵⁰⁰ Zurkinden, 2013, p. 224.

⁵⁰¹ Zurkinden, 2013, p. 224-225.

⁵⁰² Zurkinden, 2013, p. 225.

⁵⁰³ Godenzi & Caprara, 2018, p. 285.

CPP).⁵⁰⁴ Het Zwitserse Openbaar Ministerie handelt het grootste deel van de strafzaken zelf (dus zonder tussenkomst van de rechter) af, door middel van het uitvaardigen van strafbeschikking (*ordonnance pénale / Strafbefehlsverfahren*), geregeld in artikel 352ss StPO / CPP).⁵⁰⁵ Dit is mogelijk wanneer de verdachte het strafbare feit heeft bekend of wanneer de op te leggen straf een boete of vrijheidsstraf die niet hoger is dan zes maanden betreft.⁵⁰⁶

De rechter is voornamelijk een controle-instantie. Zogenaamde klachtenrechtbanken (*cour des plaintes / Beschwerdekammer*) waken over de naleving van het procesrecht en de dwangmiddelrechtbanken (*tribunal des mesures de contrainte / Zwangsmassnahmengericht*) beoordelen de rechtmatigheid van enkele dwangmiddelen ten aanzien van de verdachte.⁵⁰⁷ De nadruk van het strafproces ligt dan ook op de fase van het vooronderzoek.⁵⁰⁸ De uitkomst van de strafzaak wordt meestal al bereikt in een vooronderzoek. Behandelingen door de strafrechter worden gezien als de uitzondering.⁵⁰⁹

Zwitserland kent een *civil law* systeem.⁵¹⁰ Traditioneel wordt het Zwitserse strafrechtstelsel als inquisitoir gezien.⁵¹¹ Zo is de strafprocedure grotendeels schriftelijk en worden de partijen niet als gelijkwaardig gezien: er is een grote rol weggelegd voor het OM, die onpartijdig moet zijn en aan waarheidsvinding moet doen.⁵¹² De inquisitoire elementen van de Zwitserse strafprocedure zijn echter in de loop der tijd iets afgezwakt waarbij de verdediging een grotere rol heeft gekregen in het vooronderzoek. Vanwege het belang van het vooronderzoek en de van oudsher sterke positie van het OM zijn er sterkere verdedigingsrechten zijn opgenomen in het wetboek van strafvordering.⁵¹³ Zo heeft de verdachte het recht om een advocaat bij alle politieverhoren aanwezig te hebben. Bovendien heeft de verdediging het recht om bewijs te laten onderzoeken en de mogelijkheid om aanvullend bewijs in te dienen. De verdediging kan zo een actieve rol in het strafproces spelen. De terechtzitting wordt hoofdzakelijk beïnvloed door accusatoire elementen, zoals mondelinge behandeling, openbaarheid en onmiddellijkheid (hoewel het onmiddellijkheidsbeginsel niet strikt geïnterpreteerd wordt).⁵¹⁴ De verdachte moet op basis van artikel 336 lid 1 StPO / CPP in beginsel direct worden gehoord bij een behandeling ter terechtzitting.⁵¹⁵ Bewijsverkrijging ter terechtzitting is in andere gevallen weliswaar mogelijk, maar ongebruikelijk.⁵¹⁶

Vóór de inwerkingtreding van het federale wetboek van strafvordering in 2011 voorzagen de kantonale strafprocedures niet in de mogelijkheid om videoconferentie toe te passen in het strafproces.⁵¹⁷ In specifieke gevallen was het echter wel mogelijk. In het kanton Zürich was het bijvoorbeeld mogelijk om met instemming van de verdachte in het kader van detentieprocedures persoonlijke en mondelinge hoorzittingen (*persönliche*

⁵⁰⁴ Godenzi & Caprara, 2018, p. 294.

⁵⁰⁵ Godenzi & Caprara, 2018, p. 282. Zie ook Guide Social Romand, 'Procédure pénale suisse', online te raadplegen op <https://www.guidesocial.ch/recherche/fiche/generatepdf/817>, p. 4.

⁵⁰⁶ Guide Social Romand, 'Procédure pénale suisse', online te raadplegen op

<https://www.guidesocial.ch/recherche/fiche/generatepdf/817>, p. 4. Zie over de strafbeschikking verder Godenzi & Caprara, 2018, p. 296-297 en 308-309 en Zurkinden 2013, p. 235.

⁵⁰⁷ Godenzi & Caprara, 2018, p. 282.

⁵⁰⁸ Godenzi & Caprara, 2018, p. 285.

⁵⁰⁹ Godenzi & Caprara, 2018, p. 282. Godenzi & Caprara stellen dat slechts 2 procent van de strafzaken door een rechter wordt afgedaan.

⁵¹⁰ Zurkinden, 2013, p. 235.

⁵¹¹ Thommen & Zurkinden, 2017.

⁵¹² Zurkinden, 2013, p. 235-236.

⁵¹³ Godenzi & Caprara, 2018, p. 285.

⁵¹⁴ Godenzi & Caprara, 2018, p. 315.

⁵¹⁵ Godenzi & Caprara, 2018, p. 313.

⁵¹⁶ Godenzi & Caprara, 2018, p. 314.

⁵¹⁷ Notitie van Franziska Zumstein e.a. (bijgevoegd aan mail van Franziska Zumstein aan Marieke de Hoon van 18 oktober 2019), beschikbaar bij de onderzoekers.

Anhörung und mündlichen Verhandlungen) voor het gerecht te houden via videoconferentie (artikel 61 lid 3 sub a StPO Kt. ZH).⁵¹⁸ In het kanton Zürich konden ook *examination hearings* met de verdachte op deze manier worden gedaan (artikel 150a lid 1 sub a StPO Kt. ZH).⁵¹⁹

De toepassing van videoconferentie is nu geregeld in artikel 144 StPO / CPP, dat is ingevoerd bij de introductie van het federale wetboek van strafvordering (StPO / CPP) in 2011. Het is een betrekkelijk korte regeling, die niet verder in beleidsstukken wordt uitgewerkt.⁵²⁰ Er is ook geen substantiële discussie geweest over dit artikel in de twee parlementaire kamers.⁵²¹ Artikel 144 is ondergebracht in hoofdstuk 4 (art. 139-195) van het federale wetboek van strafvordering, dat de bewijsregels bevat.⁵²² Artikel 144 StPO / CPP voorziet in de mogelijkheid van videoconferentie bij alle verhoren of hoorzittingen in alle stadia van het strafproces, dus zowel tijdens het vooronderzoek als bij de terechtzitting. Artikel 144(1) StPO / CPP schrijft voor dat “[h]et openbaar ministerie of de bevoegde rechtbank kan bevelen een videoconferentie te houden indien de te horen persoon niet persoonlijk kan verschijnen of alleen kan verschijnen ten koste van onevenredige stappen.”⁵²³ Lid 2 voegt toe dat de “[h]oorzitting wordt opgenomen op een medium dat geluid en beeld behoudt.”⁵²⁴

Kortom, de wettelijke regeling om in Zwitserland van videoconferentie gebruik te maken is overzichtelijk: het OM of de bevoegde rechtbank kan besluiten tot toepassing van videoconferentie indien de te verhoren persoon niet in staat is om de zitting persoonlijk bij te wonen, of alleen tegen onevenredig hoge kosten. In beginsel heeft de verdachte daarbij geen instemmingsrecht. Het geluid en beeld moeten worden opgeslagen op een gegevensdrager die wordt toegevoegd aan het dossier.

Ook in het kader van de wederzijdse rechtshulp was het al vóór de inwerkingtreding van het federale wetboek van strafvordering mogelijk om via videoconferenties hoorzittingen te houden.⁵²⁵ Zwitserland heeft in 2005 Artikel 9 van het tweede aanvullend protocol bij het Europees Verdrag inzake wederzijdse rechtshulp in strafzaken geratificeerd.⁵²⁶

5.5.3 TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE

Hierna wordt gespecificeerd in hoeverre de relatief overzichtelijke regeling in Zwitserland onderscheid maakt bij de toepassing van videoconferentie op grond van het type procesdeelnemer, fase in het strafproces of aard van het strafbare feit. Vervolgens wordt stilgestaan over de wijze waarop over die toepassing wordt beslist.

⁵¹⁸ Notitie van Franziska Zumstein e.a. (bijgevoegd aan mail van Franziska Zumstein aan Marieke de Hoon van 18 oktober 2019), beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵¹⁹ Notitie van Franziska Zumstein e.a. (bijgevoegd aan mail van Franziska Zumstein aan Marieke de Hoon van 18 oktober 2019), beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵²⁰ Notitie van Franziska Zumstein e.a. (bijgevoegd aan mail van Franziska Zumstein aan Marieke de Hoon van 18 oktober 2019), beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵²¹ Notitie van Franziska Zumstein e.a. (bijgevoegd aan mail van Franziska Zumstein aan Marieke de Hoon van 18 oktober 2019), beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵²² Thommen & Zurkinden, 2017.

⁵²³ Artikel 144 StPO / CPP lid 1 luidt: *Le ministère public ou le tribunal compétent peut ordonner une audition par vidéoconférence si la personne à entendre est dans l'impossibilité de comparaître personnellement ou ne peut comparaître qu'au prix de démarches disproportionnées.*

⁵²⁴ Artikel 144 StPO / CPP lid 2 luidt: *L'audition est enregistrée sur un support préservant le son et l'image.*

⁵²⁵ Notitie van Franziska Zumstein e.a. (bijgevoegd aan mail van Franziska Zumstein aan Marieke de Hoon van 18 oktober 2019), beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵²⁶ Treccani & Maye, 2016, p. 4.

DIFFERENTIATIE NAAR PROCESDEELNEMER, PROCESFASE OF STRAFBAAR FEIT

In Zwitserland is het horen per videoconferentie mogelijk voor zowel verdachten als voor getuigen en deskundigen. Daarnaast wordt videoconferentie ingezet tussen verdachten en advocaten. Slachtoffers kunnen eventueel de zitting volgen via videoconferentie.

Zowel in het vooronderzoek als tijdens de berechting kan videoconferentie ingezet worden. Zoals hierboven beschreven, bestaat het vooronderzoek uit twee delen: onderzoek door de politie, en in een later stadium, onderzoek door het openbaar ministerie. Videoconferentie kan niet worden ingezet door de politie, maar pas wanneer het OM is betrokken bij het vooronderzoek. Ook kan videoconferentie in de fase van de berechting worden toegepast.

Franciska Zumstein, wetenschappelijk medewerkster en advocaat bij het federale ministerie van Justitie en Politie van Zwitserland te Bern, legt in haar beantwoording van de door de onderzoekers gestelde interviewvragen uit:

“[T]he preliminary phase can be initiated both by the opening of an investigation by the public prosecutor as well as by the police's enquiries (Article 300(1) StPO / CPP). According to Article 144(1) StPO / CPP examination hearings by video conference may only be conducted by the public prosecutor and the courts. Thus, the use of video conference in the preliminary phase by the police is therefore implicitly excluded due to the wording of the law.”⁵²⁷

De Zwitserse wetgeving maakt geen onderscheid naar het strafbare feit voor het al dan niet inzetten van videoconferentie.

DE BESLISSING OVER DE TOEPASSING EN INSTEMMINGSRECHT VERDACHTE

Het openbaar ministerie of de bevoegde rechtbank besluit over de toepassing van videoconferentie voor de verdachte. Dit is afhankelijk van de strafprocesfase. Het Zwitserse strafproces bestaat uit twee fasen: het vooronderzoek (*Vorverfahren*) dat onder leiding van het openbaar ministerie staat en de terechtzitting (*Hauptverfahren*).⁵²⁸ Wanneer de zaak wordt afgedaan door het OM, besluit het OM of videoconferentie wordt toegepast. Als de zaak voor de rechtbank komt, besluit de rechtbank.

De verdachte heeft in beginsel geen instemmingsrecht ten aanzien van de beslissing over het gebruik van videoconferentie. Toch kan de verdachte door het al dan niet verlenen van medewerking zijn aanwezigheid in zekere zin afdwingen. Franziska Zumstein legt uit:

“If the accused person appears for the questioning by video conference, but refuses to say anything, there are no further consequences (cf. Article 113(1) StPO / CPP), according to which the accused person has the right to refuse to testify or to cooperate in criminal proceedings).

If the accused person refuses to participate in the examination hearing by video conference because he prefers physically immediate questioning, his wish would have to be complied with whenever

⁵²⁷ Bijlage bij email afkomstig van Franziska Zumstein d.d. 13 februari 2020 waarin antwoord wordt gegeven op schriftelijke vragen die de onderzoekers hebben gesteld (beschikbaar bij de onderzoekers).

⁵²⁸ Godenzi & Caprara, 2018, p. 285.

possible, since examination hearings by video conference are only subsidiary to physically immediate questioning and should remain the exception. The more important the questioning and the more serious the allegation, the more effort should be put into making a physically immediate examination hearing possible.”⁵²⁹

Een verdachte heeft zwijgrecht en kan dus niet gedwongen worden om te verklaren. Dit geldt vanzelfsprekend ook in geval van horen per videoconferentie. Met andere woorden, de verdachte kan altijd weigeren te verklaren. Als vervolgens blijkt dat de verdachte wil verklaren, maar alléén als hij fysiek aanwezig mag zijn in plaats van per videoconferentie, en het is bovendien niet onmogelijk om de verdachte fysiek in de rechtszaal te krijgen, ligt het voor de hand dat de rechter daar dan ook toe zal besluiten. De rechter staat voor een moeilijkere afweging als het moeilijk is om de verdachte fysiek aanwezig te krijgen in de zittingszaal (bijvoorbeeld door verblijf in het buitenland) maar de verdachte participatie via videoconferentie weigert.

Patrick Robert-Nicoud, werkzaam als rechter bij het Tribunal pénal fédéral te Bellizone in Zwitserland, zegt hierover in antwoord op interviewvragen:

“Most suspects don’t mind. For them, it’s easier to be questioned in the country where they stay at that moment, than to be transported. We never had any problems with that. As a judge, of course we take into account the view of the suspect, but eventually it’s the judge who decides on the issue of videoconference.”⁵³⁰

5.5.4 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

In 2013 concludeert het Office Fédéral de la Justice dat, in tegenstelling tot veel andere staten, Zwitserland weinig technische voorzieningen had voor het houden van internationale videoconferenties.⁵³¹ Het HIS (*Harmonisierung der Informatik in der Strafjustiz*) / HIJP (*Harmonisation de l’informatique dans la justice pénale*), een samenwerkingsverband tussen verschillende kantons en de federale overheid, concludeerde in hun rapport van december 2016 waarin het gebruik van videoconferentie in Zwitserland is geëvalueerd dat er ten opzichte van 2013 nog weinig veranderd was en dat de oplossingen voor het gebruik van videoconferentie in Zwitserland nog in de kinderschoenen staan.⁵³²

In het HIS/HIJP-rapport uit 2016 wordt er dan ook voor gepleit om videoconferentie-apparatuur centraal en uniform in Zwitserland ter beschikking te stellen.⁵³³ HIS/HIJP heeft daartoe een informatiepakket opgesteld ter ondersteuning van de betrokken strafvervolgingsautoriteiten, de strafrechtbanken en de autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor de handhaving van sancties. Zo wordt informatie verschaft over het aanschaffen van de benodigde apparatuur en het laten functioneren van de apparatuur.⁵³⁴

⁵²⁹ Bijlage bij email afkomstig van Franziska Zumstein d.d. 13 februari 2020 waarin antwoord wordt gegeven op schriftelijke vragen die de onderzoekers hebben gesteld (beschikbaar bij de onderzoekers).

⁵³⁰ Transcript van telefonisch interview met de heer Patrick Robert-Nicoud, werkzaam als rechter bij het Tribunal pénal fédéral te Bellizone in Zwitserland, dat plaatsvond op 13 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵³¹ *Circulaire n° 3, Audition par vidéoconférence* (Circulaire d’Office fédéral de la justice aux autorités d’exécution en matière d’entraide judiciaire international du 24 octobre 2013), p.2.

⁵³² *Circulaire n° 3, Audition par vidéoconférence* (Circulaire d’Office fédéral de la justice aux autorités d’exécution en matière d’entraide judiciaire international du 24 octobre 2013), p. 14.

⁵³³ *Circulaire n° 3, Audition par vidéoconférence* (Circulaire d’Office fédéral de la justice aux autorités d’exécution en matière d’entraide judiciaire international du 24 octobre 2013), p. 14.

⁵³⁴ *Projet VideoK*, 2016.

Inmiddels is de videoconferentie-apparatuur door heel Zwitserland uitgerold. Rechter Patrick Robert-Nicoud zegt over de gebruikte apparatuur het volgende:

“At my side we're very well equipped: every videoconference is projected on a large screen. It means that, not only the judges, but everybody in the room sees exactly the same thing. It's very convenient. The problem is the quality of the camera and equipment on the other side. As far as I know, we have no international standards on videoconference. You see what you get. Sometimes it's excellent, and sometimes it's poor. Mostly there are no technicians in the hearing room abroad, so when it doesn't work properly it can get very complicated.”⁵³⁵

Hoewel er geen cijfers over het gebruik van videoconferentie beschikbaar zijn, schat Robert-Nicoud dat videoconferentie vooral wordt ingezet ten behoeve van het verlenen van Europese rechtshulp.

“Switzerland is of course a small country, so it's not really used on a national basis. It's simply easier for us to bring people to court than to organize a videoconference. We can do it (on the basis of article 144), but in most cases it's just easier to bring the people to us. So it's most often used in international cases. Most cases are based on the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters. We did it quite a lot of times, especially with countries which are technically open to videoconferences.”⁵³⁶

Hoewel het wettelijk kader een breed gebruik van videoconferentie toestaat, geniet in Zwitserland de lijfelijke aanwezigheid de voorkeur. Franziska Zumstein legt uit dat videoconferentie daarom enkel ingezet wordt als fysieke aanwezigheid geen optie is, of slechts tegen onevenredige kosten.

“A disproportionate effort could be due to personnel, time or financial reasons, both on the part of the law enforcement authorities as on the part of the person to be questioned. It is not possible to say in general under which circumstances the effort is disproportionate so as to exclude physically immediate questioning, but it can only be assessed with reference to the respective individual case.”⁵³⁷ Though, the mere convenience of the parties involved never suffices to justify this form of examination hearing.⁵³⁸

Within Switzerland, a personal appearance is usually possible without much effort. Especially the distance in this country is hardly a reason not to appear in person for an examination hearing. However, health problems, a hospital stay, or legal restrictions to travel could be reasons why an appearance in person is not possible.”⁵³⁹

Patrick Robert-Nicoud:

“The problem we have is what we do with the lawyers. When someone is questioned abroad, he might have a lawyer in Switzerland. This lawyer has two possibilities. He might go to the courtroom in Switzerland, or he might ask the requested country to allow the lawyer to be with his client during the

⁵³⁵ Transcript van telefonisch interview met de heer Patrick Robert-Nicoud, werkzaam als rechter bij het Tribunal pénal fédéral te Bellizone in Zwitserland, dat plaatsvond op 13 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers..

⁵³⁶ Transcript van telefonisch interview met de heer Patrick Robert-Nicoud, werkzaam als rechter bij het Tribunal pénal fédéral te Bellizone in Zwitserland, dat plaatsvond op 13 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵³⁷ Häring, 2014.

⁵³⁸ Godenzi, 2014.

⁵³⁹ G. Godenzi, 2014. Citaat uit Notitie van Franziska Zumstein e.a. (bijgevoegd aan mail van Franziska Zumstein aan Marieke de Hoon van 18 oktober 2019, beschikbaar bij de onderzoekers).

videoconference. This is a complicated question. So the decision to use videoconference, isn't taken lightly. It's a good help (it's better than nothing), but it's not a real solution. You don't have the same dynamics and it's more difficult because of the quality of the connection and the fact that it's on a screen to feel as a judge what's going on."⁵⁴⁰

In Zwitserland wordt videoconferentie in het strafproces binnen Zwitserland vooral ingezet tussen de kantons onderling en verder in de wederzijdse rechtshulp. De voor dit onderzoek geïnterviewden geven aan dat in de praktijk lijfelijke aanwezigheid echter de voorkeur heeft boven de toepassing van videoconferentie.

Het rapport van het HIS/HJIP uit 2016 dat de toepassing van videoconferentie in Zwitserland evalueerde concludeerde desalniettemin dat in Zwitserland het gebruik van videoconferentie erg positief wordt beschouwd.⁵⁴¹ Zo beschrijft het rapport dat het horen van de verdachte per videoconferentie bijvoorbeeld een uitkomst biedt om de kosten van overbrenging van de verdachte uit de gevangenis naar de rechtszaal te besparen, met name wanneer de verdachte bijvoorbeeld niet meewerkt, als het horen enkel een formaliteit is (bijvoorbeeld bij kennisgeving van een internationaal aanhoudingsbevel), of als er een verhoogd risico is op ontsnapping of andere gevaarlijke situaties.⁵⁴²

Ook staat er in het rapport dat door middel van het inzetten van videoconferentie de wettelijke termijnen beter nageleefd kunnen worden als de verdachte bijvoorbeeld in een ander kanton is gearresteerd en wel op tijd gehoord moet worden na de arrestatie. De inzet van videoconferentie kan er in zulke gevallen dan ook toe leiden dat de verdachte sneller kan worden vrijgelaten, en zo ook bijdragen aan het garanderen van de rechten van de verdachte. Hierbij wordt ook opgemerkt dat het de advocaat in staat stelt makkelijker en sneller te communiceren met zijn cliënt.

Niet alleen voor de verdachte maar ook voor het horen van getuigen en participatie van het slachtoffer wordt de toepassing van videoconferentie positief ervaren, met name voor de gevallen waar de te horen burger zich in een ander kanton bevindt dan waar de rechtszaak plaatsvindt. Hierbij wordt ook een veiligheidsargument genoemd. Zowel een getuige als slachtoffer kan beter worden beschermd via de inzet van videoconferentie. Zo kan de stem worden vervormd, wat bij het horen van een getuige of slachtoffer achter een scherm in de rechtszaal niet mogelijk is. Ook wordt erop gewezen dat door het gebruik van videoconferentie een getuige, slachtoffer of een undercoveragent een anonimiteitsgarantie beter kan worden gegarandeerd: er kan dan een videoconferentie-ruimte op een geheime locatie in Zwitserland worden gebruikt zodat de te horen persoon niet fysiek de rechtbank in hoeft, en zo alsnog het risico loopt te worden geïdentificeerd bij de betreden of verlaten van de rechtbank.⁵⁴³ Het HIS-rapport evalueert tevens als positief aspect dat het slachtoffer een directe confrontatie met de dader wordt bespaard als de verdachte of het slachtoffer via videoconferentie verschijnt.⁵⁴⁴ Voor wat betreft het horen van deskundigen wordt opgemerkt dat hoewel van deskundigen verlangd kan worden dat zij afreizen naar de rechtbank dit soms niet in verhouding staat tot het honorarium dat de deskundige voor zijn getuigenis krijgt, en ook daarvoor videoconferentie een uitkomst biedt.

Ook benadrukt het HIS-rapport dat videoconferentie zelfs een kwaliteitsverbetering (ipv verslechtering) met zich meebrengt voor juist die situaties die het voornamelijk zou vervangen, namelijk de rogatoire commissie. Bij de traditionele rogatoire commissie leidt het verhoor tot een schriftelijk verslag. Als het verhoor in het

⁵⁴⁰ Transcript van telefonisch interview met de heer Patrick Robert-Nicoud, werkzaam als rechter bij het Tribunal pénal fédéral te Bellizone in Zwitserland, dat plaatsvond op 13 februari 2020, beschikbaar bij de onderzoekers.

⁵⁴¹ Treccani & Maye, 2016.

⁵⁴² Treccani & Maye, 2016, p. 9.

⁵⁴³ Treccani & Maye, 2016, p. 5-9.

⁵⁴⁴ Treccani & Maye, 2016, p. 5.

buitenland plaatsvindt, wordt dit ook nog eens vaak uitgevoerd door een buitenlandse magistraat op basis van vaak onnauwkeurige vragenlijsten. Bij vervanging van deze procedure door de toepassing van videoconferentie kunnen de rechters die de zaak behandelen en andere procespartijen via videoconferentie zelf de persoon, zijn houding, reacties en gebaren zien.⁵⁴⁵

Tenslotte wordt er in het rapport nog op een ecologisch argument genoemd, namelijk dat de inzet van videoconferentie een vermindering van de CO₂-voetafdruk met zich meebrengt en dat deze technologie niet alleen in strafzaken maar ook andere juridische procedures kan worden ingezet ter ondersteuning van het verzamelen van bewijsmateriaal.⁵⁴⁶

5.6 DUITSLAND

5.6.1 TERMINOLOGIE

De letterlijke vertaling van videoconferentie in het Duits is *Videokonferenz*. Deze term wordt echter niet in de Duitse wet gebezigd, daar spreekt men namelijk van *audiovisuellen Vernehmung* en *gleichzeitige Vernehmung in Bil dun Ton*. Andere termen die in Duitsland worden gebruikt zijn *videokonferenzschaltung*, *videodirektschaltung*, *videovernehmung* en *videosimultanübertragung*.

5.6.2 DE REGELING

De Bondsrepubliek Duitsland is een federale republiek van zestien deelstaten (*Bundesländer* of *Länder*). Elke deelstaat heeft zijn eigen grondwet en is grotendeels autonoom met betrekking tot zijn interne organisatie. Enkele onderdelen van de toepassing van het strafprocesrecht zijn, wat betreft de regeling en de uitvoering daarvan, aan de *Länder* overgelaten.⁵⁴⁷

Duitsland wordt gerekend tot de *civil law* traditie en heeft een inquisitoir⁵⁴⁸ strafrechtssysteem waarbij rechters actief betrokken zijn bij het onderzoeken van de feiten van de zaak. Zo heeft de rechter een *Aufklärungspflicht*: een ambtshalve plicht tot onderzoek.⁵⁴⁹

Het Duitse procedurele strafrecht is geregeld in het Duitse wetboek van strafvordering (*Strafprozessordnung*, StPO). De strafprocedure wordt onderverdeeld in drie onderdelen: *Ermittlungsverfahren* (strafrechtelijk onderzoek, dat met het Nederlandse opsporingsonderzoek te vergelijken is⁵⁵⁰), *Zwischenverfahren* (een tussenprocedure waarin beoordeeld wordt of er wel voldoende grond is om de zaak ter zitting aan de brengen⁵⁵¹) en *Hauptverfahren* of *Hauptverhandlung* (inhoudelijke behandeling ter terechtzitting).⁵⁵²

De Duitse gerechtelijke organisatie is geregeld in het *Gerichtsverfassungsgesetz* (GVG). Hierin is de indeling van

⁵⁴⁵ Treccani & Maye, 2016, p. 5.

⁵⁴⁶ Treccani & Maye, 2016, p. 5.

⁵⁴⁷ Mevis, 2018, p. 88.

⁵⁴⁸ Mevis, 2018, p. 94.

⁵⁴⁹ Mevis, 2018, p. 117.

⁵⁵⁰ Mevis, 2018, p. 88.

⁵⁵¹ Mevis, 2018, p.82.

⁵⁵² Beulke & Swoboda, 2018, p. 2.

de rechten en hun (absolute) competentie terug te vinden.⁵⁵³ Het Duitse hooggerechtshofsysteme, *Oberste Gerichtshöfe des Bundes* genaamd, is gefragmenteerd. Het hooggerechtshof (*Bundesverfassungsgericht*, BVerfG) is bevoegd voor constitutionele aangelegenheden (*Verfassungsrecht*). Het *Bundesgerichtshof* (BGH) is het hoogste gerechtshof voor strafzaken en civiele zaken. Voor andere juridische procedures zijn federale arbeidsgerechtshof, het federale sociale gerechtshof, het federale financiële gerechtshof en het federale administratieve gerechtshof bevoegd.

Van de in deze studie onderzochte landen is Duitsland het meest terughoudend met de toepassing van videoconferentie voor de verdachte in het strafproces. Dit houdt verband met de aanwezigheidsplicht van de verdachte, en ook met het onmiddellijkheidsbeginsel dat een grote rol speelt in het Duitse strafproces en met name op de terechtzitting.

De aanwezigheidsplicht en het onmiddellijkheidsbeginsel hebben geleid tot het uitgangspunt dat zowel de verdachte als eventuele getuigen ter terechtzitting fysiek aanwezig zijn.⁵⁵⁴ Ter realisering van dit uitgangspunt verbiedt de wetgever in artikel 230 eerste lid StPO een *Hauptverhandlung* bij verstek: "Gegen einen ausgebliebenen Angeklagten findet eine Hauptverhandlung nicht statt". De rechter moet de verdachte persoonlijk hebben gehoord en berechting bij verstek is in Duitsland maar zeer beperkt mogelijk.⁵⁵⁵

Artikel 231 StPO omschrijft de aanwezigheidsplicht van de verdachte in het Duitse strafproces. De verdachte mag zich niet onttrekken aan aanwezigheid in de rechtszaal en de rechter kan hiervoor dwangmaatregelen toepassen. Alleen onder bepaalde omstandigheden kan de behandeling van de zaak doorgang vinden zonder de verdachte. Dat is het geval als de verdachte niet langer verschijnt, zijn verdere aanwezigheid niet noodzakelijk wordt geacht en de verdachte ervan op de hoogte is dat zijn zaak zal worden voortgezet ook zonder zijn aanwezigheid. Op die wijze wordt de voortgang van het proces te waarborgd. In artikel 232 StPO wordt geregeld dat afwezigheid van de verdachte bij de terechtzitting slechts toegestaan is bij zaken waar slechts een lage sanctie (bijvoorbeeld een boete of rijontzegging) kan worden opgelegd en mits de dagvaarding is betekend en uitlegt wat de gevolgen zijn van afwezigheid.

Het onmiddellijkheidsbeginsel komt in het Duitse strafproces tot uitdrukking doordat de berechting voornamelijk plaatsheeft op basis van een mondelinge behandeling.⁵⁵⁶ Duitsland is veel terughoudender met het accepteren van schriftelijke verklaringen als bewijsstukken dan Nederland. Bij wijze van uitzondering is het mogelijk om een schriftelijke verklaring (zoals een bekentenis op grond van artikel 245 StPO of een verklaring van een getuige, deskundige of medeverdachte op grond van artikel 251 StPO) voor te lezen op de terechtzitting en op die manier als bewijs in te brengen.⁵⁵⁷ Deze verklaring moet dan wel gedurende het vooronderzoek voor een rechter zijn afgelegd. Het uitgangspunt is echter dat de rechter de bewijsvaststelling zelf doet, en wel op basis van de originele bron (*Originalbeweis*) en niet met *Beweissurrogaten* (bijvoorbeeld *de auditu*-verklaringen).⁵⁵⁸ De gedachte is aldus dat het vonnis moet worden gebaseerd op bewijs dat op de zitting naar voren is gebracht, wat wordt gezien als garantie voor de inhoudelijke juistheid van het bewijs en de bewijsbeslissing.

De aanwezigheidsplicht en het onmiddellijkheidsbeginsel worden in Duitsland aldus ook zo opgevat dat dit niet kan worden vervangen door de verdachte te laten participeren via videoconferentie. Voor getuigen en

⁵⁵³ Mevis, 2018, p. 84.

⁵⁵⁴ Mevis, 2018, p. 92.

⁵⁵⁵ Mevis, 2018, p. 95.

⁵⁵⁶ Mevis, 2018, p. 95.

⁵⁵⁷ Mevis, 2018, p. 101.

⁵⁵⁸ Mevis, 2018, p. 119.

deskundigen is er op grond van artikel 247a StPO wel een beperkte mogelijkheid om ter terechtzitting te worden gehoord via videoconferentie, maar alleen als er een urgent gevaar is voor het welzijn van de te horen getuige of deskundige als deze in aanwezigheid van andere procesdeelnemers wordt gehoord.

Daarnaast is er via artikel 233 lid 2 sub 3 StPO een bescheiden mogelijkheid voor het gebruik van videoconferentie voor de verdachte in de voorfase van het strafproces (dus niet tijdens de terechtzitting), indien het gaat om een misdrijf met een lage straf en de verdachte verzoekt om afwezig te zijn tijdens de terechtzitting, om een reden zoals ziekte. De verdachte wordt dan in een voorfase door een rechter via videoconferentie gehoord over de tenlastelegging, zodat de tenlastelegging kan worden uitgelegd en de rechter zich ervan kan verzekeren dat de verdachte begrijpt welke gevolgen afwezigheid heeft.

Echter, volgens professor Sabine Swoboda, hoogleraar aan de Ruhr-Universität Bochum en deskundige op het gebied van videoconferentie in het strafproces,⁵⁵⁹ wordt er in de Duitse praktijk nauwelijks voor deze optie gekozen, omdat hier geen behoefte aan is. Als de verdachte wil verklaren in de voorfase maar niet fysiek aanwezig kan zijn bij het verhoor, is het gebruikelijk dat de verdachte een verklaring op papier aflegt. Er valt echter wel te beargumenteren dat schriftelijke verklaringen minder rijk zijn aan non-verbale informatie dan een verklaring via videoconferentie (of op beeld opgenomen). Professor Swoboda licht echter toe dat het uitgangspunt in Duitsland schriftelijk is:

“During investigations it might be that the accused cannot be there in person and maybe it is necessary to interview him/her from a distant location via video link. But these cases are so rare that the Federal Office of Justice and the local country government (Landesregierung) in Dusseldorf could not tell me when that had happened the last time. They told me that it is usually unnecessary to hear an accused via video link during investigations. If the accused wants to make a statement it is enough to have that in writing. If the accused does not want to talk, there is no need for a video link. It is simply uneconomical to do that, and if it is done, you do it only with European Countries (because that is easy, because you trust that they do not coerce the accused into talking).

The only time at which video links with the accused have been discussed in earnest were those in which there was a discussion about strengthening the investigation phase to the disadvantage of the trial phase. The idea was to have those interviews and encounters with accused, witnesses, etc. at a very early stage and then relax the requirements of the trial stage (in particular to relax the requirements of the principle of immediacy). The idea was to do better, more intensive investigations in order to gather better evidence and have a better grip on the truth in the dossier. But these discussions led to nothing. Today, the main trial is still the main part of the proceedings and you don't temper with it. The evidence is collected early, but then not only reproduced at trial but re-examined and re-presented in the presence of all participants (here they are participants, not parties).”⁵⁶⁰

Professor Swoboda legt de terughoudendheid van het Duitse systeem bij de toepassing van videoconferentie als volgt uit:

⁵⁵⁹ Prof. Dr. Sabine Swoboda is hoogleraar aan de Ruhr-Universität Bochum. Zij bekleedt de leerstoel Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht. Zij is door de onderzoekers gecontacteerd onder andere vanwege haar proefschrift over het gebruik van videoconferentie in het strafproces: Videotechnik im Strafverfahren. Duncker & Humblot, Berlin 2002.

⁵⁶⁰ Notitie Professor Swoboda, bijlage bij mail van Swoboda aan Marieke de Hoon d.d. 13 september 2019, p. 3-4, beschikbaar bij de onderzoekers.

“[T]he duty to be present is interpreted in the way that video presence is not enough; and no-one ever thought about interpreting the principle of immediacy in a different way because § 226 StPO requires "ununterbrochen Gegenwart" which means physical and psychological presence.”⁵⁶¹

In respons op de interviewvragen verklaart Professor Swoboda dat artikelen 230 lid 1, 231 lid 1 en 226 StPO bepalen dat de verdachte voortdurend aanwezig behoort te zijn tijdens het proces. Het doel van deze voortdurende aanwezigheid van de verdachte is dat rechters een directe indruk van de verdachte moeten kunnen vormen. De rechtbank moet de feiten van de zaak objectief beoordelen en een met redenen omklede beslissing nemen. Om tot een objectieve beslissing te komen wordt de deelname van de verdachte aan de zitting in de rechtbank als een minimale vereiste beschouwd.

Voor zowel de waarheidsvinding in materiële zin (dat de rechter wil weten en moet vaststellen wat er daadwerkelijk is gebeurd (artikel 244 lid 2 StPO)) als voor de rechtszekerheid wordt het in Duitsland belangrijk geacht om alle betrokkenen die kunnen bijdragen aan het vinden van de waarheid in de rechtbank aanwezig te hebben. Dit geldt in het bijzonder voor de verdachte, die ervan wordt verdacht op de plaats van misdrijf aanwezig te zijn geweest of op andere wijze te hebben deelgenomen aan het misdrijf. De verdachte zou daarom het meest geschikt zijn om informatie te verstrekken over de achtergrond van de daad, de exacte feiten, de motivatie om het misdrijf te plegen, en inzicht te geven in andere omstandigheden die relevant zijn.

In dit verband wijst professor Swoboda erop dat het van belang is te realiseren dat het idee van een zwijgrecht voor de verdachte pas heel laat in het Duitse strafproces is ingevoerd. Eeuwenlang vereiste het Duitse rechtssysteem dat de verdachte verantwoording aflegde over de feiten. *De facto* is dit pas afgeschaft met de invoering van de huidige StPO op 1 oktober 1879. Zelfs een lichte vorm van foltering om de verdachte te dwingen om te spreken was rechtmatig. Ook al kan de verdachte inmiddels niet meer worden gedwongen om te spreken blijft de achterliggende gedachte van een bekentenis als “de koningin van het bewijs” diepgeworteld in het Duitse systeem. Dit vertaalt zich in de Duitse opvatting van het onmiddellijkheidsbeginsel en de gedachte dat de verdachte fysiek aanwezig moet zijn in de rechtbank om misverstanden over de feiten te voorkomen en te voorkomen dat belangrijke informatie verloren gaat.

Naast het belang van de waarheidsvinding wordt de aanwezigheid van de verdachte ook van belang geacht voor het waarborgen van de rechten van de verdachte (waaronder het recht om gehoord te worden door de rechter, op grond van artikel 103 lid 1 GrundGesetz). Van de oorspronkelijke *plicht* van de aanwezigheid van de verdachte om te helpen met de waarheidsvinding, wordt de aanwezigheid van de verdachte tegenwoordig beschouwd als *mensenrecht*, waarbij ook het recht om te zwijgen wordt erkend. Het recht om aanwezig te zijn wordt gezien als faciliterend voor het recht op participatie. Door de verdenking en vonnis wordt de verdachte direct geraakt in zijn rechten en toekomst en is het van groot belang dat hij voldoende gelegenheid heeft om de tenlastelegging in twijfel te trekken. Het recht om aanwezig te zijn ter terechtzitting biedt de verdachte de mogelijkheid daartoe. Hij is daarbij niet een ‘object van rechtvaardigheid’ zonder rechten of stem, maar moet worden beschouwd als en in staat worden gesteld tot het zijn van een actieve procesdeelnemer, aldus professor Swoboda. Het gaat daarbij om het actief uitoefenen van rechten, zoals het recht om vragen te stellen aan getuigen (artikel 240 lid 2 1 StPO), het recht om commentaar te leveren op bewijsmateriaal (artikelen 243 lid 5, 257 lid 1, en 258 leden 1 en 2 StPO) of het recht om te vragen dat nader bewijs wordt voorgelegd of onderzocht in de rechtbank (artikelen 244 en 245 StPO).

Mensenrechtelijke overwegingen spelen ook een rol bij de terughoudendheid van het gebruik van videoconferentie bij getuigen. In het hoofdproces waar verdachten van internationale misdrijven gepleegd in

⁵⁶¹ Email Sabine Swoboda aan Marieke de Hoon d.d. 29 augustus 2019, beschikbaar bij de onderzoekers.

Rwanda terecht stonden voor het *Oberlandesgericht Stuttgart*, konden getuigen om veiligheidsredenen niet naar Duitsland worden gebracht en werd videoconferentie ingezet.⁵⁶² De rechter was echter niet tevreden met de manier waarop dit ging, omdat de verdediging niet voorafgaand aan het verhoor met de getuige had kunnen spreken. De rechten van de verdediging werden volgens de betreffende rechter onvoldoende gewaarborgd doordat er te veel beperkingen waren voor het verhoren van deze getuigen via videoconferentie.

De terughoudendheid van het gebruik van videoconferentie houdt ook verband met proceseconomische redenen. Volgens professor Swoboda is van groot belang in het Duitse strafproces dat het hele proces efficiënt is.⁵⁶³ De gedachte hierachter is dat de duur van het de inhoudelijke behandeling ter terechtzitting het kortst is als alle relevante personen aanwezig zijn. Met name de aanwezigheid van de verdachte is van belang zodat deze vragen kan beantwoorden over de feiten of omstandigheden van de zaak.

In Duitsland liggen verder psychologische redenen ten grondslag aan de terughoudende opvatting bij de inzet van videoconferentie ten aanzien van verdachten. Professor Swoboda legt uit dat rechters bang zijn dat het gebruik van videoconferentie de geloofwaardigheid van de te horen persoon beïnvloedt. Dit is zelfs al zo bij getuigen; het verhoren van de verdachte via videoconferentie wordt niet eens serieus overwogen, verklaart Professor Swoboda.

In Duitsland wordt de toepassing van videoconferentie voor de getuige al terughoudend benaderd, vanwege de gedachte dat hoe de persoon overkomt vervormd is doordat hij of zij er anders uitziet en kan overkomen. Dit wordt gezien als een onwenselijk effect op de geloofwaardigheid van de getuige en de verklaring, en daarmee heeft de toepassing van videoconferentie een negatief effect op de weging ervan als bewijsmiddel. Getuigen worden daarom alleen gehoord via videoconferentie als dit absoluut noodzakelijk is. Hierbij komt dat in Duitsland wordt verondersteld dat de getuige via videoconferentie mogelijk minder vrijuit zou kunnen spreken door de technische apparatuur, de vreemde sfeer en omstandigheden die anders zijn dan de rechtsbanksfeer, en het gevoel op afstand te zijn van de rechtbank. Daarnaast vinden rechters het van groot belang om essentiële details van het non-verbale gedrag van de getuige te kunnen waarnemen. Ook kan de specifieke sfeer van de rechtbank niet worden gerepliceerd via een videolink maar is dit wel van belang voor de waarheidsvinding. Tevens zou videoconferentie het creëren van een vertrouwensbasis moeilijker maken omdat hier persoonlijk contact voor nodig is, terwijl zo'n vertrouwensbasis belangrijk is voor een zinvol verhoor. Daarnaast wordt gevreesd dat de getuige eerder in de verleiding komt om te liegen omdat hij/zij zich op afstand bevindt van de andere procespartijen. Daardoor ervaart de getuige minder druk die ertoe kan leiden dat de getuige eerder in verleiding komt niet de waarheid te spreken.

Professor Swoboda plaatst een kritische kanttekening bij deze laatste argumenten voor de Duitse benadering. Zij merkt op dat de waarheid meestal niet te vinden is in visueel waarneembare feiten of gedragingen. Experimenten hebben aangetoond dat het voor de waarheidsvinding misschien beter is als de rechter zich concentreert op de inhoud van de getuigenverklaring in plaats van op non-verbaal gedrag. Desondanks overheerst in Duitsland het uitgangspunt dat het voor de waarheidsvinding van belang is dat iedereen aanwezig is in de rechtbank.

Ook in het kader van het verlenen van internationale rechtshulp is Duitsland terughoudend in het gebruik van videoconferentie. Zo heeft Duitsland een additionele verklaring bij artikel 9 van het Tweede aanvullende protocol bij het EVRM gemaakt:

⁵⁶² OLG Stuttgart (5. Strafsenat), 28 september 2015 - 5-3 StE 6/10.

⁵⁶³ Notitie Professor Swoboda, bijlage bij mail van Swoboda aan Marieke de Hoon d.d. 13 september 2019, p. 1-2, beschikbaar bij de onderzoekers.

“In accordance with Article 9 (9) of the Second Additional Protocol, the Federal Republic of Germany declares that a hearing of accused persons or suspects by video conference is not excluded in principle, but that such a hearing may take place only on a voluntary basis pursuant to Article 9 (8) third sentence.”

De meer terughoudende positie van Duitsland ten opzichte van andere landen in Europa wordt ook wel eens zichtbaar bij de uitvoering van EAB-verzoeken.⁵⁶⁴ Bijvoorbeeld, toen de Roemeense autoriteiten probeerden om een in Duitsland gedetineerde verdachte waartegen het een EAB had uitstaan te laten participeren in zijn terechtzitting via videoconferentie, werd dit door de Duitse autoriteiten onaanvaardbaar geacht. De videoconferentie werd daarom, op verzoek van de Duitse autoriteiten, beëindigd.⁵⁶⁵

5.6.3 TOEPASSING VAN VIDEOCONFERENTIE

Hierna wordt gespecificeerd in hoeverre in de terughoudende regeling in Duitsland onderscheid wordt gemaakt bij de toepassing van videoconferentie op grond van het type procesdeelnemer, fase in het strafproces of aard van het strafbare feit. Vervolgens wordt stilgestaan over de wijze waarop over die toepassing wordt beslist.

DIFFERENTIATIE NAAR PROCESDEELNEMER, PROCESFASE OF STRAFBAAR FEIT

Duitsland is, zoals hierboven beschreven, bekend met het horen van getuigen en deskundigen via videooverhoor. Dit is geregeld in artikel 247a StPO. Lid 1 gaat over het horen van getuigen en bepaalt dat de rechter kan bevelen om een getuige op de terechtzitting per videoconferentie te horen, indien er een dringend gevaar bestaat voor ernstige schade aan het welzijn van de getuige.⁵⁶⁶ Hierbij had de wetgever vooral in gedachten dat kinderen bijvoorbeeld kunnen worden geïntimideerd door een ondervragingssituatie in een rechtszaal, zelfs met psychische of lichamelijke schade tot gevolg.⁵⁶⁷ Ook bij volwassenen, bijvoorbeeld als zij slachtoffer zijn van ernstig geweld, kan sprake zijn van ernstige schade aan het welzijn. Ook in die gevallen kan videoconferentie worden ingezet.⁵⁶⁸ Een bevel tot het horen van een getuige via videoconferentie kan ook worden gebruikt bij omstandigheden zoals langdurige ziekte of andere kwetsbaarheid of als redelijkerwijs niet van de getuige verwacht kan worden dat hij de afstand overbrugt, mits alle procespartijen het eens zijn met deze omstandigheden en de getuige noodzakelijk is voor de waarheidsvinding.⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ Sellier, 2018, p. 140

⁵⁶⁵ Sellier, 2018, p. 140.

⁵⁶⁶ Artikel 247a StPO, lid 1: “Besteht die dringende Gefahr eines schwerwiegenden Nachteils für das Wohl des Zeugen, wenn er in Gegenwart der in der Hauptverhandlung Anwesenden vernommen wird, so kann das Gericht anordnen, daß der Zeuge sich während der Vernehmung an einem anderen Ort aufhält; eine solche Anordnung ist auch unter den Voraussetzungen des § 251 Abs. 2 zulässig, soweit dies zur Erforschung der Wahrheit erforderlich ist. Die Entscheidung ist unanfechtbar. Die Aussage wird zeitgleich in Bild und Ton in das Sitzungszimmer übertragen. Sie soll aufgezeichnet werden, wenn zu besorgen ist, daß der Zeuge in einer weiteren Hauptverhandlung nicht vernommen werden kann und die Aufzeichnung zur Erforschung der Wahrheit erforderlich ist. § 58a Abs. 2 findet entsprechende Anwendung.“

⁵⁶⁷ Opferfibel, Rechte von Verletzten und Geschädigten in Strafverfahren, 2017, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, p. 33-34, en Beulke & Swoboda, 2018, nummer 430b.

⁵⁶⁸ Opferfibel, Rechte von Verletzten und Geschädigten in Strafverfahren, 2017, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, p. 34.

⁵⁶⁹ Beulke & Swoboda, 2018, nummer 430c.

Artikel 247a lid 2 StPO bepaalt dat ook deskundigen kunnen worden gehoord via videoconferentie.⁵⁷⁰ Het horen van een deskundige via videoconferentie is niet toegestaan in gevallen dat de rechter een beslissing neemt over het verblijf van de verdachte, zoals in voorlopige hechtenis, detentie of verblijf in een psychiatrische instelling.

In zedenzaken kan videoconferentie worden overwogen voor slachtoffers, zodat hun de confrontatie met de dader wordt bespaard.⁵⁷¹

Verdachten kunnen op het onderzoek ter terechtzitting (de hoofdzitting, *Hauptverhandlung*) niet per videoconferentie worden gehoord. Er is echter een beperkte mogelijkheid voor het verhoren van verdachten door een rechter via videoconferentie in de fase voorafgaand aan de terechtzitting.

Op grond van artikel 233 StPO kan, bij wijze van uitzondering, van de aanwezigheid van de verdachte bij de terechtzitting worden afgezien. Dat is mogelijk in geval van een misdrijf met gevangenisstraf van maximaal zes maanden of andere lagere sancties en indien het problematisch is voor de verdachte aanwezig te zijn, bijvoorbeeld in geval van ziekte of vanwege de afstand, of indien de verdachte hierom verzoekt, en er een vertegenwoordigende advocaat aanwezig is. In lid 2 is bepaald dat de afwezige verdachte dan wel voorafgaand aan de terechtzitting door een rechter moet worden gehoord over de tenlastelegging en moet worden geïnformeerd over de gevolgen van de afwezigheid. Daarbij wordt in artikel 233 lid 2 sub 3 StPO de mogelijkheid gegeven om voor dit verhoor videoconferentie toe te passen. Het verhoor via videoconferentie maakt geen onderdeel uit van de hoofdzitting. Er wordt proces-verbaal opgemaakt van het interview via videoconferentie, en dit wordt tijdens de hoofdzitting voorgelezen door de rechter. Het is niet toegestaan de opname te laten zien tijdens de hoofdzitting.⁵⁷² Volgens professor Swoboda wordt er in de praktijk nauwelijks gebruik gemaakt van deze wettelijke mogelijkheid.

DE BESLISSING OVER DE TOEPASSING EN INSTEMMINGSRECHT VERDACHTE

De rechter besluit over het gebruik van videoconferentie tijdens de terechtzitting, waarbij het dus in beginsel niet gaat over participatie van de verdachte maar voornamelijk getuigen en deskundigen. Bij de afweging moeten de belangen van de getuige (met name: bescherming van de getuige), de *Aufklärungspflicht* (de onderzoeksplicht van de rechter) en de belangen van de verdachte tegen elkaar worden afgewogen.⁵⁷³ In geval van twijfel moet de getuige in de rechtszaal worden gehoord.⁵⁷⁴

Aangezien verdachten niet worden gehoord via videoconferentie tenzij zij zelf verzoeken afwezig te mogen zijn en dan eventueel via videoconferentie voorafgaand door de rechter kunnen worden verhoord, is de instemming van de verdachte niet relevant.

⁵⁷⁰ Artikel 247a StPO, lid 2: "Das Gericht kann anordnen, dass die Vernehmung eines Sachverständigen in der Weise erfolgt, dass dieser sich an einem anderen Ort als das Gericht aufhält und die Vernehmung zeitgleich in Bild und Ton an den Ort, an dem sich der Sachverständige aufhält, und in das Sitzungszimmer übertragen wird. Dies gilt nicht in den Fällen des § 246a. Die Entscheidung nach Satz 1 ist unanfechtbar."

⁵⁷¹ Opferfibel, Rechte von Verletzten und Geschädigten in Strafverfahren, 2017, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, p. 34.

⁵⁷² Gmel, 2019, par. 233.

⁵⁷³ Beulke & Swoboda, 2018, nummer 430d.

⁵⁷⁴ Beulke & Swoboda, 2018, nummer 430d.

5.6.4 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

Uit het voorgaande volgt dat er nagenoeg geen praktijk is wat betreft het toepassen van videoconferentie in het Duitse strafproces ten aanzien van de verdachte. Ook anderszins is daarvan tijdens het onderzoek niet gebleken.

6 ANALYSE EN BEANTWOORDING VRAAGSTELLING

In de voorgaande hoofdstukken is een beeld gevormd van de wijze waarop de toepassing van videoconferentie ten aanzien van verdachten vorm heeft gekregen in het Nederlandse, internationale en Europese recht en de praktijk, alsook in het internationale en transnationale strafrecht en in de vijf – Italië, Frankrijk, Canada, Zwitserland en Duitsland – onderzochte landen. Die bevindingen zullen samen met de overige bevindingen die voortkomen uit de in het kader van dit onderzoek gehouden interviews met praktijkbeoefenaars en de expertmeeting de basis vormen voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. Door analyse van de bevindingen zullen de relevante inzichten in het gebruik en de eisen en waarborgen van videoconferentie ten aanzien van verdachten worden gedestilleerd, zodat daaruit lering kan worden getrokken voor de verdere toepassing van videoconferentie en de normering daarvan in het Nederlandse strafrecht. Centraal daarbij zullen staan, de inzichten die volgen uit het normatieve kader, de ervaringen in de praktijk, de afbakening van de toepassing, de reikwijdte van het instemmingsrecht van de verdachte, en de bij de toepassing in acht te nemen eisen en waarborgen. Daarmee zullen de in hoofdstuk 1.3 genoemde subvragen 1 t/m 7 worden beantwoord.

6.1 TOEPASSELIJKE INTERNATIONALE EN EUROPESE REGELGEVING

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op onderzoeksvraag 1: Welke internationale en Europese regelgeving voor Nederland is van toepassing?

De toepasselijke internationale en Europese regelgeving is besproken in hoofdstuk 3. Daaruit volgden de conclusies dat internationale en Europese regelgeving de toepassing van videoconferentie in het strafproces voor de verdachte toestaat en dat de regelingen inzake het gebruik van videoconferentie in strafzaken voorlopigen op de regeling in het Nederlandse recht en dat deze de Nederlandse regeling ook hebben beïnvloed. Het nauwe samenwerkingsverband van de Europese Unie (EU), waarin het streven is gericht op zo effectief mogelijke samenwerking op het gebied van de bestrijding van (grensoverschrijdende) strafbare feiten, heeft een impuls gegeven aan de ontwikkeling van regelgeving en beleid ten aanzien van het gebruik van videoconferentie in het strafproces op EU-niveau en binnen de lidstaten zelf.

Uit het onderzoek naar de internationaal- en Europeesrechtelijke regelgeving kan worden geconcludeerd dat deze regelgeving veelal is ontwikkeld om de toepassing van videoconferentie in het strafproces te regelen voor het horen van getuigen en deskundigen in het kader van de internationale rechtshulp en dat de participatie van de verdachte via videoconferentie minder vanzelfsprekend is. Videoconferentie wordt steeds meer gezien als alternatief voor inzet van rogatoire commissies. Wel is er een terughoudendheid voor wat betreft de toepassing bij de verdachte en is in de meeste verdragen opgenomen dat elke lidstaat kan aangeven of hij videoconferentie ook wil toepassen op het verhoren van een persoon tegen wie strafvervolging is ingesteld, zoals in artikel 9 lid 10 EU Rechtshulpovereenkomst. Hierbij is ook opgenomen dat de betreffende persoon in dat geval een instemmingsrecht heeft. Alleen als beide staten en de verdachte ermee instemmen, kan videoconferentie worden toegepast op het verhoren van de verdachte, mits dit wordt gedaan in overeenstemming met het internationale recht, waaronder het EVRM.

Hoewel het instemmingsvereiste in Europese regelgeving net als in internationale regelgeving lange tijd een uitgangspunt was, staat in artikel 24 lid 2 van de EU Richtlijn over het Europees onderzoeksbevel (EOB) uit 2014 dat de tenuitvoerlegging van het EOB *kan* worden geweigerd als de verdachte of beschuldigde persoon er niet mee instemt. Waar in eerdere EU-regelgeving (zoals artikel 9 van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000) instemming van de verdachte nog werd vereist, wordt in deze EU Richtlijn uit 2014 aldus minder absoluut omgegaan met het instemmingsrecht van de verdachte.

Concluderend blijkt uit het onderzoek dat er drie relevante ontwikkelingen te zien zijn. Ten eerste wordt de toepassing van videoconferentie in juridische procedures in brede zin door de Verenigde Naties en de EU en in ander multilateraal en bilateraal verband gestimuleerd waar dit een behulpzaam instrument kan zijn. Dit wordt onder meer gedaan door middel van het ontwikkelen van regelgeving waardoor staten in hun juridische samenwerking gebruik kunnen maken van videoconferentie, door het ontwikkelen van universele technische standaarden om de uitvoering ervan te faciliteren, en door middel van beleid (zoals in het kader van het e-Justice programma van de EU) om de toepassing op binnenlands terrein en in de wederzijdse rechtshulp te faciliteren.

Een tweede ontwikkeling is dat het toepassingsbereik van videoconferentie in het strafproces in de internationale en Europese regelgeving is verbreed van eerst een focus op de participatie van met name getuigen en deskundigen naar een bredere toepassing voor meerdere procespartijen, inclusief de verdachte. Zoals in hoofdstukken 4 en 5 bleek, is deze ontwikkeling ook zichtbaar in de nationale rechtspraak, zowel in binnen- als buitenland.

Een derde ontwikkeling ziet op het instemmingsvereiste van de verdachte. Het uitgangspunt in de internationale en Europese regelgeving is nog altijd dat de verdachte in moet stemmen bij de toepassing van videoconferentie. Echter, op Europees niveau in de EOB-richtlijn van 2014 wordt hier minder absoluut mee omgegaan. Deze ontwikkeling sluit aan bij de binnen- en buitenlandse en de internationaal strafrechtelijke praktijk waar het instemmingsvereiste niet altijd met zoveel woorden is neergelegd in de wet maar dat rechters de wens van de verdachte mee moeten nemen en zeer terughoudend (moeten) zijn als de verdachte zich tegen de toepassing van videoconferentie verzet.

6.2 FUNDAMENTELE RECHTEN EN BEGINSELEN

Gezien deze internationale ontwikkeling richting een breder toepassingsbereik die, zoals hoofdstukken 4 en 5 hebben laten zien, wordt vergezeld door een vergelijkbare beweging in binnen- en buitenland, is de vraag hoe de toepassing van videoconferentie bij de verdachte zich verhoudt tot fundamentele rechten en strafrechtelijke beginselen. In deze paragraaf wordt onderzoeksvraag 2 beantwoord: Hoe verhoudt de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces zich tot de rechten van de verdachte, in het bijzonder het aanwezigheidsrecht en het onmiddellijkheidsbeginsel, en tot fundamentele beginselen van het Nederlandse strafprocesrecht?

In hoofdstuk 2 is door een analyse van de toepasselijke rechten, beginselen en relevante rechtspraak het kader zichtbaar geworden waarin afwegingen dienen te worden gemaakt over de vraag of, hoe en onder welke omstandigheden videoconferentie mag worden toegepast bij de verdachte. Gelet op de betekenis van het aanwezigheidsrecht, het onmiddellijkheidsbeginsel en het beginsel van openbaarheid, is het uitgangspunt dat in beginsel de behandeling van de zaak moet worden aangehouden als de verdachte verhinderd is op de datum waarop de behandeling van zijn zaak is gepland en hij aangeeft daar wel fysiek in de zittingszaal bij aanwezig te willen zijn. De aanwezigheid van de advocaat van de verdachte is dan ook onvoldoende als vervanging van het recht op aanwezigheid van de verdachte. De verdachte heeft ook zelf het recht aanwezig te zijn bij de zitting. Deze rechten en beginselen zijn echter niet absoluut. Zo kan de rechter besluiten dat een zitting doorgaat ondanks een verzoek van de verdachte tot het aanhouden van de zaak.

Anders dan tekstueel kan lijken te volgen uit artikel 131a Sv (en 78a Sr), waarin de toepassing van videoconferentie wordt gelijkgesteld aan fysieke aanwezigheid, stelt de Hoge Raad dat de toepassing van videoconferentie een compensatie kan zijn voor de *afwezigheid* van de verdachte, en dus niet een manier om

de *aanwezigheid* van de verdachte mogelijk te maken.⁵⁷⁵ Dat sluit aan bij de rechtspraak van het EHRM, waar de toepassing van videoconferentie bij de inhoudelijke behandeling van de strafzaak wordt gezien als een beperking van het aanwezigheidsrecht dat kan worden gerechtvaardigd als daarmee een in het licht van het EVRM een legitiem doel wordt gediend en mits de verdedigingsrechten voldoende kunnen worden uitgeoefend.⁵⁷⁶

Uit het onderzoek blijkt dat eenzelfde logica ook ten grondslag ligt aan de andere onderzochte jurisdicties. Het uitgangspunt blijft dat er ondanks technologische vooruitgang een voorkeur is voor de fysieke aanwezigheid van de verdachte. Dat betekent aldus dat het aanwezigheidsrecht in beginsel betekent dat de verdachte het recht heeft fysiek bij de inhoudelijke behandeling van zijn zaak aanwezig te zijn, maar beperkingen mogelijk zijn, bijvoorbeeld door toepassing van videoconferentie, indien daarmee een legitiem doel wordt gediend en de verdedigingsrechten voldoende kunnen worden gewaarborgd. In Frankrijk bijvoorbeeld werd het toepassingsbereik van videoconferentie steeds verder uitgebreid, totdat er op een gegeven moment de gedachte ontstond om videoconferentie als uitgangspunt te gaan beschouwen in plaats van de uitzondering.⁵⁷⁷ Senator Jean-René Lecerf heeft zich hiertegen verzet, beargumenteerde dat dit in strijd zou zijn met de jurisprudentie van het EHRM waarin was bepaald dat het verschijnen voor de rechter per videoconferentie een uitzonderingssituatie is die moet worden ingegeven door een noodzaak om een legitiem belang te beschermen en diende een amendement in dat voorzag in het instemmingsrecht van de verdachte. Dit amendement werd aangenomen. Instemming is echter niet vereist als er sprake is van een ernstig risico van openbare wanorde of ontsnapping.⁵⁷⁸ In Italië, waar voor een aantal soorten zaken de verdachte verplicht via videoconferentie deelneemt, heeft een vergelijkbare beweging plaatsgevonden. De gedachte om videoconferentie voor de verdachte als uitgangspunt te nemen voor alle zaken zonder dat hier een duidelijke en legitimerende reden aan ten grondslag ligt zoals het beveiligingsrisico, wordt door de rechtspraak verworpen als een onwenselijke ontwikkeling. Uit het onderzoek volgt dan ook een nationale en internationale weerstand tegen een eventuele ontwikkeling van videoconferentie als uitgangspunt in plaats van uitzondering.

Uit de wettelijke kaders in de onderzochte landen en de manier waarop de jurisprudentie deze invult volgt dat de toepassing van videoconferentie wel een oplossing kan bieden in situaties waarin het niet mogelijk of onwenselijk is om de verdachte fysiek ter zitting aanwezig te laten zijn. Wanneer het niet mogelijk is dat de verdachte fysiek aanwezig is in de rechtbank, kan videoconferentie een gerechtvaardigde beperking zijn op het

⁵⁷⁵ Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis.

⁵⁷⁶ Vgl. hoofdstuk 2.2.2 en EHRM 5 oktober 2006, appl. no. 45106/04 (*Marcello Viola t. Italië*), par. 72-76.

⁵⁷⁷ Letterlijke tekst: « En vue de soutenir cette politique, la commission a adopté, à l'initiative de votre rapporteur, un nouvel article 36 A, qui prévoit que dans le champ d'application que lui assigne actuellement la loi, la visioconférence sera désormais la règle de droit commun et les extractions judiciaires l'exception. » Uit: Sénat N. 2271, RAPPORT FAIT AU NOM DE LA COMMISSION DES LOIS CONSTITUTIONNELLES, DE LA LÉGISLATION ET DE L'ADMINISTRATION GÉNÉRALE DE LA RÉPUBLIQUE SUR LE PROJET DE LOI (N° 1697), *d'orientation et de programmation pour la performance de la sécurité intérieure*, te raadplegen op de [website](#) van de Sénat.

⁵⁷⁸ Letterlijke tekst van het amendement: « Néanmoins, tel qu'il est rédigé, l'article soulève de sérieuses objections de droit sur lesquelles des magistrats entendus dans le cadre de la mission de la commission des lois sur la réforme de la procédure pénale ont attiré l'attention. L'article apparaît contraire au droit à l'accès au juge affirmé à plusieurs reprises dans la jurisprudence de la cour européenne des droits de l'homme. La CEDH considère en effet que le droit de comparaître devant le juge appelé à apprécier le bien-fondé de sa détention constitue une garantie procédurale et qu'il ne peut y être dérogé que par la nécessité de sauvegarder un intérêt légitime. Cet amendement tend d'une part à sécuriser au regard des exigences constitutionnelles et conventionnelles les dispositions actuelles du code de procédure pénale relatives à l'utilisation des moyens de télécommunication audiovisuelle, et d'autre part à permettre un recours accru, mais encadré, à ces moyens. L'article 706-71 du code de procédure pénale serait modifié afin de prévoir que lorsqu'une juridiction pénale statue sur le placement en détention provisoire ou sur la prolongation de cette mesure, l'utilisation d'un moyen de télécommunication audiovisuelle ne peut être imposée à la personne mise en cause si celle-ci souhaite comparaître physiquement devant la juridiction. Toutefois, il pourrait être passé outre ce refus si le transfert de la personne paraît devoir être évité en raison des risques graves de trouble à l'ordre public ou d'évasion. »

aanwezigheidsrecht en brengt dit niet zonder meer een schending van het onmiddellijkheids- of openbaarheidsbeginsel of de verdedigingsrechten met zich mee. Of dit een schending oplevert van de verdedigingsrechten, het aanwezigheidsrecht, het onmiddellijkheidsbeginsel en het openbaarheidsbeginsel hangt af van de wijze waarop de redenen om videoconferentie toe te passen zijn afgewogen in relatie tot de mogelijkheden om deze rechten te verwezenlijken.

Uit de onderzochte Nederlandse en EHRM-rechtspraak volgt dat verschillende factoren van belang zijn in dit afwegingskader, welke in hoofdstuk 2.2 zijn uiteengezet. In paragraaf 6.6 wordt op basis van het rechtsvergelijkende en praktijkonderzoek een nader uitgewerkt afwegingskader gepresenteerd.

Binnen de afbakeningen van dit afwegingskader mag voorts videoconferentie slechts worden toegepast bij de verdachte als dit een legitiem doel dient. Uit de rechtspraak volgt een aantal voorbeelden van legitieme doelen, namelijk de bescherming van de openbare orde, veiligheidsmaatregelen, het risico dat de gedetineerde kans heeft contact te maken met criminele connecties, het voorkomen van misdaad, vluchtgevaar, getuigen- en slachtofferbescherming, de naleving van de redelijke termijn-vereisten, en het belang van voortvarende afhandeling van een proces, ook met het oog op de caseload van de rechtbank.

Verder is van belang dat er voldoende waarborgen in acht worden genomen om de rechten van de verdachte te garanderen. Hierbij gaat het er in de kern om dat de verdachte zijn verdedigingsrechten daadwerkelijk uit kan oefenen en geen wezenlijk nadeel ondervindt door de deelname via videoconferentie.⁵⁷⁹ De rol van de raadsman is daarvoor erg belangrijk. Het recht om raadsman te kunnen hebben op zowel de locatie waar de verdachte zich bevindt als in de rechtszaal wordt van groot belang geacht.⁵⁸⁰ Ook moet de verdachte voldoende tijd en mogelijkheid hebben om met zijn raadsman te kunnen overleggen. Daarnaast moet de verdachte met zijn advocaat vertrouwelijk kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht. Ook moet zijn gegarandeerd dat de lijn die wordt gebruikt voor de videoconferentie is beveiligd tegen afluisteren. Daarnaast is van belang dat de verdachte in staat is om de aanwezigen in de zittingszaal te zien en te horen en dat de verdachte kan worden gezien en gehoord door de andere partijen, de rechter, de getuigen en het publiek. Ook is het van belang dat de verdachte de mogelijkheid heeft om via de videoconferentie de rechtbank te adresseren en om te kunnen verklaren om zo tegemoet te komen aan het onmiddellijkheidsbeginsel. Verder is het belangrijk dat de verbinding tussen de zittingszaal en de plaats waar de verdachte zich bevindt van voldoende kwaliteit is en geen problemen oplevert voor de overdracht van beeld en geluid, zoals vertraging of dat de synchronisatie tussen beeld en geluid te veel uiteenloopt.

6.3 TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

Nu de internationale rechtskaders nader zijn gearticuleerd, worden in deze paragraaf de onderzoeksconclusies besproken voor de juridische en praktische invulling ten aanzien van de via videoconferentie participerende verdachte. In deze paragraaf wordt daarmee het antwoord geformuleerd op onderzoeksvraag 3: In hoeverre en op welke manier wordt videoconferentie gebruikt ten aanzien van de verdachte in het strafproces in de Nederlandse, buitenlandse, internationale en transnationale praktijk?

De onderzoeksbevindingen ten aanzien van deze vraag zijn gepresenteerd in de hoofdstukken 4 en 5. Deze paragraaf licht een aantal conclusies, overeenkomsten en verschillen in deze praktijken toe. Op de specifieke

⁵⁷⁹ Zie hiervoor ook Verrest, *JV jrg. 37, nr. 7, 2011, p. 47.*

⁵⁸⁰ Zie bijvoorbeeld ook T. Spronken, *DD 2007/31A, p. 3.*

aspecten van het afwegingskader, de relevante differentiatiefactoren, het instemmingsrecht en de waarborgen en eisen waaraan de toepassing van videoconferentie moet voldoen wordt nader ingegaan in de rest van de paragrafen van dit hoofdstuk, aansluitend op de specifiek daarop toeziende onderzoeksvragen 4 t/m 7.

6.3.1 REDENEN VOOR TOEPASSING

De redenen om van videoconferentie gebruik te maken lopen uiteen. De achterliggende redenen om videoconferentie toe te passen ten aanzien van de verdachte in het strafproces heeft invloed op de manier waarop de regelingen zijn ingericht en hoe de toepassing wordt ingevuld in de praktijk.

In verschillende landen is met videoconferentie begonnen toen er een concreet probleem was dat opgelost moest worden en waarbij videoconferentie uitkomst bood. Zo ontstond in Italië het probleem van de beveiliging rondom de maffiaprocessen. In Frankrijk was er een tekort aan rechters in een overzees gebied. In Canada levert het afreizen naar de rechtszaal in een uitgestrekt gebied problemen op. In Duitsland zocht men naar betere manieren om slachtoffers te beschermen.

In het internationaal strafrecht werd videoconferentie eerst toegepast als manier om getuigen te horen, omdat deze zich vaak in een ander land bevinden dan waar de berechting plaatsvindt. Ook waren veiligheidsredenen van groot belang hier. Het Statuut van Rome, dat de totstandkoming en rechtsregels van het ICC regelt, verwijst naar de veiligheid, het fysiek en psychologisch welzijn, en de waardigheid en privacy van slachtoffers en getuigen als redenen om videoconferentie toe te passen. Voor de verdachte werd videoconferentie bij het ICC mogelijk gemaakt voor de berechting van hoogwaardigheidsbekleders die het beklagdenbankje in Den Haag niet vonden passen bij de waardigheid van hun publieke functie en het uitoefenen van regeringstaken. Het is aan de rechter om al dan niet in te gaan op een verzoek van de verdachte om niet fysiek te verschijnen en daarmee dispensatie te geven ten aanzien van de verschijningsplicht die verdachten bij het ICC in beginsel hebben.

Voor Italië geldt dat de toepassing van videoconferentie in belangrijke mate is ontwikkeld in de context van de maffiabestrijding en vormde de beveiliging van processen tegen verdachten van lidmaatschap van de maffia een reden om in 1992 videoconferenties in te voeren in strafprocedures.⁵⁸¹ In tegenstelling tot andere landen waar de toepassing van videoconferentie veelal is ontwikkeld voor getuigenverhoren en is verruimd naar (beperkte) toepassing voor verdachten, is het gebruik van videoconferentie in het strafproces in Italië juist ingevoerd voor toepassing ten aanzien van verdachten. Waar het eerder een discretionaire bevoegdheid van de rechter was om al dan niet over te gaan tot het toepassen van videoconferentie, werd met de Orlando-hervormingen in 2017 het gebruik van videoconferentie zelfs het uitgangspunt in bepaalde gevallen waarvan de rechter alleen gemotiveerd kan afwijken. Het instemmingsrecht van de verdachte speelt in deze gevallen geen rol en is in zijn algemeenheid beperkt in Italië.

Ook Canada is al relatief vroeg begonnen met het gebruiken van technologie in het juridische systeem, ook ten aanzien van de verdachte. Dit komt met name doordat dit van grote praktische meerwaarde werd gezien vanwege de omvang van het land en de vaak afgelegen locaties van detentiecentra.⁵⁸²

⁵⁸¹ Van der Vlis, 2011, p. 18.

⁵⁸² Schellhammer, 2013, p. 53-56.

In Frankrijk werd de toepassing van videoconferentie in eerste instantie ontwikkeld voor toepassing in overzeese gebieden omdat daar te weinig rechters waren om ervoor te zorgen dat in verschillende procesfasen verschillende rechters zouden oordelen. Inmiddels is de ratio voornamelijk kostenbesparing, met name voor wat betreft de overbrengingen van gedetineerde verdachten naar de rechtbank.

Voor Nederland was de reden om videoconferentie in te voeren in het strafproces voornamelijk een mogelijkheid om tijd en kosten te besparen en het proces efficiënter te maken.⁵⁸³ Hierbij werd met name gedacht aan het verminderen van vervoersproblemen van verdachten en de kosten die daarmee gepaard gaan, reiskosten voor rogatoire commissies ten aanzien van getuigen- en deskundigenverhoren, het mogelijk maken van het horen van (buitenlandse) deskundigen waarvan anders onder tijdsdruk en praktische belemmeringen zou worden afgezien, en het terugdringen van het aantal aanhoudingen tijdens het strafproces waardoor wachttijden voor terechtzittingen zouden afnemen.⁵⁸⁴ Ook Zwitserland en – later ook – Frankrijk en Italië noemen redenen van efficiëntie en kostenbesparing.

In veel landen speelt daarbij mee dat het gedetineerdenvervoer een logistieke uitdaging is die niet alleen kostbaar is maar ook gevolgen heeft voor het welzijn van de gedetineerde: vaak gaat het vervoer gepaard met lange periodes van wachten, naast de tijd van transport zelf, moet de verdachte op locatie ook wederom in een cel het proces afwachten, moet de verdachte bij vertrek en terugkomst in de detentiefaciliteit gevisiteerd worden, en worden ook het dagelijks ritme en de geplande activiteiten doorbroken. Ook deze aspecten komen vaak terug in de overwegingen. Zwitserland benoemt bovendien het milieu nog, ook in verband met het vervoer van gedetineerden.

In de afgelopen maanden kwam hier de reden bij van het beperken van de contactmomenten tussen mensen in verband met de maatregelen om de verspreiding van het COVID-19 virus tegen te gaan. Daarnaast was voor Nederland de reden om een verdrag te sluiten met Oekraïne om eventuele berechting voor het neerhalen van vlucht MH17 mogelijk te maken via videoconferentie erin gelegen om te proberen een proces op tegenspraak te organiseren indien het uitleveringsverbod van Oekraïne voor eigen onderdanen hier anders aan in de weg zou staan. “Eigenlijk gaat dit verder dan de situaties waar de internationale regelgeving voor is geschreven,” licht Struyker Boudier toe. Daar werd vooral gedacht aan situaties waarbij landen elkaar ondersteunen met bepaalde onderzoekshandelingen, en dan met name in de opsporingsfase, in plaats van het faciliteren van een bredere toepassing tijdens de fase van berechting. Echter, in de verdragen of onderhandelingsverslagen blijkt evenmin dat dit niet zou kunnen. Voor Nederland en Oekraïne gaf videoconferentie aldus de mogelijkheid om tegenspraak te organiseren in het geval het uitleveringsverbod een belemmerende factor zou zijn. Echter, hierin is wel voorzien dat de verdachte ermee in moet stemmen om via videoconferentie te worden berecht.

6.3.2 INRICHTING, ORGANISATIE EN TECHNIEK

Zoals is besproken in hoofdstukken 4 en 5 hebben landen de afgelopen jaren toenemend ervaring opgedaan met de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte en met de te maken afspraken wat betreft de praktische uitvoering.

Uit het onderzoek volgt dat videoconferentie een redelijk alternatief kan zijn voor situaties waarin het niet mogelijk of wenselijk is om fysieke aanwezigheid van de verdachte te organiseren en andere belangen zoals de

⁵⁸³ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 1-11 (MvT); Veiligheidsprogramma *Naar een veiliger samenleving*, p. 46.

⁵⁸⁴ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 1 en p. 6 (MvT) en *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 3 (nota naar aanleiding van het verslag).

voortgang van het proces zwaarwegender zijn, maar dat er nog altijd (te)veel technische problemen zijn en dat er een kwaliteitsverschil is bij het gebruiken van videoconferentie ten opzichte van fysieke aanwezigheid.

Juist voor strafzaken is non-verbale communicatie en contact met de verdachte belangrijk en uit het onderzoek volgt de breed gedragen conclusie dat de mogelijkheden hiertoe bij de toepassing van videoconferentie worden ervaren als te beperkt. Zie hierover ook paragraaf 4.4.4. Daarnaast geven geïnterviewden aan dat de toepassing van videoconferentie in de praktijk meer tijd kost dan de fysieke participatie van verdachten. Dit komt bijvoorbeeld omdat het maken van de verbinding langer duurt, het gesprek langzamer vordert, en simultaan vertalen niet gaat in de huidige voorzieningen. Verder gaan er nu ook allerlei zaken mis die vertragend werken maar die door betere protocollen en uitvoering zouden kunnen verbeteren, zoals dat verdachten niet op het geplande tijdstip klaar zitten en er een (te) grote vertraging in de lijn zit waardoor communicatie moeizaam gaat. Het is dan aan de rechter om op dat moment te besluiten hoe hiermee wordt omgegaan en of het verhoor doorgaat of wordt afgebroken.

Meer in het algemeen komt uit het onderzoek naar voren dat de apparatuur, kwaliteit van de verbinding en de inrichting van de locatie van de verdachte die in Nederland worden gebruikt vaak onvoldoende is om te voldoen aan de vereisten van een eerlijk proces. De zitting kan dan niet doorgaan. Uit het aanwezigheidsrecht vloeit voort dat voor de participatie van de verdachte in het strafproces vereist is dat de verdachte zijn verdedigingsrechten daadwerkelijk uit kan oefenen en hieromtrent niet wezenlijk nadeel ondervindt door de deelname via videoconferentie.

De infrastructuur en technische mogelijkheden bij het ICC zijn vermoedelijk van de hoogste kwaliteit van alle rechtbanken ter wereld, maar ook hier geldt dat de zwakste schakel de kwaliteit bepaalt. Om redenen van kwaliteit en veiligheid probeert het ICC dan ook zoveel mogelijk in eigen hand te houden en sturen zij bijvoorbeeld eigen personeel en apparatuur naar de verhoorlocatie. De grootste uitdaging blijft de kwaliteit van de verbinding en de noodzaak van een zeer goede internetverbinding.

In de meeste landen en zo ook Nederland wordt ernaar gestreefd de toepassing van videoconferentie zo te organiseren dat de oorspronkelijke situatie van de rechtszitting zonder videoconferentie zo goed mogelijk wordt nagebootst, het zogenaamde *true-to-life*-concept. Hierbij worden de ruimte en de cameraopstelling zo ingericht dat partijen elkaar kunnen zien. Er moet ook een overzicht zijn van de locatie van de verdachte, waarbij het bijvoorbeeld niet moet kunnen voorkomen dat er iemand ongezien met een wapen in de hoek staat en het verhoor beïnvloedt. De verdachte moet kennis kunnen nemen van ieders rol op de videoconferentie. Het is aan de rechter om nadat de verbinding tot stand is gekomen na te gaan of iedereen goed te zien en verstaan is, of het mogelijk is met elkaar in gesprek te gaan, en of de verdachte en andere participanten zich prettig voelen bij de manier waarop videoconferentie wordt toegepast. Specifiek is het hierbij van belang dat er geen significante vertraging in de lijn zit, zodat het mogelijk is elkaar te onderbreken en bevragen.

De verdachte moet in staat zijn om de aanwezigen in de zittingszaal te zien en te horen en de verdachte moet worden gezien en gehoord door de andere partijen, de rechter en de getuigen. Het wordt daarbij door de rechtspraak als een goede toevoeging gezien als er meerdere cameraopstellingen zijn die het ook mogelijk maken zowel overzicht te hebben van de andere ruimte als zicht te hebben op de non-verbale communicatie van de betrokken personen, inclusief gelaatsuitdrukkingen. Dit geldt zowel voor de mogelijkheden om de verdachte en diens verhoorruimte te zien (waaronder ook het garanderen dat er geen ongewenste personen in de ruimte aanwezig zijn) als voor de verdachte om zich meer betrokken te kunnen voelen bij wat er in zijn proces gebeurt.

Ook is het van belang dat de verdachte de mogelijkheid heeft om via de videoconferentie de rechtbank te adresseren en om te kunnen verklaren. Hierbij is van belang dat er een communicatie tot stand kan komen die de werkelijkheid zoveel mogelijk benadert. Hiervoor is de kwaliteit van de verbinding essentieel. Door verouderde apparatuur en onvoldoende snelheid en betrouwbaarheid van de verbinding schort het hier, ook in Nederland, te vaak aan. De communicatie wordt dan belemmerd doordat er te veel vertraging in de lijn zit of deze hapert. De kwaliteit van de verbinding moet zo zijn dat de rechter de verdachte moet kunnen onderbreken om vragen te stellen. Als dit niet goed mogelijk is, is onvoldoende sprake van een situatie waarin de verdedigingsrechten en strafrechtelijke beginselen als de openbaarheid kunnen worden gewaarborgd.

Voorts is essentieel dat de inrichting van de verhoorlocatie zo wordt georganiseerd dat er geen beeld ontstaat dat een (onbewust) negatief effect heeft op hoe de verdachte overkomt. Hierbij is de grootte van de ruimte van belang, dat deze neutraal is ingericht, er voldoende belichting is, en dat wordt nagedacht over de hoek waarin de persoon wordt gefilmd.

Daarnaast is de wijze waarop de bijstand van de raadsman kan worden vormgegeven erg belangrijk. De rol van de raadsman is cruciaal voor het waarborgen van de rechten van de verdachte, en werpt een serieus probleem op bij de toepassing van videoconferentie. Een terugkerende zorg onder de gesproken praktijkbeoefenaars in binnen- en buitenland is in hoeverre de advocaat zijn functies kan vervullen, op welke locatie hij zich bevindt, of en wanneer er sprake moet zijn van de mogelijkheid om twee advocaten (of medewerkers) in te zetten, en wie daarvoor de kosten draagt. Gelet op het recht op bijstand door een raadsman (artikel 6 lid 3 sub d EVRM) dient de toepassing van videoconferentie de adequate bijstand door de raadsman niet in de weg te staan. Daarbij geldt dat naarmate wat er van de zitting en het tenlastegelegde voor de verdachte op het spel staat (aard van het tenlastegelegde misdrijf en/of de mogelijke zwaarte van de sanctie) of bijvoorbeeld gelet op diens kwetsbaarheid, moet worden beoordeeld of die bijstand kan worden beperkt tot ofwel rechtszaal of locatie van de verdachte of dat gekozen moet worden voor bijstand zowel in de rechtszaal als fysiek op de locatie waar de verdachte zich. Daarbij speelt vervolgens ook de vraag of de meerkosten van inschakeling van twee advocaten voor rekening van de verdachte moeten komen. Gerechtvaardigd lijkt te zijn dat indien een raadsman op beide locaties, mede gelet op de belangen van de verdachte, het alleen mogelijk maakt om de verdedigingsrechten adequaat uit te oefenen, gekozen zou moeten worden voor een systeem waarin de meerkosten voor de tweede advocaat ook worden vergoed. Dit vereist aldus gedachtevorming over de mogelijkheden van financiering. Daarnaast moet worden gedacht over de praktische uitvoering, zoals het scheppen van de mogelijkheden voor de advocaten en hun cliënt te overleggen en de verdediging met elkaar af te stemmen. De positie van de raadsman wordt nader behandeld in paragrafen 4.4.3 en 6.6.2.

Het hebben van voldoende tijd en mogelijkheden om met de raadsman te kunnen overleggen is, gelet op artikel 6 lid 3 sub d EVRM, in algemene zin een vereiste bij toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte. Dat geldt in het bijzonder als er geen advocaat bij de verdachte aanwezig is. Daarnaast moet de verdachte met zijn advocaat kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht. Ook moet zijn gegarandeerd dat de lijn die wordt gebruikt voor de videoconferentie is beveiligd tegen afluisteren. In de huidige Nederlandse praktijk wordt de rol van de advocaat vaak nog onvoldoende meegenomen in de organisatie van de toepassing van videoconferentie. Zo zijn er situaties waar voor de advocaat onvoldoende ruimte is bij de verhoorlocatie, het niet goed mogelijk is met de verdachte te communiceren, er niet aan spatschermen voor de advocaat is gedacht ter bescherming tegen COVID-19, of waarbij de advocaat wordt gevraagd om de zaak doorgang te laten hebben als de verbinding met de verdachte hapert zonder dat de advocaat op dat moment kan weten wat de wens van zijn cliënt is.

Daarnaast moet er nagedacht worden over het organiseren van vertolking en moet er zoveel mogelijk gewerkt worden met simultane vertolking wanneer het zittingen betreft waarop het contact met de verdachte van

belang is. Wanneer simultane vertolking afwezig is, ligt het gesprek tijdens de zitting steeds stil in afwachting van de vertolking, waardoor de interactie minder natuurgetrouw is. Een tolk die aanwezig is bij de verdachte of het werken met *booths* waardoor partijen met oortjes de tolk kunnen horen zijn twee opties die het voor de verdachte mogelijk maken om het proces beter te volgen en die zorgen voor een betere interactie tussen partijen, zowel wat betreft de kwaliteit van de communicatie als wat betreft het uitoefenen van de verdedigingsrechten. Daarbij moet worden gerealiseerd dat het toevoegen van de vertolking een extra belasting geeft op de snelheid en betrouwbaarheid van de verbinding. Het onderwerp van vertolking wordt nader behandeld in paragrafen 4.4.3 en 6.6.3.

In de Canadese praktijk is het verder de regel dat het geluid in de rechtbankzittingen wordt opgenomen en bewaard. Omdat dit een normale praktijk is, speelt in Canada met betrekking tot videoconferentie ook niet de vraag of het zal moeten worden opgenomen en bewaard. Dit is vanzelfsprekend en dient het belang van de openbaarheid, het onmiddellijkheidsbeginsel en de verdedigingsrechten. Het is dan ook niet ongebruikelijk dat een procespartij de audiobestanden of transcriptie hiervan achteraf opvraagt en dit bijvoorbeeld gebruikt in latere procesfasen of hoger beroep.

Concluderend is een belangrijk terugkerend kritiekpunt in binnen- en buitenland en bij de internationale toepassing dat de kwaliteit van de techniek, en met name die van de verbinding, cruciaal en vaak onvoldoende is. Voor de kwaliteit die vereist is voor het garanderen van een goed proces is een zeer goede internetverbinding nodig, die zelfs binnen een welvarend en technologisch ontwikkeld land als Nederland nog te vaak ontoereikend is. Daarbij heeft de verdachte in de praktijk vaak maar een beperkt beeld van wat er in de rechtszaal gebeurt en kunnen ze het proces minder goed volgen en begrijpen.

Een praktijk waarbij videoconferentie wordt toegepast ten aanzien van de verdachte vereist een goede doordinking van deze praktische aspecten. Hoewel in Nederland juridisch de toepassing van videoconferentie een breed toepassingsbereik heeft gekregen, vergt de praktische uitvoering ervan nog een verbeteringsslag om te voldoen aan de eisen en waarborgen die passen bij het strafproces en de rol en positie van de verdachte hierin.

6.3.3 PROTOCOLLEN EN PERSONELE ASPECTEN

Vaak wordt de locatie waarop de verdachte zit tijdens het strafproces beschouwd als een verlengstuk van de verhoorkamer of de rechtszaal. Er is geen eenduidige praktijk over wie er bij de verdachte aanwezig is en daarmee ook als taak heeft te verzekeren dat de verbinding van voldoende kwaliteit is en de communicatie van de verdachte met de eventueel zich op afstand bevindende advocaat vertrouwelijk is. In sommige landen is dit een medewerker van de rechtbank, in andere landen wordt hiervoor bijvoorbeeld een medewerker van de gevangenis ingezet, en in de Europese rechtshulp is het uitgangspunt dat er een buitenlandse magistraat aanwezig is om toe te zien op naleving van lokale fundamentele rechten en beginselen.

In zowel de Nederlandse als buitenlandse praktijk bestaan grote verschillen over de mate waarin er protocollen bestaan voor de toepassing van videoconferentie en of de betrokken personen hiervoor zijn geïnstrueerd. Er spelen in veel situaties onduidelijkheden over wie waar precies verantwoordelijk voor is, wat precies wel en niet mag, en wat er mogelijk is. Hierdoor worden mogelijkheden niet goed benut, worden regels niet goed toegepast, maar wordt vooral ook het wiel vaak opnieuw uitgevonden.

Een positief voorbeeld is de Rechtbank Amsterdam waar in een draaiboek een vaste werkwijze staat omschreven en is bepaald wie waar verantwoordelijk voor is. Onderdeel van die vaste werkwijze is ook een testmoment, zodat technische uitdagingen zoveel mogelijk vooraf kunnen worden ondervangen door de

ondersteunende diensten. Een ander positief voorbeeld is Quebec, in Canada, waar ook aandacht is besteed aan het goed uitdenken en protocolleren van de werkwijze en het begeleiden van het personeel in de uitvoering hiervan. Hier is een systeem opgezet van zalen in zowel de rechtbank als detentiecentra die zijn uitgerust met videoconferentiesystemen voor participatie tijdens de zitting en daarop aanvullend speciale overlegruimtes (*visioparloirs*) in zowel de rechtbank als detentiecentra waar de advocaat (op de rechtbank) en de gedetineerde verdachte (in het detentiecentrum) zich kunnen terugtrekken om vertrouwelijk te overleggen. Daarnaast wordt het personeel opgeleid in de werkwijze en hun verantwoordelijkheden hierin.

6.3.4 UITGANGSPUNT VAN LIJFELIJKE AANWEZIGHEID

Uit het onderzoek volgt voorts de conclusie dat er een breed gedragen weerstand is in de Nederlandse, buitenlandse, internationale en transnationale praktijk tegen een ontwikkeling waarbij de toepassing van videoconferentie voor de verdachte een uitgangspunt zou worden in plaats van uitzondering. In landen waar deze beweging zich te ver leek door te zetten (zie bijvoorbeeld de hoofdstukken over Italië en Frankrijk), verzette de rechtspraak zich tegen deze ontwikkeling en uitten grote zorgen voor de kwaliteit en waarborgen van het strafproces.

Wel volgt uit de wettelijke kaders en de praktijk in de onderzochte landen en het ICC dat de toepassing van videoconferentie een oplossing kan bieden in situaties waarin het niet mogelijk of onwenselijk is om de verdachte fysiek ter zitting aanwezig te laten zijn. In de meeste landen is de toepassing van videoconferentie voor de verdachte mogelijk maar dit wil nog niet zeggen dat het daarmee ook wordt gezien als een instrument dat de voorkeur geniet boven lijfelijke aanwezigheid. In de meeste gevallen is het tegenovergestelde waar, hoe breed de wettelijke regelingen ook mogen zijn. Zo heeft Zwitserland bijvoorbeeld een breed toepassingsbereik voor videoconferentie en heeft de verdachte daar in beginsel ook geen instemmingsrecht. Echter, ook in Zwitserland heeft de lijfelijke aanwezigheid de voorkeur en wordt videoconferentie ten aanzien van de verdachte in de praktijk maar beperkt toegepast, zeker als de verdachte aangeeft dat hij lijfelijk aanwezig wil zijn.

Hierbij moet worden opgemerkt dat er in meer adversaire strafrechtsstradities, zoals Canada en het ICC, met name terughoudendheid is wat betreft een via videoconferentie participerende verdachte op een zitting wanneer bewijs aan de orde komt. Toepassing van videoconferentie is in Canada uitgesloten als er getuigen worden gehoord op zitting: de verdachte moet hierbij aanwezig zijn in verband met het onmiddellijkheidsbeginsel. Een van de redenen voor deze terughoudendheid in Canada is ook dat – net als in alle andere landen wordt aangegeven – ook hier de techniek vaak hapert en rechters en officieren van justitie erop beducht zijn dat dit een grond kan zijn voor het aantekenen van beroep. Dit is vergelijkbaar bij het ICC, waar videoconferentie zowel juridisch (sinds 2013) als technisch zou kunnen worden toegepast bij de verdachte. Het is echter nog niet voorgekomen dat verdachten ook daadwerkelijk zijn berecht via videoconferentie, waarbij ook hier de bewijsvoering en de mogelijkheden voor de uitoefening van de rechten van de verdachte een belangrijke rol spelen, maar ook met de voorkeur van rechters om de verdachte te kunnen zien en hun gedrag en houding te kunnen ervaren. Uit het onderzoek komen wel veel initiatieven naar voren om na te denken hoe de situatie van lijfelijke aanwezigheid zo goed mogelijk kan worden nagebootst of kan worden gecompenseerd, waaronder ook manieren ten aanzien van het bewijs. Zo wordt er bij het ICC nagedacht over technische toepassingen om bewijs zo goed mogelijk te kunnen presenteren en de verdachte hiermee te laten interacteren als er fysieke afstand is tussen de verdachte en de rechtszaal, waarbij bijvoorbeeld aan hologrammen wordt gedacht. Verder bestaat er een protocol voor *chain-of-custody*-bewaking bij transport van bewijs als de op afstand zijnde verdachte het bewijs zou moeten kunnen waarnemen, bijvoorbeeld om er annotaties op te kunnen aanbrenghen.

Van de onderzochte landen is Duitsland het meest terughoudend in de toepassing van videoconferentie voor de verdachte: het is juridisch nagenoeg uitgesloten. In het Duitse strafproces heeft de verdachte een aanwezigheidsplicht. Dit houdt verband met het onmiddellijkheidsbeginsel dat een grote rol speelt in het Duitse strafproces en met name op de terechtzitting. De aanwezigheidsplicht en het onmiddellijkheidsbeginsel hebben geleid tot het uitgangspunt dat zowel de verdachte als eventuele getuigen ter terechtzitting fysiek aanwezig zijn.⁵⁸⁵ De rechter moet de verdachte persoonlijk hebben gehoord en berechting bij verstek is in Duitsland dan ook maar zeer beperkt mogelijk.⁵⁸⁶ Het onmiddellijkheidsbeginsel komt in het Duitse strafproces tot uitdrukking doordat de berechting voornamelijk plaatsheeft op basis van een mondelinge behandeling.⁵⁸⁷ Duitsland is veel terughoudender met het accepteren van schriftelijke verklaringen als bewijsstukken dan Nederland. Bij wijze van uitzondering is het mogelijk om een schriftelijke verklaring (zoals een bekentenis op grond van artikel 245 StPO of een verklaring van een getuige, deskundige of medeverdachte op grond van artikel 251 StPO) voor te lezen op de terechtzitting en op die manier als bewijs in te brengen.⁵⁸⁸ Deze verklaring moet dan wel gedurende het vooronderzoek voor een rechter zijn afgelegd. Het uitgangspunt is echter dat de rechter de bewijsvaststelling zelf doet, en wel op basis van de originele bron (*Originalbeweis*) en niet met *Beweissurrogaten* (bijvoorbeeld *de auditu*-verklaringen).⁵⁸⁹ De gedachte is aldus dat het vonnis moet worden gebaseerd op bewijs dat op de zitting naar voren is gebracht, wat wordt gezien als garantie voor de inhoudelijke juistheid van het bewijs en de bewijsbeslissing.

De aanwezigheidsplicht en het onmiddellijkheidsbeginsel worden in Duitsland aldus ook zo opgevat dat dit niet kan worden vervangen door de verdachte te laten participeren via videoconferentie. Voor getuigen en deskundigen is er op grond van artikel 247a StPO wel een beperkte mogelijkheid om ter terechtzitting te worden gehoord via videoconferentie, maar alleen als er een urgent gevaar is voor het welzijn van de te horen getuige of deskundige als deze in aanwezigheid van andere procesdeelnemers wordt gehoord. In Duitsland is ook terughoudendheid ten aanzien van participatie van de verdachte via videoconferentie omdat dit niet wordt gezien als een volwaardige manier om verdedigingsrechten uit te oefenen. Daarnaast houdt de terughoudendheid van het gebruik van videoconferentie ook verband met proceseconomische redenen. Volgens professor Swoboda is van groot belang in het Duitse strafproces dat het hele proces efficiënt is.⁵⁹⁰ De gedachte hierachter is dat de duur van de inhoudelijke behandeling ter terechtzitting het kortst is als alle relevante personen aanwezig zijn. Met name de aanwezigheid van de verdachte is van belang zodat deze vragen kan beantwoorden over de feiten of omstandigheden van de zaak. Verder liggen in Duitsland psychologische redenen ten grondslag aan de terughoudende opvatting bij de inzet van videoconferentie ten aanzien van verdachten, omdat rechters bang zijn dat het gebruik van videoconferentie de manier waarop de persoon overkomt vervormt en non-verbale communicatie minder zou kunnen worden waargenomen en zo de geloofwaardigheid van de te horen persoon wordt beïnvloed.

6.3.5 WEDERZIJDSE RECHTSHULP

Ook voor het onderzoek naar de toepassing van videoconferentie in de transnationale praktijk van de wederzijdse rechtshulp kan worden geconcludeerd dat er weliswaar in toenemende mate gebruik wordt gemaakt van videoconferentie in het strafproces voor de getuige en dat het toepassingsbereik van de

⁵⁸⁵ Mevis, 2018, p. 92.

⁵⁸⁶ Mevis, 2018, p. 95.

⁵⁸⁷ Mevis, 2018, p. 95.

⁵⁸⁸ Mevis, 2018, p. 101.

⁵⁸⁹ Mevis, 2018, p. 119.

⁵⁹⁰ Notitie Professor Swoboda, bijlage bij mail van Swoboda aan Marieke de Hoon d.d. 13 september 2019, p. 1-2, beschikbaar bij de onderzoekers.

regelgeving is vergroot en vaak toepassing voor de verdachte mogelijk maakt, maar dat daadwerkelijke toepassing bij de verdachte nog nauwelijks voorkomt.

In zijn algemeenheid geldt dat de zorgen en uitdagingen toenemen bij toepassing van videoconferentie bij de verdachte in het kader van de internationale rechtshulp. Ten eerste voor wat betreft de kwaliteit van de verbinding: er geldt een afhankelijkheid van de techniek elders en van compatibiliteit van de technieken waarbij de zwakste schakel de kwaliteit bepaalt en bepaalt welke mogelijke waarborgen kunnen worden gegarandeerd. Daarnaast is in de internationale rechtshulp bijvoorbeeld ook vaker een tolk nodig. Echter, vertolking, zeker als dit simultaan gebeurt, belast ook de verbinding die vaak al een grote uitdaging is bij internationale toepassing. Ook ontbreekt vaak technisch personeel in de ruimte van de verdachte, waardoor bij hapering van de techniek er vaak maar weinig kan worden gedaan om het verhoor nog te redden. Ten tweede is er grotere zorg voor de veiligheid in internationale toepassing dan bij nationale toepassing.

Met betrekking tot de veiligheid komt uit de praktijk een combinatie van oplossingen en benaderingen voort, zoals het garanderen dat de hele ruimte te zien is waarin de verdachte zich bevindt en het maken van een goede risico-afweging. Indien nodig kunnen ook eigen mensen worden gestuurd om de veiligheid en naleving van mensenrechten te waarborgen, zoals het ICC doet. Verschillende praktijkbeoefenaars geven aan dat goed moet worden nagedacht over de veiligheidsaspecten en dat hiervoor beleid moet worden gemaakt.

Verder speelt in het kader van de wederzijdse rechtshulp de kwestie van de betrouwbaarheid van de autoriteiten van het land waarin de te horen persoon zich bevindt, met name voor wat betreft de veiligheid van de persoon in kwestie en de zorg of de te horen persoon wel vrij kan verklaren.

Daarbij wordt door praktijkbeoefenaars aangegeven dat het internationaalrechtelijke kader summier is voor wat betreft de uitwerking in de praktische toepassing. Het is van groot belang dat er om onduidelijkheden en ongemak te voorkomen tijdens een zitting per videoconferentie heldere afspraken worden gemaakt voor de invulling van de regelgeving. Hierbij is het met name van belang duidelijker uit te werken welke eisen er worden gesteld aan de kwaliteit van de techniek, de waarborgen die gelden ter verwezenlijking van de rechten van de verdachte, wie de regie voert, waar de afbakening ligt tussen de bevoegdheden en verplichtingen van beide landen, in hoeverre en wanneer magistraten over en weer in mogen en in moeten grijpen, wat de faciliterende magistraat mag of moet doen bij kennisneming van strafbare feiten, of de veiligheid van de te horen persoon gegarandeerd is en welke verantwoordelijkheden hier spelen en in hoeverre het wenselijk is om samen te werken met een ander land in het kader van de berechting van verdachten via videoconferentie.

In aanvulling op de noodzaak om goede afspraken te maken tussen partijen voorafgaand aan een verhoor via videoconferentie, speelt ook kennis van en vertrouwen in elkaars rechtspraktijk een belangrijke rol. Ook het stimuleren en faciliteren van samenwerking in de vorm van contact tussen officieren en rechters is van belang om de internationale samenwerking ten aanzien van de toepassing van videoconferentie nader vorm te geven.

6.3.6 FINANCIËLE ASPECTEN

In de nota van toelichting op de wijziging van het Besluit videoconferentie van 25 maart 2020 werd de verwachting uitgesproken dat het aannemelijk is dat er in de nabije toekomst meer en meer van videoconferentie gebruik gemaakt zal worden. Hierbij werd in de nota van toelichting al opgemerkt dat de ervaringen met videoconferentie in de praktijk zeker niet allemaal positief zijn en dat naast wet- en regelgeving flankerend beleid en praktische maatregelen onmisbaar zijn om de toepassing van videoconferentie in het strafrecht te verbeteren. Hierbij wordt gewezen op de kwaliteit van de geluids- en beeldverbinding, de (on)mogelijkheid om verbinding te maken met de instelling waar de verdachte verblijft, de

geschiktheid van ruimten, de (door)ontwikkeling van apparatuur, de concrete uitwerking binnen de betrokken organisaties en draagvlak binnen de verschillende ketenorganisaties die ermee moeten werken.⁵⁹¹

Tegelijkertijd wordt in dezelfde nota van toelichting opgemerkt dat, ondanks dat de Rvdr heeft aangegeven dat dit nodig zal zijn, er geen extra financiële ruimte vrij wordt gemaakt, dat het toenemend gebruik van videoconferentie in eerste instantie met behulp van de reeds bestaande faciliteiten kan worden opgevangen mede omdat deze nog niet optimaal zouden worden benut en dat eventuele extra investeringen binnen bestaande budgettaire kaders kunnen worden opgevangen.⁵⁹²

Net als veel van de voor dit onderzoek gesproken praktijkbeoefenaars geeft de Rvdr echter aan dat er gewerkt wordt met inadequate en verouderde apparatuur en dat daarom een financiële investering in de voor videoconferentie benodigde apparatuur noodzakelijk is.⁵⁹³ De Rvdr geeft verder aan dat het gebruik van videoconferentie de rechtspraak meer werk per verhoor of zitting oplevert, en wijst hierbij ook op de werklasttoename voor de ondersteuning, bijvoorbeeld voor het maken van afspraken, het afstemmen van voorwaarden, en het leggen van verbindingen.⁵⁹⁴ Hierbij is de opmerking van Kole relevant dat zij in de afgelopen coronamaanden merkte dat videoconferentie in de praktijk ook rechters veel meer tijd kost. “Het maken van de verbinding duurt langer, het gesprek vordert langzamer, simultaan vertalen door een tolk gaat niet. Het kost dus meer tijd, en er zitten ook allerlei verborgen kosten aan.

Strafrechtadvocaat Van Zijl geeft aan dat het gebruiken van videoconferentie bij de verdachte niet zo zeer een principiële bezwaar is, maar dat het technisch dan wel beter geregeld moet zijn. Overal moet goede technische apparatuur zijn, wat nu niet het geval is. Ook wijst zij erop dat als er in de praktijk twee advocaten aanwezig moeten zijn, die dan ook allebei het dossier moeten voorbereiden en dit dus extra tijd en geld kost. Daarnaast, als de advocaat in aanvulling op processen-verbaal ook nog beelden moet controleren, brengt ook dit extra werk met zich mee. Als de reden van toepassing in kostenbesparing zit, is het maar de vraag of dit dan behaald wordt, merkt zij op.

Deze overwegingen sluiten aan bij de gedachtegang in Duitsland, waar de terughoudendheid ook verband houdt met proceseconomische redenen. Volgens professor Swoboda is van groot belang in het Duitse strafproces dat het hele proces efficiënt is.⁵⁹⁵ De gedachte hierachter is dat de duur van de inhoudelijke behandeling ter terechtzitting het kortst is als alle relevante personen aanwezig zijn. Met name de aanwezigheid van de verdachte is van belang zodat deze vragen kan beantwoorden over de feiten of omstandigheden van de zaak.

Hier staat tegenover dat het gedetineerdenvervoer ook veel kosten met zich meebrengt en deze kostenbesparing moet worden meegenomen in het verkrijgen van een goed beeld van de kosten en besparingen van de toepassing van videoconferentie voor de verdachte.

Ten slotte geldt dat bijvoorbeeld in Italië maar ook in Canada, kritiek wordt geuit op de gedachte dat de uitbreiding van de toepassing van videoconferentie gedreven is door kostenbesparingen. Efficiëntie zou geen (zelfstandige) reden mogen zijn om verdedigingsrechten, het onmiddellijkheidsbeginsel en het openbaarheidsbeginsel in te perken.

⁵⁹¹ NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 3.

⁵⁹² NvT, *Stb.* 2020, 101, p. 4.

⁵⁹³ Rvdr, Advies wijziging Besluit videoconferentie 19 juli 2019, p. 4.

⁵⁹⁴ Rvdr, Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het wetboek van strafvordering 23 augustus 2018, p. 11-12.

⁵⁹⁵ Notitie Professor Swoboda, bijlage bij mail van Swoboda aan Marieke de Hoon d.d. 13 september 2019, p. 1-2, beschikbaar bij de onderzoekers.

Gezien de onduidelijkheid van de verborgen kosten en kostenbesparingen en het gebrek van monitoring van de toepassing van videoconferentie, kan het zinvol zijn dit kostenaspect systematisch te onderzoeken. Echter, uit het onderzoek komt naar voren dat andere, fundamentele factoren het afwegingskader moeten bepalen in plaats van kostenbesparingen (zie hierover de volgende paragraaf). Echter, om videoconferentie voor de verdachte mogelijk te maken is kwalitatief hoogwaardige techniek, apparatuur en verbinding noodzakelijk, welke moeten worden georganiseerd waar dit onvoldoende voorhanden is, zoals de in dit onderzoek gesproken praktijkbeoefenaars aangeven.

6.4 INSTEMMINGSRECHT VAN DE VERDACHTE

Een concrete vraag die speelt is in hoeverre de afweging over de toepassing van videoconferentie voor de verdachte in het strafproces moet afhangen van de instemming van de verdachte. Onderzoeksvraag 4 wordt in deze paragraaf besproken: Hoe ver reikt het instemmingsrecht van de verdachte bij de toepassing van videoconferentie?

Uit de rechtspraak van het EHRM kan geen instemmingsrecht worden afgeleid. Waar het om gaat is dat sprake is van een gerechtvaardigde beperking op het aanwezigheidsrecht vanwege een legitiem doel en dat de verdedigingsrechten bij toepassing in de concrete situatie voldoende kunnen worden uitgeoefend. In de afweging die in dat verband dient te worden gemaakt, komt de instemming van de verdachte niet specifiek naar voren als een mee te nemen omstandigheid. In ieder geval is die niet vereist, nu het EHRM de toepassing van videoconferentie zonder instemming van de verdachte als in overeenstemming met artikel 6 EVRM heeft bevonden (zie de zaak *Marcello Viola t. Italië* als besproken in hoofdstuk 2). Dat neemt niet weg dat ook het EHRM waarde zal hechten aan de instemming van de verdachte bij de te maken afweging. De wijze waarop de verdedigingsrechten kunnen worden verwezenlijkt, mede gelet op de procesfase en wat ter zitting aan de orde wordt gesteld (alleen rechtsvragen of ook de feiten) alsook de belangen van andere procesdeelnemers, staat in de beoordeling van het EHRM evenwel voorop.

In internationale, Europese en bilaterale verdragen wordt veelal uitgegaan van een instemmingsvereiste van de verdachte voor toepassing van videoconferentie in het kader van de internationale rechtshulp, hoewel in artikel 24 lid 2 van de EU Richtlijn over het Europees onderzoeksbevel (EOB) in strafzaken uit 2014 staat dat de tenuitvoerlegging van het EOB *kan* worden geweigerd als de verdachte of beschuldigde persoon er niet mee instemt. Waar in eerdere EU-regelgeving (zoals artikel 9 van de EU Rechtshulpovereenkomst van 2000) instemming van de verdachte nog werd vereist, wordt in deze EU Richtlijn uit 2014 minder absoluut omgegaan met het instemmingsrecht van de verdachte. De terughoudende opstelling ten aanzien van de instemming van de verdachte wordt gezien als een waarborg voor diens rechten, waaraan in de context van de internationale strafrechtelijke samenwerking in het bijzonder aandacht wordt besteed omdat hier relatief grotere zorgen zijn dat de rechten van de verdachte en de waarborgen voor een goed proces niet kunnen worden gecontroleerd. Dit komt ook tot uiting doordat deze richtlijn niet toestaat dat een verdachte ook echt wordt berecht via videoconferentie: de reikwijdte van de richtlijn is niet bedoeld voor verhoor van de verdachte met als doel berechting, maar kan wel worden ingeroepen voor een verhoor over een strafbaar feit.

Ook voor binnenlands gebruik geldt in geen van de onderzochte landen een absoluut instemmingsvereiste. Niettemin bestaat een zeer grote terughoudendheid in de toepassing van videoconferentie tegen de wens van de verdachte in. Deze terughoudendheid is afhankelijk van dezelfde afwegingsfactoren als beschreven in de vorige paragraaf, waarbij in het algemeen rechters niet snel zullen besluiten videoconferentie toe te passen tegen de wens van de verdachte in.

Van de onderzochte landen hechten Frankrijk en Canada relatief het meeste aan het instemmingsvereiste, terwijl ook in deze landen voor bepaalde situaties is voorzien dat geen instemming is vereist. In Frankrijk bestond oorspronkelijk geen instemmingsrecht maar is dat er inmiddels wel voor zittingen die gaan over de voorlopige hechtenis en bij zittingen ten aanzien van ernstigere misdrijven, tenzij het vervoer van de verdachte moet worden vermeden vanwege het ernstige risico van verstoring van de openbare orde of van ontsnapping. In Canada is in de meeste gevallen instemming vereist, hoewel wetgeving uit 2019 toestaat dat geen instemming is vereist voor de zwaardere vergrijpen (*indictable offences*). Ook in dat geval dient de rechter echter een afweging te maken. Hier is nog geen jurisprudentie over verschenen. De gedetineerde verdachte van een *indictable offence* heeft wel een instemmingsrecht, net als alle verdachten van *summary conviction offences* (lichtere vergrijpen). Ook in het voorbereidend onderzoek heeft de verdachte die op vrije voeten is een instemmingsrecht, de gedetineerde verdachte niet. Het is in Canada echter heel ongebruikelijk dat videoconferentie wordt toegepast tegen de wil in van de verdachte. De wens van de verdachte speelt een belangrijke rol in het afwegingskader van de rechter.

In Nederland en Italië bestaat voor de meeste situaties geen instemmingsrecht voor de verdachte. Voor Nederland is instemming van de verdachte wel vereist bij voorgeleiding in verband met inbewaringstelling en bij de inhoudelijke behandeling ter terechtzitting van de meervoudige kamer. Daarnaast kan de enkelvoudige of meervoudige kamer bepalen dat er toch van videoconferentie gebruikgemaakt kan worden ondanks afwezigheid van instemming van de verdachte als dit noodzakelijk is in het bijzondere belang van de beveiliging van de zitting. In het kader van de internationale rechtshulp is zoals boven besproken de instemming van de verdachte gewoonlijk vereist, en is dit dan ook neergelegd in de Nederlandse wet. In Nederland is uitdrukkelijk geen algemeen instemmingsrecht gegeven aan de verdachte omdat dit de efficiencywinst die behaald kan worden met het gebruik van videoconferentie ongedaan zou kunnen maken.⁵⁹⁶ Voor Italië wordt voor verdachten die worden vastgehouden voor georganiseerde misdrijven of personen die onder een beschermingsprogramma vallen (zoals spijtoptanten) videoconferentie zelfs verplicht toegepast tenzij de rechter de aanwezigheid van de verdachte beveelt, en is een instemming bij dit soort zaken ook om die reden niet aan de orde. Daarnaast kent Italië ook geen instemmingsrecht als de rechter beslist dat videoconferentie wordt toegepast in verband met ernstige veiligheidsrisico's, een zeer complex proces waarbij videoconferentie noodzakelijk is voor snelle afronding, of bij detentie.

Bij het ICC en Zwitserland is zelfs helemaal niet voorzien in een instemmingsrecht als zodanig maar wordt de wens van de verdachte meegenomen in het afwegingskader van de rechter.

De praktijk laat zien dat de instemming van de verdachte heel belangrijk wordt gevonden en dat hier niet zomaar aan voorbijgegaan kan worden. In de beslissing of videoconferentie zal worden toegepast is hoe dan ook de mening van de verdachte relevant. In elk van de onderzochte landen wordt waarde toegekend aan de mening van de verdachte, los van de mate waarin het wettelijk kader formeel een instemmingsvereiste kent. Bijvoorbeeld in Zwitserland, dat geen instemmingsvereiste kent, is voorafgaand aan het besluit of videoconferentie zal worden toegepast contact met alle partijen hierover en worden de belangen afgewogen. Als de verdachte erop staat om fysiek aanwezig te zijn, zal hieraan uitvoering moeten worden gegeven als de omstandigheden dat toelaten, omdat het uitgangspunt is dat aanwezigheid via videoconferentie slechts een alternatief is voor en de uitzondering op fysieke aanwezigheid. Hierbij geldt dat hoe belangrijker de ondervraging of hoe serieuzer de tenlastelegging is, hoe meer moeite er moet worden gedaan om de fysieke aanwezigheid mogelijk te maken. Dit is vergelijkbaar met de praktijk bij het ICC, waar de mening van de verdachte over de toepassing van videoconferentie ook moet worden meegenomen in de afweging. Zo ook in

⁵⁹⁶ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29 828, nr. 7, p. 3-4 (nota naar aanleiding van het verslag).

Canada, waar als de verdachte erop staat om fysiek aanwezig te zijn, de rechter dit alleen in uitzonderlijke situaties zal afwijzen.

Concluderend bestaat er i) geen algemeen recht van de verdachte op instemming maar ii) wel een recht om de wens daaromtrent kenbaar te maken, iii) moet de opvatting van de verdachte worden meegenomen in de te maken afweging over toepassing van videoconferentie en iv) wordt er terughoudend omgegaan met het toepassen van videoconferentie als de verdachte lijfelijk aanwezig wil zijn bij zijn strafproces.

Hierbij moet het gaan om uitzonderlijke situaties, waarin de berechting via videoconferentie een legitiem doel dient en waarborgen in acht zijn genomen om ervoor te zorgen dat de verdachte het proces kan horen en volgen en zijn verdedigingsrechten voldoende adequaat kan uitoefenen. Dergelijke legitieme doelen kunnen bijvoorbeeld zijn: de beveiliging van de zitting, het moeten vermijden van vervoer van de verdachte vanwege een ernstig risico voor verstoring van de openbare orde of ontsnapping, de bescherming van de rechten van slachtoffers of getuigen of de recente uitbraak van COVID-19. Om die laatste reden zijn recent in veel landen ook tijdelijke maatregelen getroffen om voorbij te kunnen gaan aan de instemming van de verdachte. In paragraaf 6.6 wordt een afwegingskader geschetst voor wat betreft de relevante factoren, zoals de procesfase, soort zitting, gedrag en persoon van de verdachte, zwaarte van de op te leggen straf en de belangen van andere procesdeelnemers, en dat van groot belang dat de verdachte niet wezenlijk wordt geschaad in zijn verdedigingsbelang. Van de rechter wordt aldus maatwerk verwacht, waarbij de afweging afhankelijk is van de omstandigheden van het concrete geval.

6.5 EISEN EN WAARBORGEN

Onderzoeksvraag 5 luidt: Aan welke eisen en waarborgen moet worden voldaan bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het strafproces? In deze paragraaf worden de eisen en waarborgen die voortvloeien uit dit onderzoek bij elkaar gebracht.

Hiervoor is reeds toegelicht dat uit het normatieve kader (in het bijzonder de rechtspraak van het EHRM) en de praktijk van de onderzochte landen en het ICC kan worden afgeleid dat videoconferentie slechts mag worden toegepast als dit een legitiem doel dient en er voldoende waarborgen in acht worden genomen om de rechten van de verdachte te garanderen. Het uitgangspunt is dat de verdachte het recht heeft fysiek aanwezig te zijn bij zijn zitting en dat als de verdachte hierop staat, dit in beginsel mogelijk moet worden gemaakt.

Zoals besproken bij de conclusies ten aanzien van onderzoeksvraag 3 in 6.3.4 komt uit het onderzoek naar voren dat videoconferentie een redelijk alternatief kan zijn voor situaties waarin het niet mogelijk of wenselijk is om fysieke aanwezigheid van de verdachte te organiseren en andere belangen zoals de voortgang van het proces zwaarderwegend zijn, maar dat er een kwaliteitsverschil is bij het gebruiken van videoconferentie ten opzichte van fysieke aanwezigheid. Dat kwaliteitsverschil, zo volgt ook uit het arrest van het EHRM van 5 oktober 2006 in *Marcello Viola t. Italië*, speelt een belangrijke rol in de beoordeling of door toepassing van videoconferentie de verdedigingsrechten voldoende kunnen worden uitgeoefend. Hetzelfde heeft te gelden voor de mate waarin het beginsel van openbaarheid bij de toepassing van videoconferentie kan worden geborgd, zowel het externe aspect ervan als het interne. In deze paragraaf zal dan ook nader worden ingegaan op de eisen en waarborgen die in acht moeten worden genomen bij toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de eisen en waarborgen ten aanzien van de techniek en veiligheid, de positie van de advocaat, de tolk en het decorum.

6.5.1 TECHNIEK, ORGANISATIE EN VEILIGHEID

Bij de toepassing van videoconferentie wordt een beeld- en geluidsverbinding tot stand gebracht tussen de plaats waar de verdachte zich bevindt (vaak de plaats van detentie of een locatie in het buitenland) en de locatie vanwaar het verhoor plaatsvindt (verhoorruimte of rechtszaal). De procespartijen moeten elkaar duidelijk en gelijktijdig kunnen zien en moeten kunnen horen wat er gezegd wordt. Als videoconferentie wordt toegepast bij meerdere verdachten en/of getuigen die zich op verschillende locaties bevinden (bijvoorbeeld verschillende detentielocaties), moeten zij allen beschikken over de nodige apparatuur om elkaar allemaal te kunnen zien en horen. Daarnaast kunnen er tolken nodig zijn en zal in verband met de openbaarheid ook het publiek een manier moeten hebben om het proces te kunnen volgen. Het geheel is daarom vaak een vrij grote belasting voor de verbinding, waardoor deze onbetrouwbaar en traag kan worden.

Zoals in hoofdstukken 4 en 5 al aan de orde kwam, komt uit het onderzoek naar voren dat de apparatuur, kwaliteit van de verbinding en de inrichting van de verhoorsituatie in Nederland en buitenland vaak te wensen over laat, waardoor de vraag is of wordt voldaan aan de vereisten van een eerlijk proces. Voor het recht op participatie van de verdachte in het strafproces is evenwel vereist dat de verdachte zijn verdedigingsrechten daadwerkelijk uit kan oefenen en hieromtrent niet wezenlijk nadeel ondervindt door de deelname via videoconferentie.

De verdachte moet in staat zijn om de aanwezigen in de zittingszaal te zien en te horen en de verdachte moet worden gezien en gehoord door de andere partijen, de rechter en de getuigen. Het wordt daarbij als een goede toevoeging gezien als er meerdere cameraopstellingen zijn die het ook mogelijk maken zowel overzicht te hebben van de andere ruimte als zicht te hebben op de non-verbale communicatie van de betrokken personen, inclusief gelaatstrekkingen. Dit geldt zowel voor de mogelijkheden om de verdachte en diens verhoorruimte te zien (waaronder ook het garanderen dat er geen ongewenste personen in de ruimte aanwezig zijn) als voor de verdachte om zich meer betrokken te kunnen voelen bij wat er in zijn proces gebeurt. Daarnaast is het voor het waarborgen van de openbaarheid van belang dat er manieren worden gezocht waarop het publiek ook kan participeren in de videoconferentie of dat het in de rechtszaal aanwezige publiek de via videoconferentie participerende verdachte kan zien.

Ook is het van belang dat de verdachte de mogelijkheid heeft om via de videoconferentie de rechtbank te adresseren en om te kunnen verklaren. Hierbij is van belang dat er een communicatie tot stand kan komen die de werkelijkheid zoveel mogelijk benadert zodat er een goede interactie en communicatie kan plaatsvinden. Hiervoor is de kwaliteit van de verbinding essentieel. Door verouderde apparatuur en onvoldoende snelheid en betrouwbaarheid van de verbinding schort het hier te vaak aan. De communicatie wordt dan belemmerd doordat er te veel vertraging in de lijn zit of deze hapert. De kwaliteit van de verbinding moet zo zijn dat de rechter de verdachte moet kunnen onderbreken om vragen te stellen. Als dit niet goed mogelijk is, is onvoldoende sprake van een situatie waarin de rechten en strafrechtelijke beginselen worden gewaarborgd.

Ook is het voor de vereisten van een eerlijk proces essentieel dat de inrichting van de verhoorlocatie zo wordt georganiseerd dat er geen beeld ontstaat dat een (onbewust) negatief effect heeft op hoe de verdachte overkomt en daarmee spanning oplevert met de onschuldpresumptie. Hierbij is de grootte van de ruimte van belang, dat deze neutraal is ingericht, bewakers niet in beeld staan, er voldoende belichting is, en dat wordt nagedacht over de hoek waarin de persoon wordt gefilmd.

Verder is vereist dat wordt georganiseerd dat de advocaat vertrouwelijk kan overleggen met zijn cliënt. Ook moet rekening gehouden worden met fysiek plaats voor en de veiligheid van de tolk en de advocaat, bijvoorbeeld in de situatie van een agressieve verdachte, maar ook met betrekking tot maatregelen omtrent COVID-19. Voorts moet de verdachte het bewijs goed kunnen zien voor het uitoefenen van de

verdedigingsrechten en naleving van het onmiddellijkheidsbeginsel. De verdachte moet in staat worden gesteld te kunnen reageren op het bewijs en de getuigen te ondervragen. Verschillende voor dit onderzoek geïnterviewde personen geven aan dat het een goede ontwikkeling zou zijn opnames te maken en bewaren, zodat er later eventueel kan worden nagekeken hoe iets precies gezegd is.

Voor wat betreft dit complex aan logistieke elementen en de vooralsnog weinig gecoördineerde werkwijze ten aanzien van de praktische uitvoering, zou het aan te raden zijn om beleid te vormen dat betrekking heeft op de regie van de toepassing van videoconferentie.

6.5.2 POSITIE VAN DE ADVOCAAAT

Zoals in paragraaf 4.4.3 is besproken is naast het waarborgen van de kwaliteit van de techniek en de veiligheid de rol van de raadsman erg belangrijk. Een terugkerende uitdaging bij de toepassing van videoconferentie voor de verdachte is in hoeverre de advocaat zijn functies kan vervullen, op welke locatie hij zich bevindt, of en wanneer er sprake moet zijn van de mogelijkheid om twee advocaten (of medewerkers) in te zetten, en wie daarvoor de kosten draagt. Advocaten geven aan dat het bepalen op welke locatie zij zich bevinden een onmogelijk dilemma kan vormen, zeker als het gaat om de toepassing van videoconferentie tijdens de berechting van hun cliënt.

Uit de rechtspraak van het EHRM volgt dat het EHRM in het licht van de beoordeling of de verdedigingsrechten adequaat kunnen worden uitgeoefend, waarde hecht aan de mogelijkheid voor de verdachte om te kiezen op welke locatie (rechtszaal of locatie van de verdachte) zijn raadsman aanwezig is of de mogelijkheid zelfs op beide locaties een raadsman te hebben. Ook uit de rechtsvergelijking blijkt dat die keuze voor de locatie er is en in sommige gevallen ook voor bijstand door twee raadsmanen kan worden gekozen. De keuze voor een locatie of, indien dat nodig is uit oogpunt van de waarborging van de verdedigingsrechten, bijstand vanaf beide locaties, dient aldus te worden beschouwd als een belangrijke waarborg bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte. Daarbij geldt in algemene zin dat moet worden aangenomen dat als er gelet op de zitting en het tenlastegelegde voor de verdachte meer op het spel staat of indien het gaat om een kwetsbare verdachte, het belang voor de verdachte toeneemt om juridische bijstand te hebben zowel in de rechtszaal als op de verhoorlocatie.

Zoals besproken in paragraaf 4.4.3 geven advocaten aan dat de mogelijkheid om twee advocaten (of een medewerker) in te kunnen zetten, waarbij een advocaat aanwezig is in de rechtszaal en een andere bij de verdachte, veel bezwaren weg kan nemen en waarborgen biedt voor de uitoefening van de verschillende verdedigingsrechten. Echter, het levert ook nieuwe praktische uitdagingen op. Zo wordt de communicatie ingewikkelder, moeten beide advocaten zich inlezen in het dossier, met elkaar op een lijn zitten, en vertrouwelijk kunnen communiceren.

Dit roept de vraag op wat dit betekent voor de bijkomende (meer)kosten van de verdediging, en of de verdachte zou moeten worden gecompenseerd voor de (meer)kosten van de verdediging als de rechter beslist om videoconferentie toe te passen. Deze meerkosten kunnen behoorlijk oplopen omdat bij meerdere advocaten zij zich ook allen zullen moeten inlezen in het dossier en met elkaar moeten kunnen overleggen. Op basis van dit onderzoek trekken wij de conclusie dat de afweging in hoeverre hiervoor gecompenseerd dient te worden verband houdt met de afweging ten aanzien van wat er voor de verdachte afhangt van de specifieke zitting in kwestie. Naarmate de belangen voor de verdachte toenemen ten aanzien van wat er tijdens de zitting in kwestie ter sprake zal komen, de op te leggen sanctie zwaarder is, de kwetsbaarheid van de persoon dit rechtvaardigt of er andere redenen zijn waarvoor het niet langer gerechtvaardigd is om de advocaat te laten kiezen welke van diens functies (in de rechtszaal of bij cliënt) hij uit kan oefenen, zal de aanwezigheid van een

advocaat op beide locaties noodzakelijk zijn om de verdedigingsrechten in het licht van artikel 6 EVRM voldoende te kunnen waarborgen. Het is in een dergelijke situatie dan onwenselijk de inschakeling van twee advocaten af te laten hangen van de vraag of de verdachte zich dat kan veroorloven. Dit vereist niet alleen gedachtevorming over de mogelijkheden van financiering, maar ook over hoe in de praktische uitvoering de mogelijkheden kunnen worden geschept voor advocaten om met voldoende tijd daarvoor met elkaar te overleggen en af te stemmen. Daarnaast is het belangrijk te realiseren dat wanneer het verdedigingsbelang een dubbele verdediging vereist, de toepassing van videoconferentie vermoedelijk geen kostenbesparend effect zal hebben.

Voorts moet ook bij één advocaat de verdachte voldoende tijd en mogelijkheid hebben om met zijn raadsman te kunnen overleggen, vooral als er geen advocaat bij de verdachte aanwezig is. Daarnaast moet de verdachte met zijn advocaat kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht. Ook moet zijn gegarandeerd dat de lijn die wordt gebruikt voor de videoconferentie is beveiligd tegen afluisteren.

6.5.3 DE TOLK

De strafrechtelijke beginselen en het vereiste dat verdedigingsrechten ook effectief moeten kunnen worden uitgeoefend behelst dat het proces zo moet worden ingericht dat de verdachte wordt berecht in een taal die hij begrijpt (als ook is gewaarborgd in artikel 6 lid 3 sub e EVRM). In een strafproces participeert daarom regelmatig een hiervoor speciaal opgeleide tolk. Bij de toepassing van videoconferentie moet tevens nagedacht worden over hoe de vertolking zo goed mogelijk kan worden gewaarborgd.

Zoals in paragraaf 4.4.3 is besproken geven praktijkbeoefenaars aan dat hierbij simultane vertolking de meest gewenste vorm is. Dit geeft de verdachte de mogelijkheid om het proces beter te kunnen volgen, het zorgt voor een betere interactie en communicatie tussen partijen en stelt de verdachte en zijn raadsman beter in staat de verdedigingsrechten uit te oefenen. Wanneer simultane vertolking afwezig is, ligt het gesprek tijdens de zitting steeds stil in afwachting van de vertolking, waardoor de interactie met de verdachte minder natuurgetrouw is. Het is voor de verdachte lastig effectief te participeren in het proces bij consecutieve vertolking en voor de rechter minder goed mogelijk contact te hebben met de verdachte. Bij de toepassing van videoconferentie kan simultane vertolking worden gerealiseerd door de tolk aanwezig te laten zijn bij de verdachte. Hierbij moet worden nagedacht of de tolk hierbij veiligheidsmaatregelen nodig heeft. Een andere optie is om te werken met *booths* waarvandaan de tolk door de procespartijen te horen is via koptelefoons. Hierbij moet wel worden gerealiseerd dat simultane vertolking zowel kostbaarder is als een extra belasting geeft op de verbinding en daarmee de snelheid en betrouwbaarheid ervan. Ook op dit punt van de vertolking bieden internationale ervaringen nuttige inzichten. Zo wordt er bij het ICC nagedacht of in de toekomst de tolken niet vanuit hun eigen standplaats kunnen werken in plaats van aanwezig te zijn in de rechtszaal wanneer de verdachte zelf ook participeert via videoconferentie.

Als de tolk aanwezig is op de verhoorlocatie is het van belang dat er voldoende ruimte wordt georganiseerd voor de tolk en er ook rekening mee wordt gehouden of de tolk zich voldoende prettig voelt bij de situatie. Ook zal de tolk nodig kunnen zijn bij het vertrouwelijke overleg tussen advocaat en cliënt. Dit dient mogelijk te zijn indien de tolk zich op de verhoorlocatie bevindt of op afstand.

6.5.4 CONTACT MET DE VERDACHTE EN DECORUM

Praktijkbeoefenaars uiten verder ook grote zorgen over de belemmeringen in het contact met de verdachte bij toepassing van videoconferentie en leggen hierbij het verband met de kwaliteit van het strafproces. Via videoconferentie is het lastiger om non-verbale communicatie te hebben en op te vangen. Het is ook erg lastig om tegelijkertijd een overzicht te hebben van wie er in de rechtszaal of op de verhoorlocatie aanwezig is en tegelijkertijd de uitdrukkingen op gezichten te kunnen lezen. Daarnaast is het niet mogelijk om oogcontact te hebben: een persoon kijkt óf in de camera, óf op het scherm. In geen geval kunnen personen elkaar bij de reguliere technieken direct in de ogen aankijken.⁵⁹⁷

Het gaat hierbij met name om het directe en persoonlijke contact dat de rechters met de verdachten kunnen hebben, zeker waar het verdachten betreft met een laag IQ of psychische belasting, in de mogelijkheden van de verdachte en diens advocaat om de rechter te overtuigen en om effectief te kunnen reageren op wat er ten laste wordt gelegd en als bewijs wordt gepresenteerd. Daarnaast heeft het verloop en de uitkomst van het strafproces voor de verdachte mogelijk grote gevolgen en kan het voor hem of haar lastiger zijn de procesgang te volgen via videoconferentie, zeker als de advocaat zich op dat moment niet bij de verdachte bevindt. Verder wordt genoemd dat het voor de rechter anders kan zijn om de verdachte te kunnen zien, horen en ervaren in de rechtszaal of bij een fysieke voorgeleiding dan via videoconferentie, wat invloed zou kunnen hebben op de mogelijkheden om in te schatten of de persoon de waarheid spreekt en om te komen tot een oordeel over wat bijvoorbeeld een passende afweging of vrijheidsontneming zou zijn.

Uit het onderzoek komt naar voren dat niet alleen rechters maar ook andere procespartijen erop wijzen dat het contact met de verdachte in het strafproces erg belangrijk is en veel lastiger is te bewerkstelligen via videoconferentie. Dat speelt in het bijzonder bij kwetsbare personen.

Daarnaast volgt uit het onderzoek dat het aspect van decorum een belangrijk element is in de strafrechtspleging en in de huidige praktijk van videoconferentie onvoldoende wordt ondervangen. Het risico bestaat dat de verdachte zonder het gebruikelijke decorum de zitting minder serieus neemt, wat ook nadelige gevolgen kan hebben voor de verdachte. Ook voor het compenseren van decorum is meer gedachtevorming en organisatie nodig. Verbetering ten aanzien van het decorum komen ook ten goede aan de mate waarin videoconferentie daadwerkelijk een alternatief kan zijn voor fysieke aanwezigheid. Het verlies van decorum kan deels worden ondervangen, maar daarvoor zal idealiter een tweede rechtszaal nodig zijn, of een inrichting op de verhoorlocatie die in ieder geval neutraal overkomt, ruimte biedt voor de advocaat en tolk, waarbij de verdachte zo neutraal mogelijk in beeld wordt gebracht, en waarbij partijen over en weer goed met elkaar in contact kunnen zijn zodat de situatie in de rechtszaal zo goed mogelijk kan worden nagebootst.

6.5.5 CONCUSIES TEN AANZIEN VAN EISEN EN WAARBORGEN

Een praktijk waarbij videoconferentie wordt toegepast bij de verdachte vereist een goede doordinking van de hiervoor besproken eisen en waarborgen wat betreft techniek, organisatie en veiligheid, de positie van de advocaat, de positie van de tolk, het contact met de verdachte en het decorum. Hoewel in Nederland, buitenland, internationaal strafrecht en transnationaal strafrecht de toepassing van videoconferentie een steeds breder toepassingsbereik heeft gekregen, vergt de praktische uitvoering ervan nog een verbetering om te voldoen aan de eisen en waarborgen die passen bij het strafproces en de rol van de verdachte hierin.

⁵⁹⁷ Zie voor ontwikkelingen om het probleem van het gebrek aan oogcontact te beperken bijvoorbeeld Grondin, 2020 en Kuster, 2012.

Het zo optimaal mogelijk realiseren van deze eisen en waarborgen maakt ook dat in meer situaties dan thans videoconferentie een gerechtvaardigde beperking kan vormen op het aanwezigheidsrecht omdat de participatie, de uitoefening van de verdedigingsrechten en de openbaarheid beter kunnen worden gewaarborgd. Daarbij is bovendien van belang dat de realisatie van deze eisen en waarborgen, in het bijzonder die wat betreft techniek en veiligheid en decorum, eraan bijdragen dat de toepassing van videoconferentie voor alle procesdeelnemers in mindere mate als nadelig zal worden ervaren ten opzichte van fysieke aanwezigheid van de verdachte.

6.6 AFWEGINGSKADER VOOR DE TOEPASSING

Onderzoeksvragen 6 en 7 stellen aan de orde in hoeverre moet worden gedifferentieerd tussen de verschillende fases van het strafproces (voorbereidend onderzoek, onderzoek ter terechtzitting), de verschillende soorten zittingen (rechter-commissaris, raadkamer, pro forma-zittingen, inhoudelijke behandeling in eerste aanleg, inhoudelijke behandeling in hoger beroep), of ten aanzien van andere factoren, zoals de zwaarte van het misdrijf, de persoon van de verdachte, de rol van slachtoffers en bijzonderheden rondom de behandeling van de strafzaak (zoals beveiliging en COVID-19). Deze paragraaf formuleert het antwoord op deze vragen op grond van de bevindingen uit het onderzoek.

Zoals besproken volgt uit dit onderzoek dat videoconferentie uitzondering is en dient te blijven in plaats van uitgangspunt. Echter, uit de wettelijke kaders en de praktijk in de onderzochte landen en het ICC volgt dat de toepassing van videoconferentie een oplossing kan bieden in situaties waarin het niet mogelijk of onwenselijk is om de verdachte fysiek ter zitting aanwezig te laten zijn. Of dit een schending oplevert van het aanwezigheidsrecht, hangt af van de redenen om videoconferentie in het concrete geval toe te passen en de wijze waarop de verdedigingsrechten (en het onmiddellijkheidsbeginsel) kunnen worden gewaarborgd bij de toepassing van videoconferentie, zoals is besproken in hoofdstuk 2. Voorts speelt een rol in hoeverre de openbaarheid, zowel de interne als de externe, bij de toepassing kan worden gewaarborgd.

Uit het onderzoek volgt een aantal factoren die richtinggevend zijn bij de afweging die hierbij moet worden gemaakt. Ter beantwoording van de onderzoeksvragen 6 en 7 en de hoofdvraag ten aanzien van wat Nederland van dit onderzoek kan meenemen met het oog op de normering en beleidsontwikkeling wordt in deze paragraaf een afwegingskader geformuleerd met richtlijnen voor de invulling van de discretionaire bevoegdheid van de officier en rechter of de toepassing van videoconferentie in een specifieke situatie opportuun is. Deze factoren komen voort uit de onderzochte regelgeving en praktijk.

Concluderend geldt ten aanzien van de vraag in hoeverre moet worden gedifferentieerd tussen verschillende factoren dat maatwerk voorop dient te staan. De rechter moet een afweging maken van de situatie en omstandigheden van het voorliggende geval, en daarin meenemen om wat voor soort procesfase en zitting het gaat, welke rol het bewijs speelt en daarmee het onmiddellijkheidsbeginsel, in hoeverre toepassing van videoconferentie past bij de persoon en kwetsbaarheid van de verdachte, of de verdachte instemt met toepassing van videoconferentie, welke alternatieven beschikbaar zijn en in hoeverre dit betere alternatieven kan bieden, maar ook welke rol slachtoffers spelen in de procedure en wat hun gedachten zijn omtrent de toepassing van videoconferentie voor de verdachte. In het licht van de vraag of sprake is van een gerechtvaardigde beperking op het aanwezigheidsrecht, staat voorop of de verdachte – mede gelet op deze factoren – voldoende adequaat zijn verdedigingsrechten kan uitoefenen. Daarnaast zal sprake moeten zijn van een legitiem doel en dient te worden beoordeeld welk belang aan het dienen daarvan moet worden gehecht. Daarbij gaat het om omstandigheden als de noodzaak voor de beveiliging van de zitting, het vluchtgevaar, het beschermen van de rechten van slachtoffers en/of getuigen, het belang van een voortvarend proces en de

volksgezondheid, zoals het geval is bij de uitbraak van COVID-19. De relevante afwegingen kunnen worden uitgesplitst in zes soorten factoren.

FACTOR 1: MOGELIJKHEID VAN LIJFELIJKE AANWEZIGHEID

In de afweging moet primair het uitgangspunt tot uitdrukking komen dat de toepassing van videoconferentie een uitzondering is en geen uitgangspunt, zoals ook bevestigd in recente jurisprudentie van de Hoge Raad.⁵⁹⁸ Daarom moet eerst worden bekeken in hoeverre lijfelijke aanwezigheid mogelijk kan worden gemaakt en gewenst is. Het *Hokkeling*-arrest van het EHRM laat zien dat er van de staat een zekere inspanning wordt verwacht de aanwezigheid mogelijk te maken voor een verdachte als deze aangeeft bij zijn proces aanwezig te willen zijn.⁵⁹⁹ De toepassing van videoconferentie kan een mogelijke oplossing zijn in situaties waarin het niet mogelijk of onwenselijk is om de verdachte fysiek ter zitting aanwezig te laten zijn, maar er zal eerst moeten worden gestreefd naar lijfelijke aanwezigheid.

Een eerste factor in het afwegingskader is daarom organisatorisch van aard, en vereist onderzoek naar de mogelijkheid of de verdachte, indien hij dat wenst, lijfelijk aanwezig kan zijn. Als de verdachte niet fysiek aanwezig kan zijn, moeten de autoriteiten actief onderzoeken of er alternatieven mogelijk zijn om aanwezigheid en participatie van de verdachte zo goed mogelijk te garanderen, zoals de mogelijkheid tot participatie via videoconferentie. Hierbij moeten ook andere bijzonderheden worden meegenomen, zoals de beveiliging van de zitting, het vluchtgevaar, het belang van een voortvarend proces en de volksgezondheid, zoals het geval is bij de uitbraak van COVID-19.

FACTOR 2: COMPENSERENDE WAARBORGEN

Een tweede factor is in hoeverre de manier waarop videoconferentie wordt toegepast compensatie biedt voor de niet lijfelijke aanwezigheid van de verdachte. Deze factor is daarmee zowel organisatorisch als juridisch van aard. Of de toepassing van videoconferentie een schending is van de rechten van de verdachte, strafvorderlijke beginselen of de rechten van andere betrokkenen hangt af van de redenen om videoconferentie in het concrete geval toe te passen en de wijze waarop de strafvorderlijke beginselen en mensenrechten kunnen worden gegarandeerd bij de toepassing van videoconferentie, zoals besproken in hoofdstuk 2 en paragraaf 6.2. Zoals besproken in de paragrafen 4.4.2 t/m 4.4.4 en 6.5 zijn hierbij waarborgen van belang ten aanzien van de techniek en kwaliteit van de apparatuur en verbinding, de organisatie, de veiligheid, de positie van de advocaat en de tolk, het contact met de verdachte en het decorum.

FACTOR 3: AARD ZITTING EN PROCESFASE

Een derde factor betreft de aard van de zitting en de procesfase. Hierbij is in verband met het onmiddellijkheidsbeginsel de fysieke aanwezigheid van groter belang wanneer bewijs een grotere rol speelt, zeker als dit de verklaringen van de verdachte zelf betreft. Er is in veel van de onderzochte landen en het ICC geen absoluut bezwaar tegen de toepassing ten aanzien van de verdachte in de te onderscheiden zittingen. Daarbij wordt aan de rechter overgelaten af te wegen in hoeverre videoconferentie noodzakelijk en passend

⁵⁹⁸ Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis.

⁵⁹⁹ EHRM 14 februari 2017, appl. no. 30749/12 (*Hokkeling t. Nederland*).

is, gelet op hetgeen ter zitting ter sprake zal komen. Echter, in Canada is de participatie van de verdachte bij zittingen waarbij getuigen worden gehoord categorisch uitgesloten. Ook als er andere vormen van bewijs worden behandeld, is de rechter zeer terughoudend met het toepassen van videoconferentie. In het Canadese strafproces staat het onmiddellijkheidsbeginsel in de weg aan de toepassing van videoconferentie bij dit soort zittingen. Daarentegen wordt het onmiddellijkheidsbeginsel van minder belang geacht in bijvoorbeeld Zwitserland. In Zwitserland is videoconferentie bij dergelijke zittingen wel mogelijk, maar nemen rechters n hun afweging mee in hoeverre ter zitting bewijs wordt behandeld en of dit een indicatie is om terughoudender te zijn met het toepassen van videoconferentie.

Ten aanzien van de procesfase bestaat in de meeste landen met name terughoudendheid bij de voorgeleiding en het onderzoek ter terechtzitting, waarbij de fysieke aanwezigheid van de verdachte als zeer belangrijk wordt gezien. Dat houdt met name verband met het onmiddellijkheidsbeginsel en het recht van de verdachte om aanwezig te zijn en contact te hebben met de rechter. Daarentegen is er meer ruimte voor videoconferentie bij pro forma-zittingen en hoger beroep. Het is hierbij wel van belang in hoeverre de hoger beroepsprocedure alleen rechtsvragen behandelt of ook de feiten herziet. Bovendien neemt het belang van fysieke aanwezigheid toe als de hoger beroepsprocedure kan leiden tot een verzwaring van de straf.

In de onderzochte landen en het ICC is het toepassingsbereik in de afgelopen decennia veelal uitgebreid naar alle strafprocesfasen en is het ook hier aan de rechters om af te wegen of videoconferentie zal worden ingezet. Deze afweging verschilt tussen landen. In Italië kan bijvoorbeeld videoconferentie in alle fasen van het strafproces plaatsvinden maar wordt het vooral toegepast tijdens de fase van berechting.⁶⁰⁰ Ook bij het ICC is er in beginsel geen beperking van de mogelijkheden tot toepassing van videoconferentie gelet op de fase in het strafproces. Wel geven de geïnterviewde ICC-medewerkers aan dat rechters terughoudender lijken te zijn ten aanzien van de participatie van de verdachte bij het onderzoek ter terechtzitting via videoconferentie dan als het gaat om zittingen in de *pre-trial* fase, over compensatie (*reparations*), of hoger beroep. In Nederland is een vergelijkbare terughoudendheid ten aanzien van het onderzoek ter terechtzitting, dat wordt uitgedrukt in een instemmingsrecht voor de inhoudelijke behandeling van de zaak ter terechtzitting van de meervoudige kamer, wat wordt uitgebreid naar een instemmingsrecht ook voor berechting door de enkelvoudige kamer in het wetsvoorstel voor het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering. Ook praktijkbeoefenaars lijken zich minder oncomfortabel te voelen bij de toepassing van videoconferentie in andere fasen dan het onderzoek ter terechtzitting. Dat is slechts anders ten aanzien van de voorgeleiding. Daarnaast lijkt ook de EU-richtlijn Europees Onderzoeksbevel uit 2014 niet toe te staan dat in het kader van de internationale rechtshulp de verdachte via videoconferentie participeert met het doel te worden berecht. In andere procesfasen is dit wel mogelijk.

Tot slot dient de instemming van de verdachte ook zwaarder te worden meegewogen als in de aard van de zitting of de procesfase een groter belang is gelegen voor fysieke participatie, zoals wanneer er bewijs wordt behandeld of over de (voortzetting van de) detentie wordt besloten.

FACTOR 4: ZWAARTE TENLASTEGEGDE FEIT

Een vierde factor is de zwaarte van het tenlastegelegde feit en de zwaarte van de straf die kan worden opgelegd. Hierbij wordt in het algemeen ervan uitgegaan dat hoe zwaarder de gevolgen kunnen zijn voor de verdachte, hoe belangrijker diens fysieke aanwezigheid en de directe interactie met de rechter is. Ook hierom zal aldus slechts met grote terughoudendheid voorbij kunnen worden gegaan aan de instemming van de verdachte, gelet op wat er voor de verdachte op het spel staat.

⁶⁰⁰ European Committee on Crime Problems (CDPC), p. 47-48.

Echter, doordat ook het beveiligingsbelang wordt meegewogen, laat de praktijk zien dat ook juist bij zware vergrijpen videoconferentie wordt toegepast, zoals bij terrorisme en maffiazaken. Het uitgangspunt verandert hierdoor niet, maar laat wel zien dat overwegingen van beveiliging kunnen worden geprioriteerd boven het belang van de fysieke aanwezigheid. In dat geval zal wel strenger moeten worden beoordeeld in hoeverre de verdediging in staat is op adequate wijze haar rechten uit te oefenen bij de toepassing van videoconferentie en of de openbaarheid voldoende kan worden geborgd.

De toepassing van videoconferentie wordt in sommige van de onderzochte landen afhankelijk gesteld van het soort strafbare feit of de zwaarte van het tenlastegelegde feit. De afwegingen verschillen tussen landen, wat te maken lijkt te hebben met de achtergrond en redenen van de invoering van videoconferentie. De Italiaanse strafwet maakt geen onderscheid (meer) op grond van het soort strafbare feit, maar past videoconferentie met name toe bij zwaardere misdrijven, vooral vanwege veiligheidsoverwegingen. Voornamelijk om redenen van efficiëntie en kostenbesparing werd het onderscheid naar strafbare feiten losgelaten, waardoor videoconferentie ook bij lichtere misdrijven mogelijk werd. Ook de Franse wet sluit niet categorisch bepaalde soorten misdrijven uit voor toepassing van videoconferentie in het strafproces, maar is wel terughoudender naar mate het tenlastegelegde feit zwaarder is (berechting via videoconferentie mag niet voor *crimes* en wel voor *délits*). Echter, in de praktijk wordt in Italië videoconferentie bijna altijd ingezet bij terrorismezaken op grond van veiligheidsoverwegingen.⁶⁰¹

FACTOR 5: WENS, GEDRAG EN PERSOON VAN DE VERDACHTE

Een vijfde factor betreft het gedrag en de persoon van de verdachte zelf, en specifiek diens wens (voor of tegen toepassing van videoconferentie).

Aldus geldt ook waar de instemming van de verdachte niet wordt vereist dat het ontbreken van iens instemming om videoconferentie toe te passen als contra-indicatie voor de toepassing ervan moet worden beschouwd. Dit weegt zwaarder indien het mogelijk is om de lijfelijke aanwezigheid te organiseren, de rechten van de verdachte beter kunnen worden uitgeoefend bij lijfelijke aanwezigheid gelet op de aard van de zitting of procesfase, er voor de verdachte veel op het spel staat of de persoon van de verdachte daar aanleiding toe geeft.

Een voorkeur voor de verdachte om via videoconferentie te participeren boven lijfelijke aanwezigheid staat bovendien niet in de weg aan een afweging van de rechter dat lijfelijke aanwezigheid van de verdachte toch gewenst is.

Daarnaast zijn de gedragingen van de verdachte relevant voor wat betreft daaruit spreekt dat hij geen gebruik zou willen maken van zijn aanwezigheidsrecht, of van videoconferentie als compensatie daarvan. Echter, volgens het EHRM mogen gedragingen van de verdachte waaruit kan worden afgeleid dat hij geen gebruik van zijn aanwezigheidsrecht *kan* maken (zoals het plegen van strafbare feiten in het buitenland die leiden tot detentie in het buitenland) in beginsel niet worden meegenomen.⁶⁰²

⁶⁰¹ Dumoulin & Licoppe, 2013, p. 2.

⁶⁰² Zie voor deze analyse de Conclusie van A-G Keulen, ECLI:NL:PHR:2019:131 paragraaf 40, bij Hoge Raad 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. P.A.M. Mevis.

Voor wat betreft de persoon van de verdachte wordt in de onderzochte landen niet specifiek onderscheid gemaakt in de vorm van categorische uitsluitingsgronden, maar is de kwetsbaarheid van de verdachte wel een belangrijke factor die meegenomen dient te worden in het afwegingskader van de rechter. Uitzondering hierbij is Nederland, waar expliciet in de regeling is opgenomen dat videoconferentie bij slechthorenden en slechtzindenden niet mag worden gebruikt. Daarnaast werd tot voor kort in Nederland de toepassing van videoconferentie categorisch uitgesloten voor minderjarigen of anderszins kwetsbare verdachten. Dit is vervangen door een uitgangspunt zoals de meeste andere landen hebben, namelijk dat dit soort aspecten dienen te worden meegewogen in de afwegingen van de rechter en dat er zowel omstandigheden kunnen zijn waardoor videoconferentie minder maar juist ook meer geschikt is voor dit soort situaties. Voor wat betreft slechthorenden is relevant dat door de ontwikkeling van *speech-to-tekst*-technologie het mogelijk in de toekomst zelfs een uitkomst zou kunnen bieden voor deze groep mensen. Bovendien kan technologie achtergrondgeluid en andere ruis uit het geluid filteren.

FACTOR 6: BELANG VAN BEHOORLIJKE STRAFVORDERING EN ANDERE PROCESPARTIJEN

Een zesde factor is de afweging of en in hoeverre het belang van een behoorlijke strafvordering ernstig in het gedrang zou komen als het strafrechtelijk onderzoek stopt, het proces niet kan aanvangen of kan worden voortgezet en of dit belang onder de gegeven omstandigheden zwaarder moet wegen dan het belang van de lijfelijke aanwezigheid van de verdachte.

Hierbij laat de praktijk zien dat in de afweging scherp wordt gekeken of de – met name zich in het buitenland bevindende – verdachte het (lijfelijke) aanwezigheidsrecht probeert te gebruiken om het proces te frustreren en vertragen. Daarbij moet dan worden gekeken of videoconferentie mogelijk is en, gegeven de omstandigheden van de betreffende situatie, de toepassing van videoconferentie de verdachte niet wezenlijk in zijn verdedigingsbelang schaadt. Als hieraan is voldaan, zal het belang van een voortvarend proces meewegen in het afwegingskader voor de toepassing van videoconferentie. Hierbij zijn ook de behoeftes en belangen van andere procespartijen relevant, en met name ook die van het slachtoffer.

In artikel 1.11.3 lid 2 van het wetsvoorstel modernisering van het Wetboek van Strafvordering wordt aan de Nederlandse bepaling ook expliciet toegevoegd dat de verantwoordelijke opsporingsambtenaar niet alleen een verzoek daartoe van de betrokken personen meeneemt maar ook het belang van het onderzoek. In de memorie van toelichting wordt uitgelegd dat daarmee op de verantwoordelijke opsporingsambtenaar de verplichting rust zelfstandig af te wegen of toepassing van videoconferentie in de concrete zaak opportuun is.⁶⁰³ Hierbij is de voortvarendheid van het opsporingsonderzoek van belang, maar ook de verschillende belangen die een rol spelen, waaronder die van de te horen persoon, maar ook van anderen bij het verhoor betrokken personen, zoals derden (de memorie van toelichting noemt bijvoorbeeld de advocaat van de getuige, raadsman van de verdachte, tolk) die het verhoor mogelijkwijs bijwonen.⁶⁰⁴

Voor de rechter(-commissaris) wordt het afwegingskader in artikel 1.11.3 lid 3 toegelicht. De rechter(-commissaris) dient rekening te houden met het belang van de behandeling van de zaak, en of, en zo ja, in hoeverre, de toepassing van videoconferentie in de gegeven situatie strijdig is met, of juist strekt ter

⁶⁰³ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 220.

⁶⁰⁴ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 220.

bescherming van alle in het geding zijnde belangen.⁶⁰⁵ Dit betreft de belangen van de te verhoren persoon, de verdachte en overige procesdeelnemers alsmede het belang van een zorgvuldig, vlot en ordelijk verloop van de zitting en overige belangen ter behartiging waarvan hij zich in voorkomend geval gesteld ziet.⁶⁰⁶ Voor de verdachte geldt dat hij zich uit kan laten over het gebruik van videoconferentie in zijn zaak ten aanzien van hemzelf en over het horen, verhoren of de aanwezigheid bij de zitting van anderen, zoals de getuige of spreekgerechtigde. De mening van andere procespartijen moeten worden meegewogen in de afweging of het in het concrete geval gepast is om videoconferentie toe te passen voor de verdachte (of andere partijen).

⁶⁰⁵ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 221-222.

⁶⁰⁶ MvT bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (ambtelijke versie juli 2020), beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/30/ambtelijke-versie-juli-2020-memorie-van-toelichting-wetboek-van-strafvordering> (laatst geraadpleegd op 17 september 2020), p. 222.

Door technologische ontwikkelingen nemen de mogelijkheden voor toepassing van digitale methoden in het strafproces toe. De ontwikkelingen in binnen- en buitenland alsmede in de context van internationale berechting en internationale rechtshulp laten zien dat de participatie van procesdeelnemers in het strafproces via videoconferentie toenemend wordt beschouwd als een redelijk alternatief als fysieke aanwezigheid in de rechtszaal niet mogelijk is. De huidige wereldwijde COVID-19-pandemie heeft ervoor gezorgd dat nood- of spoedwetgeving het toepassingsbereik heeft verruimd en er in korte tijd veel nieuwe ervaringen zijn opgedaan. In Nederland is tevens in maart 2020 besloten tot het laten vervallen van een aantal categorieën waarvoor videoconferentie eerder nog niet kon worden toegepast. Deze wijziging van het Besluit videoconferentie stond los van de COVID-19-uitbraak maar werd hierdoor wel sneller ingevoerd. Deze wijziging loopt tevens vooruit op de modernisering van het Wetboek van Strafvordering. In het wetsvoorstel voor deze modernisering wordt voorgesteld de regeling voor toepassing van videoconferentie te verruimen en voorzien van een duidelijkere wettelijke inkadering. Voorts kwam in de afgelopen jaren het vraagstuk van de reikwijdte en benodigde waarborgen ten aanzien van de toepassing van videoconferentie bij de verdachte aan de orde bij de internationale samenwerking omtrent de berechting van eventuele niet uit te leveren verdachten in het MH17-proces.

Deze ontwikkelingen leidden tot de behoefte aan nader onderzoek, met name voor wat betreft de implicaties van de toepassing van videoconferentie voor de verdachte voor de waarborging van de rechten van de verdachte en fundamentele strafprocesrechtelijke beginselen als openbaarheid en onmiddellijkheid. Dit rapport heeft deze thematiek onderzocht door het Nederlandse recht en praktijk te vergelijken met die in andere landen en in het internationale en transnationale strafrecht.

In het voorgaande hoofdstuk is reeds een antwoord gegeven op de deelvragen van het onderzoek als geformuleerd in paragraaf 1.3. In dit afsluitende hoofdstuk wordt, op die basis, ook de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoord:

“Wat kan Nederland uit de nationale en internationale normering en praktijk van de toepassing van videoconferentie bij verdachten leren met het oog op de normering en beleidsontwikkeling ervan in de Nederlandse strafrechtpraktijk?”

Dit wordt gedaan door gevolgtrekkingen te formuleren voor de normering en beleidsontwikkeling in de Nederlandse strafrechtspraktijk aan de hand van vijf categorieën: 1) de inrichting, organisatie en techniek van de toepassing van videoconferentie; 2) veiligheid; 3) juridische waarborgen; 4) protocollen en personele aspecten; en 5) het belang van het monitoren van de toepassing van videoconferentie in het strafproces.

7.1 INRICHTING, ORGANISATIE EN TECHNIEK

Ten aanzien van de inrichting van de rechtszaal en de locatie van de verdachte en de technische aspecten volgen uit dit onderzoek de volgende aanbevelingen om participatie van de verdachte in het strafproces te voorzien van voldoende waarborgen.

- Er is een verbeteringsslag nodig van de apparatuur en de te gebruiken verbindingen om de betrouwbaarheid en de kwaliteit van beeld en geluid en de mogelijkheden voor contact tussen de procespartijen voldoende te kunnen waarborgen.
- Hierbij is van belang dat procespartijen elkaar duidelijk en gelijktijdig kunnen zien en moeten kunnen horen wat er gezegd wordt. Ook moet de verdachte de rechtbank kunnen adresseren. De kwaliteit

van de verbinding moet zo zijn dat de rechter de verdachte moet kunnen onderbreken om vragen te stellen. Als dit niet goed mogelijk is, is onvoldoende sprake van een situatie waarin de rechten en strafrechtelijke beginselen worden gewaarborgd.

- Dit belang vereist meerdere cameraopstellingen en/of camera's die kunnen bewegen en in- en uitzoemen zodat procespartijen zowel overzicht hebben in de andere ruimte als zicht op de non-verbale communicatie van de betrokken personen, inclusief gelaatstrekkingen. Dit geldt over en weer. Vanuit de rechtszaal is het van belang de verdachte goed te kunnen zien en tegelijkertijd te kunnen controleren wat er in de verhoorruimte gebeurt en wie daar aanwezig is. Voor de verdachte is van belang dat hij meerdere procespartijen kan zien en zich meer betrokken kan voelen bij er in zijn proces gaande is.
- Daarnaast is het voor het waarborgen van de openbaarheid van belang dat er manieren worden gezocht waarop het publiek ook kan participeren in de videoconferentie of dat het in de rechtszaal aanwezige publiek de via videoconferentie participerende verdachte kan zien.
- Als videoconferentie wordt toegepast bij meerdere verdachten en/of getuigen die zich op verschillende locaties bevinden (bijvoorbeeld verschillende detentielocaties), moeten zij allen beschikken over de nodige apparatuur om elkaar allemaal te kunnen zien en horen.
- Er moet ook goed worden nagedacht over een neutrale inrichting van de verhoorlocatie, waarbij wordt gewaakt voor het scheppen van een beeld dat (onbewust) een negatief effect kan hebben op hoe de verdachte overkomt. Hierbij is de grootte van de ruimte van belang, dat deze neutraal is ingericht, bewakers niet in beeld staan, er voldoende belichting is en dat wordt nagedacht over de hoek waarin de persoon wordt gefilmd.
- Uit het onderzoek volgt tevens dat de toepassing van videoconferentie afbreuk doet aan de functie van decorum dat de rechtbank biedt. Ook voor dit aspect geldt dat nadere gedachtevorming van belang is, en bijvoorbeeld wordt gedacht aan de mogelijkheid om dit verlies aan decorum te ondervangen met het gebruiken van een tweede rechtszaal of de verhoorruimte vergelijkbaar in te richten.
- Voorts is van belang dat er voldoende ruimte is voor de advocaat en de tolk, en de mogelijkheid om vertrouwelijk te kunnen communiceren.
- De praktijk zou gebaat zijn bij een heldere handleiding en formulering van minimumvereisten.

7.2 VEILIGHEID

Ten aanzien van de veiligheid volgen uit dit onderzoek de volgende aanbevelingen om participatie van de verdachte in het strafproces te voorzien van voldoende waarborgen.

- Er is een gedegen protocol nodig om de veiligheid te garanderen bij de toepassing van videoconferentie ten aanzien van de verdachte, met name als dit gebeurt in de context van internationale samenwerking.
- Hierbij is van belang dat er voorafgaand een risicoanalyse wordt opgesteld ten aanzien van de veiligheid van de verbinding en de te horen persoon en diens familie.
- De verbinding en de opnames van beeld en geluid moeten adequaat worden beschermd.
- Hierbij is met name in het kader van de internationale samenwerking van belang dat er goed wordt gekeken of er een privéverbinding is die niet kan worden afgeluisterd.
- Voorts moet in het kader van internationale samenwerking een afweging worden gemaakt in hoeverre het wenselijk is met de lokale autoriteiten samen te werken en in hoeverre dit noodzakelijk is. Hierbij kan ook worden overwogen een medewerker van de Nederlandse rechtbank te zenden om de veiligheid en juridische waarborgen te controleren.

- Daarnaast moet worden gewaakt voor manipulatie van het beeld via een onvoldoende beveiligde digitale verbinding.
- Uitgangspunt ten aanzien van veiligheid is dat de horende instantie verantwoordelijk is voor een gedegen veiligheidsrisico-analyse vooraf en het zo goed mogelijk waarborgen van de veiligheid van de te horen persoon en diens familie. Ook moet er worden ingegrepen als er aanwijzingen zijn dat de veiligheid in het geding is, en moet er in de beleidsontwikkeling nagedacht worden hoe in het proces van het tot stand brengen van de verhoorsituatie op de juiste momenten adequate veiligheidsafwegingen en -maatregelen worden genomen.

7.3 JURIDISCHE WAARBORGEN

Ten aanzien van de juridische waarborgen volgen uit dit onderzoek de volgende aanbevelingen om participatie van de verdachte in het strafproces te voorzien van voldoende waarborgen.

- In de organisatie van de toepassing van videoconferentie moet rekening worden gehouden met voldoende mogelijkheden en tijd voor overleg tussen de verdachte en de advocaat, zeker als er geen advocaat bij de verdachte aanwezig is.
- Daarnaast moet de verdachte met zijn advocaat kunnen communiceren zonder het risico te lopen te worden afgeluisterd. Het moet daarbij specifiek mogelijk zijn voor de advocaat om vertrouwelijke instructies te krijgen zonder enig toezicht.
- In de verdere beleidsontwikkeling moet nader worden bepaald wanneer er sprake moet zijn van de mogelijkheid om twee advocaten (of medewerkers) in te zetten, wanneer dit een recht is, en wie de (meer)kosten draagt van de verdediging als de rechter beslist om videoconferentie toe te passen maar de belangen of de situatie van de verdachte bij de betreffende zitting vereisen dat deze juridische bijstand heeft in zowel de rechtszaal als op de verhoorlocatie.
- Ook moet worden overwogen om de zittingen die via videoconferentie worden gehouden op te nemen en te bewaren in het belang van de interne openbaarheid, zodat dit bruikbaar is voor latere procesfasen en hoger beroep.
- Bij de toepassing van videoconferentie moet tevens nagedacht worden over hoe de vertolking zo goed mogelijk kan worden gewaarborgd. Hierbij biedt simultane vertaling de betere waarborging voor de kwaliteit van het proces en het contact met de verdachte. Ook beperkt het de vertraging die wordt opgelopen met consecutieve vertolking.
- In het kader van de internationale rechtshulp is behoefte aan heldere afspraken tussen samenwerkende landen en gedachtevorming hieromtrent in Nederland voor wat betreft de concrete invulling van de regelgeving. Hierbij is het met name van belang duidelijker uit te werken welke eisen er worden gesteld aan de kwaliteit van de techniek, de waarborgen voor de rechten van de verdachte, wie de regie voert, waar de afbakening ligt tussen de bevoegdheden en verplichtingen van beide landen, in hoeverre en wanneer magistraten over en weer in mogen en in moeten grijpen, wat de faciliterende magistraat mag of moet doen bij kennisneming van strafbare feiten, of de veiligheid van de te horen persoon gegarandeerd is en welke verantwoordelijkheden hier spelen, en in hoeverre het wenselijk is om samen te werken met een ander land in het kader van de berechting van verdachten via videoconferentie.

7.4 PROTOCOLLEN EN PERSONELE ASPECTEN

Ten aanzien van de personele aspecten volgen uit dit onderzoek de volgende aanbevelingen om participatie van de verdachte in het strafproces te voorzien van voldoende waarborgen.

- In de praktijk ontstaat veel vertraging of onduidelijkheid doordat niet iedereen weet wat er van hem of haar verwacht wordt. Protocolen en training van de bij de uitvoering betrokken personen zijn nodig voor de praktische uitvoering en om vertraging, miscommunicatie en fouten te beperken. Hierbij moet gedacht worden aan wat te doen als de verbinding wegvalt of van slechte kwaliteit is, hoe de camera's moeten worden opgesteld, hoe documentcamera's gehanteerd dienen te worden en hoe de vertrouwelijke communicatie tussen advocaat en verdachte (en eventueel tolk) wordt georganiseerd.
- Hierbij is het van belang specifieke richtlijnen op te nemen ten aanzien van de beveiliging.
- Dit is temeer noodzakelijk in de context van de internationale rechtshulp. Hier bestaat veel onduidelijkheid over de praktische invulling van de vaag geformuleerde verdragsteksten. Hierbij is ook van belang dat er diepgaande kennis is van de gebruiken van het strafproces waarmee wordt samengewerkt omdat bijvoorbeeld de verhoorcultuur en procesregels aanzienlijk kan verschillen en dit tijdens de toepassing van videoconferentie voor ongemak en onduidelijkheid kan zorgen.
- In zijn algemeenheid bestaat er een situatie waarbij verschillende instanties zelf het wiel proberen uit te vinden. Het verdient aanbeveling hier centrale regie te voeren en de praktijk de benodigde handvatten te geven.

7.5 MONITOREN EN ONDERZOEKEN VAN TOEPASSING VIDEOCONFERENTIE

Uit het onderzoek blijkt dat er geen georganiseerde registratie of monitoring is van de toepassing van videoconferentie.

- Door de registeren en monitoren wanneer en op welke wijze videoconferentie wordt toegepast, zou een meer systematisch beeld ontstaan om toekomstig beleid op te baseren.
- Gezien de onduidelijkheid van de verborgen kosten en kostenbesparingen en het gebrek van monitoring van de toepassing van videoconferentie, is het zinvol dit kostenaspect systematisch te onderzoeken met een specifieke aandacht voor verborgen kosten zoals de daadwerkelijke tijd die de toepassing van videoconferentie kost voor de betrokken partijen.
- Er bestaan veel (ongefundeerde) aannames en ook een inmiddels groeiende praktijkervaring ten aanzien van de psychologische aspecten van de toepassing van videoconferentie bij de verdachte. Bij het ontwikkelen van beleid voor de verdere uitbreiding van videoconferentie bij de verdachte is belangrijk meer te weten welke invloed de techniek heeft op de mens (met de verdachte en met andere partijen) en welke invloed de techniek heeft op het strafproces.

Alessandroni, *Studium iuris* 1998/4

F. Alessandroni, 'Videoconferenze giudiziarie: la partecipazione al procedimento penale a distanza e l'esame in dibattimento dei collaboratori di giustizia', *Studium iuris*, 1998/4.

Aprati, *Cass. Pen.* 2016

R. Aprati, 'Una diversa modulazione del principio di immediatezza: riflessioni sulla proposta Gratteri', *Cass.Pen.*, 2016.

Bargis, *Dir. Pen. Proc* 1998

M. Bargis, 'Udienza in teleconferenza con nuove cautele per i sottoposti all'art. 41-bis ord.penit.', in *Dir. Pen. Proc.*, 1998.

Bargis, 1999

M. Bargis, La teleconferenza, in: L'esame e la partecipazione a distanza nei processi di criminalità organizzata, E. Zappalà (a cura di), Milano, Giuffrè, 1999.

Barreau de Montréal, 2016a

Barreau de Montréal, 'Visiocomparution entre le palais de justice de Montréal et l'établissement de détention de Montréal (Bordeaux). Guide de formation Fonctionnement et processus', 13 september 2016.

Barreau de Montréal, 2016b

Barreau de Montréal, 'Visiocomparution. Des prévenus entre le palais de justice de Montréal et l'Établissement de détention de Montréal', 13 september 2016.

Beulke & Swoboda, 2018

W. Beulke & S. Swoboda, *Strafprozessrecht*, 14th ed. Schwerpunkte Pflichtfach. Heidelberg: Verlagsgruppe Hüthig Jehle Rehm, 2018.

Biffa, *Opinioni* 2017

M. Biffa, 'Riflessioni sulla nuova norma che disciplina la partecipazione al dibattimento a distanza (art. 146 bis, disp. att. c.p.p.)', *Opinioni* 2017.

Billier, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2

J.-C. Billier, 'La dématérialisation de la salle d'audience : à propos de Legal architecture', *Les Cahiers de la Justice* 2011/2.

Bossan, *Revue de sciences criminelles* 2011/4

J. Bossan, Jérôme, 'La visioconférence dans le procès pénal: un outil à maîtriser', *Revue de sciences criminelles*, 2011/4.

British Columbia Law Institute, 2014

Technology-Assisted And Remote Evidence Presentation: A Practice Resource for BC Lawyers (British Columbia Law Institute Study Paper no. 7, September 2014).

Bronzo, 2011

P. Bronzo, 'Partecipazione al dibattimento ed esame a distanza: la verifica giurisdizionale sui presupposti per il ricorso ai collegamenti audiovisivi e le esigenze della difesa', in: A. Gaito & G. Spangher, *La giustizia penale differenziata*, vol. III, Gli accertamenti complementari, a cura di M. Montagna, Utet: 2011.

Buzzelli, *Prox.pen.gius.* 2017

S. Buzzelli, 'Le videoconferenze transnazionali', *Prox.pen.gius.*, 2, 2017.

Conti, *Indice pen.* 2000

C. Conti, 'Rimedi processuali contro la partecipazione a distanza disposta illegittimamente', *Indice pen.*, 2000.

Conti, Dir. Pen. Proc. 2000

C. Conti, 'Partecipazione e presenza dell'imputato nel processo penale: questione terminologica o interessi contrapposti da bilanciare?', *Dir. Pen. Proc.*, 2000.

Claus, 2018

T. Claus, 'L'Utilisation controversée de la visioconférence dans le procès pénal', 2018.

Corstens & Borgers, 2018

G.J.M. Corstens, M.J. Borgers, T. Kooijmans, *Het Nederlandse Strafrecht* (9e druk), Deventer: Wolters Kluwer 2018.

Curtotti Nappi, Riv. It. Dir. E. proc. Pen. 1999

D. Curtotti Nappi, 'L'uso dei collegamenti audiovisivi nel processo penale tra necessità di efficienza del processo e rispetto dei principi garantistici', *Riv. it. dir. e proc. pen.*, 1999.

Curtotti Nappi, Diritto pubblico comparato ed europeo 2008

D. Curtotti Nappi, Il processo penale in videoconferenza: profili comparatici, *Diritto pubblico comparato ed europeo* 2008, n. 2.

Daniele, 2012

M. Daniele, 'La formazione digitale delle prove dichiarative. L'esame a distanza tra regole interne e diritto sovranazionale', Torino, 2012.

Daniele, Diritto Penale Contemporaneo 2017

M. Daniele, 'La partecipazione a distanza allargata, Superfetazioni e squilibri del nuovo art. 146-bis disp. att. c.p.p.' *Diritto Penale Contemporaneo*, 14 december 2017.

Das, NJB 2020/1501

A. Das, 'Terwijl de zon op de terrassen schijnt, vindt de strafrechtspraak plaats in het duister', *NJB 2020/1501*.

Derksen, Appl Cognit Psychol, 2020

D.G. Derksen, M.E. Giroux, D.A. Connolly, E.J. Newman, D.M. Bernstein, 'Truthiness and law: Nonprobative photos bias perceived credibility in forensic contexts', *Appl Cognit Psychol*, 1-10, 2020.

Diaz, Luciani, Simon e.a., 2006

C. Diaz, D. Luciani, H. Simon e.a., 'Rapport sur l'utilisation plus intensive de la visioconférence dans les services judiciaires : Mission d'audit de modernisation', République Française, 2006.

Diddi, 2019

A. Diddi, 'Dibattimento in videocollegamento', 2019, te raadplegen via http://www.treccani.it/enciclopedia/dibattimento-in-videocollegamento_%28Diritto-on-line%29/.

Digitaal werken in de Strafrechtketen 2016

Programma *Digitaal werken in de Strafrechtketen* (Project DWS), maart 2016, online te raadplegen op <https://www.strafrechtketen.nl/documenten/publicaties/2016/03/01/programma-digitaal-werken-in-de-strafrechtketen>.

Dubelaar, Tijdschrift voor Taalbeheersing 2011

M.J. Dubelaar, 'Lezen, kijken luisteren; de invloed van de (audiovisuele) techniek op de informatieoverdracht in het Nederlandse strafproces', *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 2011.

Dubelaar, 2014

M.J. Dubelaar, *Betrouwbaar getuigenbewijs*, Deventer: Kluwer 2014.

Dubelaar, DD 2019/47

M.J. Dubelaar, 'Het aanwezigheidsrecht in strafzaken anno 2019', *Delikt en Delinkwent* 2019/47.

Dumoulin & Licoppe, Réseaux 2007

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'L'ouverture des procès à distance par visioconférence : activité, performativité, technologie', *Réseaux* 2007.

Dumoulin & Licoppe, Critique internationale 2010/48

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'Policy transfer ou innovation ? L'activité juridictionnelle à distance en France', *Critique internationale*, 48, 2010/48.

Dumoulin & Licoppe, Les Cahiers de la Justice 2011/2

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'La visioconférence dans la justice pénale : retour sur la fabrique d'une politique publique à la fin des années 1990-2010', *Les Cahiers de la Justice* 2011/2.

Dumoulin & Licoppe, Les Cahiers de la Justice 2011/3

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'Réflexions sur une panne de connexion lors d'une formation à l'École nationale de la magistrature', *Les Cahiers de la Justice* 2011/2.

Dumoulin, 2013

Dumoulin, 'Present, Distant or Absent ? Litigants and the Development of Videoconferencing in the French Justice', Association pour l'organisation de la conférence des présidents des cours d'appel de l'UE Juritic, 2013.

Dumoulin & Licoppe, Déviance et société 2013 37(3)

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'Innovation, routinisation et gestion de l'imprévu dans les audiences par visioconférence', *Déviance et Société*, 2013 37(3).

Dumoulin & Licoppe, Droit et société 2015/2

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'La visioconférence comme mode de comparution des personnes détenues, une innovation « manageriale » dans l'arène judiciaire', *Droit et société* 2015/2 (n° 90).

Dumoulin & Licoppe, International Conference in Public Policy 2015

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'Trial at a distance, Videoconference Technology as a Policy Tool?', Paper presented at the 2015 International Conference in Public Policy.

Dumoulin & Licoppe, Policy & Internet 8(3) 2016

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'Videoconferencing, New Public Management, and Organizational Reform in the Judiciary', *Policy & Internet*, 8(3) 2016.

Dumoulin & Licoppe, Droit et société 2017

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'L'audience à distance. Genèse et institutionnalisation d'une innovation dans la justice', *Droit et société*, 2017.

Dumoulin & Licoppe, Revista Crítica de Ciências Sociais 2017/112

L. Dumoulin & C. Licoppe, 'Grasping the Discrete Link between Filming and Videoconferencing in the Courtroom. Reflections from the French Case', *Revista Crítica de Ciências Sociais*, 2017/112.

Dumoulin, Droit Pénal 2018/6

'La visioconférence dans le procès pénal : une solution pragmatique devenue le vecteur d'une politique manageriale de la Justice. Entretien avec Laurence Dumoulin', *Droit Pénal*, 2018/6.

Van der Ende, Rienstra, Slob e.a., 2007

M. van der Ende, S. Rienstra, A. Slob e.a., *Ex ante evaluatie van videoconferencing in het strafrecht en vreemdelingenbewaringszaken; analyse van kosten en baten*, Rapport in opdracht van het WODC, Rotterdam: Ecorys, 2007.

Van der Ende, Justitiële verkenningen 2011/7

M. van der Ende, 'De praktijk van telehoren, Visuele technieken in opsporing en rechtspraak', *Justitiële verkenningen* 2011/7.

European Committee on Crime Problems (CPPC) 2012

Replies to Questionnaire on legal and technical aspects of the use of video conferences in mutual legal assistance in criminal matters, European committee on crime problems (CDPC), Committee of experts on the operation of European conventions on co-operation in criminal matters, PC-OC (2012) 01 rev3 Bil, online te raadplegen op <https://rm.coe.int/pc-oc-2012-1rev3-replies-questionnaire-legal-technical-aspects-videoco/1680988705>.

Fabri, 2004

M. Fabri, Chapter 7: Information and Communication Technology for Justice: the Italian Experience, in: IT support of the judiciary in Australia, Singapore, Venezuela, and three European countries, Anja Oskamp, Arno R. Lodder & Martin Apistola, Computer/Law institute, TMC Asser Press 2004.

Fidelbo, Gazz. Giur. 1998/10

G. Fidelbo, 'Commento alla disciplina della partecipazione al procedimento penale a distanza e dell'esame dei collaboratori di giustizia (l. n. 11 del 1998)', *Gazz. giur.*, 1998/10.

Francis, 2015

R. Francis, *Universal Design and Videoconferencing at Tribunals: Improving Access from Day One* (Presentation to the Council of Canadian Administrative Tribunals Annual Conference, February 2015).

Frigo, Guida dir. 1998/7

G. Frigo, 'Quella "fragile" disciplina eccezionale, contraria ai principi di diritto internazionale', *Guida dir.*, 1998/7.

Gakeer, Trema 2005

J. Gakeer, 'De videoconferentie in kort bestek', *Trema* 2005.

Gervais, 1997

M.C. Gervais, Some thoughts on bijuralism in Canada and the World, Department of Justice Canada, 1997.

Giarda, Corr. giur. 1999

A. Giarda, 'Commento a Corte cost. 22-7-1999, n. 342' *Corr. giur.* 1999.

Giarda, Corriere giur. 1999

A. Giarda, 'Videoconferenze ed "effettività partecipativa" dell'imputato', *Corriere giur.*, 1999.

Giordano, Guida dir. 1999/31

P. Giordano, 'La consapevole partecipazione al dibattimento resta comunque assicurata dalla videoconferenza', *Guida dir.*, 1999/31.

Gmel, 2019

D. Gmel, *Karlsruher Kommentar - Strafprozessordnung*, 8e druk, 2019.

Godenzi, 2014/4

G. Godenzi, 'Art. 144', in: *Kommentar zur Schweizerischen Strafprozessordnung (StPO)*, 2014/4.

Godenzi & Caprara, 2018

G. Godenzi & T. Caprara, 'Zwitserland', in: P.A.M. Verrest en P.A.M. Mevis (red), *Rechtsvergelijkende inzichten voor de modernisering van het Wetboek van Strafvordering*, Den Haag: Boom juridisch 2018.

Grondin, Counseling Psychology Quarterly, 2020

F. Grondin, A. M. Lomanowska, V. Békés & P. L. Jackson, 'A methodology to improve eye contact in telepsychotherapy via videoconferencing with considerations for psychological distance', *Counseling Psychology Quarterly*, 2020.

Guide on Article 6 of the Convention. Right to a fair trial, 2020

EHRC, Guide on Article 6 of the Convention. Right to a fair trial (criminal limb), 30 april 2020 (online te raadplegen op https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf).

Häring, 2014/5

D. Häring, 'Art. 144', in: Basler Kommentar, Strafprozessordnung, 2014/5.

Van der Hoogen, Tijdschrift voor internetrecht 2008/3

R.H. van den Hoogen, 'Videochatten met de rechter?', *Tijdschrift voor internetrecht* 2008/3.

Hurley, 2013

P.M. Hurley, 'Vulnerable Adult Witnesses: The perceptions and experiences of Crown Prosecutors and Victim Services Providers in the use of testimonial support provisions', Research and Statistics Division Department of Justice Canada, 2013.

Illuminatti, Revista Ítalo-Española de Derecho Procesal, Vol. 1 2018

G. Illuminatti, 'La legge n. 103 del 2017 e le nuove norme sul procedimento di primo grado', *Revista Ítalo-Española de Derecho Procesal*, Vol. 1 2018.

Janin, Les Cahiers de la Justice 2011/2 (N. 2)

M. Janin, 'La visioconférence à l'épreuve du procès équitable', *Les Cahiers de la Justice* 2011/2 (N. 2).

Jarvers, 2018

Jarvers, National characteristics, fundamental principles, and history of criminal law in Italy, in Sieber, U., Jarvers, K., & Silverman, E. (Eds.). (2018). National Criminal Law in a Comparative Legal Context: Volume 1.5: Introduction to National Systems. Berlin: Duncker & Humblot. p. 83-190.

Jordaans, 2005

A.H.E.C. Jordaans, 'Gedachten over de videoconferentie', in: Praktisch Strafrecht, Liber Amicorum J.M. Reijntjes, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005.

Kalmhout & Tak, 2003

A.M. van Kalmhout & P. J.P. Tak, Ups en downs van de minimumstraf. Een verkennende studie naar het voorkomen van minimumstraffen in Frankrijk, België, Duitsland, Engeland en Wales. Wolf Legal Publishers (WLP): Nijmegen, 2003.

Kilian-Herklotz, Deutsche Strafverteidiger 2009

I. Kilian-Herklotz, 'Einsatz von Videotechnik im deutschen Strafprozess und richterliche Glaubwürdigkeitsbeurteilung – ein Paradoxon?' *Deutsche Strafverteidiger*, 2009.

Kloppenburger, Advocatenblad 2014/8

M. Kloppenburger, 'Een kwestie van wennen', *Advocatenblad* 2014/8.

Koole, Strafblad 2014/5

M. Koole, 'Creatief binnen een andere rechtsmacht', *Strafblad* 2014/5.

Kovalev, 2017

N. Kovalev, 'Collaboration with justice in Canada', in: J.H. Crijns, M.J. Dubelaar, K.M. Pitcher, Collaboration with Justice in the Netherlands, Germany, Italy and Canada. A comparative study on the Provision of undertakings to offenders who are willing to give evidence in the prosecution of others, Leiden University, 2017.

Kuster, ACM Transactions on Graphics, 2012

C. Kuster, T. Popa, J. Bazin, C. Gotsman, M. Gross, 'Gaze Correction for Home Video Conferencing', *ACM Trans. Graph.* 31 6, Article 174, 2012.

Van der Kruijs, Strafblad 2006/1

P.W. van der Kruijs, 'De videoconferentie in het bewijs', *Strafblad* 2006/1.

Lagodny, *Deutsche Strafverteidiger*

O. Lagodny, 'Videovernehmungen im Strafverfahren: nur Risiken und Nebenwirkungen?' *Deutsche Strafverteidiger*.

Les nouvelles technologies au service de la justice : la visiocomparution, 2019

'Les nouvelles technologies au service de la justice : la visiocomparution', Présentation au Congrès de la Société de Criminologie du Québec et de l'Association Canadienne de Justice Pénale, 9 novembre 2019.

Lorusso, *Diritto Penale Contemporaneo* 4/2017

S. Lorusso, 'Dibattimento a distanza vs "autodifesa"?' *Diritto Penale Contemporaneo*, 4/2017.

Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Rommelink Strafrecht* (online, bijgewerkt 26 september 2017)

A.J. Machielse, 'Art. 78a Sr, aant. 3 Videoconferentie en art. 6 EVRM' in: *Noyon/Langemeijer/Rommelink Strafrecht* (online, bijgewerkt 26 september 2017).

Mancini, 2014/2015

L. Mancini, 'Partecipazione a distanza dell'imputato al dibattimento: da strumento eccezionale a regime ordinario?' Università di Pisa, Anno Accademico 2014/2015.

Manzione & Marzaduri, *Legislazione pen.* 1999

D. Manzione & E. Marzaduri, 'Commento artt. 1 e 2 L.7.11.98 n. 11', *Legislazione pen.*, 1999.

Marino, *Howard Journal of Communications* 2020

M. I. Marino, N. Bilge, R. E. Gutsche Jr. & Lanier Holt, 'Who is Credible (and Where)? Using Virtual Reality to Examine Credibility and Bias of Perceived Race/Ethnicity in Urban/Suburban Environments', *Howard Journal of Communications*, 31:3, 297-315, 2020.

Melchionda, *Comm. c.p.p. IV Agg.* 1998

A. Melchionda, 'Sub art. 146-bis disp. att. c.p.p.', *Comm. c.p.p., IV Agg.*, 1998.

Metz, *NStZ* 2017/446

J. Metz, 'Entfernung des Angeklagten nach §247 StPO', *NStZ* 2017/446.

Mevis, 2018

P.A.M. Mevis, 'Duitsland', in: P.A.M. Verrest en P.A.M. Mevis (red), *Rechtsvergelijkende inzichten voor de modernisering van het Wetboek van Strafvordering*, Den Haag: Boom juridisch 2018.

Mittica, *Processo penale e giustizia* 2018/5

F.R. Mittica, 'Novità sulla videoconferenza nel processo penale', *Processo penale e giustizia* 2018/5.

Van Noorloos, *Platform Modernisering Strafvordering* 2018/2.

M. van Noorloos, 'Keeping up appearances'? De verschijningsplicht van de verdachte bij de terechtzitting en de uitspraak', *Platform Modernisering Strafvordering*, 2018/2.

Ouwerkerk, *AA* 2017

J.W. Ouwerkerk, 'Het aanwezigheidsrecht in strafzaken', Annotatie bij EHRM 14 februari 2017, appl. no. 30749/12 (*Hokkeling t. Nederland*), *Ars Aequi*, december 2017.

Pas, 2017

N. Pas, *De razende republiek. Een geschiedenis van Frankrijk in vogelvlucht*. Prometheus, 2017.

Pelissier & Perrier, 2008

B. Pelissier & Y. Perrier, 'Chapter 12 France', in: Kalmthout, A. M. van, I. Durnescu. Ministerie van Justitie. Probation in Europe. Nijmegen, Netherlands: Wolf Legal Publishers (WLP), 2008.

Pisani, *Riv. Dir. Proc.* 2002

M. Pisani, M., 'Rogatorie internazionali e videoconferenze', *Riv. dir. proc.*, 2002.

Project VideoK, 2016

Projet VideoK : Recommandation de faire l'acquisition d'un équipement de vidéoconférence en vue d'une plus grande efficacité dans la justice pénale, Aux membres de la CCDJP (Conférence des directrices et directeurs des départements cantonaux de justice et police), décembre 2016.

Pybourdin, 2008

I. Pybourdin, 'Appropriation des Technologies de l'information et de la communication: le cas d'un projet engageant conduit au sein d'une institution éducative du premier degré. Approche communicationnelle, accompagnement, médiations', Université du Sud Toulon Var, 2008.

Randazzo, *Giuda dir.* 1998/7

E. Randazzo, 'Il diritto di difesa apre alla tecnologia ma l'avvocato rischia la solitudine nel processo', *Giuda dir.*, 1998/7.

Rivello, *Diritto Penale Contemporaneo* 2017

P. Rivello, 'La disciplina della partecipazione a distanza al procedimento penale alla luce delle modifiche apportate dalla riforma Orlando', *Diritto Penale Contemporaneo*, 31 luglio 2017.

Rivoire, *Les Cahiers de la Justice* 2011/2

J.L. Rivoire, 'Vers une nouvelle oralité ? Entretien avec Jean Danet', *Les Cahiers de la Justice* 2011/2.

Ruggiero, *Cass. Pen.* 2000

R.A. Ruggiero, 'La sentenza sulle videoconferenze tra tutela del diritto di difesa ed esigenze di durata ragionevole del processo penale', *Cass. Pen.*, 2000.

Schellhammer, 2013

E.P. Schellhammer, A Technology Opportunity for Court Modernization: Remote Appearances, A white paper prepared for Association of Canadian Court Administrators, January 2013.

Scheumer, 2007

M. Scheumer, 'Videovernehmung kindlicher Zeugen, Zus Praxis des Zeugenschutzgesetzes', Universitätsverslag Göttingen, 2007.

Scuto, *Il Sole 24 ore* 2017/169

S. Scuto, 'Dibattimento a distanza sempre più frequente', *Il Sole 24 ore*, 2017/169.

Sellier, 2018

E. Sellier, 'Criminal procedural laws across the European Union. A comparative analysis of selected main differences and the impact they have over the development of EU legislation'. (Studie in opdracht van het Europees Parlement, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate General for International Policies of the Union, August 2018).

Servadei, *Studio Cataldi il diritto quotidiano* 2017

F. Servadei, 'La videoconferenza del detenuto: profili processuali', *Studio Cataldi il diritto quotidiano* 2017.

Signorato, *La legislazione penale* 2017

S. Signorato, 'L'ampliamento dei casi di partecipazione a distanza', *La legislazione penale* 2017.

Simonato, *International Review of Penal Law* 2014/1

M. Simonato, 'Defence rights and the use of information technology in criminal procedure', *International Review of Penal Law*, 2014/1.

Spangher, *Diritto Penale Contemporaneo* 2016/1.

G. Spangher, 'La riforma Orlando della giustizia penale: prime riflessioni', *Diritto Penale Contemporaneo*, 2016/1.

Spronken, DD 2007/31A

T. Spronken, 'Verschoningsrecht in verdrukking', *DD 2007/31A*.

Stevens, de Wilde, Cupido e.a., 2016

L. Stevens, B. de Wilde, M. Cupido, E. Fry en S. Meijer, *De tenlastelegging als grondslag voor de rechtelijke beslissing. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de inrichting van de tenlastelegging en de gebondenheid eraan bij het bewijs, de kwalificatie en de straftoemeting in Nederland, België, Frankrijk, Italië en Duitsland*, Rapport in opdracht van het WODC, Amsterdam: Vrije Universiteit, Faculteit der Rechtsgeleerdheid 2016.

Stiller, Opportuun 2003

L. Stiller, 'Televoorgeleiding, back to the future', *Opportuun 2003*.

Thommen, 2017

M. Thommen, 'Introduction to Swiss Criminal Procedure', 20 September 2017, online te raadplegen via <https://tinyurl.com/y2bz4n2c>.

Thommen, 2018

M. Thommen, Introduction to Swiss Law, 2018, online te raadplegen via https://www.open-ius.ch/literatur/thommen_introduction-to-swiss-law.pdf.

Thommen & Zurkinden, 2017

M. Thommen & N. Zurkinden, *Introduction to Swiss Criminal Procedure* (PowerPoint d.d. 20 September 2017, online te raadplegen via [https://www.ius.uzh.ch/dam/jcr:080e8214-f48c-4b5c-bb74-26b18a18880c/Introduction%20to%20Swiss%20Criminal%20Law%20and%20Criminal%20Procedure_HS18%20\(Thommen\).pdf](https://www.ius.uzh.ch/dam/jcr:080e8214-f48c-4b5c-bb74-26b18a18880c/Introduction%20to%20Swiss%20Criminal%20Law%20and%20Criminal%20Procedure_HS18%20(Thommen).pdf)).

Treccani & Maye, 2016

J. Treccani & L. Maye, *Auditions par vidéoconférence*, (Rapport de base DP HIS/HIJP, Version v1.4 2.12.2016).

Vanderveen, Justitiële verkenningen 2011/7

G.N.G. Vanderveen, 'Beeldmateriaal in de Nederlandse strafrechtsketen', *Justitiële verkenningen 2011/7*.

Veiligheidsprogramma Naar een veiliger samenwerking 2002

Veiligheidsprogramma *Naar een veiliger samenwerking*, ministerie van Justitie en ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag, oktober 2002, online te raadplegen op <https://kennisopenbaarbestuur.nl/media/230107/Naar-een-veiliger-samenleving.pdf>.

Verrest, JV jrg. 37, nr. 7, 2011

P.A.M. Verrest, Het gebruik van videoconferentie in strafzaken, *Justitiële Verkenningen*, jrg. 37, nr. 7, 2011.

Verrest, 2018

P.A.M. Verrest, 'Frankrijk', in: P.A.M. Verrest en P.A.M. Mevis (red), *Rechtsvergelijkende inzichten voor de modernisering van het Wetboek van Strafvordering*, Den Haag: Boom juridisch 2018.

De Vey Mestdagh e.a., 2016

C.N.J. de Vey Mestdagh, K. Konings, H.W.J. Smeltekop, A. Kamphorst, T. Zuilen & J. Noordhoek, *Verkenning prioriteiten e-Justice*, Rapport in opdracht van het WODC, Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, Centrum voor Recht en ICT 2016.

Van der Vlis, 2011

E. van der Vlis, 'Videoconferencing in criminal proceedings' in S. Braun & J. Taylor, *Videoconference and remote interpreting in criminal proceedings*, Antwerpen : Intersentia, 2011.

De Wilde, Platform Modernisering Strafvordering 2018.

B. de Wilde, 'De bewijsregeling in het concept-Wetboek van Strafvordering', Platform Modernisering Strafvordering 2018.

Van der Wilt, DD 2020/6

H.G. van der Wilt, 'Enkele overpeinzingen over MH17', *DD* 2020/6.

Wieringa, NJB 2005

H.C. Wieringa, 'Vrouwe Justitia gaat digitaal: vooruitgang?' *NJB* 2005.

Van der Woude, commentaar op art. 78a Sr, in: T&C Strafrecht

M.A.H. van der Woude, commentaar op art. 78a Sr, in: *T&C Strafrecht* (online, bijgewerkt 01-07-2020).

Zurkinden, 2013

N. Zurkinden, 'National characteristics, fundamental principles, and history of criminal law in Switzerland', in U. Sieber, K. Jarvers, & E. Silverman (Eds.), *National Criminal Law in a Comparative Legal Context: Volume 1.1: Introduction to National Systems*. Berlin: Duncker & Humblot 2013.

BIJLAGE A – TERMINOLOGIE

A.1 NEDERLAND

In Nederland is voor de term “videoconferentie” gekozen omdat deze term al op andere plaatsen in de wetgeving was geïntroduceerd en ook aansluit bij internationaal gebruik.⁶⁰⁷ Zo gebruiken het EU-rechtshulpverdrag en de EU-bewijsverordening de term “videoconferentie”, introduceerde de Uitvoeringswet Internationaal Strafrecht de term “videoconferentie” in de wet, en introduceerde de uitvoeringswetgeving voor het EU-rechtshulpverdrag de term in het Wetboek van Strafvordering.

In de praktijk en de literatuur worden veel verschillende termen gebruikt, zoals *telehoren*, *teleconferentie*, *videoteleconferentie*, *videoverhoor*, *videolinkverhoor*, *televerhoor*, *videoconsulting* (gebruikelijk in de ZSM-praktijk, een werkwijze waarbij het OM zorgvuldig, snel en op maat zaken behandelt), *televerschijning* (in het geval van het bijwonen door de verdachte van de terechtzitting door middel van videoconferentie), *telepleiten* (waarbij alle procesdeelnemers behalve de rechter en de griffier zich in een ruimte in het huis van bewaring bevinden en daar hun pleidooi houden) en tenslotte *televoorgeleiding* (een voorgeleiding aan de (hulp)officier van justitie per videoverbinding).

Onder het begrip “videoconferentie” wordt in Nederland verstaan de totstandbrenging van een directe beeld- en geluidsverbinding, zodat communiceren op afstand mogelijk is.⁶⁰⁸ De term videoconferentie omvat geen bepaalde techniek, zodat eventuele toekomstig te gebruiken andere technieken in beginsel ook onder het begrip videoconferentie vallen, zolang er een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand komt. De wetgever heeft er expres voor gekozen om de wettekst toekomstbestendig te houden en zoveel mogelijk onafhankelijk van technologische ontwikkelingen.⁶⁰⁹

A.2 INTERNATIONAAL STRAFHOF

In het Statuut van Rome en de ICC’s *Rules of Procedure and Evidence* worden de volgende termen gebruikt voor de toepassing van videoconferentie: *videoconference*, *video technology*, *video-link technology*, en *video-link testimony*.

A.3 ITALIË

In Italië wordt formeel de term *videoconferenza* gebruikt, maar komen ook de volgende begrippen voor: *collegamento audiovisivo* (letterlijk: audiovisuele verbinding), *videocollegamento* (letterlijk: videoverbinding), *dibattimento a distanza* (zitting op afstand), *partecipazione al dibattimento a distanza* (deelname aan de zitting op afstand), *dibattimento in videocollegamento* (terrechtzitting met videoverbinding), *videocollegato* (videoaansluiting), en *videointervento* (videotussenkomst).

⁶⁰⁷ Kamerstukken II, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT).

⁶⁰⁸ Kamerstukken II, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT).

⁶⁰⁹ Kamerstukken II, 2004/05, 29 828, nr. 3, p. 11 (MvT), zie ook Van der Woude, commentaar op art. 78a Sr in: *T&C Strafrecht*.

A.4 FRANKRIJK

In de Franse wetgeving bestaan twee termen voor het gebruik van videoconferentie: *vidéoconférence* en *visioconférence*. Daarnaast worden de begrippen *téléconférence*, *télécomparution* (letterlijk: televerschijning), *vidéocomparution* (letterlijk: videoverschijning), *visiophonie*, *présence à distance* (letterlijk: aanwezigheid op afstand) en *audition à distance* (letterlijk: (hoor)zitting of verhoor op afstand) gebruikt om de inzet van videoconferentie aan te geven.

A.5 CANADA

Videoconferentie wordt in Canada vertaald als *videoconference*, *video conference* of *vidéoconférence*. De *Criminal Code of Canada* gebruikt daarnaast de Engelse termen *video links* en *remote appearance*, en de Franse termen *présence à distance* (aanwezigheid op afstand), *télécomparution* (televerschijning), *virtuellement présent* (virtueel aanwezig) en *déposition à distance* (verklaring op afstand) en *visioparloir* (videobezoekkamer).

A.6 ZWITSERLAND

De officiële termen die in Zwitserland worden gebruikt voor videoconferentie staan in het Zwitserse Federaal Wetboek van Strafvordering (StPO / CPP) en zijn *Videokonferenz* (in het Duits) en *vidéoconférence* (in het Frans)

A.7 DUITSLAND

De letterlijke vertaling van videoconferentie in het Duits is *Videokonferenz*. Deze term wordt echter niet in de Duitse wet gebezigd, daar spreekt men namelijk van *audiovisuellen Vernehmung* en *gleichzeitige Vernehmung in Bild und Ton*. Andere termen die in Duitsland worden gebruikt zijn *videokonferenzschaltung*, *videodirektschaltung*, *videovernehmung* en *videosimultanübertragung*.

B.1 GEÏNTERVIEWDE PERSONEN

Arjan Baks

Senor Audio-Visual Production Assistant bij het Internationaal Strafhof, Den Haag

Mascha de Boer

Rechter-commissaris strafzaken bij de rechtbank Amsterdam

Pasquale Bronzo

Hoogleraar strafprocesrecht aan de Sapienza Universiteit te Rome, Italië

Tamara Buruma

Strafrechtadvocaat, Amsterdam

Marcello Daniele

Hoogleraar straf(proces)recht aan de Universiteit van Padua, Italië

Marc Dubuisson

Directeur van de Division of Judicial Services van het Internationaal Strafhof, Den Haag

Charlotte Duharon-Jacoby

Hoofd van de Court Management Section van het Internationaal Strafhof, Den Haag

Laurence Dumoulin

Onderzoeker bij onderzoeksinstituut Pacte te Grenoble, Frankrijk

Peter Gehring

Openbaar aanklager te Essen, Duitsland

Els Kole

Senior rechter en bij de Rechtbank Den Haag

John Lester

Head Services Operations Unit van het Internationaal Strafhof, Den Haag

Simon Minks

Advocaat-generaal bij het Arrondissementsparket (OM) te Den Haag

Cristina Ribeiro

Investigations Coordinator bij het Parket van de Aanklager van het Internationaal Strafhof, Den Haag

Patrick Robert-Nicoud

Rechter bij het Tribunal pénal fédéral te Bellizone, Zwitserland

Kasper van der Schaft

Officier van justitie bij het Internationaal rechtshulpcentrum (IRC) bij het parket Amsterdam

Mairi Leigh Springate

Strafrechtadvocate te Quebec, Canada

Jacob Struyker Boudier

Strategisch raadadviseur bij de Directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, Den Haag

David Sumura

Audio Visual Technician bij het Internationaal Strafhof, Den Haag

Sabine Swoboda

Hoogleraar Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht aan de Ruhr-Universität Bochum, Duitsland

Jasper Vos

Clustercoördinator Azië, Afrika en Oceanië bij de Afdeling Internationale aangelegenheden en Rechtshulp in Strafzaken (AIRS) bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid

Franziska Zumstein

Wetenschappelijk medewerkster en advocaat bij het Federale Ministerie van Justitie en Politie van te Bern, Zwitserland

B.2 AANWEZIGEN EXPERTMEETING

Florian Bonensteffen

Onderzoeker naar digitale vormen van dader-slachtoffer bemiddeling aan de Universiteit Twente

Elly Heus

Officier van justitie bij het Internationaal Rechtshulpcentrum (IRC) Noord-Nederland te Groningen

Willem Waslander

Senior beleidsadviseur bij het Directoraat-Generaal Rechtspleging en Rechtshandhaving, meer specifiek bij DRb (Directie Rechtsbestel), Den Haag

Simon van der Woude

Strafrechtadvocaat, Amsterdam

Rosa van Zijl

Strafrechtadvocaat, Amsterdam